

Yazınca

*kovara werger, lêkolîn û edebiyatê
çeviri, araştırama ve edebiyat dergisi*

ZANÎNGEHA BOĞAZIÇI
KLÛBA EDEBİYATÊ

10

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT KULÛBÜ

Yazınca

bihar/bahar, 2009 hejmar/sayı: 10

büed adına sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü

Hekim Kılıç

yayın türü

sürelî yayın

teknik sorumlular

Şerif Derince

yayın kurulu

Onur Günay, Şerif Derince, Yusîv Biyanî

katkıda bulunanlar

Alev Güneş, Murat Barin, Derya Çetin, Ferdi Demir, Fidel Kılıç, Hekim Kılıç, Suat Baran, Onur Günay, Ömer Yıldırım, Öykü Tümer, Abdülhamit Akın, Harun Ercan, Seren Üstündağ, Şerif Derince, Rihan, Şanaz Bargiran, Yusîv Biyanî, Mehmed Sabri Akgül, Burcu Yankın, Öncel Naldemirci, Erkan Ünal, Nilay Erten, Nurşen Keskin, Volkan Yılmaz

baskı: boğaziçi üniversitesi matbaası

iletişim: Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Kulübü

Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüsü 1. Erkek Yurdu No: 10

34342 Bebek- İstanbul

Telefon: 0212 359 6473

Web: www.bued.boun.edu.tr

E-mail: buedkurd@yahoo.com

bued@boun.edu.tr

Kapaklar: Şahan Yatarkalkmaz

"Hîn bin, Hîn bin, Hîn bin

Hîn kin , Hîn kin, Hîn kin..."

Naverok / İçindekiler

Merheba.....7

NIVÎSÊN LI SER HAWARÊ/ HAWAR ÜZERİNE YAZILAR 13

Firat Cewerî: HAWAR Dengê Bêhêviyan Bû

Hevpeyvîn: Yûsiv Biyanî 14

Sê Tarîxên Hawarê - Celadet Alî Bedîrxan.....23

Kader Kuyusu ve Hawar Üzerine - Onur Günay.....27

Direnme Kalırdı Kürde; Çünkü Yaşamının

Bir Başka Adı Direnmekti - Harun Ercan 33

Çehovê Kurdan: Nûredîn Zaza - Abidin Pariltı 39

Umudun Çığlığı: Dengê 'Hawar'ê - Abdülhamit Akın.....44

NIVÎSÊN JI HAWARÊ/ HAWAR'DAN YAZILAR 49

Du Egîd - Kamiran Bedîrxan 50

İki Yiğit - Kamiran Bedîrxan 51

Ber Tevna Mehfûrê - Celadet Alî Bedîrxan 52

Halının Dokusundan – Celadet Alî Bedîrxan 57

Bilûra Min - Celadet Alî Bedîrxan 62

Kavalım- Celadet Alî Bedîrxan 65

Hêva Çardeşevî - Qedrîcan.....68

Ondörtlük Ay - Qedrîcan.....70

Leylana Rastiyê - Kamiran Bedîrxan.....72

Gerçeğin Serabı - Kamiran Bedîrxan.....75

Siyabendê Silîvî - Hereqol Azîzan (Celadet Alî Bedîrxan).....78

Silivli Siyabend - Hereqol Azîzan (Celadet Alî Bedîrxan)	80
Derdê Nezanîyê - Lawê Findî.....	82
Cahillik Belası - Lawê Findî.....	84
Derketî - Nûredîn Êsîf / Zaza.....	86
Sürgün - Nûredîn Êsîf / Zaza.....	88
Perîşanî - Nûredîn Êsîf / Zaza.....	90
Perîşanlık - Nûredîn Êsîf / Zaza	92
Agirî - Osman Sebrî	95
Ağrı - Osman Sebrî	98
Segê Jar - Şêx Abid	101
Cılız Köpek - Şêx Abid	104
Li Pêşberê Yarê - Osman Sebrî	107
Yardan Önce - Osman Sebrî	109
Rojên Derbasbûyî - Qedrîcan	111
Geçmiş Günler - Qedrîcan	115
Kürt Misafirperverliğı - N. A	119
Kürt Kadını - Dr. Kamiran Alî Bedîrxan.....	121
MEHMED UZUN	129
Dokuma Hikâyesi - Onur Günay.....	130
Ezilenin Hikâyesini Anlatmak: Mehmed Uzun "Tu"	
Nilay Erten, Nursem Keskin, Öykü Tümer, Volkan Yılmaz.....	147
SERBEST	163
Diyarbakır Cezaevi - Onur Günay.....	164

Cumhuriyet ve Günümüz Mardin'i - Hekîm Kılıç.....	183
Sözlü Anlatımdan Yazıya: Kürt Öykücülüğü - Murat Barin.....	203
Kürtlerin Değişmeyen Kaderi - Ömer Yıldırımaz	210
Ziman û Wêje: Nasnameya Nivîskar û Bi Gotineke Din Ceribandinek li Ser Avabîna Wêjeya Neteweyî – Suat Baran.....	219
Samî Tan: Bila Zimanê Kurdî Bibe Zimanê Fermî	
Hevpeyvîn: Yûsiv Biyanî & Hekîm Kılıç	229
HELBEST / ŞİİR.....	237
Tenayî famê waştiya - Mehmet Sabri Akgönül	238
Ferad – Bargiran Şanaz.....	239
Gulên zarokatiya min! - Yûsiv Biyanî	241
Ji zarokên welatê min re – Yûsiv Biyanî	241
Çûyînên me - Yûsiv Biyanî	241
Derdê Te - Yûsiv Biyanî	242
Besimîyek - Rihan.....	244
Şeve Dîsa - Yûsiv Biyanî	245
Rojên Derew - Yûsiv Biyanî.....	247

*Hawar dengê zanînê ye. Zanîn xwenasîn e.
Xwenasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike.
Her kesê ko xwe nasdike; dikare xwe bide naskirin.
Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide naskirin.
Lewma ko ziman şerta heyînê a pêşin e.*

(Celadet Alî Bedîrxan, Hawar hej 1, 1932)

Hawar 77 salî ye. 77 sal berî îro di 15ê Gulanê de gaveke mezin hate avêtin ji bo ziman û edebiyata kurdî. Hawarê dest bi weşanê kir di bin seroktiya Celadet Alî Bedîrxan de. Di nav rûpelên xwe de tiştêkî nedîtî pêk anî û rû û rûpelên nû vekirin di tarîx û çarenûsa kurdan de. Dengê gelê kurd ê belavbûyî, şkestî û sirgûnkirî gihand hev. Bû deng ji bo wan, ji bo me, ji bo we. Ma ma'nayê Hawarê ne Deng e jixwe? Dengê gelê kurd ê hevnasîn û xwenaskirin û dannasînê ye. Bi saya Hawarê zimanekî ku bi sedan sal e tê jibîr kirin di bin pêkûtiyên zordestî û qedexeyan, kultureke ku binê wê her tê valakirin rabû ser piyan de.

Bi saya Hawarê cara yekem zimanê kurdî bi alfabeya latînî hat nivîsandin. Bi sedan devok, hezaran peyvên cur bi cur ji heremên ji hev dûr hatin berhevkirin û di nav rûpelên Hawarê de hatin berdestê me. Haya me kurdan pê taybetiyên zimanê me yên ku hema bêjin di tu zimanên cihanê de nînin çêbû. Rûpelên Hawarê, dengê Hawarê digel zehmetiyên aborî, siyasî û civakî xwe gihand xwendevanên xwe û ji vê zêdetir jî hem ji xwe re hem ji zimanê kurdî re xwendevanên nû afirandin. Ne tenê xwendevan, nivîskar jî li vir mezin bûn. Mirov dikare bêje ku em bi saya Hawarê Cegerxwîn, Nuredîn Zaza, Osman Sebrî, Qedrîcan û gelek nivîskarên ku di nav rûpelên Hawarê de dengên xwe gihandin û digihînin me dinasin. Hema bêjin hemu xebatên piştî wê, Hawarê ji xwe re kirin rêber û mînak. Îro her kes, xebat û sazîyên li ser ziman û edebiyata kurdî lêkolîn û lêgerînan dikin an ji Hawarê dest pê dikin an jî Hawarê wekî konaxeke bêhempa û qedrbilind qebl dikin û wesa dewam dikin.

Ji dema Hawarê heta îro gelek tişt qewimîn û gûherîn çêbûn hem di vê cografyayê de hem jî di warê ziman û edebiyata kurdî de. Bi

dehan salan bi hezaran kesan ku ordînyus profesor in emr, zanîn, nezanîn, bêbextî û wehşetî, hêz û quweta xwe li ser pûçkirin, wendakirin, înkarkirin û qedexekirina zimanê kurdî bihurandin. Ne tenê ziman, hebûna axaftewanên wî zimanê jî, yanî gelê kurd jî bi heman şêwazê înkarkirin.

Lê em dinihêrin îro, riya ku Celadet vekiriye hêj ronîtir û ronîya Hawarê her diçe gurtir û dengê Hawarê her diçe berztir dibe. Gelek xwendevan bi saya deng û banga Hawarê bi zimanê xwe dihese û dest diavêje ziman, çand û edebiyata xwe û hebûna xwe xwedî derdikeve. Em jî wekî kedkarên kovara Yazincayê xwedî ziman, çand û hebûna xwe û ya gelê xwe, mafên kurdan û azadiya jiyana kurdan derdikevin û li ser şopa Hawarê dimeşin. Bi van armancan jî, di hejmara xwe ya 10emîn de me ji bo we xwendevanên ezîz û xoşewîst du dosya amadekirin li ser Hawarê.

Dosyeya yekemîn ji *Nivîsên Li Ser Hawarê* pêk tê. Di vê dosyayê de, hûn ê nivîsên ku Hawarê zêdetir bi me didin nasîn bixwînin. Dosyeya duyemîn, *Nivîsên Ji Hawarê*, ji nivîsên di Hawarê de hatine weşandin û wergerên wan a bo tirkî hat amadekirin. Ji xeynî wan her du dosyeyan, dosyeya me ya sêyemîn nivîsên *Serbest* dihewîne di hundirê xwe de. Dosyeya dawîn jî *Helbestên* hevalan pêk tê. Di vê dosyeyê de em yekem car cih didin nivîseke, helbesteke zazakî. Em hêvî dikin dê êdî paş zêdetir cihê zazakî jî hebe di Yazincayê de.

Her wekî ku em di hemû hejmarên xwe de hêvî dikin, em bi hêvî ne ku nivîsarên me pêşkêş kirî, ji bo xwendinê xweş bin û bikin ku tiştin bêne lêpirsîn.

Berî ku em xelas bikin, me divê em vê yekê jî bêjin ku bi hevkarîya hevalên me yên ku îsal beşdarî xebatên me bûn, me dît ku ji hevgirtinê xweşî û dewlemedî derdikeve. Her kesê/a bi mijarên ziman û edebiyatê re eleqedar e, vexwendî ye bo xebatên dîtir ên kulûbê.

Bi vê helkeftê, em benda fikr û pêşniyarên we ne.

Merheba.

*Hawar dengê zanînê ye. Zanîn xwenasîn e.
Xwenasîn ji me re rêya felat û xweşiyê vedike.
Her kesê ko xwe nasdike; dikare xwe bide naskirin.
Hawara me berî her tiştî heyîna zimanê me dê bide naskirin.
Lewma ko ziman şerta heyînê a pêşin e.*

(Celadet Alî Bedîrxan, Hawar sayı 1, 1932)

Hawar 77 yaşında. 77 yıl önce 15 Mayıs'ta Kürt dili ve edebiyatında çığır açan bir adım atıldı. Celadet Alî Bedîrxan, Hawar dergisini çıkarmaya başladı. İlk sayısından itibaren daha önce hiçbir derginin, hiçbir gazetenin veya yayın organının yapamadığı birşeyi, milletler tarihinde benzeri görülmemiş birşeyi başardı. Birbirinden kopuk Kürt topluluklarının sesini bir araya getirdi. Zaten Hawar demek ses demek. Çağrı demek. Kürt milletine kendisini tanıma ve başkalarına tanıtmaya çağrısı demek. Dili ve edebiyatı yasaklarla unutturulan ve dolayısı ile kültürünün altı boşaltılan bir milleti göreve çağırmak demek. Hawar dergisi ile Kürtçe ilk kez latin harfleri ile hazırlanmış bir alfabeye geçti. Hawar sayesinde bölgesel dil farklılıkları, Kürtçe'deki zengin kelime dağarcığı, farklı sesler ve bölgedeki diğer dillerde görülmeyen dilbilgisel özellikler yeni bir alfabe ile yazılı hale getirildi ve binbir güçlük, engelleme ile ekonomik, politik ve sosyal zorluklara rağmen okuyucusuna yetiştirildi. Böylelikle hem bir okuyucu kitlesi yetiştirdi hem de kendi yazarlarını, daha sonra Kürt diline ve edebiyatına büyük hizmetler verecek yazarları yetiştirdi. Cegerxwîn, Nuredîn Zaza, Osman Sebrî, Qedrîcan bunlardan sadece birkaçı. Kendisinden sonra yazılan neredeyse tüm eserler Hawar'ı ve Hawar'da kullanılan dili örnek olarak hazırlandı ve yayınlandı. Bugün hala Kürt dili üzerine yapılan her türlü sosyal ve bilimsel çalışma Hawar'ı kaynak ve temel olarak işe başlar.

Hawar ilk çıktığından beri Kürt diline ve edebiyatına dair çok şey değişti bu ülkede ve ortadoğu coğrafyasında ve bir o kadarı da aynı kaldı. Cumhuriyet kurulduğundan beri bu ülkede Türkçe dışındaki diller her türlü resmi ve gayr-î resmi yolla, zorla,

baskıyla ve şiddetle yasaklandı. İnsanlar kendi ana dilleriyle konuştukları için hapsedildi ve işkencelere maruz kaldı. İnsanların kendi kültürlerinin müziklerini dinlemesi, yörelerinin giysilerini kullanması, düğün ve eğlencelerini yapması yasaklandı. Üniversitelerin dil tarih coğrafya bölümlerindeki ordinaryus profesörler bütün ömürlerini bir dilin, bir tarihin, bir kültürün, bir milletin var olmadığını ispatlamaya adanmışlar.

Fakat Hawar'ın belki de o dönemde attığı tohumlar sayesinde bugün Kürt dili yayılmakta, gittikçe daha fazla Kürt kendi dili ve edebiyatı hakkında bilgi sahibi olmakta. Biz Yazınca olarak bu gelişmelerde Hawar'ın önemli bir rolü olduğuna inanıyoruz. Hawar ve içeriği hakkında daha fazla bilgi sahibi olmanın üniversite öğrencilerinin Kürt dili ve edebiyatına yönelik yapacağı çalışma, araştırma, tartışma ve fikir yürütmelerde önemli bir yer edineceği düşüncesindeyiz. Bu yüzden de Yazınca'nın 10. sayısında siz okurlarımıza Hawar hakkında iki dosya hazırladık.

İlk dosyamız olan *Nivîsên Li Ser Hawarê/Hawar Üzerine Yazılar*'da Hawar'ın tüm sayılarını bir araya getirip iki cilt halinde yeniden dolaşıma sokan ve bu sayede de Hawar'a ulaşmamızı mümkün kılan Fırat Cewerî ile Hawar hakkında yapılan röportajı okuyacaksınız. Sonrasında Hawar'ın fikir babası, sahibi ve kurucusu olan Celadet Alî Bedîrxan'ın kendi kaleminden Hawar'ın üç önemli dönüm noktasını bulacaksınız. Takip eden yazımız ise Onur Günay'ın kaleme aldığı *Kader Kuyusu ve Hawar Üzerine*. Bir diğer yazımız olan *Direnmek Kalırdı Kürde; Çünkü Yaşamının Bir Başka Adı Direnmektir* ise Harun Ercan'ın yazısı. Sonrasında Abidin Pariltı'nın Hawar yazarlarından Nûredîn Zaza hakkında yazdığı *Çehovê Kurdan* çalışmasını bulacaksınız. Bu dosyadaki son yazımız Abdülhamit Akın'ın yazdığı *Umudun Çılgılığı: Dengê 'Hawar'ê*.

İkinci dosyamız olan *Nivîsên Ji Hawarê/Hawar'dan Yazılar*, Hawar'da yayınlanmış eserleri ve bunların Türkçe'ye çevirilerini içeriyor. Bu dosyayı hazırlamamızın çeşitli amaçları vardı. Öncelikle kulüp çalışanları olarak Kürt edebiyatını ve özellikle Hawar'ı daha yakından tanımayı ve kendimizi bu konuda

bilinçlendirmeyi amaçladık. Ayrıca Hawar'da yayınlanmış yazıları Türkçe'ye çevirerek hem Kürt-Türk edebiyatına ve dünya edebiyatına katkıda bulunmayı hedefledik hem de çevirileri yapacak arkadaşlar için bir atölye çalışması yapmayı amaçladık. Bir diğer amacımız da kulüpte Hawar çalışması ile alakalı okuma, tartışma ve sonrasında yazı üretme süreçlerinde Kürtçe bilmeyen arkadaşlar için bu çevirilerle birinci elden kaynak oluşturmaktır. Bunlarla beraber yazıların hem Kürtçe orjinallerini hem de Türkçe çevirilerini vererek Kürtçe öğrenen arkadaşlar için de bir kaynak yaratmış olduğumuza inanıyoruz. Bu dosyadaki yazılar ve çeviriler Hawar'da yayınlanma sıraları göz önüne alınarak sıralanmıştır. Dosyanın sonunda da Fransızca olarak ele alınmış ve Batı kamuoyu gözetilerek yazılmış iki yazının Türkçe çevirilerine yer veriyoruz. Bu son iki yazıyı ve diğer yazıları okuyucuya sunarak birinci dünya savaşının ve büyük Kürt isyanları olan Şeyh Said ve Ağrı Dağı isyanlarının ardından ve ikinci dünya savaşı başlamadan önce ve başladıktan sonraki yıllarda Kürtler açısından nasıl bir durumun var olduğunu, o dönemde çeşitli alanlarda nelerin yaşandığını Hawar yazarlarının bakış açıları ile anlamaya çalışıyoruz.

Üçüncü dosyamız olan *Mehmed Uzun* dosyasında yine Onur Günay'ın kaleminden Dokuma Hikâyesi isimli yazıyı ve Nilay Erten, Nursen Keskin, Öykü Tümer ve Volkan Yılmaz tarafından hazırlanan Ezilenin Hikâyesini Anlatmak: Mehmed Uzun "Tu" denemesini bulacaksınız.

Sonraki dosyamız çeşitli yazılardan oluşan Serbest dosya. Bu dosyada Cumhuriyet ve Günümüz Mardin'i - Hekîm Kılıç, Sözlü Anlatımdan Yazıya: Kürt Öykücülüğü - Murat Barın, Diyarbakır Cezaevi - Onur Günay, Kürtlerin Değişmeyen Kaderi - Ömer Yıldırım, Ziman û Wêje: Nasnameya Nivîskar û Bi Gotineke Din Ceribandinek li Ser Avabîna Wêjeya Neteweyî - Baran Nezan ve Samî Tan: Bila Zimanê Kurdî Bibe Zimanê Fermî - Hevpeyvîn: Yûsiv Biyanî & Hekîm Kılıç yer alıyor.

Son dosyamız ise arkadaşlarımızın şiirlerinden oluşan *Helbest/Şiir* dosyamız.

Diğer sayılarımızda da temenni ettiğimiz gibi umuyoruz ki okunduğunda zevk verecek, yeni pencereler açacak ve birçok konuyu sorgulatacak konular sunmuşuzdur.

Bitirmeden önce şunu belirtmeliyiz ki kulübümüze yeni katılan arkadaşların katkıları ile daha zengin çalışmalar yapabildik ve ayrıca bu sayede gerek kulüp çalışmaları gerekse de Yazınca'nın çalışmaları daha geniş bir kadroyla ve iş bölümüne göre hazırlandı. Kulübe yeni katılan bu arkadaşlarımıza deneyim aktarımı ile önceki senelerden gelen birikimi aktarma imkanı bulduk. Kendini dil ve edebiyatı konusunda hassas hisseden herkesi bir sonraki çalışmamız için kulübümüze çağırıyoruz. Ayrıca tüm okurlarımızın görüş ve önerilerini bekliyoruz.

Merhaba.

SAL 11
HEJMER 57
YERŞEMB
15 TEBAX 1943

HAWAR

ANNÉE 11
NUMÉRO 57
DIMANCHE
15 AOÛT 1943

KOVARA KURDÎ * REVUE KURDE

DI VE HEJMARÊ DE

Tîbîrê Qesrî	Dr. K. A. Bedî Xan
Seyîdî Şerîf	Şerîf Şerîf
Dîwanê Şerîf	Qesrî Cewîrî Paşa
Gullîyan	Parîsîyan
Mamûdî Xanî	Herîkî Adîlan
Ya Rê	Çepîrîyan
Jefrî Şerîfîyan	Şîrîyan
Hîvîyan Xan	Cewîrî Şerîf
Ez û Yar	Çepîrîyan
Ceterîyan Xanî	Saxîlî Şerîfî
Peyvî	M. E. Eşî
Panîyan	Qesrî Şerîfî

TEFSÎRA QURANÊ

40 — Roja ko emê ji her milatehî li ser emelê kafiran qahidekî bînin, û l'êxemberê imin, emê te ji bikin qahidê emelê wan, gelo wê demê halê kafiran wê çîro bibe?

41 — Di wê rojê de, yê ko kafir bûne û li ber l'êxemberê Xuda serhişîkî kirine, wê bi xwêna ko end di bîn lingê wan de liheze û ji hev bibe û ew bîkewîna û te de winda bibin; lê ew kengê di warin gûtin û emelên xwe ji Xuda veşêrin.

42 — Geli bawermendino ... Gava hon serxweş in, hetn ko serxweşiya we ne bibe û gotin xwe nînin, nîzîkî nîmê me hin; gava hon bî cîsê dibîn, beriya ko desîmê xwe a mezin rakin emehin nîmê. Heke hon nesax in, an rêwîngî ne û ji her du rîyan tîstek derkeve, an hon nîzîkî jûnî bînin û ko ew bi dest we ne keve bî axî pak teyemîne bikin, rû û destên xwe pê bîllîkînin. Xuda lê ewlên xwe sîvîl dîke û di ganehên wan dibore, xuda piyê e.

43 — Ma hon nabînin û bîrewer na bin ko zamayên çubîyan seba xalîrê çend peran mezin Tewrê diguhêrin û di xwazin we ji rîya rastîye derînin.

44 — Xuda di jûnîyan xwe nas dîke; bizanin ko artîkar û sermîyanîya Xwedê dest we ye.

45 — Ji çubîyan hin hene ko cîbê ko laman diguhêrin û dibêjin: Me bîhistiy û me îyan kiriyê; an ew ji dîl inkar û ku û bes bi xîmê awa mîkar tîn û emrên kitabê qebûlî dîka û bî ser ve zêdîka û dibêjin; tu me dibîstî, lê em tîna bîstî, û me bîstî, da ko em bîstî ne te û gotîna te fehîm bikin. Ew wan gotînan dijûnker dibin û henek xwe bî dînd Xuda dîkin.

Heke wan bigot: Me emrê Xuda bîstî û me îstî kir, grîma we bîbîstî û bî me bîstî, ew di herpê wan di çêrî dibê, lê seko kufêr, Xuda ji wan standîye, laneta Xuda li wan e, li her çendê ji wan bawermendî hîne.

46 — Geli çubîno ... Beriya ko em rîyê we bîçîmînin û halê we xîra bikin û lojê we bîdewîstin û we mîna mîrê vên ko di re a çembê de masîyanî kirî ne, bîsîmîna re a Xwedê, hawerîya xwe bi Qurana ko kîsê we Tewrê îstî dîke bînin û bizanin ko emrê Xuda bî cîbê xwe.

47 — Xuda, di ganehên mîrovên ko berharê wî, tîstekî dîkin nahore Xwedê di ganehên xelkê ên dîn, ew ganehî piçîk an mezin hî, li gora daxwaz xwe dibore û ji ganehîyan re çîw û tozan dîde, lê ye ko ji Xuda re tîstekî dîke berber û hema, dîvê bizane ko wî destî xwe xîstîye ganehîkî giran û pê ganehîyan hîye.

48 — Ma tu çubî û hîyan na bîni, ew xwe bi xwe nefsa xwe ji ganehîyan paqî dîkin .... Lê ne were ye, Xuda bî îstî li gora daxwaz xwe, ewlên xwe ji ganehîyan paqî dîke.

Xuda di çîzdanê de, ji tu keşt re bî qal nînetkê ji zîlmê nake.

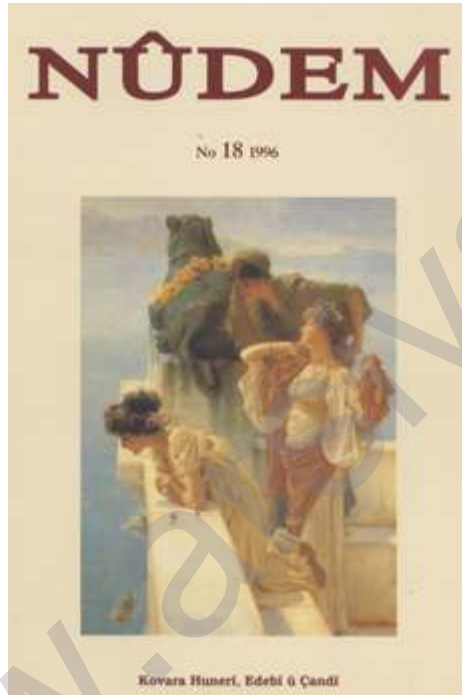
NIVÎSÊN LI SER HAWARÊ / HAWAR ÜZERİNE YAZILAR

Firat Cewerî: HAWAR Dengê Bêhêviyan Bû

Heypeyvîn: Yûsiv Biyanî

Firat Cewerî li Dêrika Mêrdînê hatiye dinyayê. Di destpêka salên heftêyan de bi malbata xwe re koçî Nisêbînê kir û di dawiya heftêyan bi hin hevalên xwe re komeleyeke kulturî ava kir. Nivîskariya Cewerî ya bi kurdî jî di wan salan de dest pê kir.

Firat Cewerî bi armanca nivîsandineke azad di sala 1980ê de terka welêt kir û li Swêdê bi cih bû. Di eynî salê de jî wî kitêbeke xwe da çapê. Ji wê salê û bi vir de Cewerî di nav tevger û çalakiyên edebiyata kurdî de ye. Di destpêka salên heştêyan de wî bi nivîs û çîrokên xwe beşdarî li kovarên kurdî ên seranserî dinyayê kir. Wî di adara 1992an de dest bi weşandina kovara Nûdemê kir û deh salan bêyî navber derxist. Herweha Cewerî bi riya Nûdemê bi çendan navên nû li edebiyata kurdî zêde kirin û di aktuelhiştina

edebiyata kurdî de roleke mezin lîst.

Di prosesa weşana Nûdemê de Cewerî kovareke xwerû werger bi navê NÛDEM WERGER derxist û weşanxaneya Nûdemê ava kir. Wî kovara HAWARê ku bingehê edebiyata kurdî ya nûjen e, ji nû ve civand û mîna du cildan çap kir.

Heta niha F. Cewerî di warên cihê de çardeh kitêb nivîsandine û panzdeh kitêb jî wergerandine kurdî. Çîrok û kitêbên Firat Cewerî wergeriyane swêdî, almanî, erebî, tirkî, farisî û zaravayê soranî. Herweha çîrokên wî di antolojiyên swêdî, almanî, erebî û tirkî de jî cih girtine û bûne fîlm û piyes.

Firat Ceweriyê ku hê jî li Swêdê dijî, endamê Yekîtiya Nivîskarên Swêdê ye û di Komîteya Karger ya PENa Swêdê de jî berpirsiyarê nivîskarên sirgûnê ye.

Birêz Cewerî serpêhatiya we û Hawarê çawa dest pê kir? Gelo ev pêdiviya berhevkirina Hawarê di encama çi de derket holê?

Min hê berî salên heştêyan dest bi nivîsandina kurdî kiribû. Bi kurdî pir kêr tîst li ber destên min hebûn. Ji xwe min navê Hawarê nebihîstibû. Gava ez di sala 1980ê de li Swêdê bi cih bûm û min êdî nivîskarî ji xwe re kir mijûliya sereke jî, dîsa haya min ji Hawarê tunebû. Ez hingî ji helbestê derbasî nivîsandina çîrokê bûbûm û dîsa haya min ji Hawarê tunebû. Erê, min dizanibû edebiyata kurdî ya klasîk dewlemend e, gelek şairên mezin derxistiyê, lê ez ecêbmayî dimam ku di warê edebiyata kurdî ya modern de tu xebat nehatibûn kirin; çîrok, roman, piyes û nimûneyên din ên edebiyata modern nehatibûn berpêşkirin. Lê her ku min nivîsand, min ew çend pêwîstiya lêkolîna li ser edebiyata kurdî jî dît, ez bi dîrokê ve kûr daketim, min sînor gav kirin û ez bi dû şopa edebiyata kurdî ya modern ketim. Ez hingî bi edebiyata kurdên Sovyeta berê hesiyam. Min tavilê xwe fêrî alfabe krîlî kir û dest bi xwendina berhemên wan kir. Paşê, ez li mala dostekî xwe çav li kitêbeke biçûk î bi rengê alaya kurdî rapêçayî ketim. Min destê xwe dirêjî wê kitêbê kir û min rûpelên wê di ser hev re qulipandin. Ez bawer dikim sala 1981-82an bû. Min dît ku ew Hawar e. Hemreş Reşo hin hejmarên wê bi formateke biçûk weşandibû.

Te digot qey ez ji xwe re li xezîneyekê rast hatibûm. Ez ketim nav rûpelên wê û min gelek xewên şevan li xwe herimandin. Min ew ji serî heta dawiyê xwend. Ez bûm şabaşvanê hemû gotinên wê. Ew destpêka edebiyata me ya modern bû û min jî ji mêj ve dabû ser riya edebiyata modern. Sal derbas bûn û gihîşt sala 1987an. Min hazirîya xwe kir ku ez xwe ji Swêdê bigihînim Sûriyê, bû dû şopa Hawarê bikevim, xanima xwedî û berpirsiyarê Hawarê û yek ji nivîskarên wê Rewşen Bedir-Xanê bibînim, herim seredana

nivîskarê wê ê aktîv Osman Sebrî û li dû şopa wê bigerim. Di rê de fikrek bi min re çêbû, min xwe bi xwe got ku divê ez vê Hawara ku di dema xwe de bi hezar zehmetiyan derketiye, û ji nivşê xwe bêtir ji bo me nivşê me ye, ji bêdengiyê rizgar bikim, ji nû ve bi çapeke bedew çap bikim û bigihînim dema îro. Min xwe gihand Şamê, ez çûm seredana Osman Sebrî û Rewşen Bedir-Xanê, min bi wan re sohbetên dirêj kirin, bûm şîrîk û şahidê dema Hawarê û bêguman bûm hezkirekî Celadet Alî Bedir-Xan. Rewşen Xanimê desteyek hejmarên Hawarê danî ber min. Min rahiştê û rûpelên wan ên ku bi demê re zer bûbûn di ser hev re qulipandin. Hin hejmar nedihatîn xwendin, lê dîsa jî xezîneyek bû. Kurd li ser lingan bûn, li dû avakirina welatekî bûn, lê zimanê wan hêdî winda dibû, dihat jibîrkirin û bêguman pênc pere di Hawar û berhemên mîna Hawarê nedidan.

Rewşen Xanimê ji min xwest ku ez bi riyekê Hawarê ji nû ve çap bikim û kurdan bi Hawarê bihesînim. Ew ji min re bûbû qismet. Min ew wek bîbikên çavên xwe parastin. Hin hejmar jê kêm bûn, min ew ji ba dostên xwe Mehmed Uzun û Mahmud Lewendî peyda kirin. Aniha min hemû hejmarên Hawarê peyda kiribûn, ez li riyekê û li formekê digeriyam ku Hawarê çap bikim. Di wê navê de, ew fikra ku ji mêj ve di serê min de bû, hêdî hêdî dikemilî û fikra derxistina kovareke edebî xwe da der. Min di destpêka sala 1992an de kovareke edebî bi navê Nûdemê ku ji siyaseta partîtiyê dûr, derxist. Piştî ku Nûdemê cihê xwe girt û bû hezkira edebiyathez û edebiyatvanên kurd, min dest bi amadekirina Hawarê kir. Min beşê bi alfabeya erebî da dostê xwe Emîn Narozi da ku ew ji alfabeya erebî transkrîbeyî alfabeya latînî bike. Me ew bi awayekî spehî amade kir û mîna du cildên spehî pêşkêşî kurdan kir.

Bêguman armanca min bi berhevkirin û jinûveweşandina Hawarê ew bû ku ez demek ji dîroka windabûyî ji mirinê rizgar bikim, nivşê doh bigihînim ê îro, pirekê di navbera doh û îro de ava bikim, rê li ber tevliheviyên zimanê kurdî bigirim, kurdan bi

dîroka edebiyata wan ya modern bihesînim û şareza û edebiyatvanên kurd bi bîr bînim.

Hawarê di şert û mercên çarwa de derket holê û dest bi weşanê kir?

Hawar piştî avakirina Komara Tirkîyê û piştî hemû têkçûnên serîhildanên kurdan dest bi weşana xwe kiribû. Xwedî û berpirsiyarê Hawarê Celadet Alî Bedir-Xan hê berî avakirina Komara Tirkîyê ji bo xwendinê çûbû Munixa Almaniyayê. Wî li Almaniyaya di hundirê krîzeke mezin de xwendina xwe dewam dikir. Paşê Komar ava bû û ew nema vegeyriya Tirkîyê. Ew ji wir derbasî Misrê bû. Piştî ku ew û birayê xwe Kamran Bedir-Xan demekê li Misrê man, dû re ji bo ku têkeve nav xebatên siyasî çû Sûriyê. Ew li wir vala nesekinî, ket nav xebata siyasî û bû berpirsiyarekî tevgera Xoybûnê. Tevgera Xoybûnê têkiliyên xwe bi Îhsan Nûrî Paşayê serokê serîhildana Agiriyê re xurt kirin û piştgiriya serîhildanê kirin. Piştî ku di sala 1927an de serîhildana Agiriyê ya di bin serokatiya Îhsan Nûrî Paşa de jî têk çû, kurd ketin hundirê bêhêvîtiyeke siyasî. Celadet Bedir-Xanê xwende û dinyadîtî, di hundirê wê bêhêvîtiyê de hêviyek pê re çêbû, hêviya bidetsxistina damara hebûna miletekî; ziman. Wî karê xwe ê siyasî sist kir û giranî da karê kulturî û edebî. Heta wî got, ku ew ê karê siyasî ji siyasatvanan re bihêle, ew ê jî bi karê ziman û edebiyatê dakeve. Hêdî hêdî binya xetê, an jî Sûrî tije kurdên bakur dibûn. Mala Haco ji Torê daketibûn, mala paşê ji Diyarbekirê, Qedrî Can û Reşîdê kurd ji Dêrika Çiyayê Mazî, Doktor Nafiz û birayê xwe Nûredîn Zaza ji Madena Xarpêtê, Osman Sebrî ji Semsûrê... Ev hemû xwînî bûn, derbeder bûbûn û li Sûriyê civiyabûn. Bi alîkarî û xêra wan Celadet Bedir-Xan dest bi amadekirina alfabeya kurdî kiribû, bingehe giramerê diavêt û îmlaya kurdî amade dikir. Wî paşê ev hemû kanalîzeyî derxistina Hawarê kir. Bi kurtî, Hawar di şert û mercêkî welê de derket ku kurd ji aliyê siyasî û moral ve şikestibûn û di hundirê bêhêvîtiyeke mezin de vedigevizîn. Hawar bi armanca ku bibe hêviya bêhêviyan dest bi weşana xwe kir.

Hawar ji bo gelê kurd tê çî wateyê?

Hawar dîrokek e, dîroka edebiyata kurdî ya modern e. Hawar ji bo kurdên bêyî dibistan tê maneya dibistaneke neteweyî.

Taybetmendiye kovara Hawarê çi bûn? Gelo mirov dikare bibêje Hawar tenê kovareke edebî ye?

Herçiqas Hawar kovareke edebî bû jî, lê ne bi tenê kovareke edebî bû. Ew bi gelek berpirsiyaran rabûbû, wê dixwest ew gelek

valahiyan dagire. Ew ne berdewamiya tiştêkî heyî bû, wê tiştêk ji tune de ava dikir. Loma barê wê giran bû. Ji bo wê gelek tişt destpêk bûn. Destpêka tiştên nû jî zehmet e. Lê Celadet bi bêhna xwe ya fireh, bi kapasîteya xwe ya

entelektuelî ya piralî dixwest Hawarê bike navnîşana gelek tiştan. Yek jê, berî Hawarê, alfabe û giramereke tekûz tunebû, Hawar bû kovareke zimanî. Berî Hawarê nimûneyên edebiyata kurdî ya modern pir bi sînor bûn, Hawar bû kovareke edebî. Werger tunebû, Hawar bû kovareke wergerî. Gotar tunebûn, Hawar bû kovareke gotarî. Ez dikarim lîsteyê dirêj bikim û gelek tiştên din lê zêde bikim. Lê heke ez bi kurtî bibêjim, Hawar dibistaneke milî bû, navnîşana gelek şaxên hunerê bû, labaratuara nivîskar û şaîran bû, di navbera edebiyata klasîk û ya modern de pirek bû, kevirekî giran ê avahiyeke ebedî bû.

Hawar û nîfşa Hawarê tesîreke çawa li ser edebiyata kurdî kir?

Hawar demeke dirêj di bêdengiyê de ma. Ew dema bêdengiyê di edebiyata kurdî de qutbûneke mezin û tîkçûneke mezin bû. Nivîşê li dû wê xwe negihandê, wê xwe negihand nivîşê li dû xwe. Mîna ku keşifek bûbe, ew keşif negihîştibe kujekî dinyayê û yek rabe ji nû ve wê keşifê bike. Yanî ji berdêla ku li ser ava bike, ji nû ve ava bike. Bo nimûne, ew çirûskên ku di salên şêstî û heftêyan li Tirkiyê

ronahî dan, ji Hawarê bêpar bûn. Haya Faîk Bucak, Kemal Badilî, Musa Anter, Edîp Karahan, Feqî Husên û heta cihekî Mehmed Emîn Bozarlan jî zêde ji Hawarê tunebû. Jixwe tevgera salên heftêyî ya xurt ji bilî çend kesan, bi temamî ji Hawarê bê hay bû. Loma, Hawarê ne di dema xwe de rola xwe ya pêwîst listiye, ne jî tesîra wê ya xurt li nivîşê piştî wê bûye. Ez dibêjim, piştî ku me li xerîbiyê dest avêt Hawarê, ew ji nû ve çap kir, di televizyon û rojnameyan de li ser peyivîn, me civîn û semîner li ser çêkirin, ew hêdî hêdî di nava rewşenbîrên kurdan de belav bû, nivîşê nû xwe gihandê û ji nû ve tesîra wê xuya bû. Bêguman me bi Hawarê re nivîskar û hevkarên wê jî dane naskirin. Ev jî me bi riya Nûdemê kir. Em di Nûdemê de li ser Celadet û Kamran Bedir-Xan, li ser Qedrî Can û Osman Sebrî û Nûredîn Zaza rawestiyan û me ew bi nivîşê îro dan naskirin. Nivîşê îro jî, çî biçûk, çî mezin, li Hawarê xwedî derketin, jê îlham girtin û xwe pê serbilind his kirin. Bêguman, ji bilî tesîra îlham û edebiyatê, Hawarê di warê zimên de jî tesîreke mezin li kurdan kir. Ez dibêjim heke Hawar ji nû ve nehatibûya weşandin, wê kurdan di warê zimên de pir serên hev biêşandana.

Mijarên rojeva Hawarê û rojeva niha çî qas ji hev cuda ne? Gelo em dikarin bibêjin kurdan wê demê jî heman tişt dixwastin, îro jî heman tiştan dixwazin, lê belê helwestên li hemberî daxwazên wan zêde neguheriye?

Hawar qêrînek bû, bangêk bû, zengilekî jixewşirakirinê bû. Xwediyê Hawarê carina bi bergerîn, carina jî bi hêrs ji kurdan re digot: Kurdino, an mebejin em kurd in, an jî bi zimanê xwe bixwînin. Di dema Hawarê de kurd ji hemû mafên xwe bêpar bûn, serîhildanên wan têk çûbûn, bêhêvî mabûn. Loma, Hawarê dixwest di wê bêhêvîtiyê de hêviyekê ava bike. Carina gava ez rûpelên Hawarê di ser hev re diqulipînim, ez dibêjim belkî Hawar ne ji bo dema xwe derdiket, ew ji bo îro derdiket. Ev jî nîşana dûrbîniya rewşenbîrekî bi kapasîte ye. Ez çima vê dibêjim, ji ber ku di dema Hawarê de hejmara xwendeyan pir kêr bû. Lê dîsa jî Hawar bi pîvanên kovarên welatên herî pêşketî derdiket. Aniha, tu Hawarê bidî ber kovarên wê demê, tu ê tu kêmaniyê tê de

nebînî. Hawar hem ji aliyê naveroka xwe ve kovareke hevdemî bû, hem jî bi daxwazên xwe ve. Kovarên kurdan ên îro jî li ser wê riyê ne. Qîrîna Hawarê gihîşt me, em jî bi dengê wê qîriyan da ku kurd li xwe vegerin, bi zimanê xwe bipeyivin, bi zimanê xwe bixwînin û binivîsînin. Ew zehmetiyên ku di dema Hawarê de hebûn, eynî zehmetî li xerîbiyê derketin pêşiya me jî. Me jî bi hezaran kîlometre ji welêt dûr, bang welatîyan kir da ku ew li xwe û li zimanê xwe vegerin. Me bang li siyasetvanan kir da ku ew bi zimanê xwe siyasetê bikin. Me bang li nivîskarên kir da ku ew bi zimanê xwe binivîsînin. Ew banga Hawarê, ya ku me jî bi dengê wê bang kir, gihîşt siyasetvan û girseya kurdan û mala Xwedê ava ku aniha kurd êdî bi xwe dihesin û êdî fêhm kirine ku zimanê wan hebûna wan e.

Gava em ji vê persepektîvê berê xwe bidinê, em ê bibînin ku armanc û daxwaza ku Hawar pê derdiket, bûye armanc û daxwaza çapemeniya kurdan ya îro jî. Naxwe, tiştên ku me doh dixwestin, em îro jî dixwazin. Ji ber ku hê em negihîştine dereceya bidestxistina encamên daxwaz û armancên doh.

Bi rastî jî Celadet Bedir-Xan di dîroka kurdan de wek Ehmedê Xanî xwedî kesayetêke taybet e. Ez dixwazim ji we bipirsim: Gelo mirov ku di şibakeya Xanî de li Celadet binihêre û di şibakeya Celadet de li Xanî binihêre, mirov dikare çi bibêje? Şibandînen wan, daxwaz û hêviyên wan çi ne?

Xanî şaîrekî medresê bûye, lê ji şahesera wî diyar dibe ku ew di dema xwe de entelektuelekî bijarte bûye. Ew bi xwe dibêje ku wî dikarîbû esera xwe bi zimanekî din jî binivîsanda; bo nimûne, bi tirkî, farisî an erebî. Lê wî kurmancî tercîh kiriye û bi kurmancî jî bo kurmancan nivîsandiye. Wî bi kurmancî nivîsandiye da xelk nebêjin kurmanc bê esil û fesil in. Wî dizanîbû bazara kurmanciyê kesad e, lê dîsa jî di nivîsandina kurmanciyê de bi inyard bû. Ew jî rewşa heyî ne razî bû, jê aciz bû û berê wî li pêşerojê bû. Em îro fêhm dikin ku Xanî di dema xwe de rastî dîtiye, rast fikirîye û rast kiriye.

Divê ez di vir de keda Mehmed Emîn Bozarslan jî bibîr bînim. Bozarslan bi riya tîpguhêziyê, wergerandin û jinûveveşandina

Mem û Zînê, Mem û Zîn û Xanî bi me da naskirin. Heweha Celadet Bedir-Xan jî bi riya Hawarê Xanî gihand dema me. Digel ku bazara kurmanciyê di dema Hawarê de jî kesad bû, xwendevan tunebûn, nivîskar tunebûn, dibistanên kurdan tunebûn, kurd şikestibûn û rewşenbîr û pêşewayên kurdan hewcedarî jiyana sirgûnê bûbûn jî, dîsa Celadet Bedir-Xan, li sirgûnê dest avêt derxistina kovara Hawarê û berê wî li pêşerojê bû. Em îro fêhm dikin bê Celadet rewşenbîrekî çiqasî dûrbîn bûye. Hem Ehmedê Xanî, hem jî Celadet Bedir-Xan ne bi tenê ên dema xwe bûne, ew ji bo pêşeroj û îro bûne. Hebûna du kesayetên welê ji bo dîroka entelektueliya miletekî hem serbilindahiyê e, hem jî kubariyê mezin e.

Li gorî we haya miletê me ji girîngîya Hawarê heye an jî xwendekar û nivîskarên wêjeya kurdî çiqas li Hawarê sûd werdigirin?

Ji milet wêdetir divê haya xwenda û rewşenbîrên kurdan ji Hawarê be. Belê, îro piraniya xwenda û rewşenbîrên kurdan navê Hawarê bihîstine, behsa wê û girîngîya wê dikin, lê mixabin, piraniya wan jê bêpar in. Ev deh sal in min Hawar wek du cildên spehî derxistiye, lê hê dezgeheke kurdan, şaredariyê kurdan, (şaredariya Cizîrê 10 taxim kirîne), partiyê kurdan, wezareteke kurdan Hawar ji min nexwestine. Ev deh sal in, ez salê 3000 Euro kiriya lokalekê didim da ku ez Hawarê tê de biparêzim. Ez pir li ber vê yekê dikevim. Ev nîşana ku hê hisa kurdan a milî qels e û girîngiyê nadin nîşana hebûna xwe.

Wekî tê zanîn ev bi salan e hun jî xwediyê kovarekê ne. Hun kovargerîya kurdî ji nêzîk ve dizanin. Gelo rewşa kovargerîya kurdî, li gorî dema Hawarê, niha çawan e?

Min di salên nodî de kovara Nûdemê derxist û Nûdem deh salan bêyî navber derket. Mixabin ku piştî weşaneke deh salan min weşana wê rawestand. Me niha jî ew wek deh cildan çap kiriye lê serpêhatiya wê jî mîna ya Hawarê ye, ew jî di lokaleke Stockholmê de girtî ye.

Ji ber ku min bi xwe kovar derxistiye û hevkarîya kovaran kiriye, ez dizanim bê ew bi çi zehmetî û kezebreyê derdikevin. Di dema me de Internet tubenû û komputer jî hêdî hêdî derdiket. Lê îro ew hêsaniya elektronîk hebe jî, dîsa ez zanim ku kovarên kurdî bi zehmetî û fedekariyeke mezin derdikevin. Ez wan pîroz dikim. Bêguman ez pir qîmetê didim kovarên kurdî ku îro hem li Diyarebekirê hem jî li deverên din derdikevin, lê qîmet û hezkirina kovara Nûbiharê li ba min taybetî ye. Ji ber ku me di eynî demê de dest bi weşanê kir, têkiliyên me baş bûn û min bi çavê xwişkeke Nûdemê lê dinêrî. Nûdem di dehsaliya xwe mir, an jî min ew kuşt, lê va ye Nûbihar dibe bîst salî.

Em gelek spas dikin...

Ez jî pir spas dikim, ji we re serkeftinê hêvî dikim û kovara we li xwendevanên kurd pîroz dikim.

Sê Tarîxên Hawarê

Celadet Alî Bedîrxan

Ji ber ko Hawar di panzdehê Gulana sala hezar û neh sed û sih û didowan de hatiye dinyayê, di panzdehê vê Gulanê de diviya bû Hawar bibe neh salî Lê ji ber ko Hawar ji hejdehê Tebaxa sala hezar neh sed û sih û pêncan heta panzdehê vê Nîsanê şev û roj şeş salan pêde razaye û ji ber ko demên xewê, xewên rojê, di heyîna heyberan de nayine hesêb, Hawar îro

bi tenê nûzake sê salî ye.

Di jiyana Hawarê de sê tarîxên bîrawer hene. Me ew tarîx di bin sernama vê bendê re şanî dan.

Tarîxa pêşin: 15 Gulan 1932. Di vê tarîxê de gazî û hawara Kurdan ji dil û devên wan ketine nav xêz û xîzekên çend rûpelan û kovareke kurdî anîne pê. Ji Kurdan re Hawar, Hawareke nû, Hawara zanîn û dazanîne za.

Ev roj di jiyîna Kurdmancan a civakî û edebî de rojeke tarîxî ye. Di vê rojê de Kurdmanc bûn xwediyê elfabêke biserxwe, elfabêke Kurdî û ji nîrê elfabêyên miletên din, miletên beyanî xilas bûne.

Ev elfabê ala biserxwebûna heyîna me a edebî ye.

Berê di ser keleha me a edebî re alên biyaniyan li ba dibûn. Di vê rojê de Kurdmancan ew al daxistin, çirandin û lişûna wan ala xwe a milî daçikandin û ji hêsiyaya wan bandêran filitîn, xwe dan ber siha bandêra xwe û di vê qadê de bûne biserxwe.

Belê, elfabiya ko ji sala hezar neh sed û nozdehan ve ez lê dixebitîm, min ew di wê rojê de, di rûpelên Hawarê de belav kir.

Kurdmancên ko pê hesiyan û hînî wê bûne îro zmanê xwe bi elfabiya xwe a milî û bêî tu dişwariyê dinivîsîn û kovar û kitêbên ko ketine çapê bi kêfxweşî dixwînin.

Lê Hawarê gelek dom ne kir. Jejmara wê a bîst û şeşan di 18ê Tebaxa 1935an de belav bû û ji hingê ve Hewar nama derket.

Lê hîmê xwendin û nivîsandinê, elfabê belav bûbû û piştî razandina Hawarê ji gelek û hergav nebin ji carcara bin kitêb diketin çapê û digihan destê kurdmancan.

Di wan salan de ji kurdên ko bîrewerê heyina xwe ne û di di^le wan de rûmeta millet û welat heye bi hînbûna xwendin û nivîsandina zmanê xwe xebitîn û zanîna xwe pêş ve birin. Ew ne bi tenê xebitîn û elimîn, lê xebitandin û elimandin jî. Belê ew ji vî milletê bêdibistan re bûne dibistan, dersa welatîyên xwe gotin û ew gihandin; ji wan mirovên nezan mirovên xwende anîne pê.

Lê yên ko xwe, bi gotinê, Kurdên qenc û welatparêz dihesibînin wextê xwe bi kurt û pistên pûç û vala derbas kirin û ji lewra hêj (e) û (ê) i hev ferq nakin. Lê ew bi zmanê biyaniyan û hinekê wan bi çendekan dizanin, û hîn hene ko wan çendekan dizanin, û hin hene ko di wan zmanan de xwenda û zanayinê xurt in jî. Lê bi zmanê xwe ê mader, bi vî zmanê şêrîn û delal, bi zmanê da û dapîr, bi zarê kal û kalikên xwe nizanin.

Mîrov dibêje qey ew ji bin hikmê bandêra biyaniyan naxwazin derkevin û hêsîrî bi wan şêrîn e. Heke welê ye, divêt rayekî biyaniyan di wan geriya be. Rakî wilo ku bi dizîkan bi wan ve bûye. Her wekî şairê sorî gotiye: Her kesî kurd naseraw bi hez be bonî kurd ne ka pirsîyarî daye ley ka ta le babî xoy biga.

Belê ew bi zmanê xwe ê mader nizanin. Ew zmanê ko xwendin û nivîsandin wî ji her zmanî hêsanîtir e. min bi xwe ceribandîye, kurdekî nezan, li gora şehrezariya xwe di wextekî gelek kurt da hînî elfabiya xwe dibe; ji pênc heta sih rojî

Malxirabino! Ma ewçend wext nîne, hon ko ji bo hînbûna zmanên biyaniyan bi salan ve xebitîne û îro jî dixebitin, ji bona jo bona ko bikarin fînfoneke derewîn bi lêv bikin.

Kuro eyb e, şerm e fehit e. An hînî zmanê xwe bibin, an mebejin em Kurd in. Bê zman Kurdîfî ji we re ne tu rûmet e, ji me re rûreşîke giran e.

Pesn û şabaş û hezar pîroz ji wan re ko hînî xwendin û nivîsandina zmanê xwe bûne û bi vî awayî mifta heyîna xwe xistine bêrika xwe û ji bin bandêra milletên biyanî bi der ketine.

Heyf û xebînet û hezar mixabin, nemaze ji wan re ko bi zmanê din dizanin bixwînin binvîsînin û elfabiya zmanê xwe hêj nas nakin.

Lê ji bo hînbûnê tucaran wext ne deren e, û wextê hînbûnê li tu kesî nabore.

Yên ko bi elfabiya zmanê xwe nizanin, lê bi zmanên din gelek dizanin, divêt bizanin ko ev elfabê rojekê, ji wan dê bête pirsîn.

Lê kes nizane heke ew roj dûr e an nêzîng e.

Hingê bibêjin jî emê bielimin, li wan dê li wan bête vegerandin: Me hêvî hebû em di te de mamostekî peyda bikinne şagirtkî.

Xwendevanino, bi kurtî eve dîrokiya heft salên bêhawar, wek heft salên selayê bê av û bê baran.

Tarîxa sisiyan panzdehê Nîsana sala hezar û neh sed û çel û yekê ye, yanî îro ye.

Hawarên pêşîn, her bîst û şeş Hawar xebitîne Kurdmancan hînî elfabiya wan bikin. Hawar di nav miletê xwe ê bédibistan de, kê m û zêde karê xwe bire serî.

Hawar dê dîsan bixebite û tiştêkî din jî bi ser ve zêde bike: Gramêr.

Di Hawara pêşîn de min elfabiya xwe belav kiri bû. Di vê hejmarê de ezê dest bi belavkirina

Gramêra xwe bikim. Ev di di zmanê Kurdmancî a nivîskî de gaveke nû ye. Ji xwe hîmê zmanekî li ser sê hêmanên bingehîn sekiniye: elfabê, gramêr û ferheng. Me elabê belav kir, îro ji dest bi belavkirina gramêrê dikin, ko Xwedê hez kir ferheng jî li pey e.

Em niho hinek bi gramêrê, bi gramêra zmanê xwe mijûl bibin. Gramêr çi ye? Gramêrzanan gramêr bi awayên têvel tarîf kirine. Bi kurtî gramêr tevayiya qeydeyên rastaxaftin û rastnivîsandina zmên e. Ev qeyde bi xwe ji zmên têne der. Belê herkes bi zmanê xwe ê mader bêti ko bide eqlê xwe rast daxêve. Ev rastî bi hin qeydan têtê pê û mirov dema xeberdanê de bêti ko bizane bi wan ve diçe.

Gramêrzan bi van qeydan hûr dibin van ji hev derdixînin û disenfînin. Tevayiya van qeydan gramêr bi xwe ye.

Em bèn ser gramêra zmanê Kurdmancî. Gramêra ko ez îro di Hawarê de belav dikim, min bingehên wê di sala 1929 an de li Hesiçê danîbûn. Ji hingê ve ez lêdixebitim. Pêrar min gramêreke dibistanî digel hînek û wezîfean çêkirî bû. Bi destpêkirina şer min nikarî bû ez wê bigihînim çapê.

Lê ji milê din hewcedariya me bi gramêrê roj bi roj bêtir dibê. Xortên ko hînî xwendin û nivîsandinê dibûn, dihatin û li qeydeyên zmanê xwe dipirsîn, gramêrek dixwestin.

Di vê navê de me destûra derêxistina Hawarê ji nû ve stand. Hingê min dest bi senifandina gramêreke din kir. Ne gramêreke dibistanî, lê bingehên qeydeyên gramêra Kurdmancî. Îro ezê vê gramêrê di Hawarê de belav bikim. Ji milê din min kitêbeke biçûk bi navê Kitêba Sînemxanê nivîsandi bû. Ev kitêba biçûk ji bo zarokan gramêreke biçûk bû. Heke min pêk anî ji Hawarê pêve ezê eva ha jî bidim çapê.

Ev bend ji alîkî dîrokiya Hawarê, ji aliyê din pronivîsa xebata me ye. Beriya ko ez vê biqedînim herwekî di destpêkê de min gilî û gazindên xwe ji kurdên zana û nezan kir, di xelasekê de jî ezê wezîfeyên wan ji nû ve pêş wan bikim. Tiştê ko min divê ez ji we re bibêji, bi kurtî ev e:

Hîn bin, Hîn bin, Hîn bin

Hîn kin , Hîn kin, Hîn kin

Belê bi tenê hînbûn ne besî me ye. Divê em hîn bikin jî. Her kurdê ko xwendin û nivîsandinê dizane divê yê ko nizanin bielimîne. Ji kurdê xwenda re divê, heke ber destên wî de Kurdên nezan nînin, li wan bigere, wan peyda û hîn bike.

Bi hinan hînkirin bi qasî hînbûnê xweş e, heye ko xweştir û bi rûmetir e jî. Belê heke hînbûn berhevkerin û standine, hînkirin danker û dayîn e. ji xwe Kurdmanc bi nav û deng in ko destê danê ne.

Belê hîn binû vê carê ji berê bêtir û çêtir û bi awakî tekûz. Berê di destên we de bi tenê elfabê hebû, niho gramêr jî gihaye we.

Hawar: hejmar/27

Ev nivîs ji malepra www.celadet.com hatiye standin

Kader Kuyusu ve Hawar Üzerine

Onur Günay

Biz sürgün çocuklarıydık, sürgün kaderimizdi.¹

Evinden barkından edilenlerin yeriydi yerleri, yersiz yurtsuzlaştırılmış Kürt aydınları, yaşadıkları topraklarda yeni kurulan ulus devletlerin tahakküm politikalarını kabul etmeyenler, itaatin kolay kucağındansa isyanın ve sürgünün ortasında bulmuşlardı kendilerini. Verilen onurlu bir varoluş mücadelesiydi; zor işti yok sayılan, hiçleştirilmeye çalışılan bir halkın, kimliğin, kültürün ve dilin savunuculuğunu yapmak. Şam'da, sürgün çatısı altında buluşmuşlardı ve dünyanın bölüşüm savaşlarında çıkarları sömürgeci büyük devletlerle ters düşmüştü. Ne ülkelerine dönebiliyorlardı ne de sürgünde "yabancı" olmaktan kurtarabiliyorlardı kendilerini. Köklerinden koparılmışlardı ve artık sürgündü mekânları.

Yok sayılan, artık adı geçmeyen, tarihten silinmeye çalışılan onlarca halktan biri de Kürtlerdi. Konuşanlar susturuluyor, inkâra karşı çıkanlarsa imha ediliyordu. Sessizlik; yıkımlar ve zulüm unutulsun diye değil, belleğe kazınsın diyeydi. Yapılanlardan utanmak bir yana kutsanabilsin diye zulüm, susmalıydı mazlum. Devir kan zamanıydı ve iktidar, direneni tereddütsüz yok ediyordu.

Öldürmenin sonu var mı? Kan kanla yıkanır mı? Kendilerine kin ve nefretten bir gelecek kuranlar, gün gelir ister istemez, yarattıkları o kin ve nefretin içinde kalıp boğulurlar.²

Hiçbir zaman rahat etmediler ya hiç de rahat vermediler; zaten ikisi bir kapıya çıkıyordu da bunu da hiç fark etmediler. Ölümdü, yıkımdı, felaketti. Ancak, baskı alabildiğine güçlendiğinde dahi önemliydi tüm bunların ortasında birkaç söz söylemek, umut ve

---

¹ Mehmed Uzun, Kader Kuyusu, 6. Baskı, Gendaş Kültür: İstanbul, 2003, s.64
Bütün *italikli* bölümler, Mehmed Uzun'un Kader Kuyusu romanında Mîr Celadet Alî Bedîrxan adına yazılan kurgu bölümlerdir.

² A.g.e, s.107

cesaret tohumu ekmek. Elbette büyüyecekti bir gün tohumlar, sözler sesler çoğalacaktı. Ve böylece 1932 yılında başladı, Hawar'ın yayın hayatı.

“Hawar bilginin sesidir, bilgi ise kendini tanımaktır. Kendini tanımak da özgürlüğün, mutluluğun yolunu açar. Kendini tanıyan, kendini tanıtabilir de. Hawarımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıttacaktır...”³

Yok edilmek istenen ana babalarından öğrendikleri, kardeşleriyle konuştukları, nenelerinin hikâyelerini dinledikleri dilleriydi; dünyayla iletişim araçları, dünyada-var-oluşlarını mümkün kılan varlıktı. İktidarın dilden başlaması da nedensiz değildi; insan tahayyülünü şekillendiren, düşünce biçimlerimizi belirleyen dilde kurulan egemenlik toplumsal hayatın bütün veçhelerinde rahatlıkla sürdürülebilecekti. Ezen ve ezilenin dilleri hiçbir zaman bir değildi, zaten bir olması demek ezilenin dilini kaybetmesiydi.

Onlara göre Türkiye’de sadece Türkler, Türkçe, Türk kültür ve gelenekleri vardı. Ya diğer milletler? Öteki dil ve kültürler? Onlar için sadece bir yol vardı: Türkleşmek. Kürt dili zaten yasaktı. İsimler değiştiriliyordu. Bin yıllık aile, kent, köy, ova ve yaylalarının isimleri değiştiriliyor, yeni Türkçe isimler veriliyordu. Taşların, ağaçların, çiçeklerin adları değiştiriliyordu. Binevş menekşe, beybûn papatya, stêrgûl yıldızçiçeği oluyordu.⁴

Halkların yok edilme süreçleri dilde başlıyordu, insanların anlam haritaları, imgelemleri sömürgeleştirilmeye çalışılıyordu. Doğayla ve kendileriyle kurulan ilişki değişiyor, alt üst ediliyordu. Bütün dünyada olduğu gibi gelenin ismine uygarlık deniliyordu ya dünya “uygar” olana dek böylesi barbarlıklar görülmemişti. Ancak yıkımın ve tahakkümün baskısından kurtulmanın, geleceğe bir tohum ekmenin tek yolu da bu tekleştirmeye, dünyayı çoraklaştırmaya karşı çıkmak ve kaybolmaya yüz tutan, yok edilmek istenen kelimelere sahip çıkmaktı. Her kaybolanla beraber bir düşünme biçimi, modernitenin, ulus-devletin, kapitalizmin ve

---

³ A.g.e, s.213

⁴ A.g.e, s.274

“uygarlığın” bize sunduğunun dışında ve ötesinde bir imgelem, varoluş biçimi kayboluyordu.

Ne de olsa geri kalan bütün bilme-varolma-yaşam biçimleri cehaletti, bitirilmesi gerekiyordu. Modern dünya rasyonel, büyüsüzleşmiş tek bir dil yaratıyordu. Her ne kadar derginin birçok yazarı gibi Celadet Alî Bedîrxan ve Kamiran Bedîrxan gibi daha “Avrupai” aydınlar da aydınlanmacı aklın içinden baksalar ve dünya görüşleri eğitim, ulus-devletleşme gibi modernitenin dayattığı kavramlar aracılığıyla şekillense de Hawar’ı herhangi bir ulus-devletin propaganda aracı dergilerinden ayıran, ezilmiş olmanın getirdiği deneyimdi. Avrupa’da görülen eğitim sırasında hukukun üstünlüğü ne kadar anlatılırsa anlatılsın, 1915’i yaşamışlardı, Zo’lar bitmiş sıra Lo’lara gelmişti; Şeyh Said İsyanı’ndan, Xoybûn’dan ve Ağrı Ayaklanması’ndan dolayı onlar iyi biliyordu ki hukuku kuran, yasaları ve tahakkümü inşa eden şiddetin, barbarlığın ve yıkımın ta kendisiydi.

Ne diyeyim? Hangi ölümden, hangi ölüm acısından söz edeyim? Hangi kelimelerle ölümü anlatayım? Ölüm kor bir bıçakla damarlarımı kesiyordu. Ölüm dünyayı kocaman bir mezarlığa çevirmiş, bizi bir oraya bir buraya gömüyordu. Ölüm saçlarımdaki akları arttırıyor, saç ve sakallarımın rengi yavaş yavaş kefen rengine bürünüyordu.⁵

Aydınlanmacı, modernist aklın alımlanışı dolaysız olmuyordu ve Hawar dergisini düşünürken gözetmemiz gereken başlıca noktalardan birisi de bu çatışmanın kendisidir. Bir taraftan evrensel değerlere, eğitimin önemine, “halkların kendi kaderini tayin hakkına” göndermeler yapıp Kürtçe ilk olarak Latin harfleriyle yazılmaya başlanırken; öte yandan bu evrensel değerlerin neden bir türlü mazlum halkların değerleri olamadığı sorgulanıyor, sömürge devletler ve iktidar izin vermeden aslında kimsenin kendi kaderini tayin edemediğinin farkına varılıyordu.

Kuşkusuz ki kaybolmaya yüz tutan değerlere, Kürtçe’ye, destanlara, masallara, Ehmedê Fermanê Kiki’nin stranlarına

---

⁵ A.g.e, s.265

duyulan bağıllık da geçmişle kurulan ilişkide belirleyici oldu. Bugüne kadar Hawar'ın yazarlarını da içine alan kültürün öğeleri, masalları, söylenceleri gelecek nesillere aktarılmak üzere derginin sayfalarındaki yerlerini almışlardı. Tohumu ekebilmek, ezilenlerin seslerini, çılgınlıklarını, yakarışlarını ve hawarlarını şimdiki zamana ve geleceğe taşımaktı amaç.

Şimdi kim olduğumu hatırlamıyorum, Almanya'da bir filozofun 'Biz kaybolmakta olan kelimeleri yeniden diriltmek için geldik dünyaya' sözlerini okumuştum. Bu sözler artık kaderim olup çıkmıştı, onun için yaptığım işi boynumun borcu olarak bildim. ⁶

Topluyorlardı artık birer birer ölmeye başlayan kelimeleri, o kelimeler ki, kan ile kutsanmış dünyalardan farklıydı sunacakları. Bu yüzden daha sıkı sarılmak lazımdı dile, kelimelere, sözün gücüne. Eduardo Galeano'nun da söylediği gibi, iktidarlar geçmişi unutturmaktan ziyade kutsamak, meşrulaştırmak isterler.

Bu dönem, Ağrı isyanı sırasında ve sonrasında muhaliflere ilişkin basılan broşürlere ve belgelere⁷ bakıldığında, Türk tarih yazımıyla ilgili, kimilerine ilginç gelecek kimileri içinse tanıdık veriler ortaya çıkacaktır: "Kürtler tamamen âridir. Yani ırktan bizden oldukları gibi din, yurt, lisan ve âdet itibarıyla de Türkdürler... Kürt vakaları onların dağ hayatına alışmış olmalarından ve idare altına girmek istememelerinden ileri gelmektedir." (s.373) "Kürtler cahil, fakat müteassıp Sünnilerdir." (s.372) Ne de olsa Kürtler Türk de olsalar "onlara" politik öznellik atfetmek fazla olacaktır: "Bunlar [Kürtler] her söze inanır, silah, itikat, muhabere telkinlerini derhal kabul ederler." (s.370) Kürtleri Türkleştirip, hatalarını dağlılığa ve cahilliğe verdikten sonra elbette yapılacak şey onları bir maşa olarak kullanacakları bulmaktır: "Kürt istikbali tabiri altında Ermeni Yuvası saklanmıştır." (s. 369)

---

⁶ A.g.e, s.239

⁷ Türk Dışişleri Bakanlığı'nca hazırlanan Hoybun'a ve muhaliflere ilişkin broşür, Ankara Ticaret Odası'nın Hoybun'a Karşı Hazırladığı Propaganda broşürü: Taşnak-Hoybun, Mehmet Bayrak, Kürdoloji Belgeleri II, 2004

Düşman da bulunmuştur, bu toprakların eski sahipleri (toprakla kurdukları ilişki sahip olmaktan farklı olduğu için sanırım sahip yanlış kelime olacaktır), bu toprakların eski insanları, binlerce yıl üstünde yaşayanları ve artık bitirilmiş, öldürülmüş, sürgüne gönderilmiş olanları kolayca asıl düşman ilan edilir. Hikâye tanındıktır. Elbette zor bir iştir onca kanı, zulmü, baskıyı kutsamaya, meşrulaştırmaya çalışmak. Yalana başvurur iktidarlar, sonra buna kendileri de inanırlar: “Türkler köy yakmak değil, ellerinden gelse her yakılan kulübenin yerine bir konak yaptırırlar.” (s.367) Yapılanlar medeniyet yolunda adımlar olarak görülür. Bunun için gerekli olan da felaketi yaşayanların sessizleştirilmesidir, ezilenlerin susturulmasıdır; yoksa kimse inanmaz o kocaman Tarih kurgularına.

İşte böyle bir dönemde çıkmıştır Hawar; çıkararı aydınlar da kendi hakikatlerini anlatmışlardır. İktidarın tarih kurgusunun karşısında, ona direnen ve Kürtler’in, halkın sesi olmayı hedefleyen bir dergi olmuştur Hawar. Ellerinden geldiğince, güçleri yettiğince ses vermişlerdir; unutulmamalıdır ki onların sesi de en azından Kürtler’in içinden en güçlü olanların sesleridir. Mîrlerin, varlıklı ailelerin çocuklarıdır; yazmaya imkânı olanlardır, deneyimlerinin bütün toplumun deneyiminin sesi olduğunu iddia etmek anlamsız olacaktır. Ancak birçok halkla beraber Kürtler’in de varlıklarının inkâr edildiği bir dönemde, Bedîrxanlar’ın da Cemilpaşazadeler’in de Kürtler’in büyük bir kısmıyla ortak deneyimler paylaşıyor oluşu da Hawar’ı önemli kılan bir başka unsurdur.

Celadet Bey, Mirin torunu, kavalın sesine kaptırarak kendini düşünüyor ve usulca “gelin” diyor, aklımın bir yerinde yer eden, belleğime kurulan duygular, düşünceler, küçük ayrıntılar, yaşanmışlıklar, yitirdiklerim, kovaladıklarım, anılarım gelin, hepiniz kurulun yanıma. Şimdi bir gölge gibi ardıma düşüp beni kovalayan çocukluğum gel buraya...⁸

Şimdi Celadet Bey’in yanında durduğu kuyu, Ruşen Hanım’ın arada bir dediği gibi kader kuyusu olacak. Bu kuyu kısa bir süre sonra, kahrolası

---

⁸ Mehmed Uzun, *Kader Kuyusu*, 6. Baskı, Gendaş Kültür: İstanbul, 2003, s.297

*naçar kaderi huzura dönüştürecek. Bir süre sonra her tarafa su dağıtıp, pamuğa hayat verecek. Kuyu sudur; su kaynak ve bolluktur; kaynak da hayatın çiçek açmasıdır. Su pamuğa hayat verecek.*⁹

Geçmişin yaşanmışlıkları kaynak olur, yol gösterir Celadet Alî Bedîrxan'a; hatırlamak gerekir ki mücadele edilebilsin. Ancak hatırlayarak mümkündür yaşam.

Geçmiş kuyuya düşerse eğer, ölüm de gelmiş demektir.

bîr, yani kuyu; kader kuyusu,

ölüm kuyusu

bîr, yani bellek... kuyuya

düşmüş bellek...

kuyu, ömür ve hayat kaynağı,

*ilk ve son mekân...*¹⁰

---

⁹ A.g.e, s.337

¹⁰ A.g.e, s.321 (son fotoğraf)

Direnmek Kalırdı Kürde; Çünkü Yaşamının Bir Başka Adı Direnmektir¹

Harun Ercan

Terry Eagleton'ın yazmış olduğu *Azizler ve Âlimler* isimli romanda, İrlandalı devrimci James Connolly ile Mihail Bahtin arasında şöyle bir diyalog geçer:

Bahtin: *Neden ulusal kimliğe kafayı bu kadar taktığınızı anlamakta güçlük çekiyorum. Peki şu milliyetiniz niye bu kadar önemli? Ya da bir kimlik edinmek?*

Connolly: *Sorun kimliğimizi ortaya koymak değil, bir kimliğin keşfedilmesi sorunu öncelikle. Ne olabileceğimizi öğrenmek için özgür olmaya ihtiyacımız var. Şu anda kim olduğumuzu söylememiz bizim için imkânsız.*

Terry Eagleton'ın, Connolly'nin ağzından verdiği bu cevabı ciddiye almak gerekiyor. Hele bir de bu söz, ulusal kimlik meselesi için İngilizler karşısında onyıllarca mücadele etmek zorunda kalmış bir halkın başarısız direniş denemelerinden birinin hemen ertesinde söylenmişse. Osmanlı'ya ve Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik geliştirilen sayısız Kürt direnişini, kendisini keşfetmek için özgür olmaya ihtiyaç duyan bir halkın dışavurumları olarak değerlendirmek doğru olur mu? Takdir edersiniz ki, bu pek fazla sorulmayan bir sorudur. Genelde tartışmaları yönlendiren soruların bu "isyan" pratiklerinin ne derecede milliyetçi karakterli oldukları üzerine yoğunlaştıklarını söylemek mümkünse, tartışmanın zeminini tartışmaya açmanın vakti gelmiştir dersek, belki yeni bir kapı aralamış oluruz.

---

¹Bu başlık, Musa Anter'in, Grup Kızılırmak'ın *Gidenlerin Ardından* isimli albümünde yer alan *Nevala Kesaba* adlı parçanın girişinde okuduğu şiirin son dizelerinden alıntıdır.

Milliyetçilik, etnisite, ulusal kimlik, millet... kelimelerinin geçtiği her bağlam, meseleyi anlamaya çalışan gözleri çok ince bir çizgide karar kılmak zorunda bırakır. Eğer tüm *ulusal kimlikler kurgulanmıştır ve söylemlerden ibarettir* dersanız, çizginin bir tarafına düşersiniz. *Hayır, sadece modernleşmeyle bina edilecek kadar yapay bir şey olamaz, evveliyatı da olmalıdır bu ulusal kimliklerin* dersanız, çizginin diğer tarafındasınızdır. Lakin kim çizginin neresinde durursa dursun, mütereddit bir aradakalmışlık hissiyatında boğulduğunu itiraf etmeye çekinir. Her ulusal kimlik iddiasının, kendi tarihini hiçbir çağda görülmemiş kadar hakikatmış gibi yazabilmesi ise bu kararsızlığı daha da körükler. Mantık, bir taraftan milliyetçi hissiyata meze olurken, diğer yandan mantık, adeta mantığın imkânsızlığının ilanına gark olmasıyla övünür. Tüm bu sızlanmalarda akla en az gelen sorular şunlardır: Kim çekti bu çizgiyi? Neden bir seçim yapmak zorunludur? Çizginin kendisinin yanlış olma olasılığı mümkün müdür?

Belirli paradigmaların kısır döngüsünde sıkışan milliyetçilik çalışmaları, bu soruları cevaplamaya cüret edebilecek kadar ileri gitmeye niyetliyse; öncelikle meselenin milliyetçilik literatürünün ortaya koyduğu bağlamda bir düğüm haline gelmediğini bilmelidir. Bu yüzden, düğümü çözecek olan da kendisi değildir. Yukarıdaki sorulardan “Çizginin kendisi yanlış olabilir mi?” diye sorgulatanı daha net bir şekilde cevaplamaya çalışacak olursak, çizginin sonsuz gibi görünen kaynağını takip etmek için kısa bir yolculuğa çıkmak adeta zorunluluk haline gelir. Bu takip, çizginin her iki tarafına bakan ve kısır bir münazara döngüsünde sosyal, bilimsel etiketler savaşımına hazırlanmaktan farklı bir şeydir. Merkezine alacağı mesele, James Connolly’nin bahsini ettiği ulusal kimlik oluşturmak için özgürlük alanının açılması çizgisine yakındır.

Bu çizgiyi takip ederken kavrama sınırlarımızı zorlayacağımız ilk veçhe, Cumhuriyet Dönemi’nde vuku bulan Kürt direnişini anlama çabası üzerinden olacaktır. Yazının başından bu yana “isyan” kelimesi yerine özellikle “direniş” kelimesinin kullanıldığı

dikkatli gözlerden kaçmamıştır. “İsyan” kelimesinin bir anda patlak veren ve kendiliğinden gelişen vakaları anlatmak için kullanılıyor olması hiç mi hiç Kürt direnişini anlamaya kâfi gelmez. “Direniş” kelimesi ise bir süreklilik vurgusu taşır. İktidarın her türlüüne karşı mücadele etmeyi ve zaman-mekân sıkışmasından azade olmayı belirtir. Peki neden Şeyh Said, Ağrı ve Dersim birer isyan değil de direniş örneğidir? Bu soruya cevap vermek için bu direnişlerin gelişme şekline, *neye* karşı *nasıl* direndiklerine ve ne düzeyde örgütlü olduklarına bakmak gerekir.

Tüm bu direniş örneklerinin ortak yönüne vurgu yaparak başlanabilir. Bu direniş dışavurumlarının hepsi, Türkiye’de kurulmaya çalışılan ulus-devlet yapısına yer yer modern sayılabilecek örgütlenme deneyimleriyle yer yer de geleneksel toplumsal ağlara yaslanarak gerçekleşmekteydi. Modern ulus-devlet kavramının birincil gerekliliği olan belirli bir bölge içerisinde şiddet aygıtlarını tekelleştirme zorunluluğu, elbette Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne de sirayet etmişti. Kürtler, evvela Ermeniler’in Anadolu’dan silinmesi üzerinden akit yaptıkları, daha sonra da “Kurtuluş Savaşı” olarak kodlanmış içsavaşta, birlikte İttihatçı-Kemalist kadrolardan İslamcı hassasiyetler üzerinden bir bölge savunması karşılığında aldıkları sözlerin yalandan ibaret olduğunu, Cumhuriyet kurulurken görmüşlerdi. Artık Kürtlük diye bir şey yoktu, varsayanların vay hâlineydi. Kürtler’in kendilerini keşfetme şanslarının ellerinden alınmasını engellemelerinin direniş başlıyordu artık.

Cumhuriyet Dönemi Kürt Direniş’ine dair devlet söyleminde kurulanlara baktığımızda, gördüklerimiz güncellikte şahit olduğumuz ilişkiden çok da farklı değildir. Gerici, dinci, modernleşme ve Batılılaşma karşıtı çizgisinde geşilen eşkıya ayaklanması gibi sıfatlarla yapılan etiketlemeleri hatırladığımızda, bunların devletin Kürt Direniş’ini okuma ve anlatma çabaları olarak not düşebiliriz. Kürtler, nasıl ki TCD kurulduğundan bu yana devletin bilinçaltına süpürdüğü kompleksleri yıktığı bir halk olmuşa, bunun başlangıcını erken Kemalist dönemde aramak

beyhude değildir. Batılılaşmak ve modernleşmek isteyen, lakin bunu yapmaya çabalarken Türkiye'nin taşrasını dönüştürecek güce ve kaynağa sahip olmayan bir devlet olarak TCD, *Kurdî* karakterli direnişin için vaad ettiklerinin aksiyile boğmaya çalışmıştı. Bu şekilde, TCD'nin aynaya bakmaya cesareti olmadığından, bilinçaltında biriktirdiklerini kendi iktidarına isyan eden Kürtler'e uygulanan şiddetin meşrulaştırılması için kullanılmış olduğuna kanaat getirilebilir. Diğer bir deyişle, Kürtler direndikçe zalimleşen bir devlet, hedeflerine ulaşamıyor olmanın kompleksi üzerinden kuruyordu kendini. Bu, düpedüz bir şekilde acziyetin yeni bir tercümesi idi, iktidarın kokan nefesiyle direniş nefessiz bırakma çabasıydı.

Bu noktada, Kürt Direnişinin Cumhuriyet Dönemi boyunca karşısına aldığı, Kürtler'in politik ve kültürel haklarını yok sayan ulus-devlet kurma projesiydi. Meseleyi kabaca ele alan bu tezin derinleştirilmesi için Kürt direnişinin nasıl örgütlendiğine bakmak elzemdir. Şeyh Said Direnişinin örgütlenmesi esasen Azadî örgütü tarafından gerçekleştirilmiş, aşiretler gibi geleneksel toplumsal ağların topyekûn desteğinin sağlanması için Şeyh Said figürü birleştirici bir unsur olarak konumlandırılmıştı. Ağrı Direnişini örgütleyen politik yapı ise Xoybûn olurken, Azadî'den artakalanlar ile şehirli Kürt entelejensiyasının, Kuzey Kürt coğrafyasının geleneksel ağlarının da desteği ile bu direnişin bina edildiğini not düşebiliriz. Dersim Direnişin örgütlenme zemini ise öncüllerine nazaran geleneksel toplumsal ağlar üzerinden şekillenmiştir. Yer yer birbirleri arasında organize edilme bakımından benzerlik olan bu direniş örneklerinin buluştukları ortak zemin, ulusal kimliklerin vücuda geldiği bir çağda, bu kimliği kurma şansını bahşedecek olan özgürlük alanının korunması çabasıydı. Bu alanın yok edilmesini zorunlu gören Türk ulus-devletinin, Kürtler'in kim olduklarını veya kim olabileceklerini öğrenme özgürlüğünü tasfiye hareketi "şiddet" üzerinden yer yer başarılı olacaktı.

Erken Cumhuriyet Dönemi Kürt Direnişinin neden yorgun ve yenik düştüğünü anlamının yolu, bu hareketlerin kendisinden – fazlasıyla- daha gelişmiş iletişim kaynaklarına ve askeri kaynaklara sahip bir güce karşı topyekûn direndiğini kabul etmekten geçer. Çok olasıdır ki, direnişler kendi öz kuvvetlerine yaslanarak kaldıkları sürece, başarılı olsalar bile tutunmaları ve süreklilik kazanmaları çok zordu. Dünyanın dört bir yanında ulus-devletlerin bina edildiği bu çağda, uluslararası “ulus” pazarlığı kulislerinde ismi en az anılan halklardan birinin Kürtler olduğuna şüphe yoktu. Yapılan büyük hesaplar Kürtleri nesneleştirirken, Kürtler’in öznellik çığıkları silikleşiyordu.

Bu noktada, yazının girişinde milliyetçilik çalışmalarına yöneltilen eleştirimizi hatırlayacak olursak, Kürt direnişlerin motivasyonlarının milliyetçilik skalasında on üzerinden kaç birim milliyetçi olduğu gibi bir ölçüm çabasına girmeyeceğimiz tahmin edilebilir. Aksine, çabamız nettir: Malum dönem içinde Kürtler’in sorunu sadece kimliklerini ortaya koymak değildi, bir kimliğin keşfedilmesi sorunuyla öncelikle. Kürtlerin ne olabileceklerini öğrenmeleri için özgür olmaya ihtiyaçları vardı. Bu direnişler de özgür olma taleplerinin dışavurumlarıydı. Milli kimlik bina etme düşüncesi, milliyetçiliğin ne olduğuyla türlü vesileler ile tanışmış olan Kürt elitleri içinde var olsa da, dönemin imkânları dâhilinde, direnişin önemli bir öznesi olan Kürt köylüleri tarafından modern algıdaki ulusal kimlik tahayyülü etrafında şekillenmesi mümkün görünmüyordu. Özgür kalabilmek için direnmenin bedeliydi tüm Kürt coğrafyasının ateş, duman ve barut kokusundan nefes alınamaz hale gelmesi. Lakin ilerleyen süreçlere baktığımızda tarih, Türk ulus-devlet mantığının kompleks haline getirdiği modernleşmenin gecikerek 1960’lara kadar sarkacağına ve bunun bir uzantısı olan asimilasyon araçlarını Kürtler üzerinde kullanmak konusundaki beceriksizliğinin 50 yıl kadar sonra dalga dalga ayyuka çıkacağına şahitlik edecekti. Diğer bir deyişle, Kemalizm ışığa doğru yürüdüğünü varsayarken gözü ışığın yakınlığını illüzyonlaştırmıştı. Işığın, aslında olduğundan daha yakın olduğu varsayımı, sadece şiddet ile bastırmanın fazlasıyla

pre-modern döneme ait olduğuna dair gerçekliğin görülmesini sağlayacak tarihsel uzaklığı görünmez kılmıştı. TCD'nin sadece elindeki silah ile idam sehvası sayesinde ulaşabileceği nokta temelsiz bir maçoluktan ileriye gidemezdi. "Zor" ile "rıza" ikilisinin sihirli karışımı olan hegemonyanın, "rıza" ayağını görmeyi imkânsız kılan ve bu körlüğün farkında olmayan, içi boş, kendine aşırı güvenme psikozundan başka bir şey değildi. İlerleyen yıllarda aynaya bakamıyor olmanın kompleksi derinleşerek devam edecekken, Şeyh Said'in, Ağrı'nın ve Dersim'in ateşi bu kez dağların doruklarına taşınacaktı. Kürtler'e ise, TCD'nin anladığı dilden mücadele yürütmenin sonuçlarını bekleyerek demlenmekten başka çare kalmayacaktı. Son tahlilde, eğer bu dillendirdiğimizi daha da öteye götürmek gerekirse, Kürtler direnerek kimliklerini ararlarken, "direnmek" Kürtler'in kimliği olmuştu.

Çehovê Kurdan¹ : Nûredîn Zaza

Abidin Parilti

Werger ji tirkî: Şerif Derince

Nûredîn Zaza şexsekî taybet e ku xebatên gelek hêja kirine di warê edebiyat û sîyaseta Kurdan de. Hêj xortaniya xwe de mecbûr maye ku ji welatê xwe dûr bikeve û di hemû jiyana xwe de bi êşa sirgûniyê şewitiye. Ew jî, wek kesayetiyan din ên hêja Celadet Bedîrxan, Memdûh Şevket Beg û rewşenbîr û aktivîstên ekola Hawarê ku hemûyan kul û kesera erd û esmanên pîr û kalan kêşane, bûye xweyî heman çarenûsê û li welatên kal û bavan dûr miriye. Nûredîn Zaza ji ber sedemên qedexeyê û zordariyan mecbûr maye ku bêwarbûnê bike wek tercîhek ji xwe re. Di sala 1919an de li navçeya Madenê, li Elazîzê hatiye dinyayê, paşî ligel birayê xwe Dr. Nafîz reviyê Sûriyê, di destpêka salên xwe yê bîstan de yekem çîrokên xwe di kovara Hawarê de weşandine. Piştî destpêka şerê cîhanê yê duyem, li Swîsrê li Zanîngeha Lozanê xwendina xwe ya bilind xelas kiriye. Dû re jî, Komeleya Xwendekarên Kurd ên Ewropayê saz kiriye û di bin banê vê sazîyê de wekî aktivîstekî pêşeng xebaten xwe meşandine. Piştî çend salan, li Sûriyê partiyek saz kiriye û piştî sazkirina partiyê hatiye girtin. Piştî van salan, hem li Sûriyê hem jî li Irak, Êrdûn û Lûbnanê gelek caran hatiye girtin û hepskirin. Di sala 1969an de careke din vegehiyaye Lozanê û di warê ziman û çanda kurdî de xebatên girîng afirandine, di Enstitûya Kurdî ya Parîsê de cih girtiye û salek beriya ku biçer ser dilovaniya xwe Mem û Zîn'a Ahmedê Xanî wergerandiye zimanê fransîzî. Berhema wî ya bi navê "Bir Kürt Olarak Yaşamım (Jiyaneke Wekî Kurdekî) bo tirkî

¹ Ev nivîs, bi navê Kürtlerin Çehov'u di Radikal Kitab'ê de hatiye weşandin û bi destûra nivîskar hatiye wergerandin ji bo kovara me. n.w.

hatiye wergerandin û gelek deng aniye li Ewropayê, lê di sala 1988an de ketiye êşa penceşêrê û berî ku erdên ku li ser hatiye dinyayê bibîne, çavên xwe girtine.

Nûredîn Zaza ligel hemu aktivîzm û nasnava xwe ya sîyasî, tu car edebiyat nehêlîştîye paşî û hêj salên xwe yê xortaniyê di rûpelên Hawarê de xwe bi çîrokên xwe pêş daye.

Çîrokên wî di sala 1995an de ji aliyê Firaw Cewerî ve hatine berhevkirin û bi pêşgotineke têr û teji bi navê Keskesor ji nav weşanên Nûdem'ê çap bûne. Di van salên dawî de jî heman çîrok ji aliyê weşanxaneya Lîs'ê bi navê Gûlê hatin weşandin. Bîranînên wî jî bi xwendina destxetên wî bixwe di van rojên derbasbûyî de ji aliyê weşanxaneya Avesta'yê bo xwendevanan [bi navê Bîranîn] hatin pêşkêşkirin. Ji aliyekê din, weşanên Pêrî çend sal berî berhama wî bi navê "Bir Kürt Olarak Yaşamım (Jiyanek Wekî Kurdekî) bi tirkî weşandibû. Celadet Bedîrxan, Nûredîn Zaza wekî Çehov'ê Kurdan bi nav dikir. Bi rastî jî, wexta ku hûn çîrokên wî dixwînin ev nav her tim di hiş û mejiyê we de tê û diçe. Kurtbûna çîrokan, baş derbirîna kul û derdê xwe, rewanbûn, lê kartêkerî û honraweyiya zimanê tê bikaranîn û pêşdabûne li gorî dema xwe, Nûredîn Zaza wek çîroknûsek gelek girîng dike. Hinek çîrok taybetiyên biyografîk dihewînin di nav xwe de û hinekên din jî dijwarî, keser, evînen bêgerew û stemkariya toreyan ku kurd di jîyanên xwe yê rojane de rû bi rû tên vedibêjin. Serhildanên romantîk jî di hemu çîrokan de xwe pê dihesînin.

"Derketî li her derê bi tenê ye"

Ji xeynî çîrokên di Keskesor'ê de hatine weşandin, hemu çîrokên din di navbera 1941-42an de, bi gotineke din wexta ku Nûredîn Zaza hêj 22-23 salî bû hatine weşandin. (Ji bo kesên ku heta van salên dawî digotin edebiyata kurdî tune. Em behsa çîrokên modern û di standarda cîhanê de di salên 1941-4an de bi kurdî hatine nivîsandin dikin!)

Yekem çîroka Nûredîn Zaza, Xurşîd di hejmara 27emîn a Hawar'ê de cih digire. Ev çîroka ku bi şewazeke çîrokî pêş dikeve, evîna Xurşîd a bo weledê wî, çawa vediguhese evîna welat bi vegotîneke tesîrker pêşkêşî xwendevanan dike. Dîsa adeptyona Derketî ku di heman salê de hatiye nivîsandin, dêhn dikêşîne li ser kul û kesera sirgûniyê û li hemu derê tenêbûn û dilgiraniya wê rewşê. Ev nivîs, ji çîrokekê wêdetir ceribandinek e. Û hevoka herî girîng a vê ceribandinê ev e: "Sirgûn li hemu derê tenê ye."

Gûlê jî bê gûman yek ji çîrokên Nûredîn Zaza yê sereke ye. Di vê çîroka kurt de, ji pîrsgirêkên jinê bigirin heta hêmanên qehremaniyê, ji koreriyên feodalîzmê ta biryargirtina eşkiyayekî ku gunhên xwe ji xwe weşandine ji bo parastina welatê xwe, gelek derd beyî ku estetîzma çîrokê bê piştguhkirin tên hûnandin. Qoçoyê Pola eşkiyayekî navûbang e. Birrek sûcên wî, qederek gunhên wî yê li ser stûyê wî hilawistî hene. Lê, li ber dagirbûna welatê xwe bêdeng namîne û dev ji eşkiyatîyê berdide û gundiyan teşvîkê serhildanê dike. Tam li vir Gûlê derdikeve pêşiya me. Gûlê jîneke aşîq e ku bi dara zorê hatiye zevicandin û pey re mêrê xwe kuştiye, ji ber evîna wê ya bo Qoço li dû wî çiya bi çiya geriyaye. Lê, hemu gundî bi çavên xerab li wê dinihêrin û li derveyî civaka xwe dihêlin. Wexta ku Gûlê jî dixwaze welatê xwe biparêze, dîsa tê derkirin, dîsa tê heramkirin. Lê belê tiştê ku tu kes nikare bike, Gûlê dike û qumandarê dijmin bi bikaranîna jîniya xwe dikuje. Lê belê, ji ber ku haya Qoço ji vê yekê tune, wesa difikire ku Gûlê xayîntî kiriye wî û Gûlê dikuje. Ev çîrok ji hemu aliyan ve alegorîk e. Hemu lehengên vê çîrokê piştî şkestîneke berbiçav ji veguherînekê derbas dibin. Hêmaya bingehîn a vê şkestîne evîna welat e. Qoço ji eşkiyatîyê dibe serok, Gûlê ji jîniyeye qirêj û heram vediguhere qehremaniyê.

Stêrk çîroka evîna şivanekî ye ku dikeve evîna keça axayê xwe û vê yekî jî nikare bîne zimên. Nebilêvkirina evîna şivanê ya bo evîndara xwe ji çavên şivan ligel çûnûhatinên hundirê wî tên vegotin. Stêrk çîrokeke serkeftî ye ku di nav xwe de çavdêriyên

gelek serfiraz dihewîne û jiyana şivan bi hûnereke hostatî tê şayesandin.

Çîroka Keskesor jî ku navê xwe daye kitêbê, ji jiyana Nûredîn Zaza şopên kûr û dûr dihebîne. Ev çîroka ku ji devê kesê yekem hatiye nivîsandin, ji çavên zarokê çawa serhildanek ewil serketiye û dû re jî têkçûn çawa hêdî hêdî dest pê kiriye tîne zimên. Çîrokên din ên kitêbê ev in: Perîşanî, Hevîna Perîxanê, Xatûn an Piling, Dê an Xûşk û Şerê Mêşa ku di sala 1965an de nivîsandiye...

Her çiças ev çîrok xweyî vegotîneke naîf jî bin kul û keserên ku tu car kevn nabin bilêv dîkin. Bi zîmanekî fambar û rewan hatine nivîsandin ku îro jî kesek bi rehetî dikare wan bixwîne û fêm bike. Çîrok resen in ji ber ku, ji aliyekê tesîra edebiyata fransîzî û ekola romantîk di van çîrokan de bi aşkreyî tîne dîtin û ji aliyekê din ve jî mijar ji jiyana rojane ya kurdan tê û hest û pêjnên çîrokan qet ne bîyanî ne. Bi vê yekê jî, Nûredîn Zaza di navbera ekola Hawarê û edebiyata kurdî ya nûjen de rola pîrekê dilîze.

Terka welatê xwe da û kete dinyayê. Xwede rêberiya derketiyan bike! Ez di nava mîletan re derbas bûm, li min nihêrin, min li wan nihêrt; lê me hevdu nas nekîr.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Gava roj diçû ava û ji xîrcikên newalan dû û dûman radibûn; min ji xwe re digot: "Çiças bextiyar e ew mirov ê ku êvaran vedigere mala xwe û di nava zar û zêçên xwe de rûdîne."

Derketî li her derê bi tenê ye! Bi ku de diçin ew ewrên ku ba wan dide ber xwe? Ba min jî wekî wan dide ber xwe û bê hemdê min, bi kêfa xwe min dajo.

Derketî li her derê bi tenê ye!

*Ev dar spehî, ev kulîlk xweşik in; lê ev ne dar û kulîlkên welatê min in:
Tu tiştî nabêjin min.*

Derketî li her derê bi tenê ye!

*Ev çem bi dilekî şikestî li deştê diherike; lê xurîna wî ne wekî ya çemê me
ye ku min di zarokatiya xwe de dibihîst; ev tu tiştî nayîne bîra min.*

Derketî li her derê bi tenê ye!

www.arsivakurdi.org

Umudun ıġlıġı: Dengê 'Hawar'ê

Abdülhamit Akın

"Hawar bilginin sesidir, bilgi ise kendini tanımaktır. Kendini tanımak da özgürlüğün, mutluluğun yolunu açar. Kendini tanıyan, kendini tanıtabilir de. Hawarımız her şeyden önce dilimizin varlığını tanıttacaktır."

-Bîra Qederé-

Yit(iril)mesi mümkün olmayan düşlere sahip bir halkın elbette ki geçmişin yutucu karanlıklarına ışık tutan ve geleceğin hükmedici belirsizliklerine de yön veren bir kültürü, yaşam tarzı ve dünya görüşü olur. Bir halkın kültürü ya da yaşam felsefesi, o toplumun ifadesini yansıtan, yaşamış olduklarına tanıklık eden ve kolektif deneyimlerini gündeme getiren bir sanat ya da edebiyat eserine kaynaklık eder.

Eğer tarih, olanı değil de olması gerekeni konu edinseydi, sömürgeleştirilmek ve pasifize edilmek istenen bir toplumun öznelerinin belirleyici olduğu bir yaşam tarzı, kendini en ücra köşelerde bile hissettirirdi. 'Hawar' da üzerinde durulan önemli noktalardan biri de Kürt halkının sürekli olarak tarih dışı bırakılmak istenmesidir. Yani edilgenleştirilmek istenmesi... Kürtler için tarih, belki de olması gerekeni konu edinmeliydi bu yüzden.

Bir toplum eğer taşımış olduğu tüm duyguları içindeki çelişkilerle beraber yaşayabiliyorsa, bu farklılık ve özellik belki de en güçlü ifadesini kendi edebiyatı ve sanat eserlerinde bulur. Sunulmak istenen hayat ile Kürt halkının arzuladığı ve amaçladığı hayat tarzı çoğu kez birbiriyle çelişmiştir. Bir yanda yapay bir hayatın kısır bir döngüsü, bir yanda özgürlük tutkusu... Belki de bu bağlamda Kürt aydınları, kendilerini de en iyi edebiyatta ifade etmek istediler ve Kürt halkının Hawar'ı oldular.

Bir dilin varlığını devam ettirebilmesi için elbette o dille ilgili çalışmaların yapılması gerekirdi. 'Hawar' dergisi, Kürt diliyle yapılan ilgili ilk çalışmalardan biri olması bakımından oldukça

önemlidir. Yayın hayatına başladığı ilk zamanlarında karşılaşmış olduğu caydırıcı zorluklara rağmen Kürt halkının çığlığı olmuş ve toplumun ağlar boyu ayakta duran dilini ve tarihini, zengin içeriğiyle edebiyat dünyasına sunmuştur. 'Hawar' dergisi, aynı zamanda bize çarpıcı sosyolojik veriler sağlaması bakımından da önemli bir inceleme alanıdır.

Hawar dergisinde Kürt toplumu büyük bir incelikle ve hiçbir sansür olmaksızın anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumsal hayat, vatan sevgisi, destanlar ve kahramanlıklar gibi kavramlar yansıtılmıştır. Buna karşın yaşanan ve yaşanmaması gereken i çatışmalar, sıkça karşılaşılan ve belki de hiç karşılaşılması gereken haksızlıklar ve eğitimsizlik gibi olumsuzluklar da 'Hawar'da sıklıkla yer alan bazı konulardır. 'Hawar' dergisi birçok önemli ve karmaşık misyona sahiptir.

* * *

Sözlü bir geleneğe sahip, zengin bir dilin mutlaka yazılı belge veya eserlere ihtiyacı vardır. Bu bakımdan 'dengbêlik' kültürüyle tarihini, edebiyatını gelecek nesillere aktaran ve böylece etkisini devam ettiren Kürt dilinin elbette o dönemde geniş kitlelere etkisini sunabilecek yazılı eserlerinin olması gerekirdi o dönemde. Fakat ekonomik ve siyasi nedenlere bağlı eğitimsizliğin olağan sonucu olarak Kürtler, uzun dönemler okuma yazmaya geçememiş, kamusal alanda engellenmiş ve bu yüzden edebiyat dünyasından yeterince faydalanamamıştı. Hawar dergisi yazılarından "Cahillik Belası" adlı yazıda geçen "Kardeşim, bu kadar sene boyunca hiçbir Kürt kitabı, dergisi veya gazetesi görmedim duymadım" sözleri de o dönemdeki durumun vahametini açıkça ortaya koyuyor. Ayrıca birçok Kürt aydınının katledilmesi veya sürgüne tabi tutulması, Kürt halkının gelişmelerden bihaber olmasına ve yaşanan acı verici durumlara kayıtsız kalmasına neden olmuştur. Çünkü dönemin koşullarına bağlı olarak halkı ayakta tutmaya çalışanlar bir anlamda Kürt aydınları veya ileri gelenleriydi. Bu koşullar altında değil Kürtçe yazılı eserler sunmak, "başka bir dilde eğitim görmek" veya Kürtçe konuşmak bile mümkün değildi. İşte tam da böylesi bir dönemde "Hawar" devreye girdi.

“Hawar” dergisinde eğitime duyulan ihtiyaç ve eğitimsizlik, özeleştirel bir süzgeçten geçiyor olması bakımından çok önemli konulardır. Her ne kadar bu durumu kabullenmek acı verici olsa da gerçekten karşılaşılan birçok olumsuzluk, eğitimsizlikle yakından ilişkili olmuştur. Örneğin; Kürtler arasında yaşanan iç çatışmalar eğitimsizliğin bir sonucudur ve bu anlaşmazlıklar eğitimsizlikten dolayı çözülememiştir. Geleneksel eğitim biçimlerinin yavaş yavaş kaybolması ve yerini alan ulus devletlerin modern eğitim sistemlerinin de Kürtler üzerinde bir nevi baskı ve asimilasyon aracına dönüşmesi sonucu, toplumsal alandaki eşitsizlikler eğitim alanında da katmerlenerek devam etmiştir. “Cahillik Belası” adlı yazıda deniyor ki: “Eğer bizim milletimiz de diğer milletler gibi okuyup ilim sahibi olsaydı birbirlerinin mallarını yemez, birbirlerini öldürmezlerdi”. Fakat o dönemde Kürtlerin kendi başlarına bu durumu çözecek pek şansı da yoktu. İçinde yaşadıkları ulus-devletlerin uyguladığı keyfi politika ve ekonomik şartlardaki bozukluk gibi sebeplerden ötürü eğitim, Kürt toplumu arasında hak ettiği gerçek konumda olmamıştır. “Halının Dokusundan” adlı öykü, içerdiği mesajlar bakımından çok önemlidir. Ne yazık ki bu öyküde ekonomik bir özgürlüğün olmamasından dolayı, bir aile eğitim konusunda birçok zorlukla karşılaşılıyor. Kürtler için eğitimin vazgeçilmez oluşu ve karşılaşılan zorluklara karşı eğitim için verilen mücadele ise en dikkat çekici noktadır. Ayrıca “Perişanlık” adlı hikâyede geçen “cehalet, cehalet, cehalet... Perişanlık.” sözleri açıkça gösteriyor ki Hawar dergisinin birçok yazarında Kürt halkının yaşadığı bütün olumsuzlukların eğitimsizliğe bağlı olarak ortaya çıktığı ve bu sorunların eğitimsizlik yüzünden çözülemediği kanısı ortaktır.

İslam dininin Kürtler arasında yaygın olmasının sonucu olarak, şeyhler, meleler ya da alimler Kürt halkı için önemli bir konum teşkil etmiştir. Fakat Kürtlerin marjinal bir kısma hitap eden bazı yerlerde hocalık ya da şeyhlik kavramlarının sadece din bağlamında içselleştirilmesinden dolayı, bu kavramlar genişleyerek birçok anlama tabi tutulmuştur. Böylece asıl anlamının dışında farklı anlamlar atfedilen bu kimseler aynı

zamanda asıl görevlerinden de uzaklaşmış ve toplumu bilinçlendirme noktasında son derece yetersiz kalmışlardır. Marjinal bölgelerde karşılaşılan bu durum beraberinde birçok sorunu da doğurmuştur. Bazı Kürtlerin aralarında yaşadığı ayrılıklara çözüm önerileri getirmesi beklenen bu kimseler, çoğunlukla sadece dini görevlerini yerine getirmekle yetinmişlerdir. Hawar dergisinde geçen 'Cahillik Belası' adlı yazıda Kürtler arasında yaşanan anlaşmazlıkların bir nedeni olarak şeyh, mele ya da alimlerin bu konularla ilgili hiçbir tembih veya öğütte bulunmamış olmaları örnek gösterilmiştir.

Kürt halkı için vatan sevgisi ön planda olan önemli bir kavramdır. Bu sevgi iki şekilde dile getiriliyor: Vatan uğruna verilen mücadeleye duyulan sevgi ve vatanın toprağına duyulan sevgi ve özlem. Her iki sevgi de birbirinden soyutlanamaz. Nitekim 'Hawar' dergisi yazarları bu kavramlarda bulunan derin anlamları ve özellikleri çok iyi anlatmışlardır. 'İki Yiğit' adlı yazıda Kürt halkının vatanları uğruna ölüme hesap soran hayatları temsili olarak aktarılıyor. Kutsal mücadeledeki iki yiğidin varoluşu Kürtlerin birleşmesini simgeliyor. 'Ağrı' adlı yazıda ise Ağrı Dağı'nın konumu, özellikleri ve tarihi önemi hakkında bilgi veriliyor ve ona duyulan saygı ve sevgi anlatılıyor. Vatan ve vatan sevgisi uğruna verilen mücadelede dikkat çeken en önemli unsur ise Kürtlerin bitmek tükenmek bilmeyen umutlarıdır. Mutluluk, umudun çıkış noktası; umut ise mutluluğun baş belası... Eğer Kürtler de daha önceden tarihten silinmiş diğer halklar gibi umudunu kaybetseydi, ne bir kültür ne bir dil ve ne de bir mücadele olurdu. 'Gerçeğin Serabı' ve 'On Dörtlük Ay' adlı yazılar da Kürtlerin içindeki umudu çok iyi yansıtıyor ve düşüncelerinin hiç de ütöpik olmadığını gösteriyor.

21. yüzyılın modern dünyasında var olan bir dil veya bir kültürün devamlılığı için yapılan çalışmalar ne kadar insaniyse, bir kültürün, kimliğin ve dilin yok oluşu için sergilenen tutum da o kadar insanlık dışıdır. Ne yazık ki günümüzdeki uygulamalardan bazıları ile 1900'lü yıllardaki yanlış uygulamalar birbiriyle eşdeğerdir. Yani günümüz zihniyetiyle yüz yıl önceki zihniyet

arasında pek bir değişim ya da gelişme olmamıştır. Kürt dilinin konuşulmasının önündeki baskılara duyulan tepkiler de daha o dönemde 'Hawar' dergisinin içeriğindeki yerini almıştır. 'Halının Dokusundan' adlı hikâyede bu durum oldukça nettir. Bir kişinin anadili dışında başka bir dil konuşması, herhangi bir gerekliliğın değil de bir zorunluluğın sonucu ise ne o kişinin diline saygı duyulmuştur ne de o kişinin üzerinde bulundurduğu erdem, kimlik ve kültüre.

Kader Kuyusu romanında şu sözler geçiyor: "Kendini tanımak özgürlüğün, mutluluğın yolunu açar. Kendini tanıyan, kendini tanıtabilir de." Tarih boyunca sürekli olarak kendi kimliğinden başka farklı aidiyetler yüklenmek istenen bir toplumun kendisini tanıması için fırsat veya olanaklar tanındı mı acaba? Her şeyden önce farklı aidiyet ve kültürlerin göz ardı edilmek istenmesi, reddedilmesi ve yok edilmek istenmesi ile sistematik bir devlet düzeni kurmaya çalışılması arasında mantıklı bir ilişki kurmaya çalışanların, bunları hangi mantıki gerekçelere dayandırdıkları hakkında kara kara düşünmemek elde değil. Kürtler, sürekli olarak kimlikleri reddedilerek kendilerine yabancılaştırılmak istendi. Kürtlerin kendine yabancılaşması demek, kendini tanımaması demektir. Kendine yabancılaşan biri kendini ifade edemez. Bir kişinin kendini ifade edememesiyse dilini kullanamadığının göstergesidir. Hawar dergisi eğer Kürt dilinin, toplumunun ve kültürünün bir yansıması ve bir parçası olmasaydı, kelimeler ve cümleler birer ses parçacıklarından oluşan birimlerden öteye gidemezdi belki de. Dönemin sorunlarını yansıtmaması bakımından 'Hawar' çok önemlidir bu yüzden. Kürtlerin yaşam felsefesi ve sosyal hayatı, içinde taşımış oldukları umut ile anlatılıyor. Kültürel bunalımlar yaşatılmaya çalışılsa da, karışıklıklar çıkarılmaya çalışılsa da hayatın sadece doğum ve ölüm arasındaki belli ve kısır bir süreçle kısıtlanamayacağı anlatılıyor. Bu bakımdan 'Hawar' dergisi o dönemde Kürt halkının sesi ve hayatı olmuştur. Hayat; dille, sesle, kültürle ve umutla dolmuştur. Dil, çıkardığı sesle kültürünü geleceğe taşır. Umut ise asla tükenmez...

HAWAR

KOVARA KURDI • BENTE KURDI

www.arsivakurdi.org

Du Egîd

Kamiran Bedîrxan

Du egîd çûbûn şerê welêt û dîl ketibûn. Gava ew birin nav koma dijminan, serên xwe dan ber xwe.

Seh dikirin ku Kurdistan winda bûye, eskerên Kurdan şikestine, revîne û serekên wan hatine girtin.

Her du egîd li ser van xeberên tehl digiriyan û yekî ji wan digot:

- Çiqas ez têşihim, birîna min çiqas dişewite.

Ê din digot:

- Stran vemirî, govend sekiniye. Min jî divê ez bi te re bimirim, lê di pişta min de jin û zaroyên min hene, dê bê min perîşan bibin.

- Pîrek ji bo min çi ye? Zaro ji bo min çi ne? Pêteke bilintir di dilê min de rabûye. Pîrek û zaro heke birçî ne, berde bila herin bigerin, welatê min, welatê min winda bûye.

- Bira hêviyeke min ji te heye, heke ez niho mirim, laşê min bi xwe re bibe û min li erdê Kurdistanê veşêre. Kolesê min deyne ser sîngê min, tîfinga min bide destê min û xencera min bixe ber pişta min. Ez dixwazim wisa rakevim û bibihîsim. Wek nobetdarek di gorê de heta ku dengê topan û şehîna hespan bîn.

Dema reprepa hespên egîdên Kurdan di ser tirba min re biborin û dengê tîfing û topan bîn, ez bi çekên xwe ve ji tirba xwe; xwe hilavêjim, ji bo standina welatê xwe! Ji bo standina welatê xwe!..

(Hawar; Hejmar: 2)

İki Yiğit

Kamiran Bedîrxan

Çeviren: Derya Çetin

İki yiğit vatan uğruna savaşa gidip esir düşmüşlerdi. Düşman içine götürüldüklerinde başlarını önlerine eğdiler. Anladılar ki Kürdistan kaybolmuş, Kürt askerleri yenilgiye uğramış, kaçmış ve liderleri esir alınmış.

İki yiğit bu acı haberlere ağlıyorlardı ve birisi şöyle dedi:

- Nasıl canım yanıyor, yaram ne kadar da yanıyor.

Diğeri de şöyle dedi:

- Türküler susmuş, halay durmuş. Ben de seninle ölmek istiyorum ama ardımda karım ve çocuklarım var, bensiz perişan olurlar.

- Kadın benim için nedir? Çocuklar nedir benim için? Yüreğimde daha kor alevler yükselmiş. Eş ve çocuklar açsa eğer, bırakın gidip dolaşsınlar. Yurdum, yurdum yok olmuş.

- Kardeş senden bir isteğim olacak, eğer şimdi ölürsem, bedenimi kendinle birlikte götür ve Kürdistan topraklarında göm. Kolesimi göğsümün üstüne koy, silahımı elime ver ve hançerimi sırtımın altına koy. Böyle uyuyup, böyle duymak istiyorum. Mezarlıkta bir bekçi gibi, top sesleri ve at kişnemeleri gelene kadar. Kürt yiğitlerinin atlarının ayak sesleri kabrimin üzerinden geçerken, silah ve top sesleri duyulduğunda, ben üzerimdeki silahlarımla kabrimden hızla fırlayıp, vatanımı almak için! Vatanımı almak için...

(Hawar; Sayı: 2)

Ber Tevna Mehfûrê

Celadet Alî Bedîrxan

Rindê û Zîzê xwehên hev û ji bavê xwe sêwî bûn. Bavê wan Bengî axa, birayê wan ê mezin Zinar û bi çend pismamên xwe ve di wextê Şêx Seîdê rehmetî, di şerê serxwebûna Kurdistanê de ji bona welat û miletê xwe di meydana rûmetê de ketibû.

Rindê sêzdeh û Zîzê panzdeh salî bû. Birayê wan ê kiçik Gefo hêj nû ketibû nehan.

Şerê serxwebûnê ji heşt mehan bêtir ajotibû. Eskerên kurdan bi ser Diyarbekirê de girtibûn, ketibûn nav Xarpûtê û bajarên Kurdistanê ên din.

Ji ber ku tifaqa wan ne yek bû, mirovên wan ên xwenda ku bikarin karên serxwerabûnê bigerînin, kêmbûn û ji hêlekê din jî di çend deran de bêbextî hatibû kirin; serxwerabûn neçû serî, tirkan jî nû ve Kurdistan Bakur vegirtin. Serek, şêx û mezinên kurdan bi dar vekirin, jin û zarowên wan bi hezaran kuştin, malên wan zeft kirin.

Di vê navê de mal û gundê Bengî axa jî talan kirin û jin û zarowên wî birçî û tazî hiştin. Xelkê mala Bengî axa êdin nikaribûn di cihê xwe, di gundê pêşiyên xwe de rûnin.

Dêya wan jinikeke jêhatî, keçebavek zarowên xwe dabûn hev û guhastibû bajarekî kiçik, li cihekî welê ku tu kes ew nas nedikirin.

Dê, ji sibê heta êvarê di mala xelkê de dixebitî, bi şev gore diristin û dîsan kara wê bi kotekî têra debara wan dikir. Lê diviyabû çend pere jî bidin alîkî û ji bona xwendina Gefo bicivînin.

Ma Bengî axa ne wesandibû ku bila Gefo bixwîne, mezin bibe, evdîna bav û welatîyên xwe veke û di rêya felata welatê xwe de bixebite.

Ji xwendinê re dirav diviyabû.

Dê xwe şidand, hêj zêde dixebitî, lê tiştêk bi ser de nedixist.

Ji bona anînciha wesiyeta mêrê xwe qerara xwe da û her du keçên xwe jî xistin xebatê.

Di wî bajarî de mehfûr çêdikirin. Keçikan di wextê xweşiyê de bi çêkirina mehfûran mijûl dibûn, pê dileyîstîn. Ji lewra gelek neajot ji her duwan re xebat hate dîtîn. Her roj subehî xelkê mala Bengî axa kar dibûn û her yek diçû bi alîkî ve.

Dê li mala xelkê, keçik li tevnê û lawik li dibistanê.

Gelek neborî zivistana welatê jorîn bi ser de hat. Cilên wan tenik û kevn bûn, li wan sar bû. Zîzê çend caran nexweş ket.

Lê diviyabû li ber her tiştî rawestin û bixebitin da ku wesiyeta Bengî axa li erdê nehêlin û bînin cih.

Ketibûn çileya zivistanê. Dihat bihîstin, filan duhî bi şev bi rê ve qefiliye.

Kûçe û kolanên bajêr bi berfê dagirtibûn. Çend ban ji giraniya berfê hilweşiyabûn. Tevna ku Rindê û Zîzê li ser dixebitîn di holkê de vegirtibû. Banê holê kulêr û pîpokên kulekên wê şikestibûn.

Rojekê her du xweh li ber tar û powên tevnê rûniştî hepo lêdixistin. Her du jî, ji sermayê direcifîn, diranên wan direkrikîn, gûmikên Zîzê qerisîbûn, hepo ji destên wê ket û du hêsirên germ pê ve çûn. Nema dikaribû her êşa sermayê bisekine. Bi dengê xwe yê zîz gote Rindê:

-Rindê, xwehê! Ma êdin ne bes e? Tu nabînî ku em her du jî qefilîne. Dê rabe em herin mal, bikevin nav cihan û canên xwe bigermînin.

Rindê zû de pê hesiyabû, lê xwe berder nedikir. Dîsan jî xwe re bû xweyî, neda ber sistiyê, tenê xweha xwe da hembêza xwe, guvaşt û maç kir.

Rindê ji Zîzê bi du salan mezintir bû. Lê di wê çaxê de ev du sal hing pênc salan hêja bûn. Rindê ji dêya xwe bêtir pê mijûl dibû û ew xwedî dikir.

Zîzê hêdî digirî lê nedinalî. Rindê destên xweha xwe di nav yên xwe de diguvaştin û dixebitî pê bigermîne. Piştî gavekê xweha xwe rûnand rex xwe û jê re got:

-Ma Zîzê tu nizanî ku xebata me ji bona Gefo ye. Ji bona xwendina Gefo ye.

-Belê Rindê çawan nizamim, wer nebûna kengê dêya me em didan xebatê.

-Nexwe çire digirî?

-Tu nabînî êdin nagirîm, lê tiştêk heye, ma dinya tev ne zivistan e, buhar û havîna wê jî heye. Bila Gefo li havînê bixwîne û li zivistanê tevda li malê rûnin, ma nabe?

-Dibe Zîzê, lê bavê me wesandiyê ku bila Gefo zana bibe, bizane rêzika dinyayê bigerîne. Ji bona wê jî xwendina havînê têr nake, divêt zivistanê jî bixwîne da ku zana bibe.

-Ma çire Rindê, ewende bixwîne. Bila qasê kekê me Zinar bixwîne ne bes e? Zanabûn jî, ji bona çi?

-Ji bona welêt Zîzê. Heke kekê me Zinar qenc xwendibûya roja ku eskerê kurdan bi ser Diyarbekirê girtibûn, nedihîş ku esker bibin çend bir û herin bajarên din û di dora Diyarbekirê de kêmbibin. Lê bi êrîşekê Diyarbekir distand û mesele safî dikir. Dibêjin ku vê xeberê dijminan bi xwe gotine. Te niho seh kir.

-Belê. Gefo bixwîne û welêt bifilitîne, welat bi xebata mirovên xwende xelas dibe.

-Ko xelas bû dê bibe çi?

-Dê bibe bi serê xwe.

Ko bû bi serê xwe?

Di wê demê de serhoste ku tirkek bû, li wan daborî û galî, dijûn li wan kir û got: “Yine mi lakirdi Kurd piçleri...”

Keçikan bi Tirkî nizanibûn. Lê ji awayê gotina wî seh dikirin ku xebaran ji wan re dide. Keçikên din ku di holê de dixebitîn bajarî û hemî jî kêr û zêde bi Tirkî dizanibûn û pê xwe diparastin.

Tenê Rindê û Zîzê ku bi Tirkî nizanibûn diketin ber çavên serhoste. Serhoste digot: “Dîsan galgal ne! Pîncên Kurd...”

Ev ne cara pêşîn bû. Lê Rindê û Zîzê nikaribûn hîn bibin. Her car wek cara pêşîn li ber diketin. Lê deng nedikirin. Dêya wan ji wan re gotibû, xwe ragirin, deyn mekin, heta ku em bigehin miraza xwe, Gefo bidin xwendin.

Ku serhoste dûr ket, Rindê gotina xwe pêş ve ajot:-Ko Kurdistan bi serê xwe bû, hingî her tiştên welatê me, ji me dibin. Ev serhoste jî ji Kurdan tête bijartin û pirsra Kurd ne wek îro pirsra dijûnê, lê pirsra pesnê dê bibe. Ne tenê serhoste, lê ji hakimî heta paleyan hemî ji me, ji milletê me dê bibin. Wê gavê ev zimanê ko em pê daxêvin û ji me re şîrîn e di her derê de bête gotin û bihîstin. Îro em di zivarîyê de ne, malên me ji destên me hatina standin. Çire?

-Ji ber ko em Kurd in û dewleta kurdan nîne.

-Bavên me, birayên me, pismamên me dar vekirin. Hemî, ji bêxweyîti. Lê gava ko em bûne serxwe, hingî Kurdañ ji me heqê jiyîne dê bide. Ji bona standina wî heqî ji me re birayên xwenda divêt. Welatê me xweyiyê zarowên xwenda bûwa heta niho, bi serê xwe dibû û bav û birayên me nedihatî kuştin û em jî nediketî vî halî, serhoste jî xeber ji me re nedidan. Niho ket serê te ko ez û tu, em dixebitî, yekî ji wan mirovan bixweyî bikin. Ew jî birayê me ê kiçik Gefo ye.

Zîzê dengê xwe birîbû. Ne digirî, ne jî tiştek digot. Dest avêtibû hepawê xwe û dixebitî. Hepawê xwe wer dişuxuland ku tiliyên wê ji gûmikên xwe qey agir vedimistin.

Tenê di vegeê de ji Rindê re qewîtî kiribû ku ji dêya xwe re tişteki mebeje.

Sibêtir dinya hêj sartir bû. Rindê û Zîzê çûbûn xebata xwe. Heta hingûrê jî xebitîbûn. Gava vegeyriyan hatin mal û rojaniya xwe dan dêya xwe, dê dît ku Zîzê wê rojê ji xweha xwe qemariyek û niv bêtir anîbû. Berê jê kêmtir dianî. Dê ecêbmayî ma. Ji Zîzê pirsî. Ew ê got: -Dadê heta niho min rind nizanibû em çire dixebitin. Rindê qenc bi min da sehkirin û ket serê min û îro min ji Zîzê 150 girê bêtir girêdan.

-Zîzê ji te re çî got?

-Jê bipirse dadê, ez wek wê nizanîm rind bibêjim. -

Rindê û Gefo jî xwe gihandibûn wan. Rindê dest bi gotinê kir, lê nikaribû biqedîne, çavên wê bi hêsir digirîn. Dê jî digirî.

Di guhekî mezê de piştencera Bengî axa hilavistibû. Jê pê ve di destên wan de tu tişte wî nema bû. Ji xwe re kiribûn adet, di demên tengî û zîziyê de ew ziyaret dikirin. Her çaran berên xwe dan xencerê û ketin hembêzên hev.

Bêrût, 5 Çiriya Berî 1927

(Hawar; Hejmar : 4)

Halının Dokusundan

Celadet Alî Bedîrxan

Kürtçe'den çeviren: Yûsiv Biyanî

Rindê ile Zîzê yetim iki kız kardeştiler. Babaları Bengi Ağa, büyük abisi Zinar ve bazı akrabalarıyla, rahmetli Şeyh Said zamanında, Kürdistan bağımsızlık savaşında halkı için onuruyla ölmüştü. Rindê on üç, Zîzê ise on beş yaşındaydı. Küçük kardeşleri Gefo yeni dokuzuna basmıştı.

Bağımsızlık savaşı sekiz aydan fazla sürmüştü. Kürt savaşçıları Diyarbekir'in etrafını sarmışlardı, Harputa ve diğer Kürt şehirlerine de girmişlerdi.

Kürtlerin tam bir ittifakları olmadığı gibi, başlarında onları yönlendirecek bilgili kişi sayısı da azdı, bir de birkaç yerde vefasızlık yapılmıştı; bağımsızlık kazanılmadı, Türkler yeniden kuzey Kürdistanı ele geçirdiler. Kürt liderlerini, şeyhlerini ve büyüklerini idam ettiler, binlerce masum çocuk ve kadını öldürdüler, Kürtlerin evlerini işgal ettiler.

O zaman Bengi Ağanın mal mülkünü ve evini talan ettiler, çoluk çocuğunu aç ve çıplak bıraktılar. Bengi Ağanın ailesi artık kendi yurtlarında, geçmişlerinin saklı olduğu yerde barınamıyordu.

Anneleri çalışkan bir kadındı. Çocuklarını bir arada tutmuş, onları kimsenin tanımadığı küçük bir şehre götürmüş, onlara hem anne hem de baba olmuştu.

Anne sabahtan geç saatlere kadar milletin evinde çalışıyordu, akşam da çorap örüyordu. Buna rağmen zar zor geçiniyorlardı. Ayrıca Gefonun okuması için de biraz para biriktirmesi gerekiyordu.

Bengi Ağa vasiyet etmemiş miydi, Gefo okusun, atalarının öcünü alsın ve vatanının özgürlüğü için çalışsın.

Okumak için para lazımdı. Anne dişini sıktı, daha fazla çalıştı, yalnız bu da kazandıklarına pek bir şey katmadı.

Kocasının vasiyetini yerine getirmek için iki kızını da işe verdi. Oturdıkları şehirde halı dokunuluyordu. Kızları eskiden, iyi günlerinde, halılarla uğraşıp onlarla oynuyorlardı. Bundan dolayı çok geçmeden her ikisine de iş bulundu. Her sabah Bengi Ağa'nın eşi ve çocukları işlerine gitmek için farklı yerlere gidiyorlardı. Anne milletin evinde, kızlar dokumada, oğlan da okulda.

Çok geçmeden soğuk kış geldi. Elbiseleri eski ve inceydi, onlar için soğuktu. Zîzê birkaç defa hastalandı.

Fakat bunca zorluğa rağmen her şeye göğüs gerip çalışmak gerekiyordu ki Bengi Ağa'nın vasiyeti yerine getirilsin.

Karakışa girmişlerdi. Etraftan falanca kişinin dün akşam donduğu gibi söylentiler dolaşıyordu.

Şehrin tepeleri ve caddeleri karla kaplanmıştı. Birkaç çatı karın ağırlığı altında çökmüştü.

Rindê ile Zîzê'nin çalıştığı dokuma tezgahı bir holde yapılmıştı.

Holun tepesinde delikler açılmış, duvarların da camları kırılmıştı.

Birgün iki kız kardeş halının başına oturmuş kirkit vuruyorlardı.

Her ikisi de soğuktan titriyordu, dişleri birbirlerine çarpıyordu ve Zîzê'nin parmak uçları donmuştu. Zîzê'nin eline kirkit değdi ve yanaklarından sıcak gözyaşları dökülmeye başladı.

Soğğun acısına dayanamıyordu artık. Dokunaklı sesiyle

Rindê'ye:

-Rindê, kardeşim! Artık yeter değil mi? Görmüyor musun ikimizde donduk. Hadi kalk eve gidelim, yatağa girelim ve kendimizi biraz ısıtalım.

Rindê çoktan fark etmişti, yalnız kendini bırakmıyordu. Yine kendine hakim oluyor, kendini koyuvermiyordu. Kardeşini kucağına aldı, ona sıkıca sarılarak öptü.

Rindê Zîzê'den iki yaş büyüktü. Yalnız böyle bir zamanda bu iki yıl beş yıla bedeldi. Annesinden çok Rindê onunla ilgileniyor ve onu büyütüyordu.

Zîzê ses çıkarmadan sessiz sessiz ağlıyordu. Rindê onun ellerini elleri arasına alarak ısıtmaya çalışıyordu. Biraz ara geçtikten sonra Rindê kardeşini yanında oturttu ve ona:

-Zîzê bilmez misin bizim çalışmamız Gefo içindir. Onun okuması içindir.

-Evet, Rindê tabi ki biliyorum, böyle olmasaydı annem bizi hiç çalıştırır mıydı.

-Öyleyse niye ağlıyorsun?

-Görmüyor musun artık ağlamıyorum. Ama, dünyanın sadece kışı değil, baharı ve yazı da var. Niye Gefo yazın okusa kışın evde otursa olmaz mı?

-Olur Zîzê, yalnız babamızın vasiyetidir ki Gefo okusun bilinçli olsun, dünyanın düzen ve kuralını anlayabilisin. Bu yüzden sadece yazın okuması yetmez, kışın da okuması gerekiyor ki öyle bilgili biri olsun.

- Bu kadar okuma ne için Rindê, Zinar Abi kadar okusa yetmez mi? Hem ne için bilinçli olsun ki?

-Yurdumuz için Zîzê. Eğer Zinar Abi çok iyi okumuş olsaydı, Kürt askerleri Diyarbekir'in etrafını kuşattıkları zaman, bazı askerlerin kuşatmayı bırakıp diğer şehirlere gitmesini engellerdi. Askerler bölünmez, şehri kuşatan kişi sayısı da azalmazdı. Bir tek hücumla Diyarbekir'i alır, sorun da çözüldü. Diyorlar ki, bu sözleri düşmanlarımız söylüyormuş. Şimdi anladın mı?

-Evet. Gefo okuyacak ve vatanımızı kurtaracak, vatan okumuş insanlarla kurtulur.

-Kurtulursa ne olacak?

-Bağımsız olacak

-Bağımsız olunca?

O anda ustabaşı kızıp Türkçe bağırarak 'Yine mi lakırdı Kürt piçleri...' diyerek küfürler savurdu.

Kızlar Türkçe bilmiyorlardı. Yalnız konuşmanın tarzından onlara küfür edildiğini biliyorlardı. Holde çalışan diğer kızlar

şehirliydi ve hemen hemen hepsi Türkçe biliyordu, kendilerini savunabiliyorlardı.

Yalnızca Rindê ile Zîzê Türkçe bilmiyorlardı ve ustabaşının gözüne batıyorlardı. Ustabaşı: 'Yine boş konuşma! Kürt piçleri...'

Bu ilk defa olmuyordu. Fakat Rindê ile Zîzê Türkçeyi öğrenemiyorlardı. Her seferinde ilki gibi üzülüyorlardı. Yalnız ses çıkarmıyorlardı. Anneleri onlara söylemişti, kendilerini tutmalarını, bir şey dememelerini ta ki isteklerine ulaşır, Gefo'yu okutana kadar.

Ustabaşı uzaklaştığı zaman, Rindê konuşmasına kaldığı yerde devam etti:

-Eğer Kürdistan bağımsız olursa, o zaman yurdumuzun her şeyi bizden olur. Bu ustabaşı Kürtlerden seçilecek, bugünkü gibi küfürlerin yerini övgüler alacak. Sadece ustabaşılar değil, hakimlerden tut işçilere kadar hepsi bizim milletimizden olacaklar. Şimdi konuştuğumuz ve bize şirin gelen bu dili her yerde duyacağız. Bugün yoksulluk içinde yaşıyoruz, evlerimizi elimizden aldılar. Neden?

-Çünkü biz Kürdüz ve Kürtlerin devleti yoktur.

-Babalarımızı, kardeşlerimizi, akrabalarımızı astılar. Hepsi sahipsizlikten öyle oldu. Yalnız bağımsız olduğumuz zaman, Kürtlüğümüzü yaşama hakkımız verilecektir. Bu hakkı elde etmek için bize okumuş kardeşler lazım. Yurdumuz şimdiye kadar okumuş çocuklara sahip olsaydı, özgür olacaktık. Babalarımız ve kardeşlerimiz öldürülmezdi, biz de bu hale düşmezdik ve ustabaşı da bize küfredemezdi. Şimdi anladın mı, benle senin çalışması da öyle okumuş ve bize sahip çıkacak biri içindir. Bu kişi de bizim küçük kardeşimiz Gefo'dur. =====

Zîzê şimdi susmuştu. Ne ağlıyordu, ne de bir şey söylüyordu. Kırkitlerini eline almış çalışıyordu. Kırkitlerini öyle çalıştırıyordu ki parmak uçlarından sanki ateş saçlıyordu.

Rindê dönüşte Zîzêyle konuştu ve ona annelerine bir şey anlatmamasını tembih etti.

=====

Ertesi gün dünya daha soğuktu. Rındê ile Zîzê çalışmaya gitmişlerdi. Günbatımına kadar çalışmışlardı. Eve dönüp geldikleri zaman günlüklerini annelerine verdiler, annesi gördü ki Zîzê bugün kardeşinden bir buçuk metelik fazla getirmişti. Eskiden ondan daha az getiriyordu. Zîzê'ye sordu. O da:

-Anne bugüne kadar ne için çalıştığımızı iyi bilmiyordum. Rındê bana ne için çalıştığımızı çok iyi anlattı ve farketmemi sağladı. Ben de bugün Zîzê'den bir buçuk metelik fazla getirdim.

-Rındê sana ne anlattı?

-Ona sor anne, ben onun kadar güzel söyleyemem.

Rındê ile Gefo da onların yanına geldiler. Rındê konuşmaya başladı, yalnız bitiremiyordu, gözleri yaşla doldu. Annesi de ağlıyordu. Odanın bir köşesine Bengi Ağa'nın hançeri asılmıştı. Bu hançerden hariç ellerinde Bengi Ağa'dan geriye başka birşey kalmamıştı. Artık zor anlarında ona yönelmeyi adet edinmişlerdi.

Dördü hançerin asıldığı tarafa dönerek, birbirlerine sarıldılar.

Beyrut, 1927

(Hawar; Sayı: 4)

Bilûra Min

Celadet Alî Bedîrxan

Bilûra min a şêrîn
Tu di sariya sibehê
Û hingûra êvarê de
Hevale bêhevalan,
Destbirayê şivan û dilketiyan î.
Dengê te hestirên dilên xemgîran,
Silava ji hev-veqetiyan,
Girîn û zarîna dilketiyan
Tîne bîra min
Bilura min, tu î,
Xemrevîna têrkeserên dinyayê!

Dengê bilûra min,
Çiya û zozanên bilind,
Kaniyên bi gul û rîhan dor girtî
Guhê şikeft û serê zinaran
Guhdarên tembura min !
Û sura bayê xerbî,
Te di nav pelê darê de digerîne.

Bilûra min, were em ê
Bi wî çiyayê bilind re
Bi hewa kevin,
Û bibin cîranê bayên xurt
Û hevalê kim tîn wan
Yên bi mij û dûman,
Û tê de dengê xwe berdîn,
Û zarîna dengê me
Bikeve nav kortal û geliyan
Û bêcaniya erdên jêrîn
Bihejîne;

Û pêlên ava heftrengê xemzebaz
Nalîna me bigehîne
Desta sirûç û diyarbekirê;
Û kalîna berxan,
Tev sehîna hespan

Li me vegerînin.
Bilûra min, binêre û bibihîse!
Roj çû ava,
Stêra êvarê bû geş,
Kolosên çîyan ên gewr
Û hewraniyên wan ên sor û zêrîn
Bûne çûn;
Û pêlên nava sevên res
Ketine dest û newalan,
Heta rûyê gir û kepezan.
Di qeraca de
Kevir piyê sevgera dixapînin

Û bêdengiya sevê de
Pêjna lingên mêrxasan tên

Bilûra min,
Dengê xwe berda Dinya yê
mîna zarokê bersîr,
Ket dergûsa xwe;
Dengê xwe berde, bilûra min,
Û jê re bilorîne,
Xema wê birevîne,
Bilûra min tu î.

Xemrevîna terkeseerên dinyayê;
Û li rojhelatî
Dema ko dinya hisyar dibe
Ji xew radibe
Ji me re

Strana azadî û serbestiya
Kurdistanê
Binehwirîne
Û dengê wê stranê, bila,
Mîna tîrêjên rojê yên pak û zêrîn
Bikeve nav dil û guhên me.
Bilûra min
Tu î xemrevîna dilketîyên welêt

(Hawar; Hejmar: 4)

www.arsivakurdi.org

Kavalım

Celadet Alî Bedîrxan

Çeviren: Mehmed Uzun

Benim şirin kavalım
Sen sabahleyin üşümektesin
Akşamın aralığında
Dostsuzların dostu
Çoban ve aşıkların elinden tutan
Sesin dertli olanların ağlaması gibi
Selamlar kesilir birden
Ağlamasını ve haykırışını sevenlerin
Getiririrsin aklıma
Kavalım, sensin
Bu dünyada tek tesellim

Kavalımın sesini
Yüksek dağlar ve yaylalar
Gürül akan çeşmeler ve reyhan kaplamış.
Mağaraların kulağı ve kayalar
Benim kavalımı dinler
Birden yabancılığın rüzgarını estirir
Seni ağaçların yapraklarında gezdirir

Kavalım gel ki ,biz
Bu yüksek dağlarda
Havaya karışalım
Ve komşusu olalım güçlü rüzgarların
Ve arkadaşlar geliyor işte, onlar
Hani sis ve dumana bürünenler
Orada ses verecekler sesimize
Ve bizim haykırışımız
Uçurumdan vadiye inecek
Ve cansızlığı aşağıdaki toprakların

Sallanacak,silkeceğiz
Ve gökkuşağının gamzeleri
Haykırışımıza yetişecek
Suruç ve Diyarbekir ovasında
kuzuların melemesi
Atların kışnemesine karışacak
Ve bize doğru gelecekler

Kavalım ,bak ve duy bunları
Gün batmakta
Yıldızlar parladı bile çoktan
Siyah dağ keçileri
Ve havarileri sarı yeşilden
Gittiler
Kara gecelerdeki dalgalar
Ovalara ve derelere doğru akmış
Tepelere ve fundalıklara kadar.
Bu kıraç toprakta
Taşlar gece yolcularını bile kandırır oldu.

Ve gecenin sessizliğinde
Yiğitlerin gövdesi belirmeye başlar

Kavalım
Bıraktı sesini dünyaya önce
Süt çağındaki bir çocuk misali sonra
Salıncağına girdi

Bırak sesini kavalım
Ve üfle sesini
Kederi al
Sen benim kavalımsın

Bu dünyada tek tesellim
Ve doğuda
Dünya uyandığı zaman işte

Uykudan kalkıp
Bize
Özgürlük şarkısını ve bağımsızlığını
Kürdistanın
Bize mırıldan
Ve o şarkının sesi,öyle
Sanki aydınlık ve temiz günlerin saf beyaz ışığı gibi
Girsin kulağımıza ve gönlümüze seslensin
Kavalım
Sen tesellisi toprağına(ülkesine) aşıkların...

(Hawar; Sayı: 4)

www.arsivakurdi.org

Hêva Çardeşevî

Qedrîcan

Hênîşka min li ser balgê, serê min di nav kefa destê min ê paldayî de, lingê min ê rastê bi erdê ve nîranî; deste min ê çepê li ser çonga lingê min ê çepê bû. Jê û pê ve min xwe winda kir. Hişê min ji serê min çû, ketim bajarê xewn û xeyalan.

Gava ku min li jêrê xwe, li deryayê mêze kir, agirekî bi gûr, pêtên wê hiltên û datên, çavên min ji ber ruhniya wê venedibûn; tîrêjan davîtin ronîka çavên min...

Di nav deryayê de agir: Agirekî wisan bi silorî... ma tu car tê bîra tu kesî? Min serê xwe ji deryayê bilind kir û li jor mêze kir, Hêvek çardeşevî... bi min re kenîya û bi xapandina min re mizmizî ... û got:

- Lo lawikê delal; ma tê nema ji vê bêhişiyê hişyar bibî? Ev, qederek e ez li bende te me...

Tu diqefilî, min germî da te, bi germa min tu ji xirîna mirinê xelas bûyî. Dê rabe ji çêyiya min re bibe berdêlvan! Lê tiştek heye divê ku ez jî veneşêrim, min çêyî bi te kir ne ji bona te, belkî ji bona xwe...

Belê, Min tu dît nedît, bêhemdî xwe varqilîm. Bejn û bala te, ez bêhiş kirim. Ma çiman nabêjim? A bêhiş ez im! Lawikê min ez hêvîna te me!

*****

Herê tê bîra min li min sar bû, diricifîm, dilerizîm... Ew serma ne ji qeşa erdê, ne ji pûka berfê, ne jî ji borîna ba û baranê bû. Ew serma, ji bêkesiyê û ji rebeniyê bû. Xwîna min hişk bûbû, hêvê ew ter kir û bi ser de dibêjî, ez hêvîna te me.

Gelo ez çiyê wê bibim? Devê min nagere û hêv li bende cuhaba min e. Lo, Xwedê, ez çi vegerînim ku hêva xwe dilxweş bikim?

Damarê livîne kete zimanê min, min dilkir dest bi galgalan bikim. Le çi bibînim: Min dît, ji qoziya bakûr û rojava ewrekî reş, bi mij û xumam, bi lezûbez gihîşte ser hêva min. Gotina min di qirika min de ma. Hêv, reş dixeniqî ...

(Ji xewê veciniqîm.)

Ax! Ax! Gewra min, rinda min, dilketiya min. Tu bi çi lewnê têtî xewna min?

Ew ne xewn bû. Ew, ne xeyal bû. Ew, ne hêv bû. Ew, serhatiyê qewimî; gewra min, rinda min, dilketiya min bû. Ewrê reş jî dizanim kî bû. Mifsido, ewro! Te destê min ji gewra min kir û gotina min a dawî jî, di qirika min de hişt.

Ez, niha bi ax û keser, bi qîrîneke bilind diqîrim: Şermezar im, gewra min! Ez jî hêvînê te, goriyê te, candayê te me!

(Hawar, Hejmar: 6, Sal: 1932)

Ondörtlük Ay

Qedrîcan

Çeviren: Metin Fidel Kılıç

Dirseğim yastığın üzerinde, başım avuçlarımda, sağ bacağım yere gelecek şekilde, sol elim de sol dizimin üstündeydi. Sonrasında kendimi kaybettim. Kendimden geçip, rüya ve hayal alemine daldım.

İçimdeki derinlere, denize baktığımda, alevleri yükselip inen gür bir ateşin olduğunu gördüm. Ateşin aydınlığından gözlerimi açamıyordum; alevler göz bebeğime saçılıyorlardı...

Denizin içindeki ateş: Kıvılcım saçan bir ateş... kim düşünebilir ki? Başımı denizden kaldırıp yukarı baktım, on dörtlük bir ay... bana ve aldanışıma güldü... ve dedi:

- Ey aziz delikanlı! Artık bu şüursuzluktan uyanmayacak mısın? Bu bir süredir seni bekliyorum... Soğuktan donuyordun, sana sıcaklık verdim. Sıcaklığımla, seni kandırmaya çalışan ölümden kurtuldun. Haydi kalk ve iyiliğimin bedelini öde.

Fakat saklamamam gereken bir şey var ki, bu iyiliği senin için yapmadım, belki kendim için... Evet, seni görür görmez istemsizce titredim. Endamın aklımı benden aldı. Niçin saklayayım ki? Deli olan benim! Delikanlım seni bekliyorum.

* * *

Hatırlayabildiğim kadarıyla üşüyordum ve titriyordum...

O soğukluk ne dondan, ne tipiden, ne de böğüren rüzgar ve yağmurdan geliyordu. O soğukluk kimsesizlikten ve zavalılıktandı.

Kanım donmuştu, ay onu terk edip bir de şunu diyor, seni bekliyorum.

Acaba neyidim ben onun? Bir şey söyleyemiyordum, Ay cevabımı bekliyordu. Ey Allahım, ne söyleyeyim de Ay'ımı mutlu edeyim?

Kıpırdamaya başladı dilim. Konuşmaya çalışıyordum. Fakat ne göreyim: kuzeybatı ucundan gelen kara bir bulut, sisli ve dumanlı, hemen kapladı Ay'ımın üzerini. Boğazımda kalmıştı kelimeler. Ay, karanlıkla boğuluyordu...
(Uykudan irkilerek uyandım.)

Ah ah, beyaz tenlim, güzelim, sevgilim!. Neye bürünerek giriyorsun rüyama?
Rüya değildi bu. Hayal değildi o. Ay değildi o.

O olan bir serüven; beyaz tenlim, güzelim ve sevdiğimdi. Kara bulutun kim olduğunu da biliyorum. Mifsido, bulut! Beni sevdiğimden kopardın ve kelimelerimi boğazımda bıraktın. Şimdi hüznün ve kederle, yüksek bir sesle çığlık atıyorum:

Sana karşı mahcubum beyaz tenlim! Ben de seni bekliyorum ve bu canım sana kurban olsun.

(Hawar; Sayı: 6; Yıl: 1932)

Leylana Rastiyê

Kamiran Bedîrxan

Nîvê şevê ye. Ezman bê stêr e. Baye kî sar û dijwar tê. Li ser rêyeke asê û xwher bi hezeran û bi sedhezaran kurd...

Li dora wan, gund û bajar xirbe ne. Ji bixerîyan dû dernakeve , reyîna sehan nayên .

Rez û dehl , zevî û cihene , şewitandine. Ne fêkî ne jî darên delal.

Mazî, deyndar, rêlî, guhîj û darên berû, hişk in. Wek kêlên tirban mane.

Wek kêlên miriyên Kurdistanê.

Keriyên pez û garanên dewaran xuya nabin. Çarmedor kavi, kavilekî tarî.

Ji dûr ve; her roj dibiriq; bajarên mezin û gundên ava xuya dibin.

Ji dûr ve, gelek dûr; di biharê de, kulîlk dibişkivin, deşt û mêrg, germiyan û zozan bi giya û bi hêşînahî dikenin.

Bihuşta bêhn û reng deriyên xwe vedike.

Lê di we rêyê de, di wî geliyî de ronahî nîne, tav nîne, roj dernakeve, ne rojhilat û ne rojava heye.

Birîndar ji êşên birînên xwe, jin û zaro ji birçîtî û tihniyê dinalin û digirîn. Zaroyên berşîr jî birçî ne. Memîkên dêyan ziwa ne.

Kes kesî nabîne. Gelek caran di tariyê de rêwindî rêyên xwe winda dikin.

Hinek ji wan dikevin, di kortal û çalan de winda dibin.

Lê ev komê Kurdî bi zehmet, bi cefa, bi xwin û birîn peş ve diçe. Di şûna xwe de, di rêça xwe de bi sedan dilsotî, can şewitî û birîndar û miriyan dihêlin.

Bêtirb û bêkêl wan berdidin.

Wisan bi salan ve ev kom bi rê ve çû.

Di tariya şevê de, di badevê de, di sariya zivistanê de peş ve çû,
serborî û serhatiyên xwe, bi mirî û birîndarên xwe li ser rêya xwe
nivîsand û çap kir.

Ev kom şevê giha zozanekî spehî, pêşberê çiyayekî bilind û
mezin.

Gelek sal hebûn ku vê koma hê ronahî û şahî nedîtibûn.

Ji nişka ve di pêşberê wê de ronahiyek zelal çirisî. Rêya we ya asê;
rast, sivik û xweş bû. Ne kevir man û ne sfîri

Çarmedor hêdî hêdî xuya bû.

Ji her gir, ji her palên çiya; ji her deşt, ji her serên kaniyê gundekî
ava û xemilindî diyar bû û bi komê re kenî .

Merg û çîman rez û baxçe û sosin û rêhan, bi nêrgiz û binefs, bi
gulnexwin û belalîzk teyisîn.

Birîndar, li birîna wan goşt girtiye. De, li zaroyên xwe mêze dîkin
û dibînin ku êdî ruyên wan ter û teze ne; ne zer in û ne bi hêsir in,
hinarekên ruyên wan weke gul û gulnexwînan sor in. Li memikên
xwe mêze dîkin tijî şîr bûne.

Rihspî û pîrejîn, xwe ciwan dihesin, dibînin ku ji dilên xwe ve xort
bûne. Ji nişûvên çiyân û zozanan pez dadikevin jêr. Berx û karikdi
çêreke bor û bilind de xwe hildavêjin û dileyizin.

Xelkên komê dikenin û distirên, hemî bi govend û saz in.

Hemî ji hev dipirsin:

-Ma ew nalîn û girîn kû ve çû???

-Çi qewimiye ku çarmedora me ji nişka ve, wisan ava û
xweş, devlemend û rengîn bû!!!

-Ma em ketine bihuştê!!!

Rihspiyek û pîrejinek bi gopalên xwe, serê çiyayî nîşanî komê kirin; komê, çavên xwe zîvirandin wî çiyayî, hûr mêze kirin.

Di sere çiyayî de xortekî bi bejn û bal, xortekî zexm û nêr, xortekî çeleng û jêhatî, xortekî bi goşt û gewde, xortekî delal û spehî çavên xwe digemirîne û vekêşa tîne xwe.

Ji komê dengê bilind bû, qîrek şabûniyê rabû.

Komê ji rihspî û pîrejinê pirs kir:

-Em niho dîbinin û selh dikin, ronahiya min ne ji rojê ye, lê bele ji çaven wi xortî tê!!! Ma çi qewimiye!!!

Ji dilxweşî du hêsirên ferm ji ser ruyê pîrejinê ve tîn, ji nû ve wî xortî nîşanî komê dide û bi dengê dia û zarî dibêje:

-Kurdistan ji xew rabû!!!

(Hawar; Hejmar: 10)

Gerçeğin Serabı

Kamiran Bedîrxan

Kürtçeden çeviren: Seren Üstündağ

Gecenin yarısı. Yıldız yok gökyüzünde. Soğuk ve çetin bir rüzgar esiyor.. Eğimli dar bir yolda binlerce yüz binlerce Kürt.

Genç yaşlı, kadın çocuk, sağ ve ölü gidiyorlar...

Etraflarında yıkılmış köy ve kentler. Bacalardan duman çıkmıyor, köpek havlamaları duyulmuyor.

Bağ bahçe, tarla toprak, yakılmış. Ne meyveler var ne de o güzel ağaçlar.

Mazı, borçlu, orman, alıç ve meşe ağaçları kurumuşlar. Mezar taşları gibi kalakalmışlar.

Kürdistan ölülerinin mezar taşları gibi.

Koyun sürüsü ve davarlar görünmüyor.

Ortalık enkaz, karanlık bir enkaz.

Uzaktan, her gün, gün ışıyor; büyük şehirler ve kurulu köyler görünüyor.

Uzaktan, çok uzaktan; baharda, çiçekler açıyor, çayır ve ovalar, kışlak ve yaylalar, yeşillikle gülüyor.

Kokunun ve rengin cenneti kapılarını açıyor.

Fakat bu yolda, bu vadide ışık yok, güneş yok, gün doğmuyor, ne doğu var ne batı...

Yaralılar yaralarının sancısından, kadınlar ve çocuklar açlıktan susuzluktan inleyip ağlıyorlar..

Süt çocukları da aç... Annelerin memeleri kuru...

Kimse kimseyi görmüyor.. Çoğu zaman yolcular yollarını kaybediyorlar.

Bazıları düşüp çukurlarda derelerde kayboluyorlar.

Ama bu Kürt topluluğu zahmetle cefayla kan ve yarayla ilerliyor.. Ardında, kalıntılarında yüzlerce bağı yanık, canı yanmış, yaralı ve ölü canlar bırakıyorlar.

Mezarsız ve taşsız bırakıyorlar onları.

Böyle yıllarca yollardaydı insanlar.

Gecenin karanlığında, kasırgada, kışın soğukluğunda ilerledi, serüveniyle ve hatıralarıyla, yaralıları ve ölüleriyle, yolunun üzerinde yazdı ve yayınladı.

Topluluk bir gece güzel bir yaylaya vardı, büyük ve yüksek bir dağın önüne...

Yıllar vardı ki bu topluluk ışık ve neşe görmemişti..

Birden önlerinde şeffaf bir ışık beliriverdi.. Dar yolları, genişledi ve hafifleşti... Ne taş kaldı ne diken...

Etraf yavaş yavaş göründü.

Her büyük dağ kenarından, her ovadan, her su kaynağından kurulu ve süslenmiş bir köy görüldü ve topluluğa gülümsedi.

Çayır ve çimen, bağ ve bahçe, nilüfer ve reyhanlar, nergisler menekşeler, kızılgüller ve sümbüllerle süslendi..

Yaralılar yaralarına bakıyorlar ki yaraları sağalmış. Anneler çocuklarına bakıyorlar yüzleri taptaze ve güzel, ne gözyaşı var ne çığlık yüzlerinde, yanakları güller ve kızılgüller gibi kıpkırmızı. Annelerin memeleri süt dolu..

Aksakallılar ve nineler kendilerini delikanlı hissediyorlar ve yürekler yeniden genç...

Dağların ve yaylaların tepesinden koyunlar iniyor aşağı... Koyunlar ve kuzular gür çimenlerde zıplayıp oynuyorlar.

Topluluktaki insanlar gülüp şarkılar söylüyorlar, hepsi halayda sazdarlar. Birbirlerine soruyorlar:

- Bu inleme ve ağlamalar nereye gitti?

- Bu nasıl bir şeydir ki bir anda her yanımız böyle güzel, renkli ve zengin oldu?

- Biz cennete mi düştük?

Bir aksakallı ve yaşlı bir kadın bastonlarıyla, dağın başını gösterdiler topluluğa; topluluk gözlerini dağa çevirdi ve dağa baktılar.

Dağın başında boylu poslu, sağlam ve eril, yetenekli ve kıvrak, güçlü ve kuvvetli, yakışıklı ve görkemli bir genç gözlerini kırıyor ve bakışları üzerine çekiyor.

Topluluktan bir ses yükseldi, bir sevinç çığlığı..

Topluluk yaşlı bilgilerden sordu:

- Biz şimdi görüyor ve duyuyoruz, ışığımız güneşten değil, bu gencin gözlerinden geliyor! Ne olmuş ki!

Sevinçten yaşlı kadının gözlerinden iki damla sıcak yaş süzüldü, yeniden o genci topluluğa gösterdi ve inleyen bi çığlıkla haykırdı:

- Kürdistan uykudan uyandı!

(Hawar; Sayı: 10)

Siyabendê Silivî

Hereqol Azîzan (Celadet Alî Bedîrxan)

Çîrçîroqa Siyabendê Silivî bi nav û deng e. Ev jî wek Memê-Alan yeq ji çîrçîroqên me qevn û spehî ye. Herqes pê dizane. Ezê hir bi hênceta loîrya-mirina qo min berî sê salan nivîsandiye, û di vê hejmarê de belav dikim bireqî wî hildim.

Siyabend Xec - di rûja daweta wê de - ji destên heft brayên wê revan û biri bû serê çiyayê Xelatê. Ji ber qo Sîpan dilqetîyan dihewîne û wan diparêze, nahêle tuqes nizingî wan bibit.

Rûjqê Siyabend serê xwe danî ser ejnûwên Xecê û di xew re çû bû. Ji dûr ve qerîyeq gaqovî derbas dibû û diçû ser delavî. Di qerîyî de dêleq, ciwanegayeq û heşt gayên din hebûn.

Ciwanega rex dêlê ve diçû û ne dihişt heft gayên din nizingî wê bibin. Heçî qo ber bi dêlê ve dihatin, stiruhên xwe di wan hildida. Xecê weqê ew dîtin, mala wê, heft brayên wê û şerê rûja revandinê qet bîra wê. Ma Siyabend jî weq wî ciwanegayî Xec ji destên heft merân ne stand û revandi bû.

Xecê bi bîra mal û heft brayên xwe ber xwe qet û dest bi girînê qir. Çend hestirên Xecê qetî bûn rûwê Siyabend. Siyabend pê hişyar bû û ji Xecê re got:

— Ruhnîya çavan, çire digirî, heta niho biqêf û dilxweş bûyî, çî li te dest da, qa bêje min.

Xec qir qo mêbejit. Lê Siyabend jê ne geriya, gelec ber we da. Dawî lê vegerand û got:

— Siyabendo, qerîyeq gaqovî derbas bû û çû avê. Têde dêleq, ciwanegayeq û heft ga hebûn. Qo min ew dîtin, ew rûj hat bîra min qo te ez ji destên heft brayên min revandin, û ji min xwe re got "heqe wê rûjê yeq ji me bihata kuştin, ê quştî jî tu bûwayî, piştî te re halê min dê çî bûwa", ser vê weqê girîya min hat.

Siyabend rabû, qevana xwe hilda qo here wî ciwanegaî bikuje. Xec qet buwara wî qo mêçit, qir ne qir, Siyabend guh ne da û ber bi delavî çû.

Ciwanega di dora dêlê de digeriya. Siyabend ew da er qevana xwe, tîr lê qet.

Ciwanega, çend gavên wxê randin û xwe gehand qevîya hevrazeqê û li ser şehareqî veqet. Bi birîn bû. Ên mayîn dor li dêlê girtin, û baz dan.

Siyabend çû ser, ciwanega ji stiruhên wî girtin qo şerjêbiqê. Ciwanega gehiştî bû çanqesîyê, bihna xwe a paşîn bidaya, bi hêla canê xwe serê xwe hejand, destên Siyabend ji stiruhên wî filitîn, pêyên wî şemifîn, gêr bû û ji hevrazê de qet newalê. Di binê newalê de dareqê hişq hebû. Siyabend piştîqî qo qeti bû ser, çikilên darê di pişta wî re çûn.

Xec demeçe xweş ma hevîyê. Hewîya wê ne dihat, rabû, da şopa Siyabend û xwe gihand ciwanegayî lêqetî. Ciwanega li ber mirinê bû. Ji newalê de nalîneq dihat. Xec xwe dahiland û Siyabendê xwe di wî halî de dît. Lê girîya û qilamin avêtin ser. Di pey re xe zer qir avêt newalê, di rex mêrê wxê de mir.

Dibêjin qo di wê newalê, di wî cihî de qo Siyabend û xec mirine serê her buharê du derxên gul radibin û qoqî di ser wan re difirin. Dibêjin jî qo her çiyayê Qurdistanê stêreçe wî heye.

Ji hingî ve yên Sipanê Xelatê bûne dudo û her şev di ser tîrbên Xec û Siyabend dibirikin û wê goristanê diruhnînin. Berî sê salan di civateqê de Siyabend distrandin. Bi wê strandinê loriya mirinê ji min re hilqet û min jî nivîsand

Qo Xwedê hez qir, pêşdetir çîrçîroqa Siyabendê-Silivî di Hawarê de bête belav qirin.

(Hawar; Hejmar: 13)

Silivli Siyabend

Hereqol Azîzan (Celadet Alî Bedîrxan)

Çeviren: Hikmet İlhan

Silivli Siyabend'in masalı oldukça ünlüdür. Herkesin bildiği bu masal da Memê Alan gibi eski ve güzel masallarımızdan biridir. Burada üç sene önce yazdığım ölüm ninnisini, ki bu sayıda yayınlanacak, bir bölümünü ele alacağım.

Siyabend, Xecê'yi düğünün olduğu gün yedi kardeşinin elinden kaçırarak onu Xelat Dağı'na götürür. Sipanê Xelat aşıkları barındırır ve korur. Kimsenin aşıklara yaklaşmasına izin vermez.

Birgün Siyabend başını Xecê'nin dizlerine koyup uykuya dalmıştı. Uzaktan bir yabani sığır sürüsü geçiyordu ve yalağa gidiyordu. Sürüde bir inek, bir tosun ve yedi boğa vardı.

Tosun, ineğin yanında gidiyor ve diğer yedi boğanın ineğe yaklaşmasına izin vermiyordu. İneğe yaklaşan olursa onu boynuzluyordu.

Xecê onları gördüğünde evini, yedi kardeşini ve kaçırılma günü yapılan kavgayı hatırladı. Siyabend de şu tosun gibi onu yedi erkeğin elinden alıp kaçırmıştı.

Xecê evini ve yedi kardeşini hatırlayınca kederlendi ve ağlamaya başladı. Xecê'nin gözyaşı Siyabend'in yüzüne düştü. Siyabend uyandı ve Xecê'ye:

— Göz nurum, ne diye ağlıyorsun? Şimdiye kadar keyfin yerinde ve mutluydun, ne oldu sana? Bana söyle dedi.

Xecê söylememeye çalıştı fakat Siyabend ısrar etti ve sonunda Xecê:

—Siyabend, bir grup yabani sığır sürüsü geçti ve suya gitti. Sürünün içinde bir tosun, bir inek ve yedi boğa vardı. Onları gördüğümde beni yedi erkek kardeşimin arasından kaçırdığın günü hatırladım ve kendi kendime "Eğer o gün biri öldürülseydi

ve o öldürülen sen olsaydın sonra ben ne yapardım, halim ne olurdu?” dedim ve bundan dolayı ağladım.

Bunun üzerine Siyabend ayağa kalktı ve tosunu öldürmek için yayını eline aldı. Xecê, Siyabend’in önüne geçip gitmesine engel olmak istedi. Fakat Xecê ne yaptıysa kâr etmedi ve Siyabend onu dinlemeyerek sürünün ardına düştü.

Tosun, ineğin etrafında geziyordu. Siyabend tosunu hedef aldı ve oku tosuna sapladı. Tosun, biraz yürüyüp bir yamacın kenarına ulaştı ve dört ayak üzerine çöktü. Yaralanmıştı. Sürünün geri kalanı ineğin etrafını sarıp kaçtı.

Siyabend tosunun yanına gitti ve onu kesmek için boynuzlarını tuttu. Tosun can çekişiyor, son nefesini veriyordu. Tosun can havliyle kafasını sallayınca boynuzlarını Siyabend’in elinden kurtardı ve Siyabend’in ayağı kaydı. Siyabend dengesini kaybedip uçurumdan vadiye düştü. Vadide kuru bir ağaç vardı. Siyabend o ağacın üstüne düştü ve ağacın dalları sırtına saplandı. Xecê uzun bir süre Siyabend’i bekledi. Siyabend gelmeyince Xecê ayağa kalktı ve Siyabend’in peşinden gitti ve sonunda vurulan tosunun yanına ulaştı. Tosun ölmek üzereydi.

Vadiden bir inilti geliyordu. Xecê, Siyabend’ini o durumda gördü. Onun için ağladı ve ağıt yakmaya başladı. Sonra kendini vadiye atarak kocasının yanında öldü. Denir ki her baharın başlangıcında Siyabend ile Xecê’nin öldüğü yerde iki gül dalı açar ve onların üstünde iki diken boy atar. Kürdistan’ın her dağında Siyabend’in bir yıldızının olduğu söylenir. O zamandan beri Sîpanê Xelat’ta iki tane olmuşlar ve her gece Siyabend ile Xecê’nin mezarının üstünde parlayıp, mezarlarını aydınlatırlar. Üç sene önce bir cemaatte Siyabend’in türküsü söyleniyordu. Bana ölüm ninnisini hatırlattı ve ben de yazdım.

Eğer Allah izin verirse Siyabendê Silivî’nin masalı Hawar’da yayınlanacaktır. **(Hawar; Sayı: 13)**

Derdê Nezaniyê

Lawê Findî

Li brayê min ê delal Cemil axayê Haco ra

Brayê min heqe milletê me ji mina van milletên din bixwenda û zana bûna malên hev ne dixwarin û hevdu ne dikuştin. Şuxl qarên wan weq îrû bêbextî û dexts ne dibû, lihev ranedibûn, ji hev hez diqirin û di eleyha hev da paştgîni ne diqirin. Belê xelqê me îrû van tiştan diqin û li xirabiya hev digerin. Lê ez wan di vê xisûsê de niqarim bilomînim. Lewra qo ji çiqas esr û zemanan da heta niho çavên xwe wiha veqerine û wiha elîmîne. Ji ber qo rûjqê ji rûjan şêx, mela û zana û giregirên me ji me re tucar ket pend û şîret ne qirine û tiştên zanîne ne gotine qo çavên me vebin, em jî weq xelqê ji bona kencî û azahîya welat û milletê me bixebitin. Belê li me ne bûn xweyî û em iştin destên dijmin û neyaran. Heqe mela û mezinên me em hişyar biqirana serên riqnadin, qoqa Qurdistanê şêx Seîd efendî ê buhiştin û şêx Evdîrehmanê Garisî ne dihatin jêqirin û bêhesab mezinên qurdan ne dihatin quştin.

Qeqo evkas esr û zemanan da min ket tu qitêb, qovar û rûjnameyên qurdan ne dîtin û ne bihistin. îsal Bedîrxaniyan ji milletê qurd ra qovareq bi navê Hawarê çêqirin û ji milletê me ra şandin.

Weqê ez vê Hawarê dixwînim ji milletê me hineq, ên nezan, tèn dora min û dibêjin: “Gelo ev Hawar çi ye qo hon dixwînin? Ma ji nuh va hawar diqe, ji me re dê çi biqe”

Ez dîsan mirovê wiha, nezan, nalomînim, lewra qo tum serên xwe di bin destên milletên din da dîtine.

Qeqo ez tèm çavên te, ji te û ji xwendevanên me ên zana û xwenda hêvi diqim, bila ev tiştên ha ji mirovên nezan ra bidin fehm qirin û xwendin û nivisandinê hînê wan biqin.

Herê herweqî te di benda xwe de-qo di hejmara Hawarê a pêncê de belav bûye—goti bû qurdmanc kenc in û pir kenc in. Lê ewçend jî nezan û jar in. Vê nezaniyê em quştin. Em nezan ne bûna ne diqetin vî halî. Dermanê nezaniyê jî xwendin e. Ji xwe bi belav bûna herfên nû xwendin û nivîsandina qurdmancî geleş hêsanî bûye. Niho dibistanên me nînin, divêt herçî xwenda. herçî nexwenda û nezanan bixwînin.

(Hawar; Hejmar: 14)

www.arsivakurdi.org

Cahillik Belası

Lawê Findî

Kürtçeden çeviren: Şerif Derince

Aziz kardeşime
Cemil Axayê Haco için

Kardeşim, eğer bizim milletimiz de diğer milletler gibi okuyup ilim sahibi olsaydılar, birbirlerinin mallarını yemez birbirlerini öldürmezlerdi. İşleri uğraşları bugünkü gibi bahtsız ve kıskanmalarla olmazdı, birbirlerine karşı çıkmazlar, birbirlerini sever ve birbirleri aleyhinde davranışta bulunmazlardı. Evet, halkımız bugün bunları yapıyor ve birbirine kötülük ediyor. Fakat bu husularda onları kınayamam. Çünkü uzun zamanlardan beri gözlerini böyle açmış bunu görmüşler. Çünkü bir gün olsun, şeyh, hoca, alim veya büyüklerimiz bize öğütler ve tembihlerde bulunmamış, ilimin söylediklerinden bahsetmemişler ki gözlerimiz açılsın, biz de diğer milletler gibi yurdumuz ve halkımızın iyiliği ve özgürlüğü için çalışalım. Evet bize sahip çıkmadılar ve bizi düşmanların ve hasımların elinde bıraktılar. Eğer hoca ve şeyhlerimiz bizi uyarsaydılar, Kürdistanın kökü, Şeyh Said - mekanı cennet olsun - ve Evdirahmanê Garisî yerlerinden edilmez, Kürt büyükleri sebepsiz öldürülmezlerdi.

Kardeşim, bu kadar sene boyunca hiçbir Kürt kitabı, dergisi veya gazetesi görmedim duymadım. Bu yıl Bedîrxanîler Kürt milleti için Hawar isminde bir dergi çıkarıp dağıttılar.

Ben bu Hawar'ı okurken halktan bazı cahiller, etrafımda toplanıp şöyle diyorlar: "Bu Hawar nedir ki okuyorsunuz? Sanki yeniden mi havar diyor, bizim için ne yapabilir ki?"

Yine böyle cahil insanları kınamıyorum, çünkü başlarını her zaman başka milletlerin önünde eğik görmüşler.

Kardeşim, gözlerinden öperim, senden ve okuma bilen okurlarımızdan rica ediyorum, bunları bilmeyen insanlara anlatsınlar ve onlara okuma yazmayı öğretsinler.

Evet, senin de Hawar'ın beşinci sayısındaki yazında söylediğin gibi Kürt milleti iyidir, çok iyidir. Fakat bir o kadar da cahil ve fakirdir. Bu cehalet yedi bitirdi bizi. Eğer cahil olmasaydık bu hallere düşmezdik. Cehaletin ilacı da okumaktır. Zaten yeni harflerin yayılmasıyla Kürtçe okuma yazma çok kolaylaştı. şimdi okullarımız yok, okuma yazma bilenlerimizin bilmeyen kişilere öğretmesi, göstermesi gerekiyor.

(Hawar; Sayı: 14)

Derketî

Nûredîn Êsîf / Zaza

Terka welatê xwe da û kete dinyayê. Xwede rêberiya derketiyan bike! Ez di nava miletan re derbas bûm, li min nihêrin, min li wan nihêrt; lê me hevdu nas nekir.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Gava roj diçû ava û ji xircikên newalan dû û dûman radibûn; min ji xwe re digot: "Çiqas bextiyar e ew mirov ê ku êvaran vedigere mala xwe û di nava zar û zêçên xwe de rûdîne."

Derketî li her derê bi tenê ye!

Bi ku de diçin ew ewrên ku ba wan dide ber xwe? Ba min jî wekî wan dide ber xwe û bê hemdê min, bi kêfa xwe min dajo.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Ev dar spehî, ev kulîlk xweşik in; lê ev ne dar û kulîlkên welatê min in: Tu tiştî nabêjin min.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Ev çem bi dilekî şikestî li deştê diherike; lê xurîna wî ne wekî ya çemê me ye ku min di zarokatiya xwe de dibihîst; ev tu tiştî nayine bîra min.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Ev stran şîrîn in; lê ahengên wan ên geş û zîz ne wekî yên stranên welatê min in.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Ji min pirsîn: "Çima hergav bi girîn î?" Gava min sebeb gote wan; tu kes b imin re ne girî; ji ber ku derdê min fêm nekirin.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Mîn kal dîtîn; zaro li wan hêwirîne, mîna zeytûnên kevnare ku kelem û derxik li wan hatine hev. Lê tuyan negote min “Kurê min!”, tu zarokî ne gote min “Bavo!”

Derketî li her derê bi tenê ye!

Mîn di ser kelat û bircan re alin dîtîn; lê ne bi reng, ne jî bi pêldana wan, dilê min geş nebû; ew ne keskesorên me bûn.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Heval, bav û bira, xweşî, rehetî û serbilindî, bi tenê li welêt hene.

Derketî li her derê bi tenê ye!

Derketiyê reben! Ev girîn û zarîn bes in! Pir wekî te dût hatine xistin; her kesî wekî te windabûna bav, bira û hevalên xwe dîtiye. Hêviya xwe vejîne û xwe ragire; tu jî rojekê bigihêjî miraz û armanca xwe, heke îro ne be jî...

Sibehê!

(Hawar; Hej. 29, Xezîran 1941)

Sürgün

Nûredîn Êsîf / Zaza

Çeviren: Yûsiv Biyanî

Yurdunu terk etti ve yollara düştü. Allah sürgün olanlara yol göstereyin! Milletlerin arasından geçtim, bana baktılar, ben onlara baktım; ama birbirimizi tanıyamadık.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Güneş battığı zaman ve vadi yamaçlarından duman yükseldiği zaman, kendime söyleniyordum: “Akşam evine, çoluk ve çocuğuna dönebilen kişi ne bahtiyar kişidir.”

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Nereye gider bu rüzgarın önüne katıp götürdüğü bulutlar? Rüzgar beni de farkına varmadan aynı onlar gibi önüne katıp, istediği yere götürüyor.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Bu ağaç güzel, bu güller güzeldir; yalnız bu ağaç ve güller benim memleketimin gülleri değil. Bana hiç bir şey ifade etmiyorlar.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Bu dere gönlü kırılmış bir halde ovada akıyor; yalnız akışı çocukluğumda duyduğum bizim derenin akışı gibi değil; bana hiçbir şey hatırlatmıyor.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Bu şarkılar güzeldir; “Neden her zaman ağlamaklısın?” sebebini onlara söylediğimde kimse benimle ağlamadı. Çünkü beni anlamadılar.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Yaşlılar gördüm; çocuk büyütmişler, kadim zeytinlikler gibi dalları birbirine yaklaşmış. Yalnız hiçbiri bana “oğlum”, hiçbir çocuk da bana “baba” demedi.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Kalelerin üstünde bayraklar gördüm; yalnız ne renkleriyle, ne de dalgalanmalarıyla, beni etkilemediler. Bunlar bizim kırmızı-yeşilimiz değildiler.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Arkadaş, kardeş ve baba, mutluluk, huzur ve başı diklik yalnızca yurdunda olur.

Sürgün olan her yerde yalnızdır!

Gariban sürgün!

Bu ağlayıp sızlanmalar yeter! Senin gibi çok kişi uzaklaştırıldı; herkes senin gibi babasının, kardeşlerinin ve arkadaşlarının kaybını görmüş. Umudunu dirilt; sen de bir gün amacına ulaşır, istediğine kavuşacaksın, bugün olmasa da... Yarın!

(Hawar; Sayı: 29, Haziran 1941)

Perîşanî

Nûredîn Ûsîf / Zaza

Li Taxa Mihaciran, ji odeya xwe temaşeya bexçeyên Şamê dikim. Ji nişkê ve zozanên Kurdistanê yên bilind, bi dar û avên cemidî tèn bîra min. Ez xwe li wê derê li ser kanîkê, li bin daran dibînim. Doraliyên min giş hêşinayî ne. Ji bêhnên xweş pozê min vedibeû sînga min hildibe. Ji nêzîk ve, wekî nalinê, dengê bilûrekê tê, serê xwe radikim: şivanek pezê xwe tîne avê. Çiqas bikêf im, çiqas bextiyar im, bihuşt! Bihuşteke rastîn.

Şivan hîn bêhtir bi keser li bilûra xwe dixê; laşê min giş dilerize, xwe ji bîr dikim.

Gava çavên xwe vedikim, li ber xwe du jendermeyên Romî dibînim. Çavên wan sor in û ji rûyê wan lanet dibaer, yek ji wan, tivinga xwe ji milê xwe radike, bi dengê hişk û bi zimanê xwe, ji şivên re dibêjê: “Bes bizire, ka j ime re berxekî bîne.”

Şivan fêma nake; şaş û bitirs li wan dinihêre. Jendermeyê din dikeve nav pêz û li berxekî qelew digere. Şivan razî nabe, lê bi zimanê wan nizane. Bi destê xwe îşaretan dide û dibêje: “Meke! Berde! Berde!” Jendermeyê din tivinga xwe hildide, dirêjî şivan dike: “Bilûr qey ne bes bû, tu bi Kurdmancî jî dibêjî” û berdidê. Şivan bêdeng dikeve erdê û pez belav dibin. Xwînxwaran bihuşt kirine dojeheke dijwar.

Bi girîn van deran berdidim û tîm Cizîrê. Wexta paleyiyê ye. Her der zer, zer e. Li zeviyan, ji dûr ve wekî heywanan, tiştên bi can, li ser çar lîngan dilivin. Nêzîkî wan dibim, bi qelefeta bedewiyan însanan dibînim, lê bi Kurdî dipeyivin; laşê wan ê tazî û spî nerm û xweşik li ber tava Cizîrê şewitî û reş bûye. Pîrekan, zarokên xwe yên berşîr avêtine erdê, nava toz û axê. Mêşan rûyê wan girtiye. Ji cilên wan ên genî bîhnên pîs tîn.

Zarokên deh dozdeh salî alikariya wan dikin. Nîvtazî ne, pêxwas û serqot in. Ji tavê, çavên wan bi zor vedibin. Bê mekteb û xwendin in!

Li dora xwe dinihêrin: Darek nîn e. Lê xaniyên wekî koxên mirîşkan, dibînim.

Diçim rex wan. Ji derî ve serê xwe xwar dikim, diçim hundir. Aliyekî mezeleke tarî, bê pencere û nizim; li quncikekê nexweşek dinale, li aliyekî jî kerek dizire. Bîna min teng dibe. Zû xwe davêjim derve. Ev e hal û jiyana wan. Çandina wan çi ye? Çend elb genim û ceh. Bêhtirî wan jî cotê axayan, an xwedîerdên biyanî dikin. Piraniya wan, ji niha de malê xwe bêqîmet firotiye. Ji ber ko birçî û tazî ne, belkî jî deyndar in. Yên mayî, li pehîzê, ji destê ticarên bêwijdan, wê çi bikşînin.

Zilma memûr û jendermeyan jî li ser e. Şêx jî hene: Piştî paleyî û rakirina benderan deynê şêxan dimîne. Roja cejnê ye. Ez van gundiyên reben, belengaz, cahil, bê mirşîdên rastîn û xwedîwijdan, li cem şêxê wan dibînim. Cilên wan peritî ne, hin pêxwas in û ji dûr hatine.

Tên, ji dûr ve destqifilî, serxwar, li ber şêx disekinin, paşê bi dor diçin sejdeya wekîlê Xwedê, wekîlê pêxember û dergevanê bihuştê. Lingên wî, destên wî maçî dikin, tiştêkî didinê û bi fehît, bi tirs û telaş li ser çongan, pêlepaş dimeşin û derdikevin.

Dinya û bihuşt tevde kar kirine. Niha ew ê herin mal, û çend mehan, di koxikên xwe de, nanê tîsî û savarê bixwin û ji dinyayê bêxeber li benda biharê bin. Bextiyar in!

Vedigerim Şamê, ez serê xwe ji pencereyê derdixim, ji qesrên delal dengê radyowan û perwaneyên elektrîkî tî. Li ser cadeyên pak tramvay dimeşin. Li asîmên balaflek digere. Bêhemdê xwe keseran dikşînim û ji xwe re dibêjim: Nezanî... nezanî... nezanî... perîşanî.

(Hawar; hejmar: 35)

Perişanlık

Nûredîn Êsîf / Zaza

Çeviren: Alev Güneş

Muhacir mahallesinde, odamdan Şam'ın bahçelerini seyretmekteyim. Aniden Kürdistan'ın ağaçlı, soğuk sulu yüksek yaylaları aklıma geliyor. Ben kendimi oracıkta, bir çeşme başında, ağaçların altında hayal ediyorum. Dört yanım yeşillik. Güzel kokulardan burnum açılıyor, nefesim tazeleniyor. Yakından, inleme gibi bir kaval sesi geliyor, başımı kaldırıyorum: bir çoban koyunlarını suya getiriyor. Ne kadar sevinçliyim, ne kadar bahtiyarım, tam cennetlik! Gerçek bir cennet.

Çoban daha kederli çalıyor kavalı; bedenim tamamen titriyor, kendimden geçiyorum.

Gözlerimi açtığım zaman, önümde iki Rumi jandarması görüyorum. Gözleri kırmızı ve yüzlerinden lanet yağıyor, onlardan biri tüfeğini omuzundan aşağı indiriyor, katı bir sesle ve kendi diliyle çobana şöyle diyor: "Yeter anırdığın, git bize bir kuzu getir."

Çoban anlamıyor, şaşkınlık ve korku içinde onlara bakıyor. Diğer jandarma koyun sürüsünün içine giriyor ve iyi bir kuzu arıyor. Çoban razı olmuyor, ancak onların dilini de bilmiyor. Elleriyle işaret ediyor ve diyor: "Yapma! Bırak! Bırak!" Diğer jandarma tüfeğini çıkarıyor ve çobana doğru uzatıyor: "Kaval yetmiyormuş gibi bir de üstüne Kürtçe konuşuyorsun" diyor ve ateş ediyor. Çoban sessizce yere düşüyor ve koyunlar dağılıyor. Kan içiciler cenneti ağır bir cehenneme dönüştürmüşler.

Ağlayarak oralardan ayrılıyorum ve Cizre'ye geliyorum. Tarım işçiliği zamanıdır. Her yer sarı sarıdır. Tarlalarda, uzakta hayvana benzeyen, canlı, dört ayak üstünde bir şeyler hareket ediyorlar.

Onlara yaklaşıyorum, bedeviler görüyorum ama Kürtçe konuşuyorlar, çıplak ve beyaz, ince ve güzel bedenleri Cizre'nin güneşi altında yanmış ve kararmış. Kadınlar süttten kesilmemiş bebeklerini yere, toz ve duman içine atmışlar. Sinekler bebeklerin yüzlerini kapatmış. Kir içindeki elbiselerinden kötü kokular geliyor.

On on iki yaşındaki çocuklar onlara yardım ediyorlar. Yarı çıplak, ayakkabısız ve şapkasızlar. Güneşten gözleri zar zor açılıyor. Okulsuzlar ve hiç okumamışlar.

Etrafıma bakıyorum. Tek bir ağaç yok! Tavuk kümesine benzer evler görüyorum.

O evlere doğru gidiyorum. Kapıdan başımı eğip, içeri giriyorum. Karanlık bir oda avlusu: penceresiz ve alçak tavanlı; bir köşesinde bir hasta biri uzanıyor, öbür taraftandan da bir eşek anıyor. Nefesim daralıyor. Hemen kendimi dışarı atıyorum. Budur onların hali ve yaşamları. Ekip biçtikleri şey nedir? Bikaç kürek buğday ve arpa! Çoğu da ağalara veya toprak sahiplerine hizmet ediyorlar. Birçoğu mallarını çok düşük paralarla satmışlar. Aç ve sefil olduklarından dolayı büyük ihtimalle de borçludurlar. Kalanlar da sonbaharda vicdansız tüccarların ellerinden neler çekecekler.

Memur ve jandarmanın zulmü de üzerlerindedir. Şeyh de vardır: hasattan ve harmanı kaldırdıktan sonra bir de şeyhin borcu var. Bayram günüdür. O gariban, zavallı, cahil, üstüne bir de vicdanlı ve dürüst mürşitlerden yoksun köylüleri şeyhin yanında görüyorum. Elbiseleri parçalanmış, kimileri ayakkabısız ve uzaklardan gelmişler.

Geliyorlar, uzaktan elleri bağlı, boynu bükük, şeyhin önünde duruyorlar. Sonra Allah'ın, peygamberin vekilinin ve cennetin bekçisinin önünde secdeye gidiyorlar. Ellerini ve ayaklarını öpüyorlar, bir şey veriyorlar. Utanç, korku ve telaşla dizleri üstünde gerisin geri yürüyüp dışarı çıkıyorlar.

Hem dünyayı hem cenneti kazanmışlar. Şimdi evlerine gidecekler ve birkaç ay kümeslerinde sadece ekmek ve bulgur pilavı yiyecekler ve dünyadan habersiz baharı bekleyecekler. Bahtiyarlar!

Şam'dan dönüyorum, başımı pencereden dışarı çıkarıyorum, güzel köşkten radyocunun ve elektrik pervanesinin sesi geliyor. Temiz cadde üzerinde tramvay ilerliyor. Gökyüzünde bir uçak geziniyor. Farkında olmadan kederleniyorum ve kendi kendime " Cehalet, cehalet, cehalet... perişanlık."

(Hawar; sayı: 35)

Agirî

Osman Sebrî

Çi gava çavên xwe digrim, berê ramanên xwe ber bi welêt diguhêzim, bêhemd navçavên çiyayê Agirî yên bilind û pirberf tèn ber çavên min. Ew çiyayê ku bi destê şîna Xwedê di bakurê welatê min de wek pandîgehekê hatiye daçikandin û ji ba û bager, berf û bilêk û mij û dûmanê vala namîne.

Ew çiyayê ku dem bi dem ji gelên doralîyên xwe re her carê bi awakî bûye qiblegeh; îro jî di dilê welatparêzên Kurd de cihekî bilind û zirav ji xwe re girtiye. Eger di babilîskên kevin de bûbû argûna agirê zerdeştîyan û qada dêlindêzên wan, îro jî dîdegeha gelê kurd e. Ji ber ku di nav kuç û zinar, best û şîkêr, pal û quntarên xwe de; bi hezaran hestiyên şerkerên Kurd vedişêre. Ji lewra rûmeta wî ya îro, ji ya duh ne kêmtir e.

Eger zerdeştê ji bo parastina canê xwe bazgûrî bilindî û guraniya agirê navçavên wî dibûn; şerkerên Kurd, ji bo serbestî û azadiya welatekî bînpê û miletekî bindest xwîna xwe di bilindcihên wî de da rijandin; û bi vê yeka han, rûmeta wî mezin û navê wî bilind kirin. Car caran tê bîra mink u bi zaravayekî lavekar bi landi ka şerên welêt çiyayê Agirî re bipeyivim. Bipeyivim da ku daxwaza xwe jê fêr bibim.

Ev çiya, ne wek çiyayên mayî ji kevirên pir bihevketî ye! Wî, zeman zeman lavelavên pir mirovên wekî min ên derdimend bihîstine. Çiqas ku cîhana wî ne bi dev û ziman e jî, teqez dilê bazgûrbûyan ji ronahiya rastiya bêpar nahêle.

Çiyayê bilind! Ji çend salan, te birek hevalên canecan û mêrxas hebûn. Ma gelo, haya te ji wan heye?

Ew hevalên ku li nik wan parastina te, serbestî û azadiya welêt bû. Heyîn û rûmeta xwe û welatê xwe di navçavên te yên biberf de

didîtin. Ji bo parastina axa te, bi comerdî xwîna xwe dirijandin...
Bêşik pirên wan ji te veneqetîn; axa te ya çak bi xwîna xwe ya paqij
av dan. Îro jî hestiyên wan mêrxasan di best û şikêrên te de bayên
hênik li xwe dixin.

Yek jê Birho, tevî xurtî û piraniya neyar û rûbadana bext, nikaribû
dev ji te berde. Her wekî ji te re sond xwaribû, diviyabû gotina
xwe bîne cih û dest ji te neke. Te jî bi comerdî di navderza pişta
xwe de gorek¹ dayê. Çiqas ji Birhore ew ax bi qasî bihuşteke hêja
ye; ji te re jî, di pişta te de razana şêrekî wekî Birho hêja ye. Çi
cihekî baş û pandiyekî mêrxas...

Ma gelo tu zanî ku çi li Ferzende qewimî? Na, belkî jî tu nizanî.
Çima ku qedêrê, ew şêr bê daxwaza wî ji best û şikêrên te bi dûr
xist. Ew mêrxasê ku her dem para neyaran di dest wî de mirin bû;
bi bêbextiya hin destên gunehkar, bê teq û req, şîn û şîwan çû!
Çûyîneke welê ecêb ku di dema mirina xwe de, ne li pişt xwe yar û
ne jî li xwe neyar nedîtin.

Roja ku şer giha quntarên te û neyar qelaçeya wî bi cih kir, hingê
tu bi xwe hêrekerê mêraniya Ferzende bûyî. Wê rojê neyar sed û
sih guleyên topan li kozika torinê Hesenan dabûn û şeş birînên
xedar di ran û parsuyên wî de vekiribûn. Roj nêzîkî êvarê bû ku
hikmê topan qûça ku qelaçe li ser, bi carekê ser û bin bû. Toz û
dûman di qelaçeya Ferzende de wek ewrekî gewr radibûn û li
quntarên te belav bûbûn. Mirov bawer nedibûn ku di nav wê
birkana êgir û dûmanê de tinawir bimîne. Lê Ferzende, wekî şêrê
ku di nav hewingê de bi birîn dibe; hîn nuh dest bi halan û zirtan
dikir.

Wê gavê hevalan digotê: "Fertzende! Neyar cihê te nasiye û birînên
te xedar in, rabe hinekî em te bi şûn de bibin." Wî bi dengê xwe yê
box li wan vedigerand: "Mala we ne ava, ma hon çawan qaîl dibin
ko neyar bêje: Ferzende rû bada!... Ma hon nizanin ko mêrxasan
mala Emer ji me torinên malbatê re riya revê venekirine. Şerên
Ava-heftreng² û Mêrgekulavê hîn di bîra min de ne. Lêdin û neyar

serwextî halê xwe nekin. Mirin jî bi camêrî xweş e.”

Di nav hevalên te yên xuya de bi tenê serdarê şerkerên Kurd sergevazê bilindcihên te, fermandarê me yê bi ronî maye. Ew jî ji yazdeh salan û vir ve di nav lepên eceman de nikaribû tev digere. Lê bêhnê bi tenê wî tu ji bîr nekirî û nake. Wî her gav, çav li kêseke bi havil e da ku wekî berê mêrxasên Kurd li serê xwe bicivîne û di navçavên te yên bilind de ala Kurdî ya rengîn daçikîne...

Teqez vê carê, bi tenê bi wê jî nasekine; û piştî xwe bide te û dirêjî neyarên welêt bike.

Çiyao! Bizan, şerê xelasiya miletekî heye ku bisekine, lê ew beriya xelasiya wî miletî naqede, dom dike... Pêş de diçe...

(Hawar; hejmar: 36)

1- ç.n. Li gora ku min ji devê şerkerên Agiriyê bihîstiye, gora Birho di nava her du araratan, di palekê de ye.

2- ç.n. Şerên Ava-heftreng û Mêrgakulavê di Serhadê de bi nav û deng in. Di van şeran de torinên Hesenan mêranîyên ecêb kirine.

Ağrı

Osman Sebrî

Çeviren: Yûsiv Biyanî

Gözlerimi kapadığım zaman, düşüncelerimin yönünü vatanıma çeviriyorum ve farkına varmadan karlarla kaplı yüksek Ağrı Dağı geliyor gözlerimin önüne.

O Ağrı ki Allahın eliyle yurdumun kuzeyine dikilmiş, bir bekleyici gibi, üzerinde rüzgarla fırtınanın, karla boranın ve sisle dumanın hiç eksik olmadığı dağ.

O Dağ ki her zaman etrafındaki halka kible olmuştur; bugün de yurtsever Kürtlerin yüreğinde kendine özel bir yer edinmiştir. Nasıl ki zamanında Zerdüştlere ateşini gürleştirmiş ve onların ibadet yeri olmuşsa; bugün de Kürtlerin savunma kalesidir. Taşlarında, derelerinde, yamaçlarında binlerce Kürt savaşçısının kemikleri saklıdır. Şüphesiz bugünkü önemi de, dünkünden az değildir.

Nasıl ki Zerdüştlük kendini korumak için onun gözlerindeki ateşe ve yüksekliğe sığınmışsa; Kürtler de tutsak olan vatanlarının özgürlük ve bağımsızlığı için, onun yükseklerinde kanlarını dökmüşlerdir. Bundan dolayı Ağrı'nın önem ve onurunu artırmışlardır.

Bazen arzulu bir şekilde, akıcı bir lehçeyle, özgürlük savaşlarının beşiği olan Ağrı'yla konuşmak istiyorum. Konuşayım ki, istediklerimi öğreneyim.

Bu dağ, diğer dağlar gibi değil, taşlarla kaplanmış. Zaman zaman benim gibi dertli insanların yakarışlarını duyar. Her ne kadar onun dünyasında dilin yeri yoksa da, gerçekliğin yakarışını aydınlıksız bırakmaz.

Ey yüksek Dağ! Yıllarca birçok yiğit ve samimi yoldaş vardı buralarda. Acaba, haberin var mı onlardan?

O arkadaşlar ki sende vatanın özgürlük ve bağımsızlığını savundular. Kendileri ile vatanlarının onurunu ve varlığını senin

karlı gözlerinde görüyorlardı. Senin toprağın için kanlarını cömertçe döktüler... Şüphesiz ataları da senden hiç ayrılmadılar; senin verimli topraklarını taze kanlarıyla suladılar. Bugün hala o yiğitlerin kemikleri senin dere ve çayırlarında, serin rüzgarlarında ferahlıyorlar.

Onlardan biri Birho, düşmanın çokluğuna ve talihsizliğe rağmen, senden vazgeçemiyordu. Sana yemin etmişçesine, durup sözünü yerine getirmeye çalışıyordu ve elini senden çekmedi. Sen de cömertçe ona orda sonsuza kadar yatacak bir mezar verdin. Nasıl ki Birho için bu bir cennetten daha değerliyse; senin için de Birho gibi bir yiğidin sende yatması bir şerefti. Ne güzel bir yer ve içinde yatan bir yiğit...

Acaba biliyor musun, Ferzende'ye ne oldu? Hayır belki de bilmiyorsun. Çünkü kader onu, o istemediği halde, senin dere ve çayırlarından uzaklaştırdı. O yiğit ki, bir sürü düşman onun elinden can vermişti; şanssızlık ki, günahkar eller yüzünden, habersiz ve yassız gitti. Öylesine acayip bir gitmeydi ki, ne arkasında dost ne de düşman gördü.

Düşmanın senin eteklerine ulaştığı gün, onun yamaçlarına mevzilendiler, sen kendi gözlerinle Ferzende'nin yiğitliğine tanık oldun. O gün düşman yüz otuz top atmıştı hasanların torunlarının mevzilerine ve mevzileri göğsünden altı ağır yara almıştı. Gün batmak üzereydi. Toplar yavaş yavaş mevzilere hakim oluyorlardı. Toz ve duman Ferzende'nin mevzisinden gri bir bulut gibi yükselip, senin eteklerine yayılıyorlardı. İnsan bu ateş ve dumanın içinde bir canlının olacağına inanamazdı. Lakin Ferzende yaralanmasına rağmen hala o yıkımın içinde nara atıyor ve savaşıyordu.

O zaman arkadaşları ona dediler: 'Ferzende! Düşman senin yerini biliyor ve yaraların ağır, kalk da seni biraz geri götürelim'. Ferzende gür sesiyle onları cevapladı: 'Nasıl böyle söylersiniz, nasıl razı olursunuz düşmanın: 'Ferzende kaçtı...' demesine. Bilmez misiniz Emer ailesinin yiğitleri torunlarına kaçacak yolu asla açmamışlardır. Ava-heftreng ve Mêgakulavê* savaşları hala hatırımdadır. Vurun, düşman bizim farkımıza varmasın. Ölüm erkekçe olduğu zaman güzeldir'.

Kalan yoldaşlarının arasında sadece Kürt savaşcılarının komutanı ve yüksekliğinin gururu olan, nder komutanımız kalmış. O da on bir sene burda Acemlerden dolayı hareket edemiyor. Yalnız seni unutmadı ve unutmayacak. O her zaman birisini bekliyordu, eski yiğit Kürtler gibi başkaldırın ve renkli Kürt bayrağını senin o yüksek gözlerinin arasına diksin...

Mutlaka bu sefer, sadece bununla sınırlı kalmayacak; sırtını sana dayadıktan sonra düşmana uzanacaktır.

Ey Dağ! Bil, bir milletin kurtuluşunun savaşı olur da durursa, bu o milletin kurtuluşundan önce olmayacaktır, devam ediyor... ilerliyor...

*Ava-heftreng ve Mrgakulav savaşı Serhad'da meşhur bir savaştır. Hasanların torunlarının inanılmaz kahramanlıkları olmuştur bu savaşta.

(Hawar; Sayı:36)

Segê Jar û Şêx Teyles

Şêx Abid

Di dema Silêman pêxember de şêxekî teyles hebû. Cilên wî ciline kesk bûn. Zor zor birûmet bû. Karê wî ticaret bû. Bi xwe li bajarekî dadenişt. Di sûka ticaretê de bi keskên xwe û cilên xwe ên teylesan zora herkesî dibiri bû.

Şêx heroj beyaniyan ji mal der diçû û taşt ne dixwar. Qîza wî a biçûk tašta wî, jê re dibire sûkê. Rojekê ji rojan qîzika şêx rabû, tašta bavê xwe je ra bir. Teqereza Xwedê, wê rojê tašta şêxê min kelearçe bû.

Wekû taşt geha cem şêx û rahişte xwarinê, wî çaxî, segekî jar û melûl bêxweyî yê ko li wê rê bû; xwe avêti bû erdê û temayî dikir ko şêx çend hestiyar pavêjit ber wî da ko pi wan hestiyar debara xwe bikir, heya çend demekê.

Ko şêx taşt dixwar çî dikir? Hema wî goşt ji hestiyar vedikir û dixwar û hestî li teniştê xwe dikir kom. Segê jar wî çaxî kuriya xwe bijiya xwe dida û dihejand û çavên wî biraberê şêxê kesk req bûn. Lê çî himet ji şêx ne dît. Wî çaxî çavên qîza şêx bi dilovaniyê bi layê seg ve çû û dilê wê ê kaçûç pê şewitî. Çavên xwe bi dilovanî ji seg vejerand û bi çavekî xezebê nêrî bavê xwe û got ê:

— Bavo tu çira van hestiyar li teniştê xwe dikî kom û nadî vî segê jar û birçî, ne guneh e, hinde ew li te dinerit.

Bavê wê yê ko şêxê Xwedê bû, lê vejeran û got:

— Qîza min, bisekine ez ji xwarina xwe xelas bibim, ez dê bidim ê.

Ko şêx ji xwarinê xelas bû dest bire hestiyar û ew lûlaq yek bi yek li ser segê jar wer kirin û lêxistin; heya ko yek ji wan lûleqan li ser destê segê jar ket û destê wî şkand. Wî çaxî segê jar bi qirîn û hewar û fixan qesta Silêman pêxember kir û çû cem wî; da ko gilî û gazindiyên perîşaniya xwe ji destê şêxê kesk î rihzerê tacir bikir. Ko giha cem Silêman agehiya daberizîna şêx li ser we da zanin.

Wî çaxî giliyên hemî beşeran û heywanan diçûn cem Silêman. Ko Silêman segê jar di wê perîşaniyê de dît dilê wî e dilovan bi perîşaniya wî peritî. Wê gavê berê xwe da bi layê balbasên xwe ve û ferman kir ser wan û gote wan:

— Zûka, zûka wî şexê kesk î rihzer û tacir yê ko daberizî ser segê jar bînin bire; da ko ez tola vî rebenî jê vekim.

Balbas çûn û şex anîn cem Silêman û li navbera destên wî rawestandî. Silêman hakimekî zor adil û heqperest bû. Ko Silêman şex dît bi çavê xezebê lê nerî û got:

— Şexê rihzer û kesk, te çire li vî segê jar xist, heya ko te destê wî şkand; ma te bext nîne? Çire heya vê derecê tu bi zaran ra sitemkar î? Hey bêbext û bê kovan...

Silêman qederî lê nerî; paşê careke din li şex vegeya û got ê:

— Tu bo çî dey nakî, ma ji ber çî te destê wî şkand, bi min bêje.

Şex çavên xwe pil kirin û bi vî awayî cehaba xwe da û got:

— Ya pêxemberê Xwedê, tu pê agah î ko ev seg segekî herimî ye û pîs e, ev heroj têt cem min. Ji min re ne çak e çu se li nîzingahiya min rûnin da ez ne herimim, da xelk xwe ji min nedin paş.

Silêman pêxember lê vegerand û got:

— Ma te, an Xwedê ew îrandiye Cihanê, hey bêbext

Silêman berê xwe ji şex dagerand û gote segê jar.

— Segê jar bixwaze, ez bo te çî tol ji şexê daberizî bistînim.

Segê jar ma sekinî û haziran xwe ker kir. Silêman careke din gote seyê jar:

— Ez bo te destê şex pêş destê te ve bişkînin.

Seg li Silêman vegeya û got:

— No, ne destê min, ne destê wî bi tinha ye. Bi destşikandina wî gelek zîç û zaroyan wê heyf bibin: bextê min qebûl nakit. Silêman lê nerî û got:

— Dixwazî ez wî bo te hebis kim

Segê jar bi hebiskirina şêx jî kaîl ne bû. Silêman gelek di gumana tolvekirina segê jar da ma; serê xwe li ser sînga xwe rakir û li seg got:

— Pa ez ji te re çî li şêx bikim bêje

Seg li Silêman vegerand û got:

— Ezbenî ez ji te dixwazim ko van cilên şêx yên baweriyê jê vekî û cilên wek yên xelkê li ber wî bikî da ko heywanên din wek min jar û reben bi van cilan nexapin û nîzingî li şêx nekin. Her ez vî ji te dixwazim..

Silêman ferman kir cilên şêx jê kirin û ciline adetî lê kirin. Çiqas xiyala xwe didim vê çîrokê, di dilê xwe de dibêjim ma kengê li Kurdistanê de jî ev hikimdarê adil rabit û van cilên teyles ji me bikit û xelkê wekû segê jar dilşad bikit.

(Hawar; Hejmar: 45)

Cılız Köpek ve Şêx Teyles

Şêx Abid

Çeviren: Derya Çetin

Süleyman peygamber zamanında ikiyüzlü bir şeyh vardı. Giydiği elbiseler yeşildi. Çok saygı duyulan bir tüccardı. Bir şehirde oturuyordu. Giydiği şeyhlere özgü dini elbiselerinden dolayı ticaret meydanlarında herkesin belini bükmüştü.

Şeyh sabahları kahvaltı yapmadan evden çıkardı. Küçük kızı kahvaltısını her sabah pazaryerine götürürdü. Günlerden bir gün şeyhin kızı kalktı, babasına kahvaltısını götürdü. Allahın işi o günde kahvaltısı kellepaçaydı.

Kahvaltısı geldiği zaman oturup yemeye başladı. O kahvaltısını yemeye otururken, gariban ve kimsesiz bir köpek de ordaydı. Şeyhin önünde kendini yere atarak şeyhten önüne bir kaç parça kemik atmasını istiyordu, bunlarla karnını doyuracaktı.

Şeyh kahvaltısını nasıl yapıyordu? Etlere kemiklerden kopararak yiyiyordu, kemikleri de yan tarafında topluyordu. Aç köpek karnını içe çekip ona bakıyordu ve bakmaktan gözleri donup kalmıştı. Fakat şeyhten hiçbir himmet görmedi. O an şeyhin kızının gözü ona kaydı ve merhametli küçük yüreği ona çok acıdı. O sevecen ve merhametli gözlerini ondan çevirerek babasına öfkeyle baktı ve ona dedi:

- Baba niye bu kemikleri yanında toplayıp bu cılız ve aç köpeğe vermiyorsun? Günah değil mi, bu kadar sana bakıyor.

Babası ki Allahın şeyhiydi ona şöyle yanıt verdi:

- Kızım bekle ben yemeğimi bitireyim ona vereceğim.

Şeyh yemeğini bitirdikten sonra yanında topladığı kemiklerle cılız köpeğe vurmaya başladı ve ona kemikleri atmaya devam

ediyordu. Bunlardan biri cılız köpeğin eline çarpıp elini kırdı. O zaman cılız köpek ağlayarak Süleyman peygamberin yanına gitti. Süleyman peygambere ikiyüzlü şeyhin ona yaptıklarını anlattı. Süleyman'ın köpeğe olan saldırıdan haberi zaten vardı.

O zamanlar bütün insanların ve hayvanların şikayetleri Süleymana giderdi. Süleyman cılız köpeği gördüğü zaman onun o perişan hali Süleyman'ın o sevecen yüreğini eritti. Hemen o an yanındaki muhafızlarına emretti ve dedi:

- Çabuk, bu cılız köpeğe saldıran o kötü ruhlu şeyhi bana getirin ki bu gariban köpeğin öcünü alayım ondan.

Muhafızları gidip şeyhi getirip Süleyman'ın huzuruna çıkardılar. Süleyman çok adil ve hakperest bir insandı. Şeyhi gördüğü an, öfkeyle ona baktı ve şöyle dedi:

- Ey kötü kalpli şeyh! Bu zavallı köpekten ne istedin de onun elini kırdın; hiç acımadın mı ona? Niye bu kadar acımasızsın bu zavallılara karşı? Ey umursamaz ve merhametsiz adam...

Süleyman ona biraz baktıktan sonra tekrar sordu:

- Niye konuşmuyorsun, niye bu zavallının elini kırdın, cevap ver bana.

Şeyh gözlerini açtı ve şöyle dedi:

- Ey Allahın peygamberi! Bu köpek kirlenmiş ve pistir. Her gün yanıma geliyor bu haliyle. Yanıma gelmesi bana zarar veriyor, beni de kirletiyor. Sonra insanlar bundan dolayı benden uzaklaşabilirler.

Süleyman peygamber ona cevap verdi:

- Onu sen mi yarattın yoksa Allah mı? Be umursamaz adam.

Süleyman bu sefer de zavallı köpeğe dönerek ona dedi:

- Ey cılız köpek, söyle öcünü nasıl alayım bu sana saldıran şeyhten.

Zavallı köpek suskun, birşey demedi. Süleyman tekrar sordu:

- Senin elin yerine onun elini kırdırayım mı?

- Hayır, ne benim elime gerek vardı, ne de onun eline gerek var. Elinin kırılmasıyla çoluk çocuğuna yazık olur. Buna da vicdanım el vermez.

Süleyman ona baktı ve dedi:

- İstersen hapse atayım.

Cılız köpek, şeyhin hapsedilmesine razı olmadı. Süleyman, şeyhin nasıl cezalandırılacağı çelişkisi içinde kalmıştı. Başını kaldırdı ve köpeğe:

- Peki senin için ona ne yapayım söyle.

Şeyh Süleymana şöyle dedi:

- Efendim, sizden isteğim şeyhin giydiği dini elbiseleri (şeyhlik elbiseleri) çıkartıp, ona normal elbiseler giydirmeniz, artık yoksul insanlar, benim gibi, onun elbiselerine kanıp yanına yaklaşmazlar. Benim sizden isteğim budur.

Süleyman buyurdu ve şeyhin üzerindeki elbiseler çıkartıldı, onların yerine ona normal elbiseler giydirildi.

Ne zaman bu hikaye aklıma gelse, içimden kendime acaba ne zaman Kürdistanda böyle adil bir hükümdar çıkacak ve o ikiyüzlü elbiseleri üzerimizden çıkartıp, bizi de o cılız köpek gibi sevindirecek diye sorarım.

(Hawar; Sayı: 45)

Li Pêşberê Yarê

Osman Sebrî

Delala min!

Di rûpelên jîna xwe de, ev bû cara duduyan ku bi ber pêlên hezkirinê dikevim. Bê şivîşk nifşa paşîn, perê tava teyroka te li min da.

Di vê de ez nizanim gelo heqê te û min li ser min e; an heqê min û gazindan li ser te! Divê ku vê yeka han tu ji hev derxî...

Ya ku ez dizanim, heke ne j ite bûya; bilindî û ziraviya hezkirinê, min nedizanî, bila ji Melê Cizîrî her bikirana zarîn...

Heke êş bi xwe ne di canê mirov de be, bi zarîna kesan mirov agahî qasa êşê nabe. Di vê yekê de mineta te li ser min.

Dîsa heke ne ji te bûya, ev derdê malkambax û nuh j imin re ji kû dihatî? Di vê de jî gazinda min li te.

Erê, ev bû cara duduyan ku pêlên hezkirinê, min davênber xwe û dibin; lê bi kû de dibin, vê derê ez jî nizanim!...

Hîn ez ji ber pêlên hezkirinekê (hezkirina welêt) nefilitîbûm ku bi ber pêlên a din jî ketim. Nizanim ku ev rasthatin ji bextçakiya min e, an ji bextreliyê? Divê ez vê yekê ji feylesofekî evînî bipirsim.

Bi tenê di dema pirsirinê de min gotinek heye, nizanim ku çiqas der wê heq bixe destê min! Ew jî kum in hez kiriye; lê ez tê dernaxînim ka hemberî vê hezkirina xwe hatime hezkin, an na?

Dalyana min! Ez naxwazim wek evînkerên mayî pesna rûçik û sinçiyên te bidim. Heke min welê kir, dûr û nêzik, pir û hindik ez jî dikevim ser şopa wan. Di dinê de ya ku b imin xweş tê, ew e ku: Riya min ji ya hemî kesan cuda be. Bi tenê, ji bona te min pesnek heye ku ew jî: Her tu daylana min î.

Zeriya min! Heke di vî zemanî de baweriya min bi rabûna miriyan tune be jî, ji îro pê ve min bawerî bi wê yekê heye.

Dergehê dilê min ê ku wekî tehtan bi tu tilisman venedibûn, nêrîneke te ew dergeh bi gengazî vekir. Canê min ê ku her digel jînê şer bû û ji hev bêzar bûbûn; heyîna te, ew ji hev re kirin yar. Heke Mesîh miriyên xwahişgerên jînê divejandin, te xweşekî xwahişgerê mirinê li jînê vegerand. Erê, çiqas ku tu ne Mesîh bî jî, hemîn tu mesîhî yî.

Ez di çavên te de kaniya jînê dibînim. Heke tu bi xwe ne jîn bî , teqez tu fehreştaya jînê yî.

(Hawar; Hejmar; 49)

Yardan Önce

Osman Sebrî

Çeviren: Ferdi Demir

Güzelim!

Hayat sayfamda ikinci defadır aşkın dalgalarına kapılıyorum.
Şüphesiz ikincisinde, dolu yağmurunun kanatları çarptı bana.

Acaba senin hakkın mı var üzerimde; ya da benim ve sitemlerin
hakkı mı var üzerinde, bunu bilemiyorum. Bunu sen birbirinden
ayırmalısın.

“Benim bildiğim, sen olmasaydın; aşkın yüceliği ve narinliğini,
ben bilemezdim, hep Melê Cizîrî'ye yalvarıp yakarsınlar...”

Eğer acı insanın kendi içinde olmasa, birilerinin sızısıyla insan
acının ölçüsünü anlayamaz. Bu konuda sana minnettarım.

Yine sen olmasaydın bu kahrolası dert bana nerden gelirdi ki?
Bundan dolayı da sitemim sana.

Evet, ikinci defadır aşkın dalgaları beni sürükleyip götürüyor; ama
nereye doğru götürüyor bunu ben de bilmiyorum...

Daha başka bir sevdadan (yurt sevdası) kurtulamadan, yeni bir
sevdaya kapıldım. Bu tesadüf benim kara bahtımdan mı yoksa
güzel yazgımdan mı bilemiyorum. Bunu bir aşk filozofuna
sormam gerek.

Sadece bir çift sözüm var, haklı olur muyum bilemiyorum. O da
eğer beni sevdiyse; yalnız emin olamıyorum, sevgime karşılık
sevildim mi yoksa sevilmedim mi?

Güzelim! Diğer aşıklar gibi senin niteliklerini övmeyeceğim...
Eğer öyle yaparsam, az çok ben de onların izinde olacağım...

Dünyada hoşuma giden bir şey varsa, o da şudur: Yolum diğer herkesten farklı olmalı... Senin için tek övgüm var, o da: Sen bir tanemsin.

Sarışınım! Bugüne kadar ölülerin dirileceğine inancım olmasa da artık bugünden sonra var.

Yüreğimin kapısı ki iki tılsımla açılmazken, senin bir bakışınla açılıverdi. Yüreğim yaşama küsmüştü ve bitkindi, ama senin varlığın onu yaşamla barıştırdı.

“Eğer Mesih yaşam ölülerini yaşama döndürmüştü, sen de ölüm ölülerini yaşama döndürdün. Her ne kadar Mesih olmasan da, Mesihisin.

Ben senin gözlerinde yaşam pınarını görüyorum. Sen kendin yaşam olmasan da , şüphesiz ki yaşamın güzidesisin.

(Hawar; Sayı: 49)

Rojên Derbasbûyî

Qedrîcan

Piştî jiyîneke sê salan, jiyîneke tal û şêrîn, ez ji Amûdê bi dûr diketim... Çend hevalên min ên fedakar û çend suxteyên min ên wefakar dora timobîla me girtibûn... Yek du heval xuya nebûn; Xwedê zane ne ji bêbextî, dibe ku ji diltengiya jihevqetandinê çavên wan bar nebûbû û nehatibûn...

Bi kel û girî min û hevalan destên xwe di hustiwên hev re bir û anîn Me hevdu dispart Xwedê... Bi germiyeke wisan me destên hev diguwaşt ku dilên me hev re digotin: Em ê her û her heval û bira bimînin...

Gava timobîl bi rê ket, bêhemd çend hêsir ji çavên min herikîn. Ji alîkî ve ji hevalan bi dûr diketim; ji aliyê din birîna heta min ezdiêşandim; giyanê min dihejiya; min nizanibû ew ê êşa vê birîne çiqas dom bike û ew ê çî li êniya min binivîse!

Min gelek rojên xweş û pir rojên reş li Amûdê derbas kirin... Paşiya paşîn ez bûm zelûlê serencameke kirêt:

Gava diçûm dibistanê û vedigeriyam, dêlikek teva du cewrên xwe li ser riya min xuya dibûn û min de direyan. Cewrekî gurî bû, çavekî wî kwîr bû, rîşekê nêviyê ruyê wî şewitandibû... Cewrikê din kurmî bû, mina bi nexweşiya firengiyê ketibe, gava direya kewtîn û kaz kaza wî nola kwîsiyê lablabik di ber de mabe, derdiket...

Belê van cewrikan timî dixwestin riya min bibirin... min jî guh nedida wan... nedihate bîra mink u rojekê hestiyekî bavêjim ber wan û xwe ji wan biparêzim. Rojekê ji nişka ve cewrikekî -Xwedê zane ê kwîr bû- ji paş ve bi hêta min girt û ez birîn kirim...

Tixtoran ji min re hewaguhestin û cihguherandin berpêş û "Eyndîwer" nîşan kirin.

Timobîla me hêdi hêdi ji Amûdê derket û paşê lezand; hevalan, hetanî em ji hev winda bûn destên xwe j imin re kil dikirin... Timobîl, her ku diçû, xwe diguvaşt... Li aliya çepê çiyayên Kurdistanê, li alî rastê çola Cezîrê û şorezara Erebiştanê diherikîn... Xunaveke bêdeng hûrik hûrik dibariya. Şifêr digot: Xwedê bike baran boş nebare em xwe bigihînin Qamişlokê.

Xwedê em ji herî û çiravê parastin, baran nebariya. Lê hetanî em gihîştin Qamişlokê xunavê ruyên me dialast.

Bi lezûbez min xwe gihand cem tixtor. Birîna min pansiman kir û hinek derman da min. Roja din em gihîştin Dêrikê, li ba hevlekî bûm mêvan, lê bi şev xewnî bitirs ez vediciniqandim. Birîna min diêşiya.

Sibehê ez li timobîlekê geriyam, bi dest neket, vê carê me li hespan berê xwe da "Eyndîwerê".

Piştî du saetan em gihîştin wir. Ji xortên wir Fetahê mele Sadiq û Mihemedê mele Ehmed derketin pêşiya min û bi rûkenî û bi dilgermî destên min guvaştin...

Di yekê Adarê da gihîştim "Eyndîwerê". Her kesî j imin re digot: Bextê te baş e, tu di serê biharê de hatî vir; ji îro pê ve bihar e, bihara Eyndîwerê mîna bihara zozanên Kurdistanê ye.

Ev fala ku her kesî min re vedikir, wisan derneket... Bi hêjmar mehek û sê rojan, bi şev û bi roj baran bariya. Bi hezar dijwarî min xwe digihand dibistanê. Suxteyên dibistanê, mîna yên Amûdê, pirê wan Kurd bûn. Ji lewra me zû hevdu nas kir û me zû hev hez kir.

Qederê mehekê min nikaribû dora xwe bidîta; bi şev baran... Bi roj baran... Êdî canê me bawî bûbû, hundirê me zingar girtibû. Birîna min jî hêj dixebitî. Min bawer nedikir ku ew ê kînga rehet bibe.

Piştî mehekê bi şûnda, ji nû ve roj derket, giya şîn bû, gul û çiçekên rengîn xuya kirin...

Min fam kir ku bihara "Eyndîwerê" bihareke welatî ye. Li hember: Çiyayê Cûdî, wargehê Nûh pêxember, di bin de çemê "Dîclê" welatê Mem û Zînê xuya dike. Ev her sê bergehên dîrokî di jiyina min de wergerandineke mezin çêkirin û giyanê min bi axa wê derê ve girêdan... Di rojên baranê de, dost û hevalan ji min re digotin: Malava bihna xwe teng meke, îro sibê, baran ê bisekine, êdin bihar e, em ê herin "Pira Bafet" seyranê, tu wê bibînê çi cihekî xweş e, çi cihekî xweş... Min û hevalan çend seyran çêkirin. Vê carê dora "Pira Bafet" bixwe hatibû. Rojekê, me xwarina xwe re bir û em çûn "Pira Bafet", pira dîrokî (Dibêjin di zamanê Mîr Mehemedê yekdest de ava bûye). Bi rastî cihekî pir xweş bû. Dîcle di bin lingên me re diherikî... Birca Belek rind xuya dibû... Li ser Cûdî berfa spî dicirisî.

Hetanî êvarê em li wir man. Hevalê yekta û ruhşêrîn Mehemed melê mîna her gav wekî şalûlekî dikirî şeqşeq, ji dîwana Cizêrî perçên dilşewat dibijart û destê xwe bi aheng kil dikir û digot:

"Me di dil de heye narek ku disijit seqerê

Erzhala ko nivîsî me bi xûna cegerê..."

Birîna min hêdî hêdî rehet dibû...

***

Êdin wexta girtina dibistanan hat. Ji alîkî kêfxweş, ji aliyê din dîlnexweş bûm. Ez ê vegeyriyama Şamê, min ê hevalên xwe yên li wir û yên li ser rê bidîtana. Lê destên min ji Eyndîwerê û hevalên Eyndîwerê nedibû. Şairekî çiqas rast gotiye: "Gava meriv li cihekî dimîne, bi însan û axa wê derê ve bi benê nexuyayî te gîredan; kînga meriv ji wir diçe; ev benên ha dilê meriv ber bi xwe ve dikişînin û diêşînin..."

Gava ji "Eyndîwerê" derketim, mîna roja "Amûdê" girika min tije girî bûbû.

***

Roj, meh, sal... Çiqas zû derbas dibin. Ev bûn dul sal –ne kêr, ne zêde- ji wan cihan, ji wan hevalan bi dût ketime... Li cihine wisan dimînim ku ne “here” ne “were” dibihîsim: Guhên min ji vê ahenga pîrestesî bêpar maye... Li dora xwe dinêrim ji berdêla Cûdî û Dîclê leyline xapînok dibînim.

Hevalekî dewsa Mehemedê melê, ew dewsa wala tijî bike nîne – Xwedê giyanê wî bihuştî bike- suxtên min jî, ne Biro û Remo ne. Ji diyariya wan deran bi tenê tiştek bi min re maye; di hêta min de hêj jehra diranê wî cewrikî dilive. Ew cewrikê bêxwedî, ew cewrikê serberdayî...

Hawar; Hejmar: 52, Sal: 1943)

Geçmiş Günler

Qedrîcan

Çeviren: Abdülhamit Akın

Üç sene sonra, geride kalan acı ve tatlı bir hayatın ardından Amûde'den ayrılıyordum... Birkaç vefakar dost ve öğrencim otobüsümüzün etrafında toplanmışlardı... Bir iki arkadaş görünmüyordu. Şüphesiz vefasızlıktan değildi, ayrılmayı göze alamadıkları için gelmemişlerdi...

Gözyaşları içinde arkadaşlarımla kollarımızı birbirimizin boynuna doluyorduk. Allaha emanet ettik birbirimizi... Öyle içten birbirimizin elini sıktık ki gönüllerimiz birbirine şöyle diyordu: "Biz her zaman dost ve kardeş kalacağız."

Otobüs yola çıkınca, farkına varmadan birkaç damla gözyaşı gözümden akıverdi. Bir taraftan arkadaşlarımdan ayrı düşünüyordum, bir taraftan da bacaklarımda ağrısı, bedenim titriyordu; bu ağrının ne kadar süreceğini ve yaşamımı nasıl etkileyeceğini bilmiyordum!

Amûde'de hem çok güzel hem de çok kötü günler geçirmiştim... En sonunda kirli bir serüvenin değersiz parçası olmuştum.

Okula gittiğim ve döndüğüm zaman, dişi bir köpek iki yavrusuyla yola çıkıp bana havlıyorlardı. Yavrulardan biri uyuzdu. Bir gözü kör ve yüzünün yarısı yanmıştı. Diğeri de kurtlanmıştı. Frengiye yakalanmış gibiydi; havladığı zaman sesi tosbağa gibi çıkıyordu.

Evet, o yavrular her zaman yolumu kesmek istiyorlardı... Ama ben kulak asmıyordum onlara. Bir gün aklıma, önlerine kemik atıp onlardan kurtulmak gelmedi. Bir gün aniden bir yavru – Allah bilir belki kör olandı- arkadan bacağımı tuttu ve beni yaraladı.

Doktorlar bana hava ve yer değişikliği önerdiler ve Eyndîwere gitmemi tavsiye ettiler. Otobüsümüz Amude'den yavaş yavaş çıktı sonra hızlandı, birbirimizi kaybedene kadar arkadaşlar bana el sallıyordu. Otobüs giderek kasıyordu. Sol tarafta Kürdistan dağları sağ tarafta Cizre ve Arabistan çölleri... Sessiz yağmur taneleri yavaş yavaş yağıyordu. Şoför "İnşallah yağmur fazla yağmaz da Qamişlo'ya yetişiriz" dedi.

Allah'tan yağmur yağmadı da çamurdan korunduk. Ama Qamişlo'ya yetişene kadar hafif yağmur taneleri yüzümüzü yalıyordu.

Acele kendimi doktora yetiştirdim. Yaramı pansuman etti ve biraz ilaç verdi. Diğer gün Dérik'e yetiştik; bir arkadaşına misafir oldum, ama akşam kötü bir rüyayla uyandım. Yaram ağrıyordu.

Sabah bir otobüs aradım, bulamayınca bu sefer at üzerinde 'Eyndîwer'e doğru yola çıktık. Bir saat sonra oraya vardık. Oranın gençlerinden Fetahé Mele Sadiq ile Mihemedé Mele Ehmed beni karşıladılar, gülyüzlü ve içten bir şekilde elimi sıktılar.

1 Mart'ta 'Eyndîwer'e vardım. Herkes bana: "Şansın var, baharın başında buraya geldin, bundan sonra bahardır, Eyndîwer'in baharı Kurdistan yaylalarının baharı gibidir" diyordu.

Herkesin benim için açtığı fal öyle çıkmadı... Bir ay üç gün boyunca gece gündüz yağmur yağdı. Bin bir güçlkle kendimi okula yetiştirebildim. Okuldaki öğrencilerin çoğu, Amude'den oldukları için, Kürt'tü. Bu yüzden birbirimizi çabuk tanıdık ve sevdik.

Bir aya yakın etrafımı göremiyordum. Gece yağmur... gündüz yağmur... artık bizde romatizma oluşmaya başlamıştı, içimiz paslanmıştı. Yaram hala sızlıyordu. İyileşeceğine inanmıyordum.

Bir ay sonra yeniden güneş açtı, otlar yeşerdi, renkli çiçekler ve güller belirmeye başladı... Anladım ki Eyndîwer'in baharı yurdun baharıdır. Karşıda Cudi Dağı, Nuh peygamberin kampı, altında Dicle Nehri akıyor... Nehrin ötesi, Cizira Botan, Mem û Zîn'in yurdu görünür. Bu üç tarihi yer benim yaşamımda büyük bir değişiklik yarattı ve ruhumu buranın toprağına bağladılar...

Yağmur yağdığı zaman, dostlarım ve arkadaşlarım: "Yahu gönlünü ferah tut, bugün yarın yağmur kesilir, artık bahardır, Pira Bafet'e pikniğe gideriz, göreceksin ne kadar güzel bir yer, ne kadar güzel..." Ben ve arkadaşlarım birkaç gezi yaptık. Bu sefer sıra Pira Bafet'in kendisine gelmişti. Birgün yiyeceklerimizi aldık ve Pira Bafet'e gittik, tarih köprüsüne (derler ki Mir Mehemed I. zamanında yapılmış). Gerçekten de çok güzel bir yerdi. Dicle ayaklarımızın altından akıyordu... Birca Belek çok güzel görünüyordu... Cudi'deki beyaz kar parlıyordu.

Akşama kadar orda kaldık. İyi kalpli, biricik arkadaşım Mehemedê Melê her zaman olduğu gibi yine boş durmuyordu. Cizîrî'nin divanından yürek yakan parçalar seçiyor, elini kaldırıyor ve diyordu:

*Gönlümüzde bir ateş var naçarlığımızı yakan
Halimizi ciğerimizin kanıyla yazdıkça...*

Yaram yavaş yavaş iyileşiyordu.

#####

Artık okulların kapanma vakti gelmişti. Bir yandan sevindim, bir yandan da üzüldüm. Şam'daki arkadaşlarımı ve yolumun üzerinde olanları görecektim. Ama Eyndîwer ve Eyndîwer'deki arkadaşlarımı da bırakmak istemiyordum. Şairin biri ne kadar da doğru demiş: "İnsan bir yerde kaldığı zaman, oranın insanına ve toprağına görünmez bir bağla bağlanır. Ne zaman oradan giderse bu bağlar insanı kendine doğru çeker ve insanın canını acıtır..."

Eyndîwer'den ayrıldığı gün, Amude'den ayrıldığı gün gibi,
boğazım düğümlendi.

#####

Gün, ay, yıl... Ne kadar da çabuk geçiyor. Bu iki yıl oldu -ne eksik
ne de fazla- o yerlerden, o arkadaşlardan uzak düştüm. Öyle
yerlerde kalıyorum ki ne "git" ne de "gel" sesini duyabiliyorum.
Kulaklarım bu ibadetin ahenginden yoksun kalmış... Etrafıma
bakıyorum, Cudi ve Dicle'nin karşısında yalancı seraplar
görüyorum.

Mehemedê Melê'nin yerini dolduracak -Allah mekanını cennet
etsin- bir arkadaş yok. Öğrencilerim de Biro ile Remo değil. O
yerlerden tek bir şey benle kaldı; bacağımda hala beni ısırın o
yavru köpeğin zehri dolanıyor. O sahipsiz, başıboş yavru...

(Hawar; Sayı: 52, Yıl: 1943)

Kürt Misafirperverliği

Fransızca'dan çeviren: Öykü Tümer

Bir kadın, Aşiret Ağası

“Aşağıdaki yazı, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Şark eyaletlerinde, Kürdistan'da, 1. Dünya Savaşı'ndan önce valilik görevi yapmış bir arkadaşımız tarafından yazılmıştır. Kendisinin bölgede yaşayan toplulukların ilginç ve egzotik örf ve adetlerini gözlemleme ve inceleme fırsatı olmuştur. Bu nedenle, aşağıdaki satırlar fantezi olarak değil bölgedeki hayatın gerçeklerinin tasviri olarak okunmalıdır.”

Kürt halkı, yüzyıllar içinde, patriarkal örf ve adetlerini -ki misafirperverlik bunların en meşhurdur- bozmadan koruyan halklardan biridir. Misafirperverlik Kürtler'de, seçkin kişilere karşı zarif ve saygılı olmaktır.

Bundan yirmi yıl kadar önce, vazifem gereği bazı Kürt eyalet ve aşiretlerini ziyaret ettiğimde, ben de bu misafirperverliğin tadını çıkarma fırsatına eriştim.

Eski Osmanlı vilayeti Van'da, Çatak adıyla bilinen bir kaza vardır. Norduz nahiyesi ona bağlıdır. Beş Kürt aşireti, Alan, Çidan, Ezdinan, Xalilan ve Xaveçdo da bu topraklarda yaşarlar.

Bu aşiretlerin en önemlisi Ezdinan'dır. Ezdinan aşiretinin ağası, Fatma adında, henüz otuz altı yaşında genç bir kadındı. Güzel ve enerjik hatları vardı. Bölgede “Kraliçe” lakabıyla tanınırdı.

Dul bir kadındı. Aşiret ağası kocası öldükten sonra onun erkek kardeşi ile evlenmiş, daha sonra onun da ölümüyle aşiretin yönetimi Fatma'ya geçmişti. Aşireti Fatma'yı dinler ve ona itaat ederdi; bölgenin tamamında da saygınlığı vardı. Zeki bir kadındı, her ne kadar eğitimsiz olsa da ortalamanın üstünde bir zekâsı vardı.

1908'de Kanun-i Esasi'nin ilanından hemen sonra yedi sekiz arkadaşım ile beraber on iki gün boyunca Fatma'nın çadırında ağırlandım. Aylardan Ağustos'tu ve Ezdinan halkı yazı geçirmek üzere kışın yaşadıkları köyden ayrılıp yaylaya, zozanlarına çıkmışlardı; oldukça geniş, canlı kaynaklara sahip bir yaylaydı. Bu kadar yükseklikte olması ve bu mevsimde her yerden taptaze sular akması insana zevk veriyordu. Daha sağlıklı ve güçlü olunabilecek bir iklim daha olamazdı. Ezdinan kraliçesi tarafından beyefendilere layık bir şekilde ağırlandık. Her gün eksiksiz olarak, geleneksel kuzu ve başka pek çok yemek, tatlı ve çeşitli süt ürünleri de dâhil olmak üzere ikram edildi. Büyük siyah çadırın bir kısmı bize ayrılmıştı, aynı şekilde temiz şilte, yorgan ve yastıklarımız da vardı. Dağlarda, büyük şehirlerden olan uzaklığımız göz önünde bulundurulduğunda, rahatımız son derece yerindeydi.

Fatma ile Ermeni bir tercüman aracılığı ile iletişim kuruyorduk; sonuçta Fatma sadece Kürtçe biliyordu ve ben, her ne kadar bazı temel bilgileri edinmiş olsam da kendisini anlamaktan son derece uzaktım. Birgün ülkedeki rejim değişikliği üzerine tartışırken, Fatma da tartışmaya katıldı; o da adalet ve özgürlük istiyordu: "Ez edaletê dixwazim, Ez hûriyetê dixwazim."

Okuma yazma bilmeyen, en basit eğitimden bile yoksun bırakılmış, tüm hayatını sadece bu dağlarda ve vadilerde geçirmiş ve modern bir devletin çarklarının nasıl döndüğü hakkında en ufak bir bilgisi olmayan bu kadın, sadece içgüdüleriyle siyasi değişimi ve yeniçağın gerekliliklerini sezebilmmişti.

Bu kadın, aşiret ağası, hem iyi ata biniyor hem de ateşli silahları iyi kullanıyordu. Kendisi gerçek bir amazondu.

Birgün, maceraya atılmış, sadece bir tek jandarma eşliğinde başka bir aşiretin konakladığı komşu tepelere doğru yola çıkmıştım. Eğer notlarım yanımda olsaydı adını hatırlayabileceğim bu aşiret hem belalı hem de kalabalıktı; namları kötüydü. Yokluğumu fark eden Fatma endişelenmiş ve diğer tepelere doğru yol almış

olabileceğimi varsayarak silahlanıp yanına da birkaç uçak alarak beni aramaya çıkmıştı.

Kürt misafirperverliğini anlattığım bu yazıyı uzatmak mümkün. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun şark eyaletlerine düzenlediğim, 1909'dan 1914'e uzanan seyahatim boyunca bu cömert misafirperverliğe pek çok kez tanık oldum. Bunların arasında yukarıdaki vakayı siz Hawar okuyucuları ile paylaşmamın nedeni, dikkate değer olduğunu düşünmem.

N. A.

(Hawar; Sayı: 6, s. 7-8.

www.arsivakurdi.org

Kürt Kadını

Dr. Kamiran Alî Bedîrxan

Fransızca'dan çeviren: Öykü Tümer

Kürt kadınının durumu üzerine yazılan bir yazının Batılı okur için oldukça ilginç olacağını sanıyoruz. Diğer doğu milletlerindeki gibi az gelişmiş bir hayat süren Kürtler, çok eski çağlardan beri, kadının hak ve saygınlığına yönelik anlayışları ile diğerlerinden ayrılırlar. Kadınlar evlilik hayatında sadık bir yol arkadaşı sayılır ya da ekonomik, kişisel, sosyal ve kamusal evrimlerinin birer siyasal unsur olduğu düşünülür.

Son derece ayırteci bir özellikten yola çıkacağız: sadece kadınlara yönelik bir dünya kuran ve kadını erkeklerin dünyasından ayıran harem kurumunun olmaması. Antik Yunan'da bile var olan bu kurum, geçmişte ve günümüzde doğu toplumlarının ve özellikle Müslümanların hayatına son derece egemen.

Antik Yunan'da hayatın, Asya'dan gelen zevk ve alışkanlıkların etkisiyle renklendiğini hatırlamak gerekir. Çok eski zamanlarda, Romalıların kadınlara tanıdıkları özgürlük, paralel bir şekilde Kürt kadınlarının hayatlarında da var. Hatta Kürt kadınının Roma hukukundaki ağır ilerlemeyi ve baskıcı kısıtlamaları yaşamadığından Roma'nın ötesinde bir durumda olduğunu da söyleyebiliriz. Aslında Kürt kadınına ayrılmış özgürlük, doğal bir sağduyu, bağımsız ve temiz bir hayatın nesneliliği ile kabul ettirilmiştir.

Kürt kadınının hayatında ve kurtuluşunda ilerlemenin izini aramak boşunadır.

Romalı büyük hukuk uzmanlarının "adaletten ve eşitlikten uzak önyargılarla mücadele etmek için" oluşturduğu yaratıcı, belki de

dâhice fikirler ve ilkeler (geçici koruyucular, arzuya bağlı veya zorunlu vekâlet ve kefalet gibi) Kürt âdetlerinde yoktur.

Kürtlerin sınıf farkı algısı olmuştur ve haklı ya da haksız olarak toplumun farklı kesimleri arasına keskin sınırlar çekmişlerdir. Ancak cinsiyetler arasında fark gözetmemişler, kadınları biçimsel ya da maddi olarak sınırlamayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Aslında Kürt kadını etnik bir yaklaşımla erkeklerle eşit güvene layık ve aynı hak ve sorumluluklara ehil görülmüş; psikolojik bir yaklaşımla da Kürt kadının erkeklerle aynı eğilimlere tabi olduğu ve diğer tüm insanlarla aynı erdem ve kusurlarla donatıldığı kabul edilmiştir.

Bu düşünme şeklinin altının çizilmesi gerekiyor; bu aslında, genelde güçlü cinse özgü korkunç, saf egoizmin yokluğuna işaret eder.

Kürdistan ve özellikle de Kürt kadını üzerine yapılan çalışmalar ilginç detaylarla doludur. Diğerleri de Kürt kadının hayatının Doğu'nun diğer kadınlarınınkinden daha özgür olduğu noktasında birleşmektedir.

Avrupalı gezginlerin dikkatini çeken başka bir husus ise Kürt kadınlarının evde erkek hizmetçi bulundurmasıdır. Bu erkek hizmetçiler, haremelerde olduğu gibi hadım da edilmezler.

Bu kısa girişin ardından, size son derece nesnel bir şekilde Kürt kadının hayatını -genç kızlık, nişanlılık, kadınlık, evlilik, annelik, aile reisi ve son olarak bir aşiretin ya da bölgenin politik lideri olarak- sunacağım.

BİR GENÇ KIZIN HAYATI: Bu küçük insanın yaşadığı koşulların sıhî ve eğitici olduğunu söylemek son derece zor.

Ancak asıl olan şudur ki, doğduğu günden itibaren kız çocuklarına büyük sevgi gösterilir, ailenin entelektüel ve refah seviyesinin sunduğu olanaklar dâhilinde iyi bakılır ve beslenir.

Çocukluğundan itibaren ulusal şarkılar, danslar ve ata binme öğretilir.

El işleri, dikiş nakış, halı dokuma ve diğer uğraşlar bu küçük varlığın ritim, renk, armoni ve süsleme duyularını geliştirir. Kız çocuğunun eğitiminden anne sorumludur. Anne, günlük işlerinden bıkan sinirli babanın bazen sertçe, kendi işine karışmasına tahammül edemez. Özellikle on yaşından itibaren, Kürt ailesinin babası, kız çocuğuna bedensel ceza vermez. Çocuk annesine bağlıdır.

Belli bir yaştan itibaren, genç kız annesine mutfak işlerinde yardımcı olmaya başlar. Ancak gençliğinin tadını çıkarmaktan, kendi akranlarıyla zaman geçirmekten alıkonulmaz. Haftada bir düzenlenen dansların önemli bir yeri vardır. Genç erkeklerle beraber dans ettikleri bu ortamlar, müstakbel kocalarını yakından görebilmelerine olanak verir. Bu danslar, özellikle düğünlerde olur. Günün ilk ışıklarında başlayıp gecenin geç saatlerine kadar devam eden bu düğünler, üç ila yedi gün sürer. Bu aydınlık tabloya bakınca taze genç kızların cesur ve yakışıklı delikanlıların cazibelerine kapıldıklarını görmek son derece ilginçtir.

NİŞANLILIK: Bu karşılaşmaları kolaylaştıran ve mümkün kılan sadece danslar değildir. Kürt kadınları atla dolaşmanın, misafirlige gitmenin özgürlüğünü yaşarlar; uçarı, masum ve çocuksu zevkleri ileride gençliklerine dair hoş anılar olarak saklarlar.

Bu buluşmalar, genç kızın ruhunu neşe ve saflıkla doldurur ve tam bu zamanda –genellikle, hatta her zaman- kuytu köşelerde, ağaç gölgelerinde, yıldızların altında kaçamak buluşmalar başlar. Bu ılık havayı ve güzel kokuları solurken başlar ilk itiraflar, ilk aşk sözcükleri dökülür ağızlardan ve sadakat sözleri verilir.

Bu yalnız gece gezileri iyi niyetli olmaları koşuluyla kötü değerlendirilmemelidir. Bu oynaşmaların genç kız için lirik bir drama dönüşme durumuysa enderdir.

EVLİLİK: Genelde, tüm ihtiyatsızlıklar ve özgürlükler evlilik ile haklı kılınır. Evlilik ile bunlar sağlam, güçlü ve dirençli bir aile temeline yerleşir.

Bildiğimiz üzere savaş ve tehlikeler, Kürtler'in özgürlük aşkıyla büyüdükları vatanlarında devamlı ve kaçınılmazdır.

Bu muazzam dağlarla çevrili genç ülkede ruh, bağımsızlık aşkıyla yabancı ve indirgenemez bir kuvvetle gelişir.

Kürt, evlilikte insani ve ilahi yanları eşit olarak görür.

Roma Hukuku'nun "ilahi ve beşeri hukuk kuralları" Kürtler'deki evlilik algısı ile yeni bir hayat bulur. Eğer bu algı İslam'ı kucaklamış halkların çoğunda teorik ve biçimsel olarak yoksa da – ki bunun nedeni İslam'da boşanmaya izin verilmesidir- pratikte vardır. Boşanma vakaları Kürtler'de istisnaidir, onursuz bir hareket olarak değerlendirilir. Evin idaresi kadının becerisini gösterir. Evin esas sahibi, evdeki huzurun bekçisi kadındır. Ev giderlerini bilen, ev işlerini yöneten ve ihtiyaçları belirleyen yine kadındır. Erkek, evin ihtiyaçlarını karşılamak için para kazanır. Eğer tek başına bu sorumluluğunu yerine getiremiyorsa, kadın da elinden geldiğince ona yardım eder.

Evlilik kadının hayatını zevkten yoksun hâle getirmez. Hayatın, müziğin, karma dansların tadını çıkarma hakkını her zaman elinde bulundurur. Ahlâki değerleri güçlü olduğundan, saygınlığını korur; hareketlerinde genç kızların uçarılığı yoktur. Namusu ve zekâsı sayesinde tınılı konuşması, yumuşak ve cazibeli bakışları ile sizi etkiler ve tüm bunları yaparken asla cilveli değildir.

Konuşur, güler, sohbet eder ve çevresi bunları çok doğal karşılar. İsyanlarda kimi zaman silahlanarak ama genelde yardımcı olarak kocasına eşlik eder. Tüm bu işlerde çalışırken hayat dolu ve neşelidir.

Küçük yaşlardan itibaren, yaşam için ölümün acımasız gerekliliğini, maalesef ki sadece ezilen halklar için geçerli bu trajik ve çelişkili kuralı bilir. Askerlerin yiyecek ve silah gereksinimlerini karşılama, yaralılara yardım etme; askerlerin anneleri, karıları ve kızları tarafından örgütlenir ve idame ettirilir. Güçsüzlük anında, şerefi lekelenmiş silahı kaldıran kadındır. Sıcak ve ulu sözlerle güzel Kürdistan'ın kahraman kadınları adına türküler söylenir. Kürtlerde, kahraman ve savaşçı bir kadının adını, eğer baba eşinin gayret ve şerefine erişememişse, çocuğuna vermek milli bir gelenektir.

Kadınların edebi hayatta da baskın işlevleri vardır. Ritmin ve rengin zevkine aç Kürt kalbi, arı kanı ve yüksek ölçüde şairane kişiliği, yüreği ve duyguları heyecanlandıran yiğitçe bir eğitim alır, yüce ve derin bir edebiyat üretir; bir halk edebiyatı ki Orta Çağ ozanlarının zihninde dirilir. Şarkıların, türkülerin, ninnilerin, serenatların, romansların ve söylencelerin büyük çoğunluğu kadınlar tarafından yazılmıştır. Bunlar doğanın ve aşkın yumuşak melodileri ile doludur.

Bütün ağıtlar ve içli türkülerin esin kaynağı onlardır. Şair ve bestekâr olarak tüm ülkede ünlüdürler ki eğer bir Kürt'e bir türkünün yazarı sorulsa, alınacak en muhtemel cevap şudur: "Mutlaka bir kadın, ama ismini çıkartamıyorum."

Yabancılara kıyasla, kocasının olmaması durumunda, onun temsiliyeti kadına düşer. Büyük Savaş'tan önce, Pişder bölgesinde hâlâ anılan iki kadın lider vardı: Kafuruşi aşiretinden Pura Halim, Şuvan aşiretinden Qaha Nergiz.

Kocalarının öldürülmesinden sonra, bir çetenin başında yıllarca Osmanlı tahakkümüne karşı savaşmışlardı. Pişder'deki ozanlar,

ilkbahar gecelerinde “Bazyan”da, “Zap”ın köpüklü sularının vurduğu kıyılarda hâlâ onların kahramanlıklarını, fedakârlıklarını ve ölüm tehlikesi altında yaşayan ama kesinlikle ölmek istemeyen bir halkın mücadelesini anlatan şarkılar söylerler. Bunlar nerdeyse destanırlar.

SİYASİ HAYAT: Eski dönemlere gitmemek için, yakın zamandan bir örneği ele alalım: 1924’te ölen “Adile Hatun”. Aşiret ağası bu muhteşem kadın Caff’ın tüm sosyal ve siyasi meselelerini on beş yıl boyunca idare etmiştir. O, Osman Paşa Caff’ın eşi idi. Osman Paşa Caff, yükümlülüklerini yerine getiremiyordu. Bu yüzden bu konuda iktidar, yetenekli eşinin ellerine geçmişti. Bu ince uzun boylu, güzel yüzlü ve abanoz siyahı gözlü soylu kadından asalet ve zekâ akıyordu. Her öğleden sonra divanhaneye (kabul salonu, hemen yanında da görüşme salonu bulunur) oturur, “Halepçe”nin ve Caff adı verilen küçük ülkenin günlük işlerini halleder; anlaşmazlıkları adil ve öngörülü bir şekilde çözerdi.

Aynı şekilde vatandaşlarının haklarını savunmak için üstün mücadele veren “Hafsekhan”, “Şeyh Mahmut”un güzel kız kardeşi de örnek gösterilebilir.

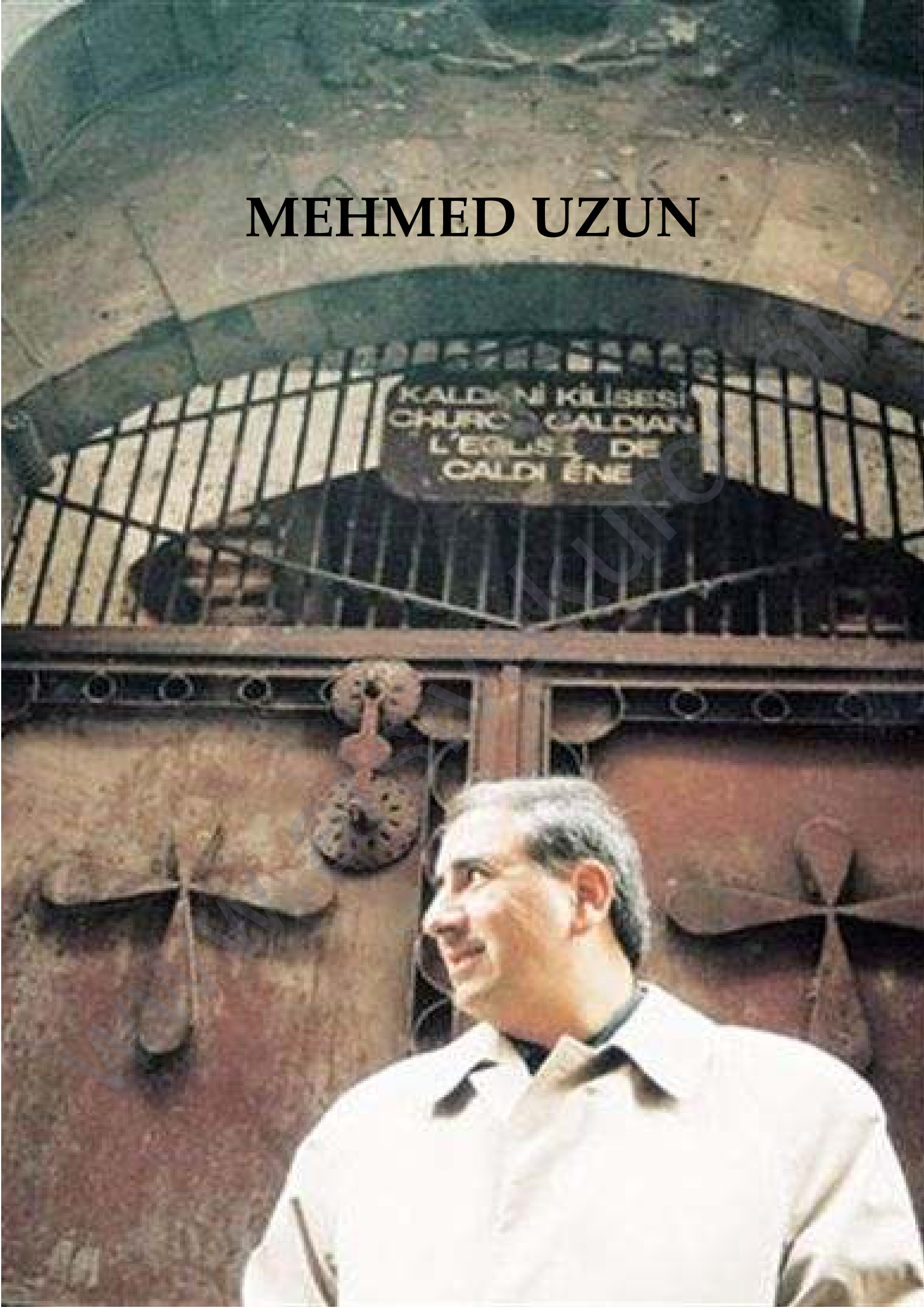
Kürt kadını ile onun toplumdaki ve siyasetteki yeri üzerine bu kısa bilgilendirme yazısı Doğu’yla ilgili çalışan pek çok araştırmacıya Şark’ın yeniden doğuşu için cesaret verecektir.

Hawar; Sayı: 19, s. 6-8

www.arsivakurdi.org

MEHMED UZUN

*Dokuma Hikâyesi*¹

Onur Günay

İngilizce'den Çeviren: Derya Çetin & Onur Günay

I

Tarih. Sessizlikler ve susturulmuş sesler arasında bir monolog. Kazananların zaferlerine sırtını dayamış. Onların çıkar ve ihtiyaçlarına göre, iktidar ilişkileri içerisinde şekillenmiş. Gücü elinde tutanlara taraf olmuş. (Büyük T harfiyle) Tarih'le özdeşleşmeye çalışırken (küçük T harfiyle) tarih, gerçek olanı kurgusal olanla (iddialarının büyüsunü gözlerini yumarak); hikâye yazıcısını -tarihçiyi- hikâye anlatıcısıyla karşı karşıya getirir.² Hakikatin birçok yönetim şekli vardır ancak (büyük T harfli) Tarih ile olgular, her bir toplumda bunların sadece birinin içerisinde tanımlanır. Bu "Tarih" içerisinde barındırılmayan öteki olgular ise yalanlara, masallara, destanlara ve mitoslara dönüşür. Ancak bunlar tam olarak olası yaşam biçimleri ve yok edilmiş anlayışlardır. Olan ve olduğu söylenen arasında indirgenemez bir ayrımı ve aynı derecede indirgenemez bir örtüşmeyi³ kavramsallaştırmaya çalışan Trouillot, olan ve olduğu söylenenin aynı olup olmadığının biçimlerinin de tarihsel olabileceğini⁴ söyler. Ona göre, geçmişte olmuş olma, kolektif öznelerin inşasının tarihin yaratılmasıyla el ele gittiği⁵ ve bu noktada da bazı sessizliklerin mümkün olmasını sağlayan tarihi anlatıların

---

1 Bu yazı, 6-7 Mart tarihlerinde Indiana Üniversitesi'nde düzenlenen Paul Lucas "Making Memory, Making History: Ideas and Identities Beyond Borders" konferansında sunulmuştur. Yazının yazılma sürecinde fikirlerini benimle paylaşan Meltem Ahıska'ya ve çevirideki yardımlarından ötürü Erkal Ünal'a çok teşekkür ederim.

2 Trinh Minh-ha, "Grandma's Story", *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.120.

3 Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History*, Beacon Press, 1995, s.3.

4 *a.g.e.*, s.4.

5 *a.g.e.*, s.16.

üretimindeki güç ilişkilerini çözümleyen ve tersyüz eden bir pozisyonudur. Böyle bir çaba kolektif öznelerin tarihsel inşasını da aydınlatır.

Hafıza. Tarihsel olarak konumlanmış ve çok biçimli. Halbwaschs'a göre hafıza toplumsal bir şekilde inşa edilmiştir ve şimdiki zamanla ilişkilidir; yani yeniden düzenlemenin bir aracıdır.⁶ Hafıza, tarihi yeniden gözden geçirmek ve öznelerin tarihsel inşasını incelemek için bir kaynak olabilir ve bu sayede Tarih'in soyutlamalarına ve genellemelerine karşı çıkılabilir. Ancak hafıza halen tahakküm oyunlarına maruzdur ve anlatıcılarının çıkarları doğrultusunda anlatılar içermektedir. Yakından incelenmelidir, önyargıları, dışladıkları olabilir ve tarih gibi genellemelere dayanabilir. Ya da tam tersine unutulmuş halkların seslerini ileterek, karşı-hafıza [Foucault] için farklı alanlar yaratabilir. İşte tam da bu sessizlik alanlarında, kişi Marx'ın da "geçmişin yok edilemeyen kalıntıları" olarak tanımladığı geçmiş felaketlerin izlerini ve geçmiş dünyaların kalıntılarını görebilmektedir. Karşı hafızalar, hem kolektif belleğin hem de tarihin resmî zorlamalarına karşı çıkabilir. Elbette ki belleğin tarihle değişken bir ilişkisi vardır. Ancak her ikisinin de üretimindeki güç ilişkileri, yine her ikisinin ve aralarındaki gerilimin tarihsel oluşumunun detaylı incelenmesiyle daha da belirginleşebilir. Tarih ve hafıza ne yapar? İki arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir analiz, geçmişte olanların ve anlatıldıkları biçimlerin karşılaştırılması ve eşleştirilmesine değil de farklı anlatıların yaptıkları işler, nasıl anlatıldıkları ve anlatımların neye hizmet ettiği sorularına dayanmalıdır.

Hikâye. Onu ilkel insanın malzemesi, gerçeğin gösterişten en uzak taşıyıcısı olarak adlandırıyorlar. "Tarih hikâyeden koptuğu ya da bunu yapabileceğini düşündüğü anda, birikime ve olgulara boyun eğmeye başlamıştır. Bu şekilde Tarih'i inşa edebileceğini düşünmüştür; çünkü Şimdiki Zaman ve Gelecek'le ilgisi olmayan

---

⁶ Natalie Zemon Davis, Randolph Starn, "Introduction", *Representations: 26, Special Issue: Memory and Counter Memory*, 1989, s.4.

Geçmiş, açığa çıkarılmayı ve ilişkilendirilmeyi bekler biçimde, orada bütünlüğü içerisinde yatmaktadır.”⁷ Bir topluluktaki insanların deneyimlerinde ve ortak hafızasında kök salar hikâye ve deneyimin karşılıklı bir şekilde aktarılabilir olduğu zamanlarda, hikâye anlatıcısı başkalarının da deneyimlerini anlatma yetkisine sahiptir. Hikâye anlatıcısı, geçmişe (saf şiirsellik zamanına) olan inancını korumuştur⁸ ki bu geçmiş, şimdiki zamanla bitmeyen ve bağlarını koparmayan, dahası tam olarak şimdiki zaman içinde yaşayan ve gelecekte kılavuzluk edecek olan bir geçmiştir. O, kendi toplumundaki halkların tarihlerinin ve hikâyelerinin çokluğunu, farklı deneyimleri ve bilinçleri onaylayan ve her birini birbirinden ayırt edebilen kolektif bir belleğe dayar sırtını.

II

Moderniteyle beraber özneler-arası iletişime dayanan kolektif hafıza daha da parçalı hâle gelmiş; kişisel deneyimler toplumsal olandan, başkalarının deneyimlerinden kopmuştur. Benjamin, modern zamanların gelişiyi birlikte hikâye anlatıcısının gittikçe azalan rolünü deneyimin, hakikatin ve bilgeliğin düşen değeriyle açıklamaktadır. Gerçek yaşamın dokusuna işlenen nasihat bilgeliğidir.⁹ Ancak şeyleşmiş ilişkilerde, nasihate ve bilgeliğe yer yoktur; deneyimin aktarılabilirliği uzun süreden beridir sona ermektedir. Nasihati ve bilgeliği arayabilmek ve deneyimlerimizi aktarabilmek için ilk şart, yani hikâye anlatabilme becerisi yok olmaktadır. Hikâyenin varlık kazanması hepimize, her birimize bağlıdır. Ortaya çıkmak için hepimize, birlikte duymuş olduğumuzu hatırlamamıza, anlamamıza ve yeniden yaratmamıza ihtiyacı vardır. Bir insan hikâyesi. Bizim hikâyemiz, halkların.¹⁰

---

7 Trinh Minh-ha, “Grandma’s Story”, *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.119-120.

8 Walter Benjamin, “Storyteller”, *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969, s.97.

9 *a.g.e.*, s. 86.

10 Trinh Minh-ha, “Grandma’s Story”, *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.119.

Hikâye anlatıcılığı daha önce onu var eden her şeyle birlikte yok olmaktadır. Günlük kaygılar içerisinde hikâyenin oluşumu ve yeniden oluşumu, hikâyelerin yaşamın dokusunun içine işlenmesi, bir toplu yaratım, anlama ve deneyim paylaşma süreciyle meydana gelen kolektif hafızanın dokusu. Asıl deneyimin kolektif aktarılabilirliğinden geriye kalansa dolaysız yaşam ve “belleğini büsbütün tasfiye eden otomatlarınkine benzer tepkisel bir tür davranış”¹¹tr.

Trinh Minh-ha'nın da belirttiği gibi, hikâye anlatıcılığı işi sürekli bir yeniden oluşum, anlama, hatırlama ve bu şekilde de bir süreklilik veya zincir yaratılmasına tabidir. Hikâye ve yaşamın birleşmesiyle nesilleri birbirine bağlayan ve insanların unutmamasını engelleyen, hiçbir şekilde unutmamalarını sağlayan bir bağ. Söylenen, zamanın bütünlüğü içerisinde söylenmelidir; modern anlamda geçmişin günlük yaşamda bir boşluk olarak kavramsallaştırılmasının aksine, hikâyeler ve hikâye anlatıcıları geçmiş, şimdiki zamanı ve geleceği birbirine bağlarlar. Geçmişin varlığımız üzerine bir hak iddiası vardır ve geçmişin sözcükleri şimdiki zamana ve geleceğe aktarılmalıdır ki hafıza yaşayabilsin; geçmişin sürekli tekrar eden yıkımından kaçılabilinsin. Sadece geçmişin ve geçmiş yaşantıların nasihatleri ile. Her bir jest, her bir sözcük geçmişimizi, şimdiki zamanımızı ve geleceğimizi içermektedir.¹² Her bir anlatım ve yeniden anlatımdaki aralıksız devam eden, kitapvari bir tekrar değil de, yeniden yaratımdır; bütün bu yaratı ve yeniden yaratma zamanlarında, hikâyenin yaşamın dokusuna nüfuz edişi ve yaşamın hikâyenin dokusuna nüfuz edişi gerçekleşir. Bu anlarda, hikâye toplumun yaşayan belleğine girer ve deneyim belleğin dokusuna karışır.

---

11 Michael Löwy, “Introduction: Romanticism, Messianism and Marxism in Walter Benjamin’s Philosophy of History”, *Fire Alarm* (London & New York: Verso, 2005), s.12.

12 Trinh Minh-ha, “Grandma’s Story”, *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.122.

III

Benjamin romanın modern zamanların başında ortaya çıkışını, hikâye anlatıcılığının yok oluşuyla sonlanan bir sürecin ilk belirtisi olarak tanımlar¹³ ki romanın önceki destanlar ve masallardan en büyük farkı sözlü gelenekten bağımsız olmasıdır. Hikâyelerin aktarım, anlatım ve yeniden anlatım şekillerindeki kolektif mantığının aksine, roman yalnızlaşmış bireyin yaratısıdır. Ayrıca ve daha da önemlisi, yeni ve modern iletişim şekli olan enformasyon romandan çok daha fazla ve tehdit edici bir biçimde hikâye anlatıcısının karşısında durmaktadır ki bu, romanın da krizine sebep olmaktadır.¹⁴ Enformasyon, hikâyeden çok farklı olup hikâye anlatıcılığının karşısında durmaktadır; modern ilişkiler ve değerlerin inşasındaki koşuldur. Ya da aralarında diyalektik bir ilişki olduğu da söylenebilir. Aynı zamanda enformasyon tüketim hızının aksine, üzerine düşünmek ya da gelecekte kılavuzluk etmesi için çok da fazla akılda tutulmaz¹⁵, o sadece şimdiki zamanla ya da aslında geçmişten ve gelecekte kopmuş bir şimdiki zaman tahayyülü ile bağlantılıdır. Wlad Godzich'e göre, biz kendimizi, edindiğimiz tecrübeler ve çeşitli araçlarla bize dayatılan değerler arasındaki boşlukta kısırlanmış buluruz¹⁶ ki o da tam bu boşluğa edebiyat ve sanatı yerleştirir. Benjamin'in de gördüğü gibi hikâye anlatıcısının yaşanmış tecrübesi kendi otoritesinin koşuluyla, anlatılanın tesiri, deneyime anlam bahşeden ve öğrenilebilir yöntemler açığa çıkarmasında yatar. Edebiyat anlatının bu kapasitesine bel bağlayacaktır.¹⁷

Trinh Minh-ha, "medeni" bağlamda hikâyenin geri kalmışlık, cehalet ve okuma-yazma bilmemekle ilişkilendirildiğini ve

---

13 Walter Benjamin, "Storyteller", *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969, s.87.

14 a.g.e., s.88.

15 Wlad Godzich, "After the Storyteller", *Story and Situation* (Ross Chambers)'a önsöz, University of Minnesota Press, 1984, s.xvi

16 a.g.e., s. xvii.

17 a.g.e., s. xvii.

çocukların alanına havale edildiğini¹⁸ söyler. Öyle görünüyor ki hikâye, bir topluluğun ve içindekilerin özneler-arası iletişimine bir araç olarak ve onu oluşturan özneler göz ardı edilerek (yeniden) kavramsallaştırılıyor. Aynı zamanda “medeni” bağlamın keskin sınırlı anlam dünyasının doğru-yanlış ikiliklerine indirgenmekte ve bu ikilikler içine yerleştirilmektedir. Kısacası, bir topluluğun hikâyesi ve dili öznelerinden mahrum bırakılmakta, bu şekilde şeyleştirilmekte ve metalaştırılmaktadır. Godzich, bizim bilgi kavramımızı bir nesne hakkında edinilen enformasyon üzerine modellediğimiz “aracılı evren” sayesinde özne olma durumunun nesnelerin bilinmesi yetisiyle tanımlandığını söyler. Bu nesnelere, şeyler, düşünceler ya da başka insanlar olsun; hikâye ki artık metalaşmıştır, insanlar arasındaki bir süreç olmaksızın bir nesnenin aldatıcı görünüşünü üzerine almıştır.¹⁹

Öznelerini inşa eden ya da özneleri tarafından inşa edilmiş olmaktan ziyade hikâye, Trinh Minh-ha’nın belirtmiş olduğu gibi sadece *babacan* bir ders olarak düşünülmeğe başlanır. Ancak göz ardı edilen önemli bir nokta, hikâyenin yaşanmışlıkları paylaşmak için özneler-arası bir iletişim aracı olmasının yanı sıra anlatıcılarını ve dinleyicilerini tıpkı onların da hikâyeye yaptığı gibi yaratmakta ve her defasında yeniden yaratmakta olduğudur. Hikâye, “insan ilişkileri arasında aracılık yapıp anlamını onlardan almaktadır.”²⁰

Çok temel ve önemli terimlerle hikâye anlatıcılığından ayrılrsa da modern edebiyat ve roman, modern iletişim biçimleri içinde zengin bir yorum alanı sunmaktadır. Bu makalede, Mehmed Uzun’un iki ciltlik *Hawara Dicleyê* [Dicle’nin Yakarışı] adlı romanında geleneksel Kürt hikâye anlatıcılarıyla (dengbêj) olan ilişkisine odaklanmaya çalışacağım. Tarih ve kolektif hafızayla ilgili bir romanda, yazarın geleneksel hikâye anlatıcılarının dilini

---

18 Trinh Minh-ha, “Grandma’s Story”, *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.122.

19 Wlad Godzich, “After the Storyteller”, *Story and Situation* (Ross Chambers)’a önsöz, University of Minnesota Press, 1984, s.xviii-xix.

20 Ross Chambers, “Story and situation: narrative seduction and the power of fiction”, University of Minnesota Press, 1984, s.4.

ve hafıza aktarım tekniklerini kullanması modern bağlamda ne anlama gelmektedir? Geleneğe yönelik bir arayış ya da hikâye anlatıcılarının diline bir geri dönüş iddiasından öte, sorularım modern bir romanda bir hikâye anlatıcısının sesinin karşı hafıza alanları yaratmada ve unutulananlarla susturulanların seslerini bizlere taşıma konusunda ne kadar üretken olabileceğine dairdir. Bu yazının amacı, anlatının kurduğu zamansallık ve dengbêj (Dengbêj Biro) sesini kullanımına ilişkin hafıza kavramsallaştırılması üzerine düşünerek, *Hawara Dîcleyê* romanındaki alternatif hatırlama politikasını irdelemektir.

IV

Hikâyenin hedefi, enformasyonun amacında olduğu gibi, bir olayı kendi başına iletmek değildir; daha ziyade hikâye anlatıcısının yaşamının içine girerek olayı dinleyiciye bir deneyim olarak aktarabilmektir.²¹ Direkt nedensellik, açıklamalar ve mantıksallık enformasyonun problemleri ve özellikleri olarak görülse de, yoruma hiç yer yoktur. Hikâye ise tam tersine kişinin anlaması, yorumlaması ve yeniden yaratmasına olanak sağlar ki Benjamin'in söz ettiği genişlik de budur. Olaylar arasında hiçbir rasyonel analiz ve psikolojik ilişki dayatmadan hikâye hem dinleyici hem de anlatıcılarda belleğin yapısını dokumaktadır. Ne tek bir olayın ne de bir insanın hayatının hatırlanması; belleğin yapısı, hayat ve hikâye arasında ortaya çıkan karmaşık etkileşime dayalı dokulara dayanır. Bu noktada nesilleri birbirine bağlayan o süreklilik ve zincir belleğin yapısıyla beraber ortaya çıkar; çünkü hikâye anlatıcılığı bir tekrarlama sanatıdır ve bu sanat hikâyeler akılda tutulmadığı zaman kaybolur.²² Uzun'un anlattığı hiç bitmeyen bir hikâye gibi; anlatı da hayata benzer, bittiği yerden yeniden doğar, kendini yeniden var eder,²³ eğer onu geleceğe taşıyacak anlatıcıları varsa. Hikâyeleri gelecek nesillere aktarma eylemi, olayların

21 Walter Benjamin, "On Some Motifs in Baudelaire", *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969. s. 159.

22 Walter Benjamin, "Storyteller", *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969. s. 91.

23 Mehmed Uzun, *Dicle'nin Sürgünleri*, İthaki: İstanbul, 2003, s.182.

haberler gibi mantıksal bir şekilde sıralanmasına veya geçmişin herhangi bir izinden mahrum bilinçli hatırlanma eylemine bağlı olmayan bir belleğe dayanır. Benjamin'in terimiyle kendini unutan dinleyiciyle mümkün olan bir hafıza ağına ve dokusuna, hikâyeler dinlenirken devam eden işleme ve dokumaya dayanır. Hikâyenin ritmi onu kavradığı an, dinleyici hikâyeleri öyle bir dinler ki bunları yeniden anlatma becerisi ona kendiliğinden gelir. Bu da içinde hikâye anlatıcılığı hediyesinin ortaya çıktığı ağın doğasıdır.²⁴

Tıpkı alanına asla hapsedilmemiş, diğer anıları, olayları, öncesinde ve sonrasında olan her şeyi hatırlatan, duyguları ve hisleriyle hatırlanan bir olay gibi. Bu, temelini deneyimden alan ve hiçbir sınırı olmayan, (büyük T ile) Tarih'in, bilincin veya rasyonalitenin kurallarıyla sınırlandırılmayan bir bilgi felsefesini çağırır. Ve elbette ki hatırlamanın bu şekilde kavramsallaştırılması belleğin dokusunu daha iyi anlayabilmek için bir temel oluşturur. Öyle sağlam bir hafıza ki, kayboluşa, unutuluşa, yıkıma kafa tutsun ve her şeyi dalgaları arasına alıp öğüten vicdansız zamanın onları yok etmesine engel olsun.²⁵ Dengbêjlerin zamanına ait sözün ve hafıza dokusunun gücüne yaslanan Mehmed Uzun, belleği ve zamanı geçmişin, şimdiki zamanın ve geleceğin bütünlüğü içerisinde konumlandırır. Geçmişin sözleri ve olayları geçip gitmiş şeyler olarak ortaya çıkmamaktadır. Onlar, bugün otoritelerini zamanın bütünlüğünden, ezilenlerin uğradığı felaketlerin sürekliliği ve tekrarından almaktadır. Tarih ve yıkımlar her dönemde Dengbêj Biro'nun sesinde bir tekrar hâlini alır; söylediği her şey, bütün sözcükleri geçmiş zaman yıkımlarına, geçmiş zaman acılarına ait birer hikâyedir, olaydır ve hafızadır. Tarih sürekli kendini tekrarlıyordu, sözler sürekli kendini tekrarlıyordu, belki de yeni duygularla, yeni sedalarla, yeni biçimlerle yeni kurgularla.²⁶

---

24 Walter Benjamin, "Storyteller", in *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969. s. 91.

25 Mehmed Uzun, *Dicle'nin Yakarışı*, Gendaş: İstanbul, 2002, s.132.

26 *a.g.e.*, s.311.

“Stêr ve ona duyduğum aşkı bir yana bırakacak olursam eğer, hayatta en çok istediğim şey Dicle Türküsü'nü düzenlemek, süslemek ve tamamlamaktır; bir türküden çok bir destana benzeyen, kadim seslerle, fakat yeni bir solukla biçimlenmiş, hem bir dengbêj türküsüne, hem de ona hiç benzemeyen, içinde hem dünü hem de bugünü barındıran, devir ve devranlardan ve sürekli tekerrür eden tarih ve talihten bahseden bir türkü.”²⁷ Dengbêj Biro'nun Dicle türküsünü yazma mücadelesi, onun hayat boyu süren çabası olmuştur. Bu unutulmuş, ezilmiş ve susturulmuş olanın seslerine ses olabilmek için harcanan bir emektir. Tarihe ve kazananların hikâyelerine karşı eleştirel mesafesini sürdüren Uzun, insanlığın ilerleme mitine, ezenlerin çıkarlarına hizmet eden güç ilişkileriyle oluşturulmuş tarihin ve kolektif hafızaların üst-anlatılarına direnen karşı hafıza alanları yaratmanın yollarını aramaktadır. Cizîra Botan'ın Kürt yöneticisi Mîr Bedîrxan'ın Osmanlılara başkaldırmasının tarihi düşünüldüğünde, Uzun'un anlatisi, Osmanlı vakanüvislerinin yazdıklarına ve/ya da bugünün milliyetçi siyasetinin gerekliliklerine göre şekillenmiş 'resmî' tezin ideolojik hegemonyasına karşı çıkar. Osmanlı tarih yazıcıları, bu başkaldırımı basitçe Osmanlı'ya karşı yapılan ve başarılı bir şekilde bastırılıp cezalandırılan bir itaatsizlik olarak değerlendirirler. Ulus-devletin ırkçı siyaseti ya da tarih yazıcılığında fazlaca etkilenenlerse bu başkaldırımı ya yok sayıp Tarih'ten siler ya da Kürt olmayan bir bağlama yerleştirmeye çabalayıp

“Bedîrxan ailesini Arap, Yezidi ya da Türk olarak tanımlama”²⁸ yollarını araştırmıştır. Öte yandan Mehmed Uzun, Kürt milliyetçi söyleminin, tarihi milliyetçiliğin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yeniden yazma çabalarına da direnir. Mîr Bedîrxan “dönemi pek çokları tarafından bir altın çağ veya bir huzur ve sükûn dönemi olarak adlandırıldı”²⁹, Cizîra Botan bu dönemde, orada yaşayan

27 Mehmed Uzun, *Dicle'nin Sürgünleri*, İthaki: İstanbul, 2003, s.428.

28 Lütfî (Ahmed Ramiz), *Emîr Bedirxan*, 20. Yüzyıl'ın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek, BGST Yayınları, İstanbul: 2007, s.22.

29 a.g.e., s.12, aktaran Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: 1999

halkların bir arada yaşayış biçimleri düşünülürken Mehmed Uzun tarafından Benjamin'in gelecek ütopyası için kaynaklık edebilecek olan geçmişin rüya âlemi, düşsel unsurlar taşıyan bir yer ve zaman gibi anlatılır. Ancak sonrasında Mîr Bedîrxan'ın gerçekleştireceği Nasturi katliamı ise herhangi bir özürle ya da sadece Osmanlı'yı suçlama iddiasıyla geçiştirilmez. Bu noktada, belirtmek gerekir ki Osmanlı, katliamı engelleyebileceği hâlde durdurmamıştır ve sonradan Mîr Bedîrxan'ı bitirmek için kullanmıştır. "Osmanlı için aslında durum bir taşla iki kuş vurmak kabilinde idi. Böylelikle, hem bölgedeki faaliyetlerinden rahatsız olduğu devletlerle ilişkiye geçmiş ve Hıristiyan halka bir gözdağı verilmiş oluyor, hem de artan gücünden endişelendiği ve ortadan kaldırmaya karar verdiği Bedirhan Bey'i cezalandırmak için bir neden bulmuş oluyordu."³⁰ Tarihi şekillendiren iktidar ilişkileridir³¹ ve son kertede katliamı Mîr Bedîrxan gerçekleştirmiştir.

Bazen Mîr Bedîrxan dönemini fazlaca idealize etme tuzağına düşse de, Mehmed Uzun bu şekilde özcü iddialara ya da mağdur siyasetine yol vermez. Farklı tahakkümlerin hikâyelerini, çeşitli ezme ezilme biçimlerini anlatırken; tarihe yönelik bir yaklaşım, sırtını hikâye anlatıcılığı geleneğine dayayan bir etik için çağrı yapar. Bir zamanlar değer verilen ancak gittikçe yok olan bir iletişim türüne sırtını dayamış, eski zamanların olası dünyalarında var olan ve modern Tarih biçimleri içinde yeni çatlaklar ve yarıklar oluşturacak alternatif bir bilincin izini sürmektedir.

Ve Dengbêj Biro da tıpkı bu coğrafyanın katledilen iki halkı, Yezidiler ve Nasturiler gibi her şeyini kaybettiği anda son hikâyesi olan Dicle'nin türküsünü söylemeye başlar. "Walter Benjamin, geçmişini sonraki kuşaklara aktarılacak bir hazine olarak değil, bir

---

30 *a.g.e.*, s.14.

31 Mîr Bedîrxan isyanının tarihi ve bunun Kürt milliyetçi söylemindeki kullanımı hakkında bkz.

Lütfi (Ahmed Ramiz), *Emîr Bedirhan*, 20. Yüzyıl'ın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek, BGST Yayınları, İstanbul: 2007, Giriş Bölümü (Osmanlı Kaynaklarında Kürtler Çalışma Grubu), s.10-25.

enkaz olarak görüyordu. Kültürün sürekliliğini oluşturan değerleri değil; t k tilmiŐ, bir kenara atılmış nesnelere, kültürel artıkları toplamayı, ‘tarihin imgesini, tarihin en silik nesnelere bulmayı’ amaÇlıyordu. Maddi temelini yitirmelerine rağmen –tam da bu yüzden– son kez ışık saçan, bu ışığın aydınlığında bütün imk nlarıyla son bir kez beliriveren Şeyler...”³²

V

Galiplerin ve ezenlerin Tarih inŐasında olduğu gibi, birÇok hik ye de gücü elinde tutanların çıkarlarına ve ihtiyaçlarına göre Şekillenmiştir. Tarihin  retilmesi sırasında, Trouillot’un (1995) da ikna edici bir Şekilde tartıŐtıęı gibi, iktidar bazı anlatıları ve bazı sessizlikleri mümkün kılar. Kralların, devletlerin ve h k metlerin emrindeki tarihçiler gibi, efendilerinin emrinde olan dalkavuk hik ye anlatıcıları da vardır. Dalkavuk dengb jlerin sesi neresinden bakarsanız bakın, her zaman Ően Őakraktır. Ne yangınlar tufanlar, ne felaketler yıkımlar, ne dertler kederler, ne mağlup olmuş insanların çaresizliği, umurlarında değildir onların. Dalkavuk dengb jlerin sesleri, sahibinin sesidir. YenilmiŐlerin, yıkılmıŐların dengb jleri yoktur, olsalar da sesleri duyulmaz.³³ İnsanlar kaybedenlerin hik yeleriyle ilgilenmezler, onların tarihlerine yer yoktur. Onlar susturulmuŐtur. İlerleme ideoloğisi/miti onları unutmamızı, onları tarihin karanlığına itmemizi ister. Dalkavuk dengb jlerin iŐlevi geçmişin felaketini unutturmak, felaketlerin toplumsal belleğini eritmek olmuştur. Bu, iktidarı elinde tutanlarla uyum içinde yaŐayıp onların kurallarına uymak için gerekli bir unutmadır. Trinh Minh-ha, A. Hampate Ba’nın Şu sözlerini alıntılar: “Eğer konuşma bir g se, bu onun hareket-ve-ritim ve bu yüzden de yaşam ve eylem üreten bir gidiŐ-gelecek”

32 Nurdan Gürbilek, “Sunuş: Walter Benjamin”, *Son Bakışta AŞk* içinde, der. Nurdan Gürbilek, 4. Basım: 2006, Metis Yayınları: İstanbul, s.34-35-37

33 Mehmed Uzun, *Dicle’nin Yakarışı*, Gendaş: İstanbul 2002, s.273.

bağı yaratmasından ötürüdür.”³⁴ Ve bu yüzden ki “Konuşmak barışı yaratabilir, tıpkı onu yok edebileceği gibi. O ateş gibidir.”³⁵

Yine de ezilen ve unutulmaları hatırlatan bir şeyler her zaman vardır. Bir hikâye, varlıklarına iliştilmiş bir isim, ezenlerin anlatılarındaki bir boşluk ya da sadece sessizlik... Her sessizliğin, anlatılmaz bir sesin işareti olduğunu kime anlatabilirdim?³⁶ Dengbêj Biro'nun ve bu anlamda Mehmed Uzun'un amacı unutulmuş ve susturulmuş halklara, insanlara bir ses, bir çığlık olmaktır. İçinde sessizliğin de bir ses olduğu, yaratılmış, damıtılmış, biçimlenmiş bir söz ve anlatı.³⁷ Unutulanları ve hikâyelerini hatırlatan sessizliğin yankısı ve sesi olur ki bu Dengbêj Biro'nun, hayatını sessizliğin temeli olan acı, keder, hasret, hüznün ve çaresizlik dolu yıkılmış hayatların ve berbat bir tarihin anlatılamayan hikâyelerini anlatmaya adamaya iten sebeptir. Bu, sözün yaratıcı gücüne derinden inanmakla olur. Gurbet ülkemde, Girit'te yaşamış eski zamanlara ait bir bilgenin dediği gibi, insan sözle vardır; söz anlatıyor, tasvir ediyor, bir zaman ve tarih yaratıyor, bir hafıza ve bilgiyi ölümsüz kılıyor; insan ve ebedi söz doğdukları günden bu yana sürekli yaratıyorlar, olgunlaşıp görkemli kılıyorlar, kendilerini ölümsüzleştirirken, zamanı ve insanlığı da ölümsüzleştiriyorlar.³⁸

Dengbêj Biro'nun susturulanlara bir ses bulmaya yönelik hikâyesi ve mücadelesi bana İngiliz yönetmen Ken Loach'un “Özgürlük Rüzgarı” (2006) filminin adıyla ilgili bir hikâyeyi hatırlatmaktadır. İngiliz orduları tarafından öldürülen IRA gerillaları öldürüldükleri yerde, doğanın içinde kaybolurlar; mezarsız ve hatta hiçbir iz bırakmadan ölme korkusu onları çözüm bulmaya zorlar. Her bir gerilla ceplerinde arpa taneleri taşır ve gerillalar öldürüldüklerinde mezarları olmasa bile dünyaya bırakacak bir

---

34 Trinh Minh-ha, “Grandma’s Story”, in *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989, s.127-128.

35 *a.g.e.*, s.132.

36 Mehmed Uzun, *Dicle'nin Yakarışı*, Gendaş: İstanbul 2002, s.199.

37 *a.g.e.*, s.200.

38 Mehmed Uzun, *Dicle'nin Sürgünleri*, İthaki: İstanbul, 2003, s.344.

izleri olur; arparlar büyür ve her bir arpa, bir gerilla mezarını simgeler ki bu şekilde yoklukları bir varlığa, belleğin tasfiye edilmesine karşı koyan ve direnen bir varoluşa dönüşür. Film arparları dalgalandıran bir rüzgârın yankısında onların anısına adanmıştır.

Onun için, sessizliğin sesinin ektiği tohum, hem artık sona yaklaşan benim hayatım, hem de yeni başlayan sizin hayatınız için önemlidir. Bir damla su bile ulaşmadan, güneşin ısınıp bile duymadan, kanla sulanmış, yangınla kıraç kalmış toprakta tohum direniyor, sessizce olgunlaşıp büyüyor. Gün haftalara dönüyor, haftalar aylara, aylar yıllara, yıllar on yıllara, on yıllar da bir ömre ve tohum yavaş yavaş yeşeriyor. Kılıç yaraları, çekilen acılar, kılıçtan arta kalan izler, sesi her yerde yankılanan dert ve elemeler, hepsi hep birlikte tohumu besliyor. Sizin gibi dinleyicilerin saygıyla kulak kesildiği sözleriyle, yaşanmış olayların hikâyeleriyle beslenen tohum, biten bir ömrün sonunda, aniden bir hafızaya, bir ışığa, belki de titrek bir ışığa dönüşüyor. Anıların karanlıkta kalmış yanlarını aydınlatan, unutulmuş olayları hatırlatan, artık kimselerin duymadığı, hissetmediği sesleri hissettiren, kırına uğramış mazlum kaderlere az buçuk şahitlik yapan bir ışık.³⁹

Bütün imkânlarıyla ortaya çıkan, eski zamanın hikâye anlatıcısı olan Dengbêj Biro'nun kaybolmak üzereyken bedeninde ve yaşamında vücut bulan son bir ışık parıltısı, ani bir ışıltı. Kaybolup gitmek üzereyken son defa güçlü bir şekilde parlayıp hakikati gösterecek bir ışıltı. Belleğin dokusunda tabakalaşmış, kaybolmuş sözlerin, dünün, geçmiş senelerin ve yüzyılların seslerinin peşinde; bunları dinleyici ve okuyucu için bir nasihate dönüştürme çabası. Mehmed Uzun zamanın yıkımını sözün ve bilginin yokluğunda tasavvur eder, bu yüzden de Dengbêj Biro'nun hikâyeleri kolektif deneyimin bilgisine dönüşür. Onun sözleri geçmiş zamanın sözlerinin yeniden yaratılmış tekrarları olup, bizim varlığımız üzerine bir otoriteye sahiptir. Yıkımların ve felaketlerin tekrarından kaçınmak için tekrar edilmesi gereken sözlerdir. Yıkımın ve felaketin gündelik gerçeklikler haline geldiği

---

39 a.g.e., s.130.

ve âdeta kader olduğu bir coğrafyada yaşamının deneyiminin içinden gelmeleri ve bu deneyimin içine yerleştirilmişlikleriyle bu sözler, şeyleşmekten ve sadece tekrar olmaktan kurtulurlar.

VI

İnsanlık, savaş halinin nihayetinde ortadan kalkıp onun yerini hukukun egemenliğinin aldığı evrensel karşılıklılığa varana dek, bir muharebeden başka bir muharebeye doğru kademeli olarak ilerlemez; şiddetlerini bir kurallar sisteminin bir parçası kılar ve böylelikle bir tahakkümden öbürüne geçmiş olur.⁴⁰ Farklı tahakküm türleri, yönetimlerini hem materyal hem de söylemsel alanda güç ilişkilerini kullanarak meşrulaştırır. Foucault'nun “kaçınılmazlık” (inevitableness) kavramıyla anlattığı gibi, öznelerin inşasıyla yakından ilişkili olan tarih yazımı, üstü örtük bir şekilde başka bir ‘şimdiki zaman’ın mümkün olmadığını iddia eden tekil bir anlayışa indirgenmiştir. Ezenlerin ve egemen sınıfların çıkar ve ihtiyaçlarına göre şekillenen Tarih, sadece tek bir bugünü mümkün göstererek dayatmaktadır. Bu şekilde tahakküm ve alternatif/muhalif bilme biçimleri ve öznelliklerle olan mücadeleler de iktidar tarafından farklı isimler altında normalleştirilir.

Alessandro Portelli, “tarihi bir olayın farklı bir açılımının evrenin bizim bildiğimiz hâlini radikal bir şekilde değiştirdiği alternatif bir şimdiki zaman, bir çeşit paralel evren”⁴¹ anlamına gelen *uchronia*⁴² terimini bilimkurgu romanlarından alır. Portelli’ye göre *uchronic* tahayyülün en önemli işlevlerinden birisi, resmi tarihin aşağı

---

40 Michel Foucault, “Nietzsche, Genealogy, History”, *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews by Michel Foucault*, ed. Donald Bouchard, Cornell University Press, 1977, s.85.

41 Alessandro Portelli, “Uchronic Dreams: Working-Class Memory and Possible Worlds” in *the Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, State University of New York Press, 1991, s.100.

42 Bu kelime ütopya (utopia) kelimesinde yer anlamında kullanılan “topos” ile “chronos” yani zamanın yer değiştirmesi sayesinde oluşturulmuştur. İlk olarak Charles Renouvier tarafından 1876 tarihli romanı *Uchronie*'nin (L'Utopie dans l'histoire) ismi olarak kullanılmıştır.

tabaka çoğunluğunun varoluşsal deneyimlerini açıklayamadığını ortaya çıkarması ve bu sayede mevcut dünyanın adaletsizliğine karşı değerli bir farkındalığı korumasıdır.⁴³ Tarihin “kaçınılmazlığının” aksine, böyle bir tahayyül, bir zamanlar değer verilen yaşam biçimlerine dayanıp, sıradanlaştırılmış bir şimdiki zamana ve ezilenlerin deneyimlerinden yoksun bırakılıp doğallaştırılmış bir zamanın akışına karşı durur. Tarihin oluşumunda ve öznelerin inşasındaki birçok ihtimalin göz ardı edilmesi, Tarih’in üretiminde farklı iktidar etkilerinin önemini vurgulayıp tahakküm oyunlarıyla yok edilen olası yaşam biçimlerini bize hatırlatır.

Mehmed Uzun, Dengbêj Biro’yu bir yıkım ve felaketler zamanına yerleştirir. Katliamın izleri ve yaraları yüzünde bir kılıç yarası olarak belirir; Dengbêj Biro büyük bir Yezidi soykırımından arta kalandır, kılıç artığıdır. Cizîra Botan’da, Mîr Bedîrxan döneminde yaşar; Nasturi katliamı, Osmanlı işgaliyle Cizîra Botan’ın yıkılışı dâhil birçok savaş görür. Yazar, onu Türk-Kürt ikiliğinin dışında, hatta bu ikiliği yıkacak şekilde konumlandırır, kaderinin iki kırılma noktası vardır: Yezidi katliamından sağ kalışı ve Nasturi katliamında âşık oluşu. Mehmed Uzun, Mezopotamya’nın türlü felaketlere uğramış, yok edilmiş iki halkının çocuklarını birbirlerinin umudu haline getirir. Bu, tek yönlü bir mağduriyet söyleminin önünü kapayacak ve ezilenlerin birbirlerinin yıkımlarını ve deneyimlerini anlayabileceği bir tarih anlayışının yolunu açar. Dengbêj Biro, felaketlerin döngüsel varoluşunda “başka bir dünya” için okuyucunun tek umudu hâline gelir. Dengbêj Biro’ya göre yıkım geçmişin kolektif deneyimlerinden elde edilen sözün, nasihatın ve bilgeliğin yokluğunda ortaya çıkar. Dalkavuk dengbêjlerden farklı olan Dengbêj Biro, “yok oluşa, unutuşa ve felakete kafa tutacak kadar sağlam bir hafıza” yaratmak için susturulmuş insanların seslerini içinde bulduğumuz âna taşır.

---

43 Alessandro Portelli, “Uchronic Dreams: Working- Class Memory and Possible Worlds” in *the Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, State University of New York Press,1991, s.116.

Bu, ne bir geleneğe dönüş ne de acısız bir nostalji iddiasıdır; Uzun, günümüzün büyüsüzleşmiş ve rasyonel dünyasının zamansallık, tarih, hafıza ve hikâye gibi kavramsallaştırmalarına karşı çıkan ve direnen bir dünyayı, bütün bir bilgi felsefesini hatırlatır. Onun çabası, bilgi edinmenin aracılı hale getirildiği bir evrende deneyim kavramını yeniden düşünmeye dair bir iddia oluşturur. Varolan dünyanın adaletsizliklerine odaklanarak, bir dengbêj figüründe, bambaşka bir şimdiki zaman ve gelecek tahayyülü için bize geçmişin rüya âlemini sunar.

Dengbêj Biro, Dicle'nin sularına, Cudî'nin taşlarına ve dut yapraklarına inanır.⁴⁴ Onun bedeninde ve söyleminde vücut bulan dengbêjlik geleneği ve onun teşvik ettiği hatırlama biçimi bugünün öznelerine bambaşka bir şimdiki zaman sözü verir. Öte yandan da umudu bütün olasılıklarıyla beraber yok olmaya yüz tutmuş, kadim bir iletişim biçimi olan dengbêjliğin üstüne taşır. Bu "aynı zamanda bir inanç; miyadını doldurmuş şeylerin etrafını saran halede, bu bir anlık ışımda, hakikatin belireceğine duyulan inanç; olağanüstü bir aydınlanma beklentisi, düşüncenin ufkunda birden belirecek bir mutluluk vaadi"⁴⁵dir.

Kaynakça

- Walter Benjamin, "Storyteller", in *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969.
- "On Some Motifs in Baudelaire", in *Illuminations*, ed. Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969.
- Ross Chambers, *Story and Situation: narrative seduction and the power of fiction*, University of Minnesota Press, 1984.
- Natalie Zemon Davis, Randolph Starn, "Introduction", *Representations*: 26, Special Issue: Memory and Counter Memory, 1989.
- Michel Foucault, "Nietzsche, Genealogy, History", in *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews by*

⁴⁴ Mehmed Uzun, *Dicle'nin Yakarışı*, Gendaş: İstanbul 2002, s.22.

⁴⁵ Nurdan Gürbilek, "Sunuş: Walter Benjamin", *Son Bakışta Aşk* içinde, der. Nurdan Gürbilek, 4. Basım: 2006, Metis Yayınları: İstanbul, s.37

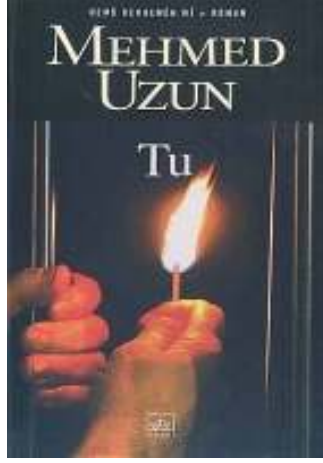
Michel Foucault, ed. Donald Bouchard, Cornell University Press, 1977.

- Wlad Godzich, "After the Storyteller", foreword to *Story and Situation* by Ross Chambers, University of Minnesota Press, 1984.
- Gürbilek, Nurdan (1993), "Sunuş: Walter Benjamin", *Son Bakışta Aşk içinde*, der. Nurdan Gürbilek, 4. Basım: 2006, Metis Yayınları: İstanbul.
- Michael Löwy, "Introduction: Romanticism, Messianism and Marxism in Walter Benjamin's Philosophy of History", *Fire Alarm* (London & New York: Verso, 2005).
- Trinh Minh-ha, "Grandma's Story", in *Women, Native, Other*, Indiana University Press, 1989.
- Alessandro Portelli, "Uchronic Dreams: Working- Class Memory and Possible Worlds" in *the Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, State University of New York Press, 1991.
- Lütfî (Ahmed Ramiz), *Emîr Bedîrxan*, 20. Yüzyıl'ın Başlarında Kürt Milliyetçi Söylemine Bir Örnek, BGST Yayınları, İstanbul: 2007.
- Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History*, Beacon Press, 1995.
- Mehmed Uzun, *Dicle'nin Sesi-I (Dicle'nin Yakarışı)*, Gendaş: İstanbul 2002.
- Mehmed Uzun, *Dicle'nin Sesi-II (Dicle'nin Sürgünleri)*, İthaki: İstanbul, 2003.

Ezilenin Hikâyesini Anlatmak: Mehmed Uzun “Tu”¹

Nilay Erten, Nursem Keskin, Öykü Tümer, Volkan Yılmaz

Mehmed Uzun'un üzerinde çalıştığımız romanı *Tu (Sen)*, adından da anlayacağımız üzere orijinal hâlinde Kürtçe yazılmıştır. Romanın adına bu bilgi ışığında bakılırsa, kitabın öncelikli hedef kitlesinin Kürtler olduğu görülür. Kitapta iki paralel ve birbirini

tamamlayıcı hikâye, birinci ve ikinci tekil şahıslar kullanılarak birbirinden ayrılır. Uzun, tutuklunun işkenceden sonra getirildiği karanlık ve rutubetli hücrelerinde hatun böceği ile girdiği diyalogları birinci tekil şahısla kullanmıştır. Bunun yanında, ikinci tekil şahsı gördüğümüz yerler ise tutuklunun gece yarısı evine yapılan baskını, karakola, mahkemeye ve daha sonra hapishaneye götürülüşünü anlattığı pasajlardır. Yani, Mehmed

Uzun bu bölümleri sanki okuyucu onun deneyimlerini kendi deneyimliymiş gibi hikâyelendirmiştir. Aynı zamanda okuyucuyu kitabı dışarıdan okuyan ve sadece Uzun'un deneyimlerini öğrenen biri olarak değil de kitabın olası bir yazarı olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Öyle ki, kitabın orijinal dili ile hitap edilen okuyucunun, kitap adının mantığını da açıkladığını öne sürebiliriz. Öte yandan, Uzun'un Kürt okuyucuları başlıca aktörler olarak konumlaması, onları herhangi bir zamanda kendisiyle aynı paydada buluşan olası öznel olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Bu her Kürt'ün Uzun'un aktarmak istediği yönde hissedeceği anlamına gelmez. Ama Uzun'un başlıca amacının Kürt bir okuyucu kitlesi pekiştirmek olduğunu söyleyebiliriz.

¹ Bu yazı Nazan Üstündağ'ın *Contemporary Social Theories* dersi için final ödevi olarak hazırlanmıştır.

Agamben'in teorisi doğrultusunda düşündüğümüzde, Uzun'un bütün Kürtçe konuşan okuyucuların ortak yanının kutsal insan (*homo sacer*) olarak çizdiğini düşünebiliriz. Ortak dilleri ve kolektif tarihleri onları bugünün dünyasının harcanabilir bedenleri yapar. Bu yüzden bu romanı Türkçe okumanın yazarın temel amacından farklı bir deneyim olduğunun farkındayız. Bu nokta önemlidir

çünkü romanın başlıca karakterlerinden, Kürtlerin özgürlüğü için yıllarca savaşmış olan yaşlı Amca, Mehmed Uzun'dan hikâyesini Kürtçe yazmasını ister. Biz, romanı Türkçe okuyarak Amca'nın vasiyetini yerine getiremediğimiz gibi onu kendi muhtevası içinde kavrayabileceğimize de inanmıyoruz, çünkü kitabın orijinal okuyucu kitlesine ait değiliz.

Mehmed Uzun'un romanı, *Tu*, egemenin ortaya çıkışı ve bir egemenlik performansı lensinden okunabilir. Agamben'in kutsal insan teorisi, Diyarbakır Cezaevi'ni sadece bir cezaevi olarak değil, fakat bedenlerin yasa dışı ve harcanabilir olarak ortaya çıktığı spesifik bir mekân olarak anlamamızda bize yardımcı olur. Agamben'e göre egemen, istisna durumuna karar verendir. İstisna durumu, türlü şekillerde düşünülebilir. İlk olarak, istisna hâli yasanın askıya alınması olarak anlaşılabilir ki bu romanda 1971 darbesi sonrası dönemde geçmektedir. Fakat istisna, hukuki bir terim olmaktan başka, özel bir varoluş biçimini de anlatmaktadır. İstisna, doğru bir varoluş biçimine karşı olan, doğru olmayandır. Bu bağlamda "doğru", var olmaya değer olan, yaşamaya değer olandır. Romanda, başkarakter tutuklanırken anne ve polis arasında geçen diyalog sahnesinde, Türkçe konuşmanın doğru varoluş biçimini tanımlayan bir norm haline gelişini görürüz. Bu durum, Kürtçe konuşan insanların bedenlerinin ve hayatlarının değersiz olarak ilan edilmesini görmek, istisna olanın harcanabilirliğini anlamamız açısından önemlidir. Kutsal İnsan'ın bedeni, yasanın görünmez kılındığı, hayatın değersiz olarak kodlandığı ve egemenlik performansının uygulandığı yerdir.

“Ezilmenizin, katlinizin emrini veren, bizzat büyük ve kahraman önderleriydi. Yüce cumhuriyetleriye, yurdunuzun harap edilip parçalanmasıyla kurulmuştu.”¹

Mehmed Uzun, Türkiye devletinin ortaya çıkışını Kürt dilinin, Kürt kimliğinin ve bunların Diyarbakır coğrafyasındaki izlerinin yok edilmesi ile ilişkilendiriyor. Bizce, Agamben’in “Kutsal İnsan” kavramı Türkiye devletinin kuruluşunu ilan eden “istisnanın vücut buluşu” olarak değerlendirilebilir. “Kutsal insan”ın vücudu yasanın görünmez ve insan yaşamının değersiz kılındığı ve bu yolla egemenliğin işlediği alandır. Paradoks şudur: Eğer bu “kutsal insan” toplumun içine dâhil edilirse kendisi kutsal insan, toplum da önceden olduğu toplum olmaktan çıkar. Kürtçe ve bir halk olarak Kürtlerin kimliği Türk vatandaşlığının içerisine dâhil edilemez, çünkü bu vatandaşlığın kendisi dışlama pratikleri tarafından oluşturulmuştur.

Mehmed Uzun, romanında Diyarbakır surlarına yazılan bir sloganı anlatır:

“Batı’ya elektrik yol, Doğu’ya jandarma karakol”²

Devlet görevlilerini rahatsız ettiği için defalarca sildirilen bu slogan tekrar tekrar yazılmıştır surlara. Bu noktada, sloganın Türkçe yazıldığını hatırlatmak istiyoruz. Sloganın, Chakrabarty’nin kavramsallaştırdığı Tarih 1 (modernitenin ve kapitalistleşme sürecinin tarihi) ve Tarih 2’nin (bu Tarih anlayışına karşı, onun anlattıklarının dışında kalan ve bu üst-anlatıyı yıkan tarihler) karşılaşma noktası olduğunu düşünüyoruz. Slogan, Diyarbakır’da Tarih 1 tarafından yaşatılan acıların Tarih 2’ye aktarılma çabası olarak düşünülebilir. Kürtler yaşadıkları acıları devletin diline, Türkçe’ye çevirdikleri ve egemenler ile egemenin diliyle konuşmaya çalıştıklarında vatandaşlığın dilini çağdırmaktadırlar. Bu noktada, otoritelerin sloganı silmek için

¹ Mehmed Uzun, *Sen, Kürtçeden Çeviren*: Selim Temo, İthaki, İstanbul, 2006, s. 20.

² a.g.e., s. 22.

bitmek tükenmek bilmeyen çabalarını da Agamben'in kullandığı şekilde bir egemenlik ifadesi olarak okuyabiliriz. Kimin vatandaş adına konuşup konuşamayacağına karar veren egemen, vatandaşın zamansallığını da dışarıda bırakılan Kürtler üzerinden kurar.

Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki bedenlerin durumunu açıklayan anlatıya da bu noktada odaklanabiliriz. Romanda, başkarakter cezaevine polis tarafından götürülür. Suçunun ne olduğunu bilmemektedir ve cezaevindeyken işkence görür. İlk bakışta, bu işkenceleri mümkün kılan şeyin yasaların ihlali olduğu düşünülebilir. Eğer yasalar doğru şekilde uygulansaydı, eğer o sırada yasalar askıya alınmış olmasaydı, işkence olmayacaktı. Hâlbuki işkenceyi mümkün kılanın tam da yasa ile tanımlanan norm olduğu unutulmamalıdır. Mahkûm, Türk ceza sistemi ve kanunlarının normlarına göre kutsal insan olarak ortaya çıkar Diyarbakır Cezaevi'nde; o, egemenin normlarını ihlal eden bir Kürt'tür. Mahkûmun, olması gerektiği gibi olmaması onu norm karşıtı ve yasadışı kılar, şiddet uygulamaya değer hâle getirir. Bu yüzden ki şiddet, öncelikle egemenin kim olduğunu öğretir. İşkence sahnelerinde görevlilerin canları ne isterlerse onu yapmakta serbest olduklarının altı çizilmiştir. Başkarakteri işkence odasına getirirken derler ki:

*"Allahınız, peygamberiniz, sahibiniz, başınız biziz burada. Buradan sesiniz kimseye ulaşamaz. Hiç kımıldamayın, oraya buraya kımıldamayı bile denemeyin... Kafanızı karınca gibi ezeriz."*³

Askerler kendilerini Tanrı olarak ortaya koyarak mahkûmlara her şeyi yapabilir hâle gelirler. Tanrı oldukları için asla yaptıklarından sorumlu tutulmayacaklardır. Bu resimde, cezaevindeki Kürtler harcanabilir bedenler olarak ortaya çıkarlar ve onların kutsal insan olmaları Türklerin egemen olarak ortaya çıkmalarını mümkün kılar. Mahkûmlar yasanın askıya alındığı bir noktada olsalar bile yasa ve egemen ile ilişki içerisinde oldukları, bu ilişkinin kurucu ögesi de şiddettir. Fakat bu ilişki, mahkûmların işkence yapan askerleri

---

³ a.g.e., s. 178

yasaya karşı hesap verebilir tutmalarına imkân tanımaz. Olması gerektiği gibi özneler olmadıkları için yasallık alanına yükselemezler, maruz bırakıldıkları işkence cezalandırılmaz.

Diyarbakır Askeri Cezaevi bir egemenlik performansı olarak okunabilir. Burada aynı zamanda bireyler arasındaki egemenlik ilişkisi de düşünülmelidir. Agamben'in teorisi, kutsal insan ve egemen arasındaki ilişkiyi özel bir varoluş şekli olarak ele alır. Cezaevindeki egemenlik performansı sadece devlet şiddeti açısından okunmamalı; görevlilerin egemenlik performansını uygulayışları da düşünülmelidir. Romanda başkarakter, askerlerin şiddet dolu davranışlarını sorgularken der ki:

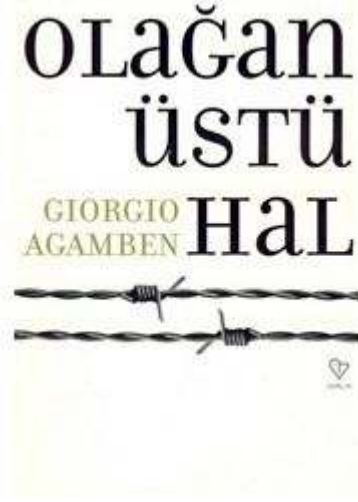
*"Her şey bir tarafa da bu askerlere ne oluyordu! Belli ki normal askerdiler, askerliklerini yapıyorlardı. Neden bu kadar zalimdiler, böyle yapmakla ellerine ne geçiyordu? Konuşmalarından ve davranışlarından okumuş kişiler olmadıkları anlaşılıyordu. Büyük ihtimalle doğrudan köylerden gelmişlerdi."*⁴

Muhtemelen zorunlu askerlik yapmakta olan askerlerin tutuklulara karşı düşmanca ve kızgın tavırları Uzun'u şaşırtır. Bu noktada, Agamben'in Fukodyen metodunun tutuklular ve askerler arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olduğunu düşünüyoruz. Yazar tarafından anlatılan deneyim, egemenlik performansının sadece devletler ve kurumlar değil bireyler tarafından da uygulanabileceğini anlatır bize. Askerlerin egemen rolünü üstlenişleri dünya ve insanlar ile belirli türde bir ilişkide bulduklarına işaret eder. Yukarıdaki alıntının da anlattığı gibi, şiddet sadece devletlere veya kurumlara özgü değildir; şiddet aynı zamanda insanların dünyayı anlama ve dünyayla ilişkilendirme şekillerinin kurucu bir ögesidir.

---

⁴ a.g.e., s. 202

Uzun, cezaevinde askerler tarafından gösterilen düşmanlığı anlamakta zorlanır; görünen odur ki askerler *yapmaları gerekenden* de fazlasını yaparlar. Biz bunun milliyetçiliği hegemonya olarak almanın sınırlarına işaret ettiğini düşünüyoruz. Milliyetçi

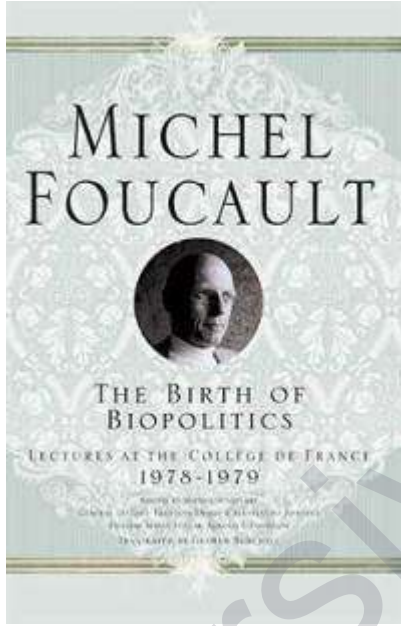
hegemonya illaki ideolojiyi pasif bir şekilde alımlayan özneler yaratmaz. Aksine, biz bu askerlerin milliyetçi performansa aktif katılımlarını, milliyetçi hegemonyayı su üstünde tutan bir unsur olarak düşünebiliriz. Biz Agamben'in egemenlik kavramsallaştırmasının bu askerlerin tavırlarını anlamak açısından daha

verimli olduğunu düşünüyoruz; Agamben'in Fukodyen metodolojisi bireylerin başkalarını kutsal insan olarak ilan ederek egemen rolünü üstlenişlerini anlamamızda bize yardımcı olur. Güç; askerler ve tutuklular arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Bu yüzden, bu askerler sadece egemenin cezaevindeki temsilcileri olarak düşünülemezler.

Kitabın başkarakteri milliyetçi söylemin etkilerini ulusal bayramlarda açıkça tecrübe etmektedir. Bayrağa saygı göstermek bile Foucault'nun deyimiyle uysal, itaat eden bedenler yaratmak için bir adımdır. Roman da bu ulusal bayramların, milliyetçi söylemi beslemesinin yanında, Diyarbakır'da bedenlerin bu söyleme uygun bir duruş kazanmasını da sağladığını göstermektedir. Ama karakterimiz ve arkadaşları Althusser'in argümanlarında olduğu gibi tam bir çoklu-belirlenmişlik içinde değildir. Aksine onlar ulusal bayramların kutlanış biçimlerine gülüp bu konuda eleştiriler sunabilmektedirler. Bu da bize iktidarın materyalite içinde kendine manevra alanı yaratabildiğini hatırlatmaktadır. İktidar, bir otorite ya da kişinin tekelinde

değildir; aktif bir şekilde dolaşımdadır ve sürekli farklı öznellikler yaratır. Benzer bir şekilde, iktidarın özneleri de hakikat rejimlerini kullanarak, onları kendi lehlerine çevirebilirler. Romanda, başkarakterimiz hapisanedeki askerlere sürekli 'Komutanım!' diye hitap ettiğini anlatmaktadır; çünkü bu ona iktidar sistemi içinde manevra alanı yaratır ve hapisanede daha iyi yaşamasına imkân sağlar. Foucault'nun söylediği gibi politik iktidar, her yerde yeni özneler ve hakikatler yaratmanın mücadelesi içinde süren bir savaştır.⁵ Kahramanımızın iktidarın hakikat rejimini kendi avantajı için kullanması, iktidarın dolaşımındaki süreksizliğine işaret etmektedir; çünkü özneler, hakikatler sürekli tekrar yaratılır ve bunun sonucunda yeni söylemler kurulur.

Foucault'nun iddia ettiği üzere, beden'in 'politik ekonomi'si iktidarın meşrulaştırılması için vazgeçilmez bir stratejidir. Bir polis bedeni, bir asker bedeni de eğitim ve antrenmanla disipline edilmiş, uysal bedenlerdir.

Şimdi onlar kahramanımızın kapısında dırlar. Onu kelepçeleyip karakola gidene kadar döverler. Karakol, kelepçeli bir şekilde, yüzleri duvara dönük oturan tutuklularla doludur. Duruşları, mevcut iktidar ilişkileri gereğince her an acı ve eziyete hazır

durumdadır. Öyle ki, her şeyi duyabilirler; ama hiçbir şey göremezler. Tabi ki bütün duydukları da her an tehlikede olduklarını hatırlatan acı ve eziyetin sesidir.

---

⁵ Michel Foucault, "Two Lectures", *Power and Knowledge: Selected Interviews and Other Writings* içinde, Pantheon Books, s. 90.

Kitaptaki mekân ve o mekân içinde bulunma tasvirlerini de bu beden ve iktidar ilişkisi üzerinden düşünmek gerekir. Özellikle hücrelerin mimari düzeni, tutukluların dünyasını daraltarak küçük ve bölünmüş odalara hapseder. Bu hücrelerde ürin, kan ve dışkı kalıntıları ile yaşayan tutuklular; askerlerin, diğer tutukluların ve demir kapıların seslerini duymaya mahkûmlardır. Mahkûmların bedenlerinde işlenen bu iktidar Foucault'nun biyo-siyaset (bio-politics) kavramını örneklemeye yardımcı olur. Mehmed Uzun'un da göstermek istediği gibi bir tutuklu bedeninin gerçeklerini, acının sesi duyulmayan tarihini bir hapishanenin materyal dünyasından okuyabiliriz. *"Tutukluların kanları -büyük ihtimalle senin kanın da- işkencehanenin duvarlarına nakşolmuştu!"*⁶ Benzer bir yaklaşımla Taussig de "Kendini yıkan bir dünyanın bir resim yerine geçip bir taşta, şaşırtıcı bir olguda sonsuza dek yaşayacağını ama sessiz ve durgun olduğu için bizim bunu olduğu hâliyle göremeyeceğimizi"⁷ söyler. Yani kendini yıkan bir dünyanın fotoğrafı, bir taşta sonsuza dek yaşayabilir. Chakrabarty'nin yapısalcı Marx okumasında gördüğümüz gibi bu materyalite tarihsel anlamda, bu tecrübeyi yaşamış bütün mahkûmların acısını taşımaktadır. Mehmed Uzun'un deyimiyle, bugünün izole bir grubunun değil bütün ezilenlerin gerçeğidir bu.

İktidarın bedenler üzerindeki etkisinde, binaların mimari düzeninin ya da odaların materyal tasarımının ne kadar etkili olduğunu görmekte Foucault'nun argümanlarının yardımını yadsıyamayız. Romanda da Hükümet Konağı'nın devasa ve görkemli varlığının merkezi ve güçlü duruşu ya da Atatürk portrelerinin odaların başköşesindeki hâkimiyeti özellikle vurgulanmıştır. Öyle ki, daha önce de söylediğimiz gibi bunlar söylemler içinde öznelerin ve hakikat rejimlerinin yaratılmasında önemli ve öncül adımlardır. Tutuklular, bu ulusal sembollere gülüp, eleştirseler bile onların öznel varlıkları asla onları çepeçevre

---

6 Mehmed Uzun, *Sen*, Kürtçeden Çeviren: Selim Temo, İthaki, İstanbul, 2006, s. 210.

7 Michael Taussig, *My Cocain Museum*, The University of Chicago Press, 2004, s. 259.

saran materyal düzenden bağımsız düşünülemez. Açıkta ki bu materyal düzen iktidarın işleyişinin etkisidir.

Türk milliyetçiliğinin hakikat rejimleri düşünüldeğinde romanda okuyucunun gözünden kaçmayacak kadar sık sorulan sorular akla gelebilir: “Adın ne? Nerelisin?, Öğrenci misin?, Neden buradasın?...” Son soru cevabı açısından çok önemlidir; çünkü 'Bilmiyorum' cevabı asla kabul edilemez. Böylece 'doğru' cevaba ulaşılan kadar iktidar işkence şeklinde kendini gösterir. Bu doğru cevap da, tanımlandığı üzere her zaman “vatanın bölünmez bütünlüğüne karşı” bir girişimin itirafıdır. İktidar; işkence ile milliyetçi söylemin bilgisini öğretmek için defalarca bu bedenlerde vuku bulur. İşkenceciler de bu bilgiyi inşa edebilmenin yollarını öğrenmişlerdir. Nasıl vuracaklarını, ne zaman duracaklarını ve tekrar ne zaman başlamaları gerektiğini bilirler. Uzun'un da *ustalık* olarak kavramsallaştırdığı bu uzmanlık, Foucault'nun da dediği gibi acıyı, meydan okumayı ve hakikati birbiriyle bağlayarak kişinin bedeninin üzerinde çalışma becerisidir.⁸ Ancak Foucault bu noktada kişilerin iktidarın araçları olduğunu, onların uygulanma noktaları olmadığını da ekler.⁹ Aksine romanda tüm açıklığı ve çarpıcı gerçekliği ile gördüğümüz üzere, işkence söz konusu olduğunda kişilerin iktidarın şiddet ile uygulama noktası olduğunu açıkça görebiliyoruz.

Gelinen noktada Foucault'nun sorunsalı ve tam olarak açıklayamadığı husus, onun modern düzende iktidarın işkence ile değil disiplin ile işlediği inancından geliyor. Ona göre modernite yeni bir düzendir ve bu düzende işkence yerini bir disiplin mekanizmasına bırakır.¹⁰ Şüphesiz ki, bu yeni ceza mekanizmalarında hiç acı ve şiddet olmayacağı anlamına

---

8 Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Penguin Books, 1991, s. 41.

9 Michel Foucault, “Two Lectures”, *Power and Knowledge: Selected Interviews and Other Writings* içinde, Pantheon Books, s. 98.

10 Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Penguin Books, 1991, s. 7.

gelmiyor. Öyle ki, onun da söylediği üzere “mahkûm olmak her zaman bir dereceye kadar acı içerir.”¹¹ Ama tüm romanda da karşılaşıldığı gibi modern düzende tanık olduğumuz açıkça ve son noktasına kadar işkencedir. Bu yüzden, modern düzende işkencenin devamlılığını açıklamada Foucault'nun terminolojisi yetersiz kalabilmektedir. Bu aşamada, Türkiye'de hâlâ Kürtler işkence ile karşılaşırken nasıl modern söylemin ayakta kalabildiğini anlamaya çalışmalıyız. Aslında işkencenin modern söylemin sürekliliğinde ne kadar önemli olduğunu anlamak için Benjamin'in sözlerine kulak vermeliyiz: “Ezilenlerin geleneği bize gösteriyor ki içinde yaşadığımız 'olağanüstü hâl' istisna değil, kuraldır.”¹²

***

İşkence sonrası atıldığı hücrede ninesinin masallarındaki böcek, hatun böceği çıkagelir. En kötü koşullarda bir tek onunla konuşabilir. Tek dinleyicisi odur. En çok acının olduğu anda çıkagelir geçmişte hikâyesini dinledikleri. En korktuğu anlardan birinde, karakolda, yaşlı kadının şarkısını işitmeye çalışır, çıkarabildiği tek tük kelimelerden bildiği bir ağıtı anımsamak ister. Annesinin öğütleri ya da stranlar gibi hapishanenin dışındaki dünyaya ait hatıralarını içeriye sokmak ister. Bu anlamda, Mehmet Uzun'un hapishanedeki direnişi işkence üzerinden değil kolektif bir hafıza ve egemenin yazdığı Tarih'in dışındaki, bu hafızadan beslenen tarihler üzerine kurduğunu söyleyebiliriz. Bu insanları birine bağlayan zeminin ne olduğu üzerine bir tartışmadır aynı zamanda. *Sen*'de bu bağ, ortak işkence deneyimi üzerinden kurulmaz. Bu anlamda Kürtler arasındaki bağ hapishaneden ve işkenceye uğrayan bedenin fiziksel deneyiminden değil özellikle sözlü kültürle ve dengbêjlikle taşınmış olan geçmiş üzerine kuruludur. Karakoldaki kadının varlığı da buna işaret eder:

---

¹¹ *a.g.e.*, s. 16.

¹² Walter Benjamin, “Tarih Üzerine Tezler”, *Son Bakışta Aşk* der. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.43

“Orada, o şamata ve gürültü patırtı içinde kadın tarihi konuşturuyordu.”

Hoca ve Amca arasındaki konuşmalar da bu açıdan önemlidir. Her ikisi de Diyarbakır’ın durumunu açıklamaya çalışırlar ancak düşünme şekilleri son derece farklıdır. Hoca Diyarbakır’ın geri kalmışlığını devlet politikaları ile açıklar ve istatistikî verilerden yola çıkar. Amca ise Botan Mîr’inin hikâyesine gönderme yapar bugünü açıklarken. Hoca modernitenin dili içerisinden konuşur ve Diyarbakır’ın özgünlüğünü, farklılığını görmezden gelir ve bunları istatistikî verilere indirger bir yerde. Amca’nın anlattığı bilimsel olmayan hikâyeler ise gündelik hayat deneyiminden kazanılmıştır.

Cezaevi, *Sen*’de bilgi üretiminin ve paylaşımının olduğu bir yerdir:

“Biliyorsun, cezaevleri toplumsal üniversitelerdir. İnsan isterse cezaevinde kendini geliştirebilir. Bizleri üniversitelerden aldılar, getirip cezaevine koyular. Neden? Dünyayla, aynı şekilde üniversiteyle ilişkimizin kesilmesini istediler tabii. Bizi cezaevinin yalıtılmışlığı içinde dondurmak istediler. Ama zorbalar cezaevlerinin de üniversite olduğunu anlayamazlar.”¹³

Kitap okumak ve spor yapmak önemlidir. Cezaevinde kendini geliştirmek, oranın koşullarına ve egemenine boyun eğmemek gerekir. Kendine özgü koşulları olduğu gibi kendine özgü bir jargonu da vardır cezaevinin, tıpkı volta atmanın bir anlamı ve usulü olduğu gibi. Mahkûmlar da kendi yaşam stratejilerini geliştirirler. Bunun içine koğuşun düzeninin sağlanmasından güvenlik önlemlerine pek çok şey girer. Koğuşa ilk girdiği andan itibaren başkarakter yeni bir dil ve yeni bir gündelik pratik içerisinde sosyalleşmeye başlar. İçerde var olabilmek bu koşulların, hapisanenin emrettiğinin dışında bir gündelik hayatın kurulması ile mümkün kılınmıştır. Bu da umut verir.

---

¹³ Mehmed Uzun, *Sen*, Kürtçeden Çeviren: Selim Temo, İthaki, İstanbul, 2006, s. 125

“Ve fakat bugünden sonra daha güçlü olmalıyım. Bunun için de hep BİLGİ’ mi artırmalı, UMUT’ u örmeli, canlandırmalıyım.”¹⁴

Zamanla kurulan ilişki de bu bağlamda önemlidir. Kitapta ne zaman kesin saat verilirse, onun peşinden hep bir felaket gelir. Ya polis evine baskın yapar (saat 2.43’tü), ya kelepçelenir (saat 15.16’ydi), ya da tutuklanır (saat 19.15)... Bunu, belki de modern zamanın getirdiği felakete gönderme olarak okuyabiliriz. Zamanla bağlarının koptuğu hücrede, ayın kaç olduğunu, kaç gündür hücrede olduğunu ya da ne zaman geleceklerini düşünmediği anlarda kendini güçlü hissetmektedir. Kendisine ait olmayan zamandan ve kendi yazmadığı tarihten kopmak, onu güçlendirmiştir.

Walter Benjamin’e göre hikâyeler, kolektif hafızanın ürünüdürler; çünkü deneyimin paylaşımı ile üretilir ve yeniden üretilirler. “Hatıra (*Erinnerung*), bir olayı kuşaktan kuşağa aktaran gelenek zincirini oluşturur.”¹⁵ *Sen* bir tekerleme ile başlar:

“Böcek böcek hatun böceği
Şıpidik terliklerinle
Simli elbiselerinle
Nereye gidersin böyle”¹⁶

Bu tekerleme kitap boyunca başkarakterin böcek ile konuştuğu, böceğe nenesinin ona nasıl masal anlattığını, bu masalları ne kadar çok sevdiğini ve sürekli tekrar ettiğini söylediği yerlerde tekrar tekrar karşımıza çıkar.

“Ama ben onun masallarına inanırdım. İnanmak ne kelime, onun masallarıyla yaşardım.”¹⁷

---

¹⁴ *a.g.e.* , s.134

¹⁵ Walter Benjamin “Hikâye Anlatıcısı”, *Son Bakışta Aşk* der. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.90

¹⁶ Mehmed Uzun, *Sen*, Kürtçeden Çeviren: Selim Temo, İthaki, İstanbul, 2006,s. 9-10-11-160.

¹⁷ *a.g.e.*, s. 59.

Uzun'un nenesinden öğrendiği bu hikâyeleri işkenceden sonra götürüldüğü hücrelerinde anlatması bir tesadüf değildir. Sözlü geleneğe ait bu biçimlerin ve hatıraların romanda karşımıza bu şekilde çıkmasını ve bu kolektif hafızanın hücreye taşınarak bir cemaat oluşturmasını, bulunduğu koşullara karşı bir direniş olarak okumak mümkündür. Hatun böceği ile konuştuğu bölümlerde birinci tekil kişiyi, romanın diğer kısımlarında ise kitabın adının da imlediği gibi ikinci tekil kişiyi kullanır. Birinci kişi ile yazdığı bölümler kendi hikâyesini anlattığı bölümlerdir. Nenesini anlattığı ninnileri, masalları hep bu bölümlerde okuruz. Hatıralar ve hikâyeler birbirine karışır: bir taraftan geçmişe dönerek hikâyelerin kendisine nasıl anlatıldığını anlatır, diğer taraftan biz okuyucular onun kendi hikâyesini okuruz. Bunlardan en etkileyicisi ise işkenceye katlanabilmek için oğlağını hatırlayışını hikâye ettiği bölümdür:

“Sopaların inip kalkışı sırasında ne düşünüyordum biliyor musun? Nereden bileceksin ki? Oğlağımı kara gözlümü düşünüyordum. Sopaların her iniş kalkışında oğlağımın peşine düşerdim. Arkasından koşardım. İlk falakadan sonra falakada düşünecek bir şeyimin olması gerektiğini fark ettim. Oradan, onlardan, dayaklarından, küfür ve kötülüklerinden uzaklaşacaktım. Beni işkencehaneden alıp götürececek bir şey... Götürecek... Götürecek... Götürecek...”¹⁸

Geçmiş, oğlağını ve çocukluğunu hatırlama; bugüne, işkenceye katlanabilmesini sağlamaktadır. İşkencenin bireyi ve bedenini disipline etmesine karşın, Mehmed Uzun kendisini Kürt direniş tarihinin içerisine yerleştirir. Böylece kendisi, işkence gören yaşlı kadın ve hücrelerdeki ismini bilmediği, yüzlerini görmediği ama varlıklarını duyduğu diğer Kürtlerle bireysel bir ilişkinin ötesinde bir bağ kurar. Stranların kitaptaki anlamını ve roman boyunca karşılaştığımız kişiler arasında ve dış dünya ile kurduğu ilişkiyi, böyle bir yerden tekrar düşünebiliriz.

Mehmed Uzun geçmiş kuşakların hikâyelerini işkencenin, acının, soğuk ve karanlık hücrenin yanına koyarak sunar biz okuyucuya:

---

¹⁸ a.g.e., s. 161.

“Ninemın masalı bu karanlık zindana iyi geliyor”¹⁹ der. Burada ikili bir süreçten bahsedebiliriz: Uzun, bir tutuklu olarak kişisel hikâyesini ve tarihini sözlü kültürden öğrendiği ezilenlerin tarihiyle ilişkilendirir ve okurunu bu tarihi unutmamaya çağırır. Aynı zamanda geçmiş ve şimdiki zamanın birbirinden bağımsız olmadığı, tersine Benjamin’in de dediği gibi iç içe geçtiği bir zamansallık kurar.

Koğuştta Amca’nın anlattığı ya da kendi hatırladığı hikâyeler nasihat içerir. Hikâye anlatıcısı, Benjamin’e göre akıl verebilen kişidir.²⁰ Her gerçek hikâye içinde yararlı bir şeyler barındırır.²¹ Amca akıl vermenin modasının geçtiğini, değerini yitirdiğini söyler. Ancak hikâyeler ve içerisindeki kıssadan hisse, deneyimden, kolektif hafızadan, baskı ve denetim altına tamamıyla alınamamış bir tarih anlatısından beslenir. Bu yüzden Osmanlı sultanı ve Botan Mîr’i arasında geçen hikâyeye kulak vermek gerekir. Deneyimin değer kaybetmesi ve ezilenlerin tarihinin “Tarih” yazımından dışlanması ile geçmiş kuşakların hikâyeler ve destanlarla iç içe geçmiş nasihati de yok olmaktadır. Koğuştta Amca ile ya da köylülerle teker teker konuşarak atasözlerini toplayan amcaoğlu ile tanışmamız boşuna değildir. Burada sorulması gereken önemli bir soru var: Bu hikâyelerin, masalların, destanların anlatıldığı ya da atasözlerinin toplandığı mekân neden hapisanedir? Hapishane egemenin şiddetinin, baskısının ve iktidarının simgesidir. Kitapta birkaç kez hapisaneden, farklı sınıf ve statülerden Kürtlerin bir araya geldiği bir mozaik olarak bahsedilir. Sözlü gelenekten beslenen bu hikâyeler, sadece hapishane bağlamında birliktelik ve dayanışmayı sağlayacak ya da koruyacak araçlar olarak düşünülmemelidir. Böylesi bir bakış, direnişin sınırlı ve işlevci bir yorumu olacaktır. Daha da önemlisi, bu hikâyeler –kelimenin Benjaminici anlamıyla içinde geçmişin kalıntılarını taşır- şimdiki

---

¹⁹ *a.g.e.*, s. 58.

²⁰ Walter Benjamin “Hikâye Anlatıcısı”, *Son Bakışta Aşk* der. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s.80

²¹ *a.g.e.*, s. 80

zamanı deęiřtirme ve alternatif bir gelecek dūřleme olanaęını açarlar.

“Hikāye anlatıcılığının gerilemesiyle sonuçlanan sūrecin ilk belirtisi, modern çağın başında romanın doğuşudur. Romanı bütūn diğer dūzyazı türlerinden, masal, efsane ve hatta novelladan ayıran, sözlü edebiyattan gelmiyor ve ona dönmüyor olmasıdır. Bu, onu en çok da hikāye anlatıcılığından ayırır.”²² Hikāye her anlatıldığında tekrardan üretilir; çünkü kolektif bir tarihten beslense de, hikāye anlatıcısı ona kendi dinleme ve aktarma deneyimini de katar. Hikāye anlatmak, romandan farklı olarak bireysel bir sūre değildir. “Romancı kendini tecrit etmiştir. Romanın doğduğu oda, en temel kaygılarından misal verip kendini ifade edemeyen, kimsenin akıl vermediği ve kimseye akıl veremeyen, tek başına kalmış bireydir.”²³

Eęer hikāye anlatıcılığı ve roman arasında bu denli büyük bir uçurum varsa, sözlü kùltürden gelen ve susturulmuş acıları ve ıstırapları dillendiren ve modern edebiyat biçimleri ile uzlaşmayan destanlar, masallar, ninniler, stranların modern bir romanın, *Sen*’in içerisinde ve onunla birlikte olması ne ifade etmektedir? Sonuçta hikāyelerin, destanların, masalların, ninnilerin, stranların modern edebiyat içerisinde sözlü gelenekteki ile aynı anlamı ya da biçimi taşıdığı söylenemez. Modernite ve kapitalizm sadece üretim biçimlerini değil aynı zamanda doęa, insanlar ve kùltür ile kurduğumuz ilişkiyi de değiştirmiştir. Gündelik hayat ve bunun deneyimi geri dönüşü olmayacak şekilde değişmiştir. Bu nedenle sözlü kùltür ile şimdi anladığımız, bir zamanlar olan ile aynı olamaz. Modern edebiyatın kelimeleri, kavramları ve kalıpları ile dengbēlik geleneğini ya da Memē Alan Destanı’nı anlayamayız. Bu anlamda, Mehmed Uzun bir hikāye anlatıcısı değildir. *Sen*’de yaptığı, kolektif hafızadan beslenen hikāyeleri, şarkıları ya da ninnileri şimdiki zamanı, Diyarbakır Askeri Cezaevi’ni kurmak, egemenin sahip olmadığı araçlarla onu yeniden dūřünmemizi sağlamaktır. Kitapta Diyarbakır Askeri Cezaevi’nde yaşanan

²² a.g.e., s. 80-81

²³ a.g.e., s.81

işkence, onun kendi deneyimidir. Ancak *Sen*'deki şimdiki zaman tahayyülü, yani kendi yaşadığı an, geçmişten kopuk değildir. Geçmiş, yazar olarak kendi sözleri ile vermez; Diyarbakır'ın tarihi, Amed'in tarihi ve geçmişin bilgeliği ve yenilgisi, ıstırapı ve acısı stranlarla, hikâyelerle, ağıtlarla anlatıya eklenir. Böylece kendi hikâyesi ile çocukluğundan beri dinlediği başka hikâyeler bir araya gelebilir ve birbirini tamamlar. *Sen*'de bunun en görünür olduğu yer işkence sonrası atıldığı hücrede hatun böceği ile yaptığı konuşmalardır. Kendi deneyimini anlatmak yerine stranlara, destanlara başvurur Uzun; bir yandan da kendi tekil deneyiminin nasıl da bireysel ve münferit olmadığını tekrar tekrar bize hatırlatır.

Mehmed Uzun bu kitabı memleketinden kopartılmış yalnız bir birey olarak yazmış olsa da ikinci tekil şahısta yazması bu yalnızlığı kırmıştır; okur, yazarın yol arkadaşı olmuştur böylelikle. Aynı şekilde okur da okuma eyleminin yalnızlığından kopartılmıştır. Kitabın dilinin Kürtçe olmasını, öncelikli olarak Kürt okura hitaben yazılmasını da bu okur-yazar ilişkisi içerisinde düşünmek gerekir.

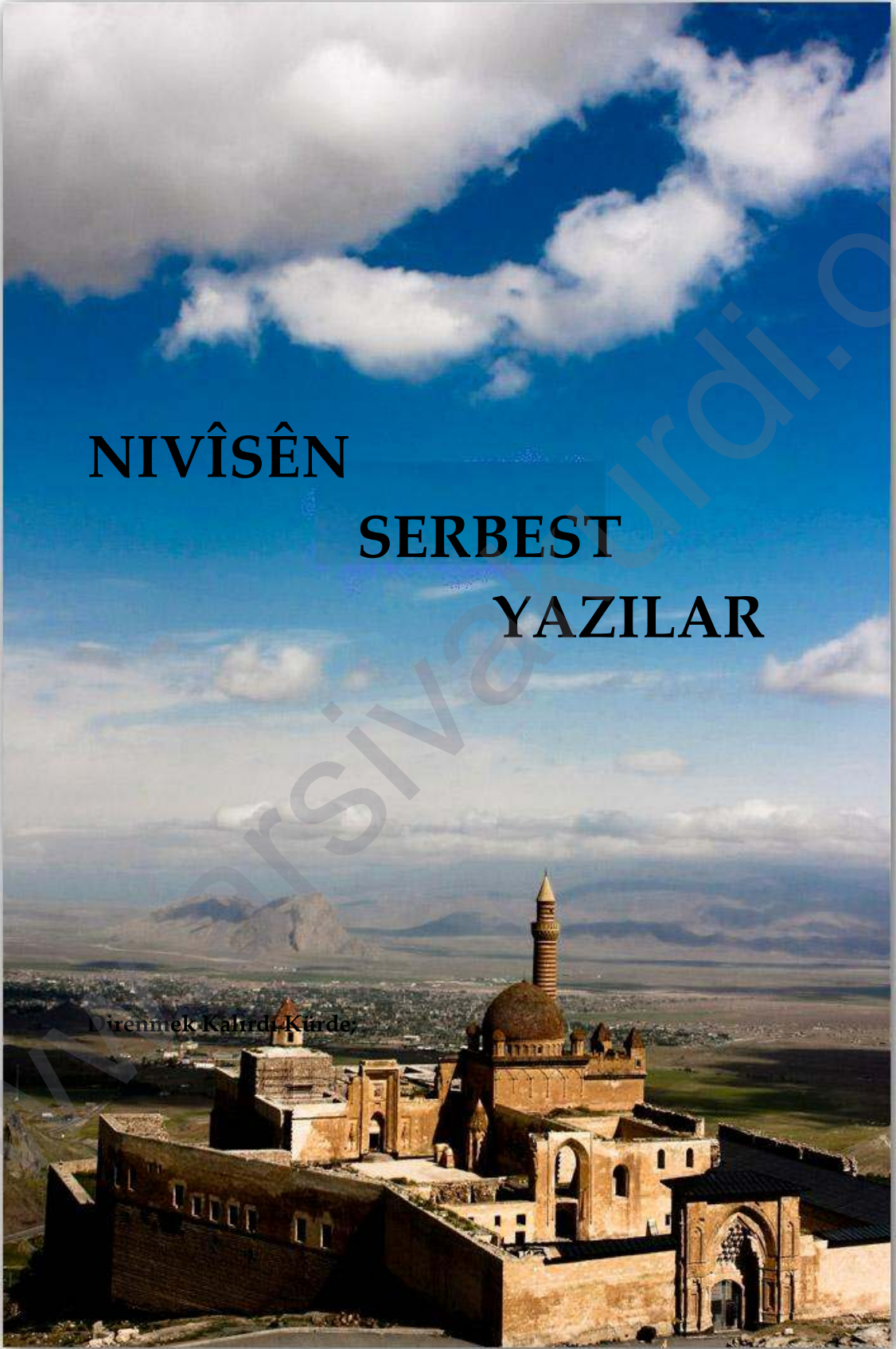
Sen, birçok Tarih 2'nin kurduğu, sadece iktidarın, modernitenin ya da sermayenin belirlemediği bir hafızadan beslenen bir romandır. Ancak geçmişe dönük bir nostalji kesinlikle değildir. Yas tutmaya bir çağrıdır; çünkü geçmiş değiştirilemez. Aynı şekilde yeni bir gelecek, geçmiş hiç yaşanmamışçasına kurulamaz. Yeni bir geleceği düşleyebilmenin araçları ve yöntemlerini yeniden düşünmeye de böylelikle davet eder bizi. Benjamin'in kullandığı anlamıyla bir hikâye değildir *Sen*. Yine de devlet, iktidar, baskı, yıkım, işkence, hapisane deneyimlerinin hem Kürt sözlü geleneğinden hem de yazarın kendi hikâyesinde beslenen biraradalığı roman türünün seküler, rasyonel ve modern yapısını bozmaktadır.

NIVÎSÊN

SERBEST

YAZILAR

Direnmek Kalırdı Kürde

Diyarbakır Cezaevi

Onur Günay

Şiddetin Eleştirisi'nde Walter Benjamin, hukukun şiddet tekeline olan ilgisinin kanuni amaçları korumak niyetinden ziyade, hukukun kendisini korumak niyetiyle ilgili olduğunu yazar. Benjamin'e göre şiddet hukukun tekelinde olmadığı müddetçe, elde etmek için uğraşacağı amaçlarla değilse de sadece hukukun dışındaki varoluşu ile hukuku tehdit eder. "Şiddet, bir araç olarak ya hukuk yapıcı ya da hukuk koruyucudur"²⁴. Benjamin, şiddeti hukukun temeli olarak görür ve bunun en önemli dışavurumunu da ölüm ve yaşam üzerindeki şiddet olarak görür. Hukuk (yasa) kendini -herhangi bir kanuni işlemde daha çok- şiddetin yaşam ve ölüm üzerindeki icrasında teyit eder²⁵. Bu yazıdaki amaç da temel olarak devletin ve hukukun şiddetle olan ilişkisini bu kavramlar açısından incelemek, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi'nde yaşananlara, daha sonra tüm Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da yaşanan iç savaşa ve olağanüstü hal (OHAL) durumuna bu çerçeveden bakmaktır.

12 Eylül darbesi ile beraber Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananlar bize yeni bir hukuk anlayışının nasıl kurulduğunu ve aslında tüm yapılanların bir çeşit hukuksuzluk ya da hukukun dışına çıkılma hali değil de tam olarak yeni bir hukukun kuruluşu olduğunu, egemenliğin tekrar nasıl inşa edildiğini göstermektedir. Diyarbakır Cezaevi'nde yaşananları tarif etmek bu yazının sınırlarını ve de haddini aşmaktadır, ancak yine de "içeride" olup bitenler ile ilgili bilebildiklerimiz ve okuyabildiklerimiz gerek 12 Eylül askeri darbesini gerekse devletin hukuk ve şiddeti nasıl kurduğunu ve kullandığını açık bir şekilde göstermektedir. İnsanın tahayyül sınırlarını zorlayan ve her seferinde bu kadar da olur mu, olabilir mi dedirten anlatılar bize şiddetin bir araç olarak nasıl yeni bir hukuk düzeni kurduğunu ve bunun tüm bir bölgenin kaderini

²⁴ Critique of Violence, Walter Benjamin (1927), s.243

²⁵ Critique of Violence, Walter Benjamin (1927), s.242

nasıl çizdiğini göstermektedir. Kötülüğün bu kadar sıradanlaşmasının nasıl olup da bu denli “meşru” bir şekilde yapıldığını anlamak açısından da ciddi fikirler vermektedir.

Anlatılanlar içerisinde bir yandan insanlara vurulan, “sokulan” coplar, kalaslar ve yapılan hakaretler, pislükler, dışkılar ve yıl boyunca yıkanmamaktan kaynaklı bitler, sakat bırakılan, delirtilen ve öldürülen insanların anıları; diğer yandan ise direnişler ve açlık grevleri... Mahkûmların kendi aralarında konuşmalarının dahi yasak olduğu böylesi bir ortamda komik anılar da öne çıkabiliyor. Yine de tüm mahkûmlar sayfalarca süren mülakatlarından sonra bile anlattıklarının tüm yaşananların ancak çok küçük bir kısmı olabileceğini söylüyor ve ekliyorlar: “Diyarbakır Cezaevi’nde yaşananların tamamıyla anlatılması mümkün değildir.” Tüm bu anılar içerisinde benim aktaracaklarım ise doğal olarak bu anıların sadece çok küçük bir kısmı, ancak yine de yaşanan vahşet açısından bize fikir verebilecek türden anlatılar.

Tüm koğuşlarda farklı işkence metotları uygulandığından onlarca farklı işkence çeşidi geliştirildiğini görüyoruz. Mesut Baştürk anlatıyor: “27. koğuş havalandırmasının ortasında bulunan lağım çukuru açılıyor; tutuklular tek sıra halinde, lağım çukuruna kafalarını daldırıp çıkarıyorlar. Bütün koğuş, yüzleri gözleri bok içinde, koğuşlara giriyor. Komutanın sil emrine kadar hiç kimse yüzündeki boku silemezdi. Çünkü kontrole gelebilirdi.”²⁶ Bir başka arkadaşının anlattığı bir olayla devam ediyor: “1981 direnişinde hücrede elleri kolları bağlı bir vaziyetteyken askerler canlı küçük bir fare getirip, bunu yiyeceksin diyorlar, fareyi ağzına sokuyorlar. Fare ağzını ve dilini kemirmeye başlıyor. Askerler coplarla fareyi arkasından ağzına doğru itiyorlar. Bakıyor ki fare kendisine daha büyük zararlar verecek, bu sefer kendisi dişleriyle fareyi ısırıyor. Askerler de ha bire fareyi coplarla itiyorlar. Arkadaşımız da boğulmamak için fareyi yutuyor. Daha sonra bize, ‘Ne yapabilirdim? Ben onu yemesem o beni yiyecekti’ dedi.”²⁷

²⁶ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.103

²⁷ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.103

Cezaevi koşulları dolayısıyla yapılan bir açlık grevinde, greve katılan Halit adlı bir tutuklunun yaşadıklarını “bilinci açık olan” başka bir tutuklu anlatıyor: “...Açlık grevi sırasında koşullara uymadıkları için herkesi hücrelere yığmışlar. İşte o sırada hücrelerin lavabo ve tuvalet taşları kırılmış, bu kırılmalardan ve cezaevinin yapısındaki bozukluktan bütün tuvalet pislikleri o iki hücreye yığılmış bulunuyordu. Ve bu arada dışarıya taşmalar da oluyordu. Oradaki o kokuyu tanımlamak oldukça güç. İşte bu sözünü ettiğim Halit denilen kişi de o fosseptiğin içerisindeydi. Ben hücredeyken gözlerimle tanık oldum buna.”²⁸

Behlül Yavuz anlatıyor: “Yılmaz’ın bulunduğu koğuşta, bütün koğuş esas duruşta izlerken, koğuşun gözleri önünde üç kişiyi döve döve öldürmüşlerdi ve hiç kimse hazır ol vaziyetini bozamamıştı. Böyle bir dehşetin yaşandığı yerde insanlar nasıl yaşar, buna nasıl dayanır, gerisini siz düşünün.”²⁹ Bu acıyı ve dehşeti ise şöyle tarif ediyor: “Diyarbakır’da yaşanan vahşetin bir benzerini yeryüzü bu çağda hiç görmemiştir. Diyarbakır vahşetinin tanımı o vahşetten kurtulmak için insanın haşlanırken bile kıpırdamama halidir ve Dörtler o şekilde haşlandılar. Bu vahşetin acısının en iyi tarifini kendini yakan o dört insan gösterdi (*Ferhat Kurtay, Eşref Anyık, Mahmut Zengin, Necmi Öner*)... İşte bu arkadaşlar, bir dönemin vahşetine karşı kendilerini ve bu mum misali yanmayı, yaşanan vahşete tercih ettiler... Yatakların pılı pırtılarıyla ve tinerle kendilerini yaktılar; o tiner hemen tutuşmuyor, yavaş yavaş tutuşuyor; haşlama noktasında da hiçbir ideoloji, din geçerli değil, ne olursanız olun, can havliyle zıplar kaçarsınız, ama o insanlar kaçmadılar; birbirlerine sarılarak mum gibi dirhem dirhem yandılar. Evet, gençtiler, kahramandılar! Ama çektikleri acının tarifi yoktur ve Diyarbakır Zindanı öyle bir vahşetti ki, insanlar haşlanarak ölmeyi tercih ettiler...”³⁰

---

²⁸ Cezaevi Cezaevi, Neyyire Özkan, Onur Yayınları 1986, s.124

²⁹ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.34

³⁰ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.34

“Daha önceki geçmişlerinin olmadığını zanneden insanlar, cezaevinde doğduklarını zannedenler”, “cezaevini öbür taraf, gardiyanları da zebani zanneden Çoban Halil” ya da “sara hastası olduğu için bayılan ama gardiyanlar tarafından numara yaptığına inanıldığından, uyandırılmak için burnuna çakmak tutulan ve de burnu tamamıyla yanan Hakkarili bir tutuklu”³¹ da sanırım Diyarbakır Cezaevi’nde yaşanan şiddeti biraz olsun idrak edebilmemiz için fikir verecektir.

Yetkileri artırılıp devasa birer güç haline getirilen “Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri” olağanüstü kurumlar olarak görülüyor ve işliyordu. Hukukun kullanılmasındaki keyfiyet ise 12 Eylül rejiminin temel yapıtaşlarından biri olarak öne çıkıyor. 12 Eylül döneminde bölgede görev yapan Avukat Mustafa Özer anlatıyor: “Sanıkların dosyalarına ulaşmak, hukuki yardımda bulunmak, aylarca süren gözaltında onlara ulaşmak, akıbetleri hakkında bilgi edinmek asla mümkün değildi.”³² Mahkemeye dilekçe verip de bu yüzden öldürülen ya da savunma yaptığı için günlerce işkencede kalan, öldürülen tutuklular bize 12 Eylül hukuk sisteminin nasıl işlediğini gösteriyor. Diyarbakır Cezaevi “yasal” olmadığı halde tahliyeden sonra tutukluları uzun süreler cezaevinde tutabiliyordu. “Tahliyeden günlerce sonra bırakılanlar vardı. Ben 12 gün gibi uzun olmayan bir sürede bırakıldım. Ama 90 gün sonra bırakılanlar da oldu.”³³

12 Eylül süresince Diyarbakır Cezaevi’nde yaşananlar ve dönemin hukuk sisteminin işleyişi, yeni hukuk sisteminin ve rejimin nasıl kurulduğunu en çarpıcı haliyle göstermektedir. Bu süreç boyunca önceki dönemin anayasasına göre suç olabilecek her türlü devlet edimi ve şiddeti yazılı olmasa da yasalaştırılmış ve bir şekilde “meşrulaştırılmıştır”. Avukat Mustafa Özer, dönemin yargı sistemini özetliyor: “Dönemin siyasal konjonktüründe yargı sistemi, Komutan, Adli Müşavirlik, Askeri Savcılık, Askeri

³¹ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 200, s.58

³² Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.201

³³ Cezaevi Cezaevi, Neyyire Özkan, Onur Yayınları 1986, s.137

Mahkemeler ve Cezaevi Müdürlüğü bileşenlerinden oluşuyordu. Bu bileşenler için yasal mevzuatın pratiğe uygulanmasının hiç mi hiç önemi yoktu.”

Dönemin ruhu ve yaşananlar Türkiye tarihinde “sıkıyönetim”, “darbe” gibi isimlerle anılıp tüm bu durumlar ya görmezden gelinir ya da istisnai bir halmiş gibi sunulur. Ancak bu halin ne kadar istisnai olduğu konusunda bölgede yıllarca süren OHAL’in tarihini ve bu kadar yıl devam edişini düşünmek yeterince açıcı ve faydalıdır. Walter Benjamin *Tarih Kavramı Üzerine*’de açık bir şekilde bu durumu tasvir etmiştir: *Ezilenlerin geleneği gösteriyor ki, içinde yaşadığımız “olağanüstü hal”, bir istisna değil kuraldır.*³⁴ Giorgio Agamben, *İstisna Hali* isimli kitabında bu bağlamda Hitler dönemini 12 yıl süren bir istisna dönemi olarak kabul eder. Agamben’e göre, “bu açıdan, modern totalitarizm, istisna hali aracılığıyla, yalnızca siyasi hasımların değil, şu ya da bu nedenle siyasi sistemle bütünleşmeyecekleri belli olan yurttaş kesimlerinin bedenlen ortadan kaldırılmasına izin veren bir iç savaş olarak tanımlanabilir. O zamandan bu yana, –Hitler döneminden itibaren- kalıcı bir acil durum halinin oluşturulması, çağdaş devletlerin, demokratik denilenlerinin temel uygulamalarından biri haline geldi”³⁵ ve de Agamben bu “istisna halinin” en temel niteliklerinden biri olarak kalıcı yöntem uygulamasına dönüşme eğilimini gösterir.³⁶ Hukukun askıya alınması ve şiddetle oluşturulan yeni rejimin kendi meşruluğunu sürekli “olağanüstü hal”e dayandırması, “olağanüstü hal”i bir kural haline getirmiştir.

Bana göre, bu bağlamda Diyarbakır Cezaevi’nin özellikle “bölge”nin tarihinde çok önemli bir yeri vardır ve burada yaşananlar belli biçimler ile tüm bölge tarihini belirlemiştir. Bir taraftan içeride olup bitenler ile şiddet araçsallaştırılarak yeni bir hukuk, yeni bir rejim inşa edilirken diğer taraftan da Kürt kimliği ve tüm bölgenin tarihi şekillenmekte, şekillendirilmekteydi

³⁴ Son Bakışta Aşk, Walter Benjamin, seçme yazıları, Metis Yayınları, s.43

³⁵ İstisna Hali, Giorgio Agamben, Otonom Yayınları, s.10-11

³⁶ İstisna Hali, Giorgio Agamben, Otonom Yayınları, s.15

(Belirtmek gerekir ki bu tek taraflı bir süreç değildir ve bir taraftan devlet kendini inşa ederken, Kürt hareketi de kendini ve direnişi belli biçimlerde Diyarbakır Cezaevi üzerinden tanımlamıştır). *Şiddetin Eleştirisi'*ne geri dönersek, Benjamin hukuk yapıcı şiddet ile hukuk koruyucu şiddet arasında diyalektik bir azalıp artma ilişkisi tanımlamıştır. Öyle gözükmemektedir ki, Diyarbakır Cezaevi'nde hukuk "yapan" şiddet, şekli değişmiş olsa da savaşla, faili meçhullerle, OHAL ile kendini devam ettirmektedir, ancak yeni durumdaki amacı hukuku "yapmaktan" ziyade hukuku "korumaktır".

Dışarıda insanlar içeride neler olduğunu ancak yıllar sonra öğrenmeye başlamıştır ancak Diyarbakır Cezaevi darbeden itibaren başta mahkûmların ve yakınlarının hayatlarında kalıcı etkiler bırakarak, bölgedeki hayatı her açıdan etkilemiştir. Behlül Yavuz anlatıyor: "O dönemi yaşayan insanlar arasında bir güven bunalımı var. Kürt milletinin hak ve hukukundan vazgeçmemişler ama kendilerine de güvenemiyorlar, bir şey üretmiyorlar, bir sürü fiziki sağlık sorunları yaşıyorlar... 12 Eylül bitmiş, Olağanüstü Hal kalkmış, biz 2003'ün Eylül'ündeyiz, iki gün önce oturduğumuz kahveye polis girmiş. 'Polis, kalkın kimlik araması yapılacak' denildiği anda hemen başımı masanın altına eğdim ve kustum." ³⁷

Selim Dindar kendi izlerini anlatıyor: "Ben ülkemizde geçmişte yaşanan bir vahşeti anlatıyorum. Bugün 43 yaşındayım, Diyarbakır Cezaevi'nden konuşulduğunda hâlâ hayattan kopuyorum. İçimdeki fren boşalıyor, bağırarak, ağlamak, haykırmak istiyorum. Benim hanımım ve çocuğum var. Kalabalık bir ailem ve dost çevrem var. İçimdeki frene basamıyorum ve herkesin önünde hüngür hüngür ağlıyorum, ağlıyorum"³⁸... Dindar' a göre, "Diyarbakır Cezaevi'ndeki insanları birer militan haline getirdiler. Bunların yüzde 80'den fazlası dağa çıktı. İnsanın oradaki vahşeti gördükten sonra normal yaşama dönmesi çok

³⁷ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.36

³⁸ "Üç yılını 'cehennem'de geçirdi", Neşe Düzel, Radikal

zordu. 'PKK hareketi 1984'te patladı' derler ya, bu tarih, Diyarbakır Cezaevi'nden ana tahliyelerin olduğu tarihtir."³⁹

Korku ve "Susmak"

İşkencelerle beraber cezaevinde, 12 Eylül ile birlikte tüm ülkede, özellikle de bölgede korku, bir yaşam biçimi halini alır. 1984'ten sonra bölgede başlayacak OHAL de bunun somutlaşmış halidir. "Alışmamıştık, ama şaşırılmamayı da zorunlu olarak öğrenmiştik."⁴⁰ Yaşanılan korku tüm bölge insanının ruh halini anlatmaya yeterli bir hal almaya başlar. "İşkence sayesinde tek tek bireyler aracılığıyla tüm topluma korkmayı öğreterek ciddi bir yaptırım aracı olarak kullanılır."⁴¹ İnsanlar bir taraftan işkence anlatılarıyla kuşatılmışlardır – mahkûmların söyleyişi ile devlet var gücünü kullanıp elinden geldiği kadar insanı bu tezgâhtan geçirmeye çalışmaktadır-, diğer taraftan da gündelik hayat militarize edilmeye başlanmıştır ve korku sürekli bir ruh halinin adıdır artık. Avukat Cemşit Bilek, Diyarbakır Cezaevi'ni ve OHAL'i anlatıyor: "Yani cezaevindeki haksızlıkların benzeri dışarıda da yaşıyordu, insanlar aynı tedirginlikleri yaşıyorlardı, akşam belli bir saatten sonra herkes evine kapanıyordu, biraz geç saatte kapısı çalanların yüreği ağzına geliyordu. Dışarıdaki bu tedirgin yaşam bir iki yıl öncesine kadar devam etti."⁴² Linda Green, benzer bir şekilde Guatemala'da korkuyu bir yaşam hali olarak tanımlar ve ekler: "Yakın geçmişteki işkence, ölüm, katliam ve yok edilmelerin izi, bireylerin bedenlerine ve kolektif hayal gücüne sürekli bir tehdit algısı aracılığı ile yazılır."⁴³

Her çeşit işkence ve infazlarla Diyarbakır Cezaevi'nde oluşturulan korku ve belirsizlik bir yaşam biçimi halini almıştır, bunu

³⁹ "Üç yılını 'cehennem'de geçirdi", Neşe Düzel, Radikal

⁴⁰ Cezaevi Cezaevi, Neyyire Özkan, Onur Yayınları 1986, s.121

⁴¹ Beste Tungandame, psikolog, işkence rehabilitasyon uzmanı, Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.6

⁴² Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.197

⁴³ Fear as a Way of Life, Linda Green, Columbia University Press, S.55

sağlamanın önemli bir yolu da insanları susturmaktır. “Birbirine çok benzer durumda olan insanların, aynı mekânda günde 24 saatini, ayda 30 gününü, yılda 12 ayını ve böyle yıllarını geçiren insanların bile birbirlerini tanıyamaması, birbirleriyle hiçbir şey konuşamamaları...”⁴⁴ Tüm OHAL yılları boyunca bölgede bir taraftan iç savaşıla, faili meçhullerle diğer yandan da sembolik şiddetle yüz yüze gelen bölge insanı için de sadece susmak ve en yakındakilerle bile durumunu paylaşamamak çok fazla rastlanan ve yaşanan korkuyu artırdığı gibi, insanları birbirinden uzaklaştıran ve izole eden bir durumdur. Michael Taussig’e göre, “Susturmak ve suskunun arkasındaki korkunun derdi hafızayı silmek değildir. Aksine, hafızayı tek tek bireylerin metanetinin derinliklerine yollayarak gerçeklik ve kurgunun birbirine karıştığı, daha fazla korku ve belirsizlik yaratmaktır.”⁴⁵

Hafızanın Adresi Bedenler

Diyarbakır Cezaevi ile ilgili neredeyse bütün anlatılarda ortaya çıkan bir başka şey de orada yaşayan mahkûmların fiziksel yahut psikolojik rahatsızlıklarının olması. Her ikisi de anlaşılabilir olmakla beraber burada dikkat çekmek istediğim konu, fiziksel hastalıkların önemli bir yer kaplaması ve insanların bedenlerini, yaşananları hatırlamak için kullanacakları –kimi zaman isteyerek kimi zaman istemeden, farkında olmadan- alanlar olarak kurlmaları. Linda Green’in dediği gibi, “bedenlerindeki fiziksel acılarının ve ıstıraplarının dahi bir karşı-diskura ve mücadele alanına dönüşmesi”⁴⁶. Bir ihtiyarın anlattıkları durumu adeta özetlemekte: “Ben unutmaya çalışsam ne olacak, bedenimdeki bu ağrılar unutmama izin vermez ki.”⁴⁷ OHAL bölgelerinde hastalıkların çok fazla olması ve insanların bedenlerinin sürekli olarak fiziksel acılar yaşamaları, durumun bu dönemde de devam ettiğini gösteriyor. Doktor Seyfettin Kızıllan: “Bu bölgede çok

⁴⁴ Cezaevi Cezaevi, Neyyire Özkan, Onur Yayınları 1986, s.135

⁴⁵ Walter Benjamin’s Theory of History, The Nervous System, Michael Taussig(1992), s.27

⁴⁶ Fear as a way of Life, Linda Green, s.9

⁴⁷ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003

ciddi tahribatlar yaşandığını; 30 bin insanın ölümü, maddi kayıplar, ahlaki erozyonlar, kötü uygulamadan, şiddetten, işkenceden kaynaklanan bir sürü psikolojik hastalık; kadınlarda sebepsiz kanamalar, kaşınmalar, mide ağrıları, intihar gibi vakaların yaşandığını, Olağanüstü Hal yönetiminin toplum sağlığını çok kötü bir şekilde bozduğunu hep söylüyordum.”⁴⁸ Sanırım Linda Green’in Guatemala’daki kadınların bedenleri ve hastalıkları ile şiddet arasında kurduğu ilişki bölge insanında da çok benzer bir şekilde işlemektedir: “Bu kadınlar, bu şiddetin sadece kurbanları değil aynı zamanda onlar bedenleri ile kendilerine karşı işlenmiş toplumsal, kültürel ve politik suçları da tarihe geçiriyorlar.”⁴⁹

Terör Fantezisi ve Devlet

12 Eylül’ün daha ilk günlerinden itibaren, askerler ve denetimlerindeki basın kuruluşları tarafından tüm ülkede sağ-sol çatışmalarının olduğu ve bunun nedeninin de beceriksiz politikacılar olduğu söylendi. Zira darbe bu şekilde meşrulaştırılmaya çalışılıyordu. Söylenenlere göre ülkede terörizm kol geziyordu ve “vatandaşlar” rahatça sokaklarda gezemiyordu. Ancak sürekli bahsedilen bu çatışmalarda ölen, göz altına alınan ya da işkence gören insan sayısı darbenin yakınına bile yaklaşmamıştı. Tanımlanan bu aşırı güçlü “terör hayaleti” sayesinde gerçeklik ve kurgu iç içe geçmişti. Bu durum askeri darbeler, haksız tutuklamalar, işkence gibi politik alanların yanı sıra politik kültür olarak da belirsizlik ve korkunun yaygınlaşmasını da sağlamaktadır.⁵⁰ Devlet olarak tanımlananlar da -12 Eylül Türkiye’si için askerler- teröristlerin, bölücülerin, gerillaların ya da suçluların sezilen, olduğu varsayılan güçlerini akıllarından çıkaramıyorlar.⁵¹ Aretxaga’nın bahsettiği bu

⁴⁸ Doktor Seyfettin Kızıllan, Diyarbakır Tabipler Odası, Serbesti, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.160

⁴⁹ Fear as a Way of Life, Linda Green, Columbia University Press, s.112

⁵⁰ Maddening States, Begoña Aretxaga, s.402

⁵¹ Maddening States, Begoña Aretxaga, italikli bölümü Türkiye’deki 12 Eylül durumu düşünülerek değiştirildi., s.402

paranoyak ikizleme dinamiği sayesinde de devlet ve düşmanları güçlü birer hayali kurgu olarak üretilirler. Bu şekilde devlet, kendi ürettiği “terörist” imajının gücünün saplantılı büyülenmesi ve her şey üzerinde tam kontrol sağlayan bir devlet fantezisi ile, ‘terörist’te olduğunu farz ettiği gücü elde edebilmek için kendini ‘terörist’ uygulamalarla kurar. (Begoña Aretxaga)

Bu durumla ilgili Diyarbakır Cezaevi hakkında anlatılan birçok olaydan biri, yiyecek paylaşmak için aralarında komün kuran dört tutuklunun başına geliyor. K.Y. anlatıyor: “Tabi komün deyince asker de komünü olağanüstü bir örgüt şekli olarak anlıyor. Bir baktık ki bir sürü asker gelip kapıya vurdular ve tek tek isimlerimizi saya saya bizi dışarı çıkardılar. Dışarıda bizi döve döve dört tane kalas kırdılar. Gardiyan bir asker... Bunlar bizi dışarı çıkarmış öldüresiye dövüyorlar, elimizi yakıyorlar, vücudumuzda sigara söndürüyorlar; ‘Ulan siz kimsiniz komün kurarsınız?’ diye bağırıp ha bire dövüyorlardı, her tarafımızı yara bere içinde bıraktılar. En sonunda bir arkadaşımız Serdar Can, çıkıp bin bir belayı göze alarak onbaşıya, ‘Komutanım, siz yanlış anlıyorsunuz. Komün öyle örgüt falan değil. Bazı arkadaşlarımızın ziyaretçileri gelemiyor, dolayısıyla durumları iyi değil, o yüzden yiyecek bir şey aldığımızda beraber paylaşıyoruz. Bizim yaptığımız budur başka bir şey yok’ dedi... Nihayet onbaşı yakamızı bıraktı.”⁵² Bir başka örnek de gardiyanların, eğitimleri sırasında tutuklular için “anaları ve bacalarıyla zina yaptıklarına”⁵³ inandırılarak yetiştirilmeleri. Begoña Aretxaga’nın bahsettiği gibi fantezi sayesinde devlet kendini şiddet üzerinden kurabiliyor, rasyonaliteden ziyade bu fazlalık sayesinde kendini şiddetle ve ‘terörist’ uygulamalarla var edebiliyor.

Gestapo

Hapishanedeki gardiyanlar gerçek isimlerini kullanmamışlardır. Bu dönem kendilerine koyulan isimlerle birbirleriyle anlaşmakta

⁵² Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.70-71

⁵³ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.31

ve tutuklular arasında da bu şekilde bilinmektedirler. “Gestapo” kod adlı gardiyan birçok anlatıda karşımıza çıkacaktır. “Tayyip Erdoğan'a, belediye başkanlığı döneminde danışmanlık yapan gazeteci Altan Tan'ın babası Bedii Tan'ı da bir gardiyan işkenceyle öldürdü.”⁵⁴ “Arkadaşlar da Gestapo'nun dişlerimi nasıl kırdığını gördüler, vahşi hayvan gibi bir adamdı...”⁵⁵ Gestapo ile ilgili anlatılardan anlayabildiğimiz kadarıyla bu gardiyan tutuklulara en fazla işkence yapan ve onları en hırsla dövenlerden birisi.

Diyarbakır Cezaevi anlatılarında adı en çok geçen tutuklulardan biri daha sonra Diyarbakır HEP İl Başkanlığı yapacak olan Vedat Aydın'dır. Aydın, başkanlığı sırasında 5 Temmuz 1991'de emniyetten geldiğini söyleyen bir grup tarafından kaçırıldı ve 7 Temmuz'da bir “faili meçhul”e kurban gitti. Vedat Aydın ile ilgili bir hikâye: “Rahmetli Vedat Aydın'ın cüssesi çok iriydi; cesur bir arkadaşımız olduğu için onu bir türlü zaptedemiyorlardı. Vedat Aydın biraz da küfürbazdı, getirirlerken bütün o askerlere küfrediyordu. O yüzden ona ve Zeki Karataş'a kelepçe takarak hücrelere getirmişlerdi. Hatta Vedat Aydın, o zamanki yüzbaşının yüzüne de tükürerek ‘pis Gestapo’ dedi; bizim hücremizin başında bekleyen gardiyana da, o kanlı tükürüğüyle tükürerek ‘senin de ananı, avradını ...’ dedi. Ve gardiyan dehşete kapılarak ‘verin lan onu bana, parçalayacağım!’ diye bağırıyordu ancak tam o sırada hücrenin kapısı açıldı ve Vedat'ı içeriye çektik, ne yaptılarsa Vedat'ı geri vermedik.”⁵⁶ Burada önemli olan şudur ki Vedat Aydın'ı o gün parçalayamamışlardır ancak 7 Temmuz'da Ergani'de bir yol kenarında bulunan Vedat Aydın'ın cesedi işkenceden tanınmayacak haldedir ve de daha sonradan açığa çıkacaktır ki onu bu hale getiren, Türkiye'nin “Gestapo”su sayılan JİTEM'dir. “Vedat Aydın'ın kaçırılması, faili meçhullerin miladı olarak bilinir. Aydın, ağır işkenceler edildikten sonra katledildi.

⁵⁴ Selim Dindar Gestapo kod adlı gardiyandan bahsetmektedir. “Üç yılını 'cehennem'de geçirdi”, Neşe Düzel, Radikal

⁵⁵ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, K.Y adlı mahkum, s.67

⁵⁶ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, K.Y adlı mahkum, s.71

Onu sadece Diyarbakır değil, tüm Kürtler kucakladı. Yüz bin insan cenaze törenine katılarak Vedat Aydın'ı bağrına bastı. Ondan sonra ölüm makinelerinin düğmesine basıldı."⁵⁷ Kim bilir belki de Vedat Aydın, yüzüne tükürdüğü ya da küfrettiği, Diyarbakır Cezaevi'nde fazlaca bulunan "Gestapo"lardan biri tarafından öldürülmüştür.

Dijwarlar ve Hizbullah

Diyarbakır Cezaevi gerek koşullarının "olağanüstü"lüğü ve buradan çıkan vahşet hikâyeleri ile gerekse somut anlamıyla içerden çıkan Dijwarlar⁵⁸ ve Hizbullahçıları ile bölgenin kaderini çizmiştir. Orhan Miroğlu burası için, "Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde bir değil birçok Dijwar yetiştirildi ve gün geldi bu insanlar, özellikle 1990'lardan itibaren birer ölüm makinesine dönüştüler..."⁵⁹ der. Dijwar, Kürtler içinde Apê Musa olarak bilinen ve herkesin sevgisini kazanmış ünlü gazeteci yazar Musa Anter'i öldüren kişinin kod adı. "JİTEM'e gittik. Geldiğimizde Ali Ozansoy, 'Tamam' dedi. Hamid, Apê Musa'yı vurmuş, olayı yapmış. Biraz sonra Hamid geldi. Hamid 'Tamam, vurdum' dedi. Hogir 'Niye yanımıza getirmedin, niye bu iş yolda oldu?' diye sordu..."⁶⁰

Hizbullah konusu ile Diyarbakır Cezaevi'nin ilişkisi ise bugüne kadar çok da fazla göz önüne çıkmamış, görece daha geri planda durmuştur. Çocuk koğuşunda kalan K.Y. anlatıyor: "Çocuk koğuşunun açılması aslında normal değildi. Herhalde kolordunun, askeriyenin, devletin bilinçli bir politikasıydı. Ayrıca o dönem Diyarbakır'da uçak kaçırın dört hava korsanın da

---

⁵⁷ Vedat Aydın'ı Ersever Ekibi Öldürdü(1),11-03-2004 bianet.org,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv>

⁵⁸ Musa Anter'in tetikçisinin kod adı, cezaevindeki samimi itirafçılardan birisi. Daha sonra JİTEM operasyonlarına katılıyor. Dijwar, Orhan Miroğlu, Avesta 2004

⁵⁹ Dijwar, Orhan Miroğlu, Avesta 2004, s.12

⁶⁰ 'Apê Musa'ya Tetiği Hamid Çekti'(2)11-03-2004 bianet.org,
<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv>

katkılarıyla (Biliyorsunuz o korsanlar İslami Cihat patentliydi) Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi'nde Çocuk Koğuşu kuruldu. Bu hava korsanları, Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeydiler ve Esat Oktay Yıldırım'ın da çok yakın dostlarıydılar, dolayısıyla işkencelerden ve diğer uygulamalardan muaftılar. Korsanların başı olarak bilinen Yılmaz Yalçın'ı ise, Çocuk Koğuşu'na sorumlu yaptılar. O dönem yakalanan birçok insan çocuk yaştaki oğlu ya da kardeşiyle beraber tutuklanmıştı. Bunların sayısı da az değildi. Çocuk Koğuşu şöyle bir anlayışla kuruldu: 'Eğer bu çocukları ağabeylerinden, babalarından ayırırsak, hem bölücü fikirlerden uzak tutmuş oluruz, hem de kendi isteğimiz doğrultusunda onların kafasını şekillendiririz'..."⁶¹

Belirtmek gerekir ki burada bahsedilen anlayış daha sonra PKK ile mücadele etmek için bölgede Hizbullah'ın güçlendirilmesi fikriyle ciddi paralellikler taşır. K.Y.'nin anlatısının devamı ise bir cezaevinin kocaman bir coğrafyanın kaderini nasıl çizdiği ile ilgili ciddi fikirler verir: "İşte bütün çocuklara uzun, tesettürlü don (ailelerine aldtarak) giydireyorlardı, yoğun bir şekilde Kuran okutuyorlardı. Özellikle şeriat uygulamalarının anlatıldığı yayınları okutuyorlardı. Radikal İslamcı örgütlerin yetiştirdiği insan tipinin aynısını orada yetiştiriyorlardı. Mesela Türkiye'nin bir Darülharb olduğunu, Türkiye'nin bir şeriat devleti olması gerektiğini söylüyorlardı; tamamıyla şeriat anlayışına ve duygularına uygun bir gençlik yetiştirdiler. Nitekim o koğuşta yetişen çocukların bir kısmının, daha sonra Hizbullah'ın karıştığı faili meçhul cinayetlerde de kullandıklarını dolaylı yollardan öğrendik."⁶² Burada da özellikle 90'larda bölgede gerçekleştirilen faili meçhul cinayetlerden bahsedilmektedir.

---

⁶¹ Serbesti, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.67

⁶² Serbesti, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.67-68

Eğitim

Diyarbakır Cezaevi'nde insan aklının almayacağı türden işkencelerin ve her türlü infazın "eğitim"; mahkûmların da askeri öğrenci olarak kodlanması bölgenin ve Kürtlerin devlet katında nasıl anlamlandırıldığına dair ciddi ipuçları taşır. Aslında bu durum 12 Eylül 1980'den önce kurulan söylemden çok da farklı değildir, ne de olsa Kürtlerin sürekli olarak "eğitimsiz, cahil ve isyankâr" olarak kodlanması, anlamlandırılması cumhuriyetin ilk yıllarına dayanmaktadır. Doğru düzgün Türkçe 'bile' bilmedikleri için cahil denilen Kürtler için bölgedeki eğitim sürekli olarak kendi kimliklerinden sıyrılıp "gelişme", "cahillikten kurtulma" ve "asimilasyon" aracı olarak kullanılmıştır. Bölgeye giden bazı öğretmenlerin ya da devlet memurlarının Kürtleri "kuyruklu" sanması⁶³ aslında Türkiye'de bu konuda var olan toplumsal tahayyülün sadece biraz uç bir dışavurumudur. Sürekli olarak Kürt kimliğini ya da en basitinden varlığını bile yok sayan "eğitim projeleriyle" gündeme gelen bir bölgenin ve "cahillik" ile anlamlandırılan, kendi benliği mevzubahis edilmeyen bir halkın "içerideki" durumu da çok farklı değildir.

Diyarbakır Cezaevi'ndeki mahkûmların anlatılarında ortak olan bir görüş cezaevindeki uygulamaların ve eğitimin asıl amacının Kürt kimliğinin tamamıyla yok edilmesi ve muhalefetin tamamen susturulması olduğu yönündedir. Söz konusu "eğitim" her ne kadar vahşet içerisinde gerçekleştiriliyorsa da mahkûmların anlatımına bakılırsa cezaevindeki eğitimin içeriği dışarıdakinden çok da farklı değildir. Kenan Kızıl anlatıyor: "Uygulamalar 'eğitim' adı altında başladı; önce koşullar arası konuşmaları yasakladılar, sonra nizami yürüyüşleri dayattılar; daha sonra ırkçı marşları, Atatürk'ün nutuklarını, Atatürk'ün İlke ve İnkılaplarını ezberletmekle baskı programını hayata geçirmeye başladılar." ⁶⁴ Ve de en büyük kurallardan biri Kürtçenin hiçbir şekilde kullanılmamasıdır -ki Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde okula yeni

⁶³ Bölgede ve Diyarbakır'da birçok insanın bizzat karşılaştığı bir durumdur.

⁶⁴ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.61

başlayan çocuklardan istenen de budur- hatta sadece Kürtçe bilen mahkûmlardan da beklenen budur. İlk sorgulamayı bitirip, hücreden çıkmak için başta İstiklal Marşı olmak üzere 50 tane marşın ezberlenmesi gerekmektedir. Bu herkes için geçerli bir kural olup Türkçe bilmeyen mahkûmların tek kurtuluş yolu çevrelerindeki lise ya da üniversite mezunu mahkûmlardan Türkçeyi ve marşları en kısa zamanda öğrenmektir. Cezaevine girdiğinde hiç Türkçe bilmeyen Hasan Daş marşları okuyamadığı için yapılan işkenceden sonra “eğitimi” arkadaşlarına dönüp biraz kinayeli bir şekilde “Hani dışarıda en çok siz okumuş gençler bu marşlara karşı çıkıyordunuz, burada hemen ne çabuk ezberlediniz! Siz de okumasaydınız adam bana o kadar yüklenmezdi, şimdi direndiğimi zannediyor”⁶⁵ diyor.

Bana göre “eğitim” ve çevresinde gelişen cahillik söylemi, hem cezaevinde hem de daha sonraki yıllarda tüm bölgede etkili bir söylem olmuştur ve bu duruma karşı duyulan tepki Kürt kimliğinde ve bölge insanının öznelliğinde de belirleyici bir yer tutmuştur. Mesela Diyarbakır Cezaevi’ndeki birçok anlatıda gardiyanlara duyulan tepki onların ne kadar cahil oldukları üzerinden ifade edilmiştir. Bazı mahkûmlar gardiyanların, kendilerinden çok, daha önce belediye başkanlığı, milletvekilliği yapmış ya da üniversite mezunu “tahsilli” insanlara işkence yapmayı sevdiğini söylemektedir ve bunun sebebi olarak gardiyanların eğitimsiz olmaktan duydukları ezikliği göstermektedir. Ruşen Arslan anlatıyor: “Hayat boyu ezilmiş ve özellikle askerde acemi eğitiminde birçok dayak ve küfre maruz kalmış olanlar birdenbire emredebilecekleri, küfredebilecekleri ve hatta öldüresiye dövebilecekleri bir kitleyi karşılarında bulmuşlardı. Benliklerindeki aşağılanma ve ezikliğin acısını çıkarabilecekleri bir fırsat doğmuştu... Gardiyanlar ‘oğlum avukat’, ‘oğlum bakan’, ‘oğlum kaymakam’ yahut ‘oğlum polis’ diye ‘nazik’ hitapla başlayan emirlerini verdiklerinde adeta mest oluyorlardı.”⁶⁶

⁶⁵ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.50

⁶⁶ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.189

Bu durum, yani sürekli eğitime çalışılmış ve bu yolla dilleri ve kimlikleri asimile edilmeye çalışılmış insanların, gardiyanların eğitimsizliği ile dalga geçmeleri ya da onların ezikliğini bu yolla anlatmaya çalışmaları biraz çelişkili gözükabilir. Ancak bu konu üzerine Castoriadis'in Birinci ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında kurulan ilişkiden bahsederken yaptığı tespit, üstüne düşünmeye değerdir. Castoriadis gelişmeyi "merkezi anlam" olarak alır ve Birinci Dünya'nın, Üçüncü Dünya'yı düşünürken tahayyülünü "gelişme"ye dayandırdığını söyler. Tomlinson'a göre, gelişme ve eğitim projeleri sayesinde Üçüncü Dünya'nın toplumsal tahayyülü sömürgeleştirilmiştir ve bu tek tek bireylerin hayal gücünün itaati anlamına gelmesi de toplumun kurumsal olarak ve kendini kurduğu alanlarda Batı'nın toplumsal tahayyülüne itaati anlamına gelir.⁶⁷ Bence Kürtlerin benliklerinde eğitimin bu kadar önemli bir yer tutması ve gerek Diyarbakır Cezaevi'nde gerekse daha sonraki yıllarda çoğu şeyi "eğitim" üzerinden anlamlandırmaları da ancak bu sayede mümkün olmuştur. Bu bakımdan gardiyanlarla ilgili temel değerlendirmenin eğitim çerçevesinde olması çok da şaşırtıcı sayılmaz.

Devlet, Cinsellik ve Mahremlik

Diyarbakır Cezaevi'ndeki işkence anlatılarında sürekli olarak cinsellik, gardiyanlarla askerlerin tutuklularla iletişim dili olarak öne çıkıyor. Tutuklulara cop sokmak, onları birbirlerine cop sokmaya zorlamak, sürekli olarak küfretmek, tutukluları çırılçıplak bırakıp öylece dövmek ya da makata silah saklandığı bahane edilerek makat açtırmak bu uygulamalardan sadece birkaçı. "...Dört beş kadar asteğmen, bir de teğmen bulunuyor aralarında... Ellerinde düzgün kalaslar, coplar ve ince, dalından yeni koparılmış gibi yeşil ağaç kırbaçlar var. Kahkahalar atıyorlar, küfrediyorlar ve tören başlamadan önce bize ellerindeki aletleri tanıtıyorlar. Tümü de cinsel çağrışım yüklü. Kristin Haydar, Ajda

⁶⁷ In Cultural Imperialism, "Modernity, Development and Cultural Fate", J. Tomlinson(1991), s.162

Pekkan, Müjde Ar gibi.”⁶⁸ “...mesela Haydar’ın elindeki kalasta ‘sev beni’, ‘öp beni’, ‘okşa beni’ gibi yazılar bulunuyordu. Bu Haydar elindeki kalası gösterip ‘Tercih yap’ diyordu ve yazıların her birisi farklı bir işkence yönetiminin ifadesiydi.”⁶⁹ Tabii ki tüm bu cinsel çağrışımlar heteroseksüel matriste kuruluyor, eşcinsel çağrışımlı ifadeler küfür yerine kullanılıyordu: “İbne kelimesi artık tutukluların önadıydı.”⁷⁰

Begoña Aretxaga’ya göre “Cinsellik pratikleri ve söylemlerinin devletin oluşumunda ve yeniden üretilmesindeki rolünü yok saymamız imkânsızdır.”⁷¹ Aretxaga için devlet nötr bir beden değil, cinsel faaliyetleri politik güçle kuşatılmış olan cinsiyetlendirilmiş bir bedendir.⁷² Diyarbakır Cezaevi’nde bu kadar fütursuzca devam eden ve cinsellikle sarmalanmış şiddet birçok anlatıya bakılacak olursa daha sonraları OHAL yıllarında bölge insanının karşısına köy basmalarda, genç kadınlara tecavüzden, yaşlı erkeklerin cinsel organlarından bağlanarak tüm köyde gezdirilmesine kadar farklı hallerde ve tonlarda çıkmıştır. Bu durum gerek cezaevinde gerekse sonraki yıllarda ‘devletle halk arasında garip bir mahremlik doğurur’.⁷³

Direnış

Baskının bu denli yoğun yaşandığı, insanların cezaevi müdürünün köpeği Co’ya tekmil verdiği, uyurken bile uygun pozisyonda yatmak zorunda olduğu, işkencenin her türlüsüne maruz kaldığı ve de tüm mahkûmlar tarafından sürekli üzerine basılarak söylendiği üzere “insanlık onurunun ayaklar altına alındığı bir cehennemde”, direnişin var olmaması düşünülemez. Diyarbakır Cezaevi’nde insanlar fosseptik çukurlarına atıldıkları halde açlık grevlerine devam etmişlerdir, tüm bu şiddet ve zulüm karşısında onurlu bir ölüm için kendilerini yakanlar olmuştur. Latif Kaya,

⁶⁸ Dıjwar, Orhan Miroğlu, Avesta (2004), s.119

⁶⁹ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.120

⁷⁰ Serbestî, Diyarbakır 5 No’lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.101

⁷¹ Maddening States, Begoña Aretxaga, s.403

⁷² Maddening States, Begoña Aretxaga, s.403

⁷³ Maddening States, Begoña Aretxaga, s.403

Diyarbakır Cezaevi'ni "cehennem"le kıyaslıyor: "İnsanın manevi şahsiyeti ve onuruna yönelik bir işkence türünün cehennemde olduğunu şimdiye kadar hiç kimse söylemedi."⁷⁴

Öyle gözüktüyor ki tüm direniş gerek bireylerin beyinlerinde gerekse kolektif tahayyülde insanlık onuru üzerinden örgütleniyor. Kaya, 5 Eylül 1983 direnişini anlatıyor, "...dünyanın özgürlük ordusu gibi haykırıyorduk; hiçbir örgütün ve fraksiyonun önemi yoktu; insanca ve insanlık onuru için haykırıyorduk... Ben şahsen yeniden dünyaya geldiğimi hissettim; inanıyorum ki o cezaevinde bulunan bütün tutuklular, sanki ölümden sonra dünyaya yeniden geldiklerini hissettiler."⁷⁵ Dışarı da cezaevindeki durumdan nasibini alıyor: "Kıyamet koptu. Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi sallandı; sadece cezaevi değil bütün Diyarbakır sallandı."⁷⁶ Sadece 12 Eylül döneminde değil daha sonra da Kürt hareketi için belirleyici bir yer Diyarbakır Cezaevi. Ekrem Toğan devam eden mücadele için şunları söylüyor: "Kürt illerinde mücadele sürüyorsa, Diyarbakır'daki işkencelerin unutulmaması sayesinde. O yüzden yaşadıklarımız kayıt altına alınmalıdır."⁷⁷

Diyarbakır Cezaevi gerek tüm bu baskıların yaşandığı dönemde dışarıyı etkiliyor gerekse daha sonrasında birçok alanda olduğu gibi yaşanan mücadelenin de karakterini belirliyor. Bölgenin kaderini çizmeye, hayatın tüm alanlarını işgal ederek tüm bölge halklarının yaşamlarını belirlemeye devam ediyor.

---

⁷⁴ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.74

⁷⁵ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, s.75

⁷⁶ Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, Latif Kaya, s.74

⁷⁷ İrfan Aktan'la söyleşi, Express, 25 yıldır her gün 12 Eylül her gün faşizm, sayı 53, Eylül 2005, s.23

Kaynakça

Giorgio Agamben. (2005) İstisna Hali, İstanbul: Otonom Yayıncılık

Begoña Aretxaga. (2003) Maddening States. Annual Review of Anthropology

Walter Benjamin. (1927) Critique of Violence

Walter Benjamin. (1993) Son Bakışta Aşk, hazırlayan: Nurdan Gürbilek. İstanbul, Metis Yayınları

Linda Green. (1999) Fear as a Way of Life. New York: Columbia University Press

Orhan Miroğlu. (2004) Dijwar, onlara dair her şey. İstanbul: Avesta Yayınları

Neyyira Özkan. (1986) Cezaevi Cezaevi. İstanbul: Onur Yayınları

Serbestî, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi, Sayı 14, Eylül-Ekim 2003, İstanbul: Doz Bazım ve Yayıncılık

Michael Taussig. (1992) The Nervous System, Terror As Usual: Walter Benjamin's Theory of History As State of Siege. New York: Routledge, Chapman and Hall, Inc.

J. Tomlinson. (1991) Cultural Imperialism, A critical introduction, "Modernity, Development and Cultural Fate". London: Pinter Publications

Neşe Düzel, Radikal. (23.06.2003) "Üç yılını 'cehennem'de geçirdi"

İrfan Aktan, Express (Eylül 2005), Diyarbakır Cezaevi, Ekrem Toğan'la söyleşi

Cumhuriyet ve Günümüz Mardin'i⁷⁸

Hekim Kılıç

2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası adaylığı süreciyle birlikte, medya ve televizyon dizilerinde sık sık rastladığımız Mardin bölgesi, Türkiye “kültürel mozağının” yegâne göstergesine dönüşmüştür. Bir zamanlar zorla göç ettirilmiş, “etkisiz hale getirilmiş” kültürlere, korumacı, “müzeci” bir anlayışla yaklaşan bakış açısı; Süryanileri, Yezidileri kültürel anlamda “solmaması gereken renklerimiz” olarak ele alıyor ve iç ve dış turizmin beğenisine sunuyor. Artık, bölgenin “terör olaylarıyla”⁷⁹ anılması istenmiyor. Bunun yerine kozmopolit bir yapıya sahip olduğu, “medeniyetler beşiği”, “hoşgörü ve uzlaşma toprakları” olduğu, her seferinde devletin bölgedeki en yetkili kişileri dahil her kesim insan tarafından dile getirilmekte ve böylece bölgenin turistik anlamda “çekiciliği” bir kez daha vurgulanmaktadır.

Bu yazıdaki temel amacım, geçmişten günümüze – müdahalelere/azalmalara uğrasa da- halen sahip olduğu çokkültürlü yapısıyla Mardin bölgesi üzerinde ulus-devletin yıllarca uyguladığı politikaların, 2000’li yıllardan sonra nasıl değiştiğini; liberal çokkültürlülük söylemi ve neoliberalizm politikalarıyla Mardin’in bir turizm merkezine nasıl dönüştürülmek istendiğini analiz etmek. Bu bağlamda, ilk önce yeni Cumhuriyet’in kuruluş süreci yıllarında ulus-devletin tarih yazımında önemli bir yere sahip olan halkevleri çalışmalarını – Mardin Halkevi üzerinden- ele alacağım. Sahip olduğu iktidar ve

---

⁷⁸Bu yazıya sunduğu katkılardan dolayı Onur Günay’a teşekkür ederim.

⁷⁹PKK’nin (Partiya Karkerên Kurdistan / Kürdistan İşçi Partisi) 1980’lerin başından günümüze kadar devam ettirdiği gerilla savaşı, devlet tarafından “terör olayları” şeklinde lanse ediliyor. Bu söylemi, bölgede Kürtler dışında devletle ilişkisini bozmak istemeyen topluluklarda da sık sık görebiliyoruz. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Zerrin Özlem Biner, “Retrieving the dignity of a cosmopolitan city: Contested perspectives on rights, culture and ethnicity in Mardin”, *New Perspectives on Turkey*, no 37 (2007): 31–58.

güç sayesinde “diğer” halkları-kültürleri görmezden gelen, yok sayan, hafızalardan silmeye çalışan ve bu sayede de kendisini tesis eden zihniyeti, Mardin Halkevi’nin o dönem bastırıldığı broşürler üzerinden incelemeye çalışacağım. İkinci olarak; 2001 yılından sonra, UNESCO Dünya Kültür Mirası adaylığı sürecinde Mardin’in medyada ve televizyon dizilerindeki oryantalist temsillerini ele alacağım. Ayrıca, bu temsillerde Mardin’in sahip olduğu kültürel yapının turistik bir “nesne” olarak nasıl ele alındığını incelemeye çalışacağım. Bunlara geçmeden önce kısaca Mardin bölgesine ve sahip olduğu etnik, kültürel yapıya dair birkaç bilgi vermekte fayda var.

Yukarı Mezopotamya’nın en eski yerleşim birimlerinden birisi olan Mardin şehri; Suriye, Irak ve Türkiye’nin kesişen bir noktası olup, Diyarbakır’dan Nusaybin’e ve oradan da Musul’a kadar uzanan tarihi yolu denetleyen, Cizre ve Nusaybin’den gelen ve Harran Ovası ile Halep’e uzanan güzergâhın merkezinde bulunmaktadır. Mardin bölgesi, bölgedeki diğer yerleşim birimleri gibi tarih boyunca pek çok kültüre, etnik ve dinsel gruba ev sahipliği yapmıştır. Bölgede birçok arkaik inanç ve din yaşamıştır; Şemsilik, Yezidilik, Yahudilik (Musevilik), çeşitli Hıristiyan ve İslam mezhepleri. Bunun yanı sıra Ermeniler, Nasturiler, Keldaniler, Yakubiler, Yahudiler, Süryaniler, Çingeneler (Qereçî/Mitrip), Çeçenler, Mihellemiler, Araplar ve Kürtler gibi çeşitli etnik gruplar yaşamıştır. Coğrafi konumu itibarıyla de, tarih boyunca bölge bir “savaş alanı” olmuş, sürekli el değiştirmiş ve çeşitli topluluklar tarafından egemenlik altına alınmıştır. Asurlar, Persler, Romalılar, Abbasiler, Bizanslılar, Selçuklular, Artuklular, Osmanlılar ve Türkler bunlardan sadece birkaçı.

Dilsel olarak oldukça zengin bir yapıya sahip olan Mardin’de, Hint-Avrupa dillerinin konuşulduğu bölge ile Semitik dillerin konuşulduğu bölge, birbiri içine geçmektedir.

Nihayetinde; günümüzde Mardin merkezde yoğunluklu olarak Sünni Arap ve Kürtler ve Hıristiyan Süryani Ortodoksları

yaşamaktadır. Ağırlıklı olarak Midyat civarında ve Mardin merkezde yaşayan Süryani Ortodokslar, Sami dil grubuna bağlı yeni Aramicenin Doğu Aramice koluna mensup bir dil olan Tûrôyo (Arapça Tôrânî) dilini konuşmaktadır. İdil’de, Silopî’de, Midyat merkezde ve Mardin kentinde yaşayan bir diğer Hıristiyan cemaat olan Keldaniler ve kent merkezinde birkaç aileyle temsil edilen Ermeni Katolik ve Protestanlar da vardır.⁸⁰ Osmanlı-Rus Harbi’nden (1877-1878) sonra Kafkasya kökenli Çeçenler – günümüzde “Çaçanlar” olarak da bilinen- Mardin-Kızıltepe’ye göç etmiş bir topluluk olup, konuştukları diller Kürtçe ve Türkçedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki en büyük Sünni (Hanefi) Arap topluluğu da bu bölgede yaşamaktadır. Bölgede, şu an en kalabalık etnik grup Sünni Kürtler olup, konuştukları dil Kürtçenin Kurmancî lehçesidir. Bunun dışında bir diğer Kürt grubu da, yine Kurmancî lehçesini konuşan Yezidi ya da Êzîdîlerdir. Ancak bunların çoğu göç etmiş ve geri kalanlar da Müslümanlaş(tırıl)mıştır. Bunların dışında kendilerini Kurmanc⁸¹ olarak tanımlayan Çingeneler (Qereçî, Mitrip) de bölgede özellikle müzik icralarıyla tanınan bir topluluktur. Bölgede ayrıca, Mihellemiler olarak bilinen bir topluluk da yaşamaktadır. “Bu halkın etnik kökeni konusunda ise çok farklı görüşler ileri sürülmekte olup, Kürt asıllı olduklarından, Türk asıllı olduklarına yahut Arap ya da Arami/Süryani kökenli olduklarına kadar pek çok farklı iddia ortaya atılmış ve bu tartışmalar hâlâ sürmekte.”⁸²

Yeni Cumhuriyet’in Mardin’i: “Mardin Türktür”

Avrupa’nın “hasta adamı” Osmanlı devletinden yeni Cumhuriyet’e geçiş oldukça sancılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu süreç 600 yıllık bir maziye sahip olan büyük bir imparatorluğun

⁸⁰ Şunu da belirtmek gerekir ki bölgede Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeniler de halen mevcut. Örneğin, Mardin’in Kızıltepe İlçesi’ne bağlı, doğduğum köyde Ermeni olup şu an dinsel olarak Müslümanlığı kabul etmiş olan ve Kürtçe konuşan birkaç aile mevcut.

⁸¹ Kürt anlamında kullanılan “Kurmanc” kelimesi, bölgede “yerli” anlamında da kullanılmaktadır.

⁸² Ahmet Ün, “Mihellemileri tanır mısınız?”, *Taraf*, 22 Ağustos 2008.

yok olması ve küllerinden yeni bir ulusun oluşmasıyla sonuçlanacak ve “Türk Ulusal Kimliği” Osmanlı devleti gibi çokuluslu, kozmopolit karaktere sahip bir yapının içinden kendisini tesis edecektir. Bu kimliğin kendini var etmesi “gecikmiş” de olsa hızlı bir şekilde gelişecek ve bu gelişme, etrafındaki “diğer” ya da “Türk/Müslüman olmayan” halklara/kültürlere oldukça pahalıya mal olacaktır. İktidarın verdiği güç sonuna kadar kullanılacak, yüzyıllardır o topraklarda yaşamış halklar, kültürler âdeta tarihten silinmek istenecektir. Bunun en ağır bedelini 1915 yılında “bir halkın imha edilmesi projesi”⁸³ sonucu Ermeniler ödeyecektir. Bu imha projesi, Ermenilerin yanı sıra, bölgede “Müslüman olmayan” Süryaniler ve Yezidileri de zaman zaman içine alacaktır. Ve sonraki yıllarda da Kürtleri...

Amacı tek bir ulus, tek bir dil, tek bir kültür ve tek bir tarih etrafında bir toplum yaratma olan Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus-devlet projesi olarak kuruluşuyla beraber “halka inerek” onu eğitecektir. Devlet iktidarı bütün kurumlarıyla; eğitilmesi, bilinçlendirilmesi, medenileştirilmesi, ehlileştirilmesi gereken bir nesne olarak “halk”ı bizzat yaratmaya uğraşacaktır. Bunu, o topraklarda yaşayan çok çeşitli kültürleri, etnik, dinsel varoluşları ve geleneksel, görenekssel yaşayış tarzlarını parçalayarak başarmaya çalışacaktır.⁸⁴

“Halka inmenin” en önemli ayaklarından birisi kuşkusuz halkevleri olacaktır. Bu anlamda devlet, halkevleri aracılığıyla ülkenin en güney-doğu köşelerinden birisi olan Mardin’e de kültürel anlamda ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Halkevleri, “yeni devletin Batılılaşma projesini pratiğe geçirecek sanatsal ve kültürel faaliyetlerini başlatma ve yürütme” ve “milli kültür repertuarı oluşturma”⁸⁵ misyonunun yanı sıra; Mardin gibi

⁸³ Bkz. Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

⁸⁴ Bkz. Meltem Ahıska, “‘Kimlik’ Kavramı Üstüne Fragmanlar”, *Defter*, Metis Yayınları, sayı 27, 1996.

⁸⁵ Bkz. Arzu Öztürkmen, *Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, 1998.

“Türklüğe dair ipuçlarının” az olduğu bölgelerde Türkçülüğü yayacak ve geriye kalan “Türk olmayan” halkları, kültürleri yok sayıp asimile edecek; yeni Cumhuriyet’in en kapsamlı sosyal-kültürel reform projelerinden birisi olarak 1951 yılında Demokrat Parti tarafından kapatılana kadar faaliyetlerini sürdürecektir.

Yaptığı müdahalelerin hangi boyutta olduğuna dair, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Cumhuriyet’in on beşinci yılı için yayımladığı Mardin Halkevi Broşürü (1938) bize önemli ipuçları sunuyor:

***Mardin Türktür...** Bu iki kelime, iki iki daha dört eder derecesinde mutlak bir hakikatin ifadesidir. Bazı hakikatlar vardır ki, taşıdıkları kat’iyet itibarile ifadelerinden şüpheye asla mahal bırakmazlar. Güneşin güneş olduğu gibi.. İşte, Mardinin Türklüğü de bu mahiyette ve bu tarzda muhakkak bir hakikattir.⁸⁶*

Bu ırkçı söylem, yakın bir döneme kadar, bölgede zorunlu görev gereği yaşayan memur ve askerler dışındaki “Türk/Müslüman olmayan” insanlar üzerinde kendini çeşitli iktidar ve şiddet biçimleriyle sert bir şekilde tesis etmiştir. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında çıkan Kürt isyanlarının bastırılma şekillerinden, bitmek bilmeyen zorunlu göçlere, günümüzde halen okullarda uygulanan tek dilli eğitim sistemine kadar sindirme, hafızalardan silme ve asimilasyon politikaları sistematik bir şekilde sürdürülmüştür.

Tek Dil, Tek Kültür Politikası

Mardin Halkevi bünyesinde dil, tarih, edebiyat, tiyatro ve müzik gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Bütün bu çalışmalarda temel hedef, Mardin’de Türkçenin her alana sinmesi, “Türk olmayan” kültürlerin Türkleştirilmesi olmuştur. Özellikle, halkevi bünyesinde çalışmalarını sürdürmüş en önemli komisyonlardan birisi hiç kuşkusuz “Dil Çalışmaları” olmuştur. Bu komisyon, Mardin halkını “berbat ucube dilden” (Arapça) kurtarıp yıllardır

---

⁸⁶ C.H.P Mardin Halkevi Broşürü, sayı 5, 1938, s. 50.

Mardinlinin konuşmaya hasret kaldığı “tertemiz, öz diline” (Türkçe) kavuşturmak için aralıksız çalışmıştır.

Türk milliyetçiliğinde önemli bir tema olarak; yerleşen Arap kültürünün kökündeki esas Türkî ahlakı bozduğu düşüncesi vardı⁸⁷. Öyle ki “...Garplileşmek, aynı zamanda Araplaşmaktan kurtulmak, Türkleşmek demektir.”⁸⁸ Bunun için tabii ki, dâhiyane fikirler de ortaya atılmış, o dönemin Mardin Halkevi ve belediye başkanı Dr. Aziz Uras halkın nasıl “geçmişle bağını koparacağını” ve “tertemiz Türkçesine” kavuşacağını bir “oyun” metaforu yardımı ile şu şekilde anlatır:

2200 sene evlisi Mardin yoktu. Var idise (Sümer-Akad) yurdu idi yine Türktü ve yine Türktü. İslâm istilaları bu taraflarda Arab kültürünü yayarken, Mardin yine Türkçe konuşurdu. Suriyede Irakta ve badiyede Arapça konuşulurken Mardin yine Türkçe konuşuyordu. Osman oğulları istillarında bu iş böyle devam etmedi. Mülkî taksimat itibarile Bağdada bağlanan Mardin Padişahların fermanile Arapça konuşmağa zorlandı. Yarım yamalak yarısı Arapça yarısı Türkçe olan bir Arapça Mardinlinin dili oldu... O vakitki siyasa dini vahdet siyasası idi. Ulusal endişe yoktu... Fakat Mardinli öz Türklüğünü unutmadı. Dilinin bir kısmında yaptığı bu fedakarlık hiçbir cephede yapmadı. Irk, Adet, Kültür, Halkiyat, Hikâye, Efsane hep Türk hep Türkün malı idi. Dilinin diğer yarısını kazanmak için ilk fırsat Cumhuriyet güneşile doğdu... Şimdi ana dilini her kes biliyor. Pek az adam kalmıştırki ana dilini bilmesin, Fakat fena bir itiyad neticesi ana dilden başka dillerle de konuşmağıda zararsız görüyor. Fakat biz bunun çok zararlı olduğuna kaniiz vaziyetin bu şekilde devamına müsaade etmemiz katiyen doğru olamaz... Yükselmek maziye aid bütün bağları koparmakla mümkündür. Nasıl istersinizki bağlı olan bir şey ilerlesin yükselsin?... Bu onların kabahati değildir. Bu suç onların değildir... Meclis burada Mardin beldî ailesinin babasıdır. Hemşerilerde aile ferdleridir. Biz terbiyevî bir oyun oynayacağız... Aile reisi teklif eder:

⁸⁷ Bkz. Meltem Ahıska “‘Kimlik’ Kavramı Üstüne Fragmanlar”, *Defter*, Metis Yayınları, sayı 27, 1996.

⁸⁸ Aktaran Meltem Ahıska, “‘Kimlik’ Kavramı Üstüne Fragmanlar”, *Defter*, Metis Yayınları, sayı 27, 1996, s.25.

kimki mesela –C- harfile başlayan bir kelime ile konuşmağa başlarsa on para ceza verecektir. Oyun başlar –C- harfile başlayanlar ceza verirler fakat zaman gelirken –C- harfi ile başlayan tek bir adam kalmaz ve oyunda biter. Ben de teklif ediyorum, Mardinde herkes Türkçeyi biliyor çünkü ana dilidir. Halki Mardinli kati bir zaruret olmadan Türkçeden başka bir dille konuşursa ufacık bir ceza versin mesela 10 kuruş veya 25 kuruş buda bizzat telkinin müeyyidesidir. Bu şekilde, hem fena bir itiyadın önüne geçilmiş ve hem de maziye bağlılığımız koparmış bulunuyoruz. ...

[Bu “oyun” halk tarafından] ... alkışlarla kabul edildi ve tatbik edildi, şimdi herkes bu oyunda aynı zevk ve neşe ile devam etmektedir. Hemşeriler bir birlerini yakalamak için oğraşmakta, yabancı diller işidilmemektedir.⁸⁹

Özellikle Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Türkçü yazarlar Osmanlı devletinin çokuluslu, kozmopolit karakterinin Türk ulusal kimliğinin gelişmesini engellediği, hatta Türk ırkını yok etmek istediği yönünde yazılar yazmışlardır.⁹⁰ Dr. Aziz Uras'ın dile getirdiği Osmanlı karşıtı söylem, Mardin'de halen konuşulmaya devam eden Mardinlice/Arapça⁹¹ diline karşı, rahatlıkla ırkçı bir söyleme dönüşmekte. Aşağılanan “öteki”, Araplık olmuştur. Burada mevzubahsi bile olmayan, bölgede konuşulan diğer diller (Ermenice, Süryanice ve Kürtçe) yok sayılmakta, hafızalardan silme operasyonunun başladığını bize göstermektedir.

Mardin Halkevi'nin yürüttüğü dil çalışmalarının sonuçları memnuniyet vericidir. Öyle ki, bu çalışmaların ne kadar etkili olduğu küçük bir Türk çocuğunun “sarsılmaz azmi” sonucu annesiyle yaşadığı bir olay üzerinden şu şekilde aktarılıyor:

⁸⁹ C.H.F. Mardin Halkevi Broşürü, 1935, s. 20–22.

⁹⁰ Bkz. Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, 1992.

⁹¹ Ağırlığını Arapçanın oluşturduğu; Süryanice, Kürtçe, Türkçe ve bölgedeki diğer dillerin toplamı olan dil.

Arapça konuşmamıya and içen bir okullu yavru, gece evde anasına uyuyacağını ve yatağının yapılmasını söylüyor. Yaşlı kadın, oğlunun ne demek istediğini anlamıyor. Ve meramını Arapça olarak bildirmesini istiyor. Türk çocuğu, öz dilinin ve bu öz dilin kıymetini öğretmeninden aldığı ilhamla kafasına ve kalbine nakşetmiştir. İstedğini Türkçe olarak tekrar ediyor. Ana inatçı, çocuk azminde ve kararında musır.. Nihayet, küçük yavru, Arapça söylememek için yataksız uyumıya razı oluyor.⁹²

Yukarıdaki anlatının ne kadar doğru olduğu tartışmalı olsa da, Mardin Halkevi'nin yaptığı çalışmalarla Türkçeyi/anadilini Mardin halkının evinin içine kadar sokmak amacıyla olduğu bir gerçekliktir. Burada halkevinin amacı, Mardin'de Türkçe dışındaki "diğer" dillerin sadece kamusal alanda değil aynı zamanda özel alanda da konuşulmamasını sağlamaktır.

Dilkırım Siyaseti

Devletin, yıllar boyunca uyguladığı dilkırım siyaseti bu topraklarda yaşayan birçok dili ortadan kaldırmak için başvurduğu, hukuki ve idari araçlarla yürüttüğü bir mücadele olagelmıştır. Bu mücadelede dil, sürekli aşağılanmış, yasaklanmış, konuşulması suça tabi tutulmuş ve hatta bir dil bile olmadığı, sadece bir lehçe olduğu söylenmiştir.⁹³ Yeni Cumhuriyet'in uygulamaya çalıştığı bu politikalara dair, Kürt entelektüeli Musa Anter/Apê Mûsa'nın anlatısı ilginçtir:

... dışarıda yani şehir içinde Kürtçe konuşmak yasaktı. Hatta konuşanlardan, eğer tespit edilmişse, kelime başına bir lira ceza alırlardı. Bu yüzden Mardin bir dilsizler kampına dönmüştü. Açıkta konuşamadıkları için el işaretleriyle anlaşmaya çalışıyorlardı. ... Bu konuda bir başka misal vermek istiyorum. Köylüler, Mardin'e satmaya eşekle odun getirirlerdi. Kürtler eşeği sürerken "ço" derler. Türkçe bilmeyen fakir Kürtler, her şeyden habersiz "ço" deyince, onlara tuzak

⁹² C.H.P Mardin Halkevi Broşürü, sayı 5, 1938, s. 92-93.

⁹³ Bkz. Amir Hasanpur "Türkiye'de Dilkırım Siyaseti ve Kürt Dili", *Vesta*, Aram Yayınları, sayı 6, 2005.

kurmuş olan jandarmalar hemen bunları şiddet ve hakaretle yakalarlardı. Köylü, aklınca kendisini Kürtçe savunurken büsbütün hesapsız suç işlerdi. İşte bunlardan bir tanesi de annemin akrabasıydı. Eşeği ve odun yükü müsadere edilip satıldı. Beş lira tutmuştu. Halbuki, ceza olarak on iki lira tespit edilmişti. Ayrıca iki gün gözaltında kalmış, bir hayli de dayak yemişti. Üç buçuk ay sonra köye gelen tahsildar, geri kalan yedi lira borcunu ödemesini istemiş ve vermediği takdirde eşyalarına haciz konacağını söylemişti. Tabii ki tahsildarla birlikte jandarma da vardı. Dayım üç-beş keçisini satıp onlara borcunu ödemişti. Bu olay sadece dayım için değil, olağandı.⁹⁴

Bu “olağan” politikalar, Misak-ı Milli sınırlarının her karışında, ulus-devletin gerektirdiği her şey yerine getirilmeye çalışılarak “Türk/Müslüman olmayan” halklara-kültürlere karşı yoğun baskılar ve imhalarla sert bir şekilde yıllarca uygulandı. Türkçe dışındaki bütün diller yıllarca yasaklandı. Devletin sistematik bir biçimde uyguladığı bu yok etme, sindirme ve asimilasyon politikalarına karşı zaman zaman başkaldırıları, isyanlar da olacak, ancak bunun karşılığı çok daha büyük acılar, yasaklamalar olarak geri dönecektir. Özellikle, Kürtlerin bir halk olarak yoksayılması, unutturulmaya çalışılması; “Kürt” kelimesinin dahi yasak olmasını beraberinde getirecektir. Bu yok etme ve unutturma çabası, devletle Kürtlerin sürekli bir gerilim içinde olmasına sebep olacaktır. Son Kürt isyanı PKK de, âdeta bu “yoksaymanın” bir “cevabı” olarak ortaya çıkacaktır.

2000’li yılların Mardin’i: “Farklı Dinler ve Dillerin Hoşgörü Şehri”

2000’li yılların başı, bize bölgede iç savaş sonrası görece bir barış ortamının oluştuğuna dair işaretler verir. Zira 1998 yılında PKK’nin tek taraflı ateşkes ilanı ve 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması süreci sonrası, yirmi seneden fazla sürmüş olan iç savaş, yerini görece bir barış ortamına bırakır. Bu savaş sonrası süreç, Türkiye Cumhuriyeti’nin AB’ye üyelik

---

⁹⁴ Musa Anter, *Hatıralarım*, Avesta Yayınları, İstanbul 2007, s. 34–35.

yolunda önemli reformları –fiili olmasa bile- gerçekleştirdiği bir dönem. Özellikle bu yıllarda, Kürtler üzerindeki baskı kısmen dinmiş ve ülkede görece bir demokratik atmosfer oluşmuştur. Birçok dilde olduğu gibi, Kürtçenin kullanımı önündeki engellerin bir kısmı kaldırılmıştır. Diasporadaki Süryanilerin bölgelerine/köylerine geri dönüş yapabilmeleri teşvik edilmiştir.

Özelde ise, devletin Mardin bölgesi üzerinde görece bir “yumuşama” politikasını görmekteyiz. Mardin şehrinin 2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası’na adaylığı ve bununla birlikte bölgenin turizm açısından büyük bir ekonomik potansiyel barındırması, devletin “yumuşama” politikasını daha anlaşılır kılıyor. Zira Mardin bölgesini turistik anlamda ayrıcalıklı kılan, sadece sahip olduğu tarihi evler ve yapılar değil aynı zamanda bir zamanlar sahip olduğu ve halen bunun kalıntılarına rastladığımız “kadim” kültürler, dinler ve halklarla da “açık müze kenti olma” adayı olmasıydı.

“Müze değeri taşıyan” eserler her an kaybolabilecek, yok olabilecek ya da ölebilecek derecede korunmaya muhtaçtır. Ancak bu korumanın sağlıklı bir şekilde yapılması, eserin steril bir ortama alınması sayesinde olacaktır –ve sonuç olarak da vitrinde seyirlik bir nesne olarak güven içinde “varlığını” devam ettirecektir. “Mardin açık hava müzesi” sadece korunmaya muhtaç tarihi taş evleri için değil, bunun yanı sıra geçmişten gelen, koruma altına alınması gereken “kadim” kültürler-insanlar için de “güvenli” bir geleceğe turizm sayesinde kavuşacaktı.

Medyada, artık bölgenin “terör belasından” kurtulması ve turizm sektörünün canlanması gerektiği, “kentsel rehabilitasyon projesinin” yanı sıra “toplumsal rehabilitasyon projesinin” de bir an önce devreye girmesi gerektiği açık bir şekilde ifade ediliyordu:

Dünyanın kaç şehrinde Sümerlerden Urartular’a, Roma’dan Bizans’a, Selçuklular’dan Osmanlı’ya onlarca uygarlık iz bırakmış, birbirinden farklı pek çok dil ve din hoşgörü içinde birarada yaşamıştır? ... Mardin,

şimdi eski kenti hem fiziken, hem de ruhen canlandırmak için seferberlik halinde. Aslında halkın terörün t'sini unutup turizmin t'sine alışması yeni değil; son yıllarda tek tük de olsa içten içe bir restorasyon faaliyeti sürüyordu, ancak birkaç ay önce Dünya Bankası'ndan 12 milyon dolarlık kredi çıkınca çalışmalar hızlandı. Mardinli artık büyük büyük babalardan kalma evinin ve "dünya kültür mirasına aday" bir kent olarak UNESCO listesinde yer almanın anlamını biliyor. ... [Mardin'deki tarihi evlerin] şu anda işleyen birkaç iyi örneği takip ederek inanç ve kültür turlarının ortasında bir durak, mesela bir butik otel, pansiyon ya da restoran olmaya hazırlanıyor. Geçen yıl 200 bin kişinin gezdiği Mardin gelip geçici bir moda değil, gerçek bir turizm kenti olmak istiyor.⁹⁵

Buradaki temel amaç; şehrin taş evlerinin restorasyonunun yanı sıra, sahip olduğu tarihi ve kültürel prestijini de yeniden kurmak ve Mardin'i kültürel turizmin merkezi haline dönüştürmektir. Bunun için Mardin, mimari mirasının yanı sıra, birlikte barış içinde binlerce yıl yan yana yaşayan çokdilli, çokdillî yapısıyla "Türk şarkı"nın kadim ve mistik bir şehri olarak tasvir edilerek öne çıkarılıyordu. Bu tasvirin merkezine de Hıristiyan Süryaniler, bölgenin halen yeniden keşfedilmeyi bekleyen kadim bir topluluğu olarak yerleştiriliyordu.⁹⁶

Keşfedilmeyi Bekleyen Şehir

Asena Günel (1998), *Birikim* dergisinde yazdığı "Otantik Olanı Arama" adlı makalesinde globalleşmenin yarattığı hegemonik homojenleşme kültürü karşısında "yerli" ve "otantik" olanın nasıl değer kazandığını anlatır ve şunu iddia eder: Turizm bağlamında süren 'otantik' olana yönelik arayış, diğer kültürleri "ötekileştirmek" suretiyle, oryantalist söylemi yeniden üretir.⁹⁷ Ayrıca, turizmin "seyirlik nesne" olarak kendisine "saf" etnikler,

⁹⁵ Emel Armutçu, "Mardin Geleceğinin Hayalini Kuruyor", *Hürriyet*, 6 Nisan 2003.

⁹⁶ Bkz. Zerrin Özlem Biner, "Retrieving the dignity of a cosmopolitan city: Contested perspectives on rights, culture and ethnicity in Mardin", *New Perspectives on Turkey*, no 37 (2007): 31–58.

⁹⁷ Asena Günel, "'Otantik' Olanı Aramak", *Birikim*, sayı 111–112, 1998.

“geleneksel” kùltürler ve Batılılaşmanın ya da diğer global süreçlerin etkilemediği “kapalı” yerler aradığını belirtir. Bu arayışı, “otantik” olanı aramak olarak nitelendirir. Batılının, kendisi dışında kalan bölgelerde, doğuda ya da kırsal bölgelerde “otantik” olanı arayışının sürekli kendini yeniden ürettiğini belirtiyor devamında. “Türkiye’de sayıları son yıllarda artan *Atlas*, *Tatil*, *Gezi* ve *Outdoor* gibi dergilerdeki oryantalist temsiller, hem okuyucuların imgelemindeki Batı-dışı kùltür kavrayışını yansıtmakta hem de bu kavrayışı pekiştirmektedir.”⁹⁸

Coğrafya ve keşif dergisi *Atlas*’ta Mardin üzerine çıkan bir yazıdan bazı anekdotlar, Mardin’in Batılı turistlere nasıl sunulduğuna dair fikir edinmemizi sağlıyor:

*Taşa oyulmuş, güneşle kutsanmış bir şehir... Sonsuzluğa uzanan... Bir şahinler yuvası... Tarih boyunca kavimlerin karışıp kaynaştığı, farklı dillerin ve dinlerin yankılandığı bir eşik. Kesme taştan eşsiz yapılarıyla eteğine kurulduğu dağı bir gerdanlık gibi kuşatan Mardin, zaman tünelini andıran dar sokaklarında görkemli geçmişin izlerini taşıyor.*⁹⁹

şiirsel anlatımın romantizmle harmanlandığı bu oryantalist söylem, devamında dođa ile kùltür arasında kurduğu ilişkiyle de Mardin’in turizm açasından ne kadar büyük bir “cazibeye” sahip olduğunu bir kez daha göstermiş oluyor:

*Ama siz siz olun [Mardin’i Mardin yapan;] örneğin Cercis Murat Konağı’nda mahlep şarabınızı iğer veya Turistik Lokanta’da “oruk”unuzu yerken ve hatta Marangozlar Sokağı’nda, Marangozlar Kahvesi’nde Süleyman Toparlı’nın demli çayını iğerken... Mardin kentinin boşlukta asılı olup, yeryüzünden çok gökyüzüne ait... Kelebekler gibi özgürleştirici... Mezopotamya ovasının o uçsuz bucaksız köşelerini [biran olsun es geçmeyin.]*¹⁰⁰

⁹⁸ Asena Günal, “‘Otantik’ Olanı Aramak”, *Birikim*, sayı 111–112, 1998.

⁹⁹ Esra Danacıoğlu, “Kayıp Zamanın şehri Mardin”, *Atlas*, sayı 143, 2005.

¹⁰⁰ A.g.m.

Doğu ile Batı, ilkel ile modern ikili karşıtlığı, Mardin'i de kendi içinde ayrıştırabiliyor:

Mardin, başı yıldızlara değen ünlü kalesinin eteklerinden Mezopotamya'ya kadar sıçrayarak inen sarı taştan bir çağlayanı andırır. Eski Mardin'deki yapıların yüzde 90 kadarı kesme taştan yapılmıştır. Şimdi bu eski kentin etrafında yeni bir kent oluştu: 1980'lerden itibaren gelişen yeni Mardin, eski kentin boynuna dolanmış beton bir pranga gibi.¹⁰¹

Ama nedense, hiç kimse Mardin tarihi kalesinin ya da “başı yıldızlara değen o ünlü kalesinin” yıllardır askeri bölge olarak kullanılmasından, bu tarihi bölgenin korunması ya da halka açılması yönündeki herhangi bir rahatsızlığı dile getirmez.

Nostalji ve Hoşgörü Şehri

Mardin'in, Mezopotamya topraklarının kadim inanç ve kültürlerine ev sahipliği yaptığı “farklı dinlerin hoşgörü ve sevgisi, kültürel uzlaşmanın ve beraber yaşamın yeri” olarak sürekli öne çıkması, “inanç turizminin” bölgede canlandırılmak istenmesinin temel nedenidir. Bu liberal çokkültürlülük söylemi, Mardin'deki taş yapıların yanı sıra inançları ve kültürleri de birer “meta” olarak sunmaktan hiç geri kalmıyor. Bölgede yaşayan insanlar da tıpkı içinde oturdukları taş evler gibi cansız, ölü ve korunmaya muhtaç, ama seyirlik değeri olan birer “müzelik eser” olarak ele alınacaktır:

Tarih, inanç ve kültür cenneti Mardin, dinlerin ve dillerin kardeşçe yaşandığı örnek bir kentimizdir. Gezilmeli ve görülmeli, geçmişin gizleriyle bütünleşmeli. Folklorik yapısı, tarihi değeri, kültür mirası ve görselliğiyle dünleri çağrıştıran Mardin, farklı bir yapının ve mimarinin kentidir.¹⁰²

---

¹⁰¹ A.g.m.

¹⁰² İ. Gürşen Kafkas, “Tarihi Görselliğiyle Mardin Müzesi”, *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 2006.

Yezidiler, Süryaniler, “solmaması gereken renkler” veya 1915 yılından önce bölgenin en kalabalık topluluklarından birisi olan Ermeniler, Mardin’in “kadim” tarihinin ruhu içinde şu şekilde özetleniyor:

*O ruh ki, Müslüman, Süryani, Yakubi, Keldani, Nesturi, Yezidi, Yahudi, Kürt, Arap, Ermeni, bir dolu farklı etnik kökeni, ezan ve çan sesini yüzyıllarca bir arada yaşatmış. Bugün de sokaklarında hepsine rastlayabiliyorsanız, Mardin’in insanlığı çağıran sesine niye kulak vermeyesiniz ki...*¹⁰³

Antropolog Renato Rosaldo’nun (1989), birinin müdahaleden önceki haline özlemi olarak tanımladığı *emperyalist nostalji*’nin Mardin’deki hoşgörü söylemiyle iç içe geçtiğini düşünmekteyim. *Emperyalist nostalji*’nin paradoksu; birisinin önce bir şeyi yıkması, yok etmesi ve sonra da o şeyin yasını tutmasıdır. Bu nostaljik ruh hali “masum” ve “saf” görünümüyle ırksal bir egemenlik kurar. Bir zamanlar bu bölgeden sürülmüş, kırımdan geçirilmiş ve artık kimseye “zararı dokunmayacak” bu insanlar, şimdi hoşgörü söyleminin bir parçası, birer nostaljik öge olarak ya da “kaybolup gitmekte olan renkler/inançlar” olarak ele alınıyor:

*...Yezidilik, Süryanilik, Yakubilik ve Şemsilik yöreyle birlikte anılan farklı inanç ve inanışlardan sadece birkaçı... Bu anlamda Mardin, yok olmaya yüz tutan birçok inancı kalbinde saklayan bir ana gibi...*¹⁰⁴

*...Müslüman, Ermeni ve Süryani semavi dinlerinin buluştuğu, mistik kültürel kucaklaşmanın şehri. Geçmişten bugüne ulaşan yapısal özelliği ile uygarlıkların mozaikleştirdiği özellikte değişik bir kent...*¹⁰⁵

---

¹⁰³ Emel Armutçu, “Mardin Geleceğinin Hayalini Kuruyor”, *Hürriyet*, 6 Nisan 2003.

¹⁰⁴ Toplumsal Tarih Vakfı’nın, “Mardin’in İnsan Manzarası Projesi”nden bir alıntı: <http://mardinkultur.org/index.html>

¹⁰⁵ İ. Gürşen Kafkas, “Dinlerin Buluştuğu Şehir, Mardin”, *Cumhuriyet*, 30 Haziran 2004.

2000'li yıllardan sonra, Mardin'in yıldızının parlamasıyla birlikte, bölgede yaşayanlar tarafından da benzer söylemler üretilecek ve Müslümanlar, komşuları Hıristiyan Süryanileri dış dünyaya, Mardin'in hoşgörü şehri olmasının âdeta "kanıtı" olarak sunacaktır. Bölgedeki restoranlar menülerine yöresel Süryani yemeklerini de ekleyip kendilerini yenileyecektir. Süryani şarabının "egzotik" tadı turistleri şehre çekmek için kullanılacaktır. Müzik marketler geleneksel ve dini Süryani müziklerinin albümlerini vitrinlerinin ön sıralarına çıkaracaktır.

Hoşgörü söylemi, bizzat devletin bölgedeki en yetkili ağzı – Mardin Valisi- tarafından da kullanılmakta ve devletin Mardin'e ve özelde Hıristiyan bir topluluk olarak Süryanilere nasıl "değer" verdiği şu şekilde dile getirilmektedir:

Süryaniler azınlık değil, bu ülkenin sahipleridir. Mardin'in ve ülkemizin zenginlikleridir. Yörede, terörün ve cehaletin sebep olduğu bazı sıkıntılar oldu. Ancak bunlar tamamen bölgenin yapısından kaynaklandı. Mardin'de tarihten gelen hoşgörü ortamı burada bir arada yaşayan farklı din ve dillerden oluşan medeniyetlerden gelmektedir.¹⁰⁶

Hiç kuşku yok ki, bu söylemin içinde geçen "terör" ve "cehalet", bölgede yaşayan bir diğer topluluk olan Kürtlere bir göndermedir. Devlet bir yandan Süryanileri "yücelterek" ötekileştiriyor, öte yandan Kürtleri de bütün kötülüklerin merkezi olarak kodlamaktan geri kalmıyor.

Sinemanın "Büyülü Şehri"

Mardin'de çekilen filmlerle birlikte Mardin'in çehresinin değişeceği ve bir turizm cenneti olacağı düşünülüyordu. Mardin Valisi Mehmet Kılıçlar *Sabah* gazetesine 2007 yılında verdiği demeçte şunları söylüyor:

¹⁰⁶ Mardin Valisi Mehmet Kılıçlar'ın bir konuşmasından alıntı:

<http://www.mardin.gov.tr/haber/mardinvaliligi.asp?id=3886&kategori=BASINDA%20MARDIN>

Özellikle dizi ve sinema filmleri Mardin'in tanıtılmasında önemli bir rol üstlendi. Mardin'in dünyanın misafir odası olarak kabul görmesi bizleri inanç ve kültür turizmi alanında mutlu etmiştir.¹⁰⁷

1999 yılında Hülya Avşar'ın başrolünde oynadığı "Salkım Hanımın Taneleri" adlı sinema filmi ile Mardin, dizi ve sinema dünyası için "çekici" bir mekâna dönüşmeye başlar. Sonraki yıllarda da "Deli Yürek" (Kenan İmirzalıoğlu), "Berivan" (Sibel Can), "Asmalı Konak" (Özcan Deniz), "Aşka Sürgün" (Mahsun Kırmızıgül), "Seni Çok Özledim" (Zuhal Olcay), "Azap Yolu" (Kadir İnanır), "Ağa" (Levent Kırca), "Küçük Ağa" (Serdar Gökhan), "Sıla" (Mehmet Ali Alakurt ve Cansu Dere), "Tutsak" (Hande Ataizi) adlı dizi ve sinema filmleri peşpeşe Mardin'de çekilmeye başlanır.

Özellikle Mardin'de çekilen dizi filmlerinin birçoğu izlenme rekorları kırıyordu. Bunlar arasında en popüler olanı elbette ki "töreyle filizlenen ve töreye meydan okuyan aşkın hikâyesi" *Sıla* dizisiydi. *Sıla* -fonda Midyat-Mardin evleriyle-, kadınların ezilmesini ve törelerin yol açtığı acıları göstermeyi amaçlıyordu. Dizide, Midyat'ın (ve Mardin'in) "büyüsüne" kendini kaptırmamak elde değildi. Oralardaki "güzellikler", "gizemler", bu bölgenin "dünyadan ne kadar kopuk" olduğunu hissettiriyordu seyirciye. Nükhet Sirman (2007), *Kültür ve Siyasete Feminist Yaklaşımlar* dergisinde yer alan "Kürtlerle Dans" adlı makalesinde, bölgede yaşayan insanların -özelde Kürtlerin- *Sıla* dizisiyle nasıl oryantalist bir perspektifle ekrana taşındığını, bir yandan lanetlenip bir yandan da yüceltilerek ötekileştirildiğini yazar. *Sıla*'da resmedilen insanlar, sanki "başka dünyaların" insanlarıdır. Sirman'a göre "dizide toplumsal cinsiyet açısından lanetlenen Doğu, güzelliği ve büyüyle idealize ediliyor."¹⁰⁸

¹⁰⁷ "Mardin turizmcilerin yeni gözdesi", *Sabah*, 17 Ağustos 2007.

¹⁰⁸ Nükhet Sirman, "Kürtlerle Dans", *Kültür ve Siyasete Feminist Yaklaşımlar*, sayı 02, Şubat 2007.

Devlet artık, bölgenin “yapısından kaynaklanan” töre cinayetleri ve terörle anılmasını istemiyor. Bölgenin karanlıktan, yani terör ve töreden kurtulması ve turizm sektörüyle tanışması ve bunun sonucunda da gelişmesi/çağdaşlaşması kaçınılmaz görülüyor. Töre cinayetleri ve bölgenin geri kalmışlığı, yine bölgenin “gizil kalmışlığı” ile beraber televizyon dizilerinde sık sık işlenen bir tema olmuştur. Bu filmler aynı zamanda bölgeyi “dışarıya” da tanıttıkları için barındırıyordu.

Dizi ve sinema film sektörünün Mardin’e gösterdiği bu “olağanüstü” talebin elbette ki “mantıklı” bir açıklaması da olacaktır:

800 yıllık tarihi geçmişi ile birçok dizi ve sinema filmlerine ev sahipliği yapan Artuklu Kervansaray’ın sahibi işadamı Sabahattin Evrensel de Mardin’in turizmden sonra film sektöründe de kabuğuna sığmadığını belirtiyor. Mardin’in film platosuna dönüştüğüne dikkat çeken Evrensel, şöyle konuşuyor: “Şu anda birçok yapımcı ve yönetmen Mardin’de dizi ve sinema filmi çekmek için kentimizi tercih ediyor. Bu da Mardin’in ne kadar huzurlu ve otantik bir kent olduğunu kanıtlıyor.”¹⁰⁹

Sonuç

Nihayetinde Mardin, tüm çabalara rağmen halen UNESCO Dünya Kültür Mirası şehri olamamıştır. Öte yandan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze kadar “Türk/Müslüman olmayan” halklara-kültürlere yönelik şiddet politikaları, dönem dönem değişiklik gösterse de halen devam etmektedir. Yıllarca hor görülen, görmezden gelinen, hafızalardan silinen, yerinden edilen, kırimdan geçirilen, yoksayılan, dili ve kültürü asimile edilen insanlar, Mardin’in 2001 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası adaylığı süreciyle birlikte âdeta “baş tacı” olmuş ve birer turistik obje olarak öne çıkarılmışlardır. Liberal çokkültürlülük söylemi ve neoliberalizm politikaları, bu insanları âdeta tarihte yaşananlardan soyutlayarak, sanki hiçbir şey

¹⁰⁹ “Mardin, dizi ve filmlerin vazgeçilmez mekanı”, *Zaman*, 23 Ağustos 2008.

olmamış gibi, sevgi, kardeşlik ve hoşgörü söylemiyle bir potada eritmeye çalışmıştır.

Mardin şehrinin UNESCO adaylık sürecinde, bizzat devlet tarafından da sık sık dile getirilen hoşgörü söylemi gerçek mi, yoksa yaratılmaya çalışılan bir "illüzyon" mu; tarihte bunun tersi örneklerle rastlamak zor değil. 2006 yılında *Ülkede Özgür Gündem* gazetesinde gündeme gelen, 1915 yılından kalma Ermeni ve Süryanilere ait toplu mezarlar ve son günlerde gündeme gelen "Mardin'deki Ölüm Kuyuları", bu konuda bize önemli ipuçları sunuyor.

***

Bu yazı yayıma hazırlandığı sıralarda 2009 Ocak ayının başında göreve gelen yeni Mardin Valisi Hasan Duruer'in 27 Ocak 2009 tarihli açıklaması, UNESCO sürecinin aynı ezberlerle, kaldığı yerden hızlı bir şekilde devam ettirileceğini gösteriyor:

*Mardin Valisi Hasan Duruer, tarihi zenginliği, dilleri, dinleri ırkları ve kültürleri ile Mardin'in dünyanın aynası olduğunu söyledi... Mardin'in Kürdü, Arabı, Türkü, Süryanisi ile tam bir hoşgörü kenti olduğunu; bir taraftan ezanın çan sesi ile harmanlaştığını, diğer taraftan da farklı dinlerin ve dillerin Halil İbrahim'in sofrasını paylaştığını anlatan Duruer, "Venedik ve Kudüs'ten sonra dünyanın üçüncü sit alanı içinde olan Mardin'in tarihi varlıklarını korumak için bu yıl önemli projeleri hayata geçireceğiz. Ama en önemlisi Kentsel Rehabilitasyon Projesi kapsamında tespit edilen 3 binin üzerinde beton evin ilk 500'ünü yıkmak için hareket edeceğiz. Tarihi evleri betondan arındırdığımız zaman Mardin eski ihtişamlı görünümüne kavuşacak. Bu da Mardin'in UNESCO'ya girme şansını artıracak... Tarihi kentin tanıtılması için düzenlenen organizasyonla kentte çekilen dizi ve filmlerin turistlerin tarihi kente gelmesine vesile oluyor. Tarihi mekânları ve müzeyi ziyaret edenlerin sayısı her geçen yıl katlanarak artıyor. 2008 yılında Mardin'i 700 bine yakın yerli yabancı turist ziyaret etti... Mardin'in, dünyanın misafir odası olarak kabul görmesi, bizleri sevindirmiştir... Hedefimiz 2009 yılında yerli ve yabancı turist sayısının bir milyonu bulmasıdır."*¹¹⁰

¹¹⁰ "Mardin, tarihi zenginliği dilleri, dinleri, ırkları ve kültürleri ile dünyanın aynası", *Zaman*, 27 Ocak 2009.

Kaynakça:

Ahmet Ün, Taraf. (22 Ağustos 2008) "Mihellemileri tanır mısınız?".

Amir Hasanpur "Türkiye'de Dilkırım Siyaseti ve Kürt Dili", Vesta Kültür-Sanat Dergisi, , Sayı 6 (2005), İstanbul: Aram Yayınları.

Arzu Öztürkmen. (1998) Folklor ve Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Asena Günal, Birikim. (1998) "'Otantik' Olanı Aramak", Sayı 111-112.

C.H.F. Mardin Halkevi Broşürü. (1935)

C.H.P. Mardin Halkevi Broşürü. (1938)

Emel Armutçu, Hürriyet. (6 Nisan 2003) "Mardin Geleceğinin Hayalini Kuruyor".

Esra Danacıoğlu, "Kayıp Zamanın Şehri Mardin", Atlas, sayı 143 (2005).

<http://www.mardin.gov.tr/>
<http://mardinkultur.org/>

İ. Gürşen Kafkas, Cumhuriyet. (30 Haziran 2004) "Dinlerin Buluştuğu Şehir, Mardin".

İ. Gürşen Kafkas, Cumhuriyet. (8 Ağustos 2006) "Tarihi Görselliğiyle Mardin Müzesi".

Meltem Ahıska, "'Kimlik' Kavramı Üstüne Fragmanlar", Defter Dergisi, , Sayı 27 (1996), İstanbul: Metis Yayınları.

Musa Anter. (2007) Hatıralarım. Avesta Yayınları, İstanbul.

Nükhet Sirman, "Kürtlerle Dans", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, Sayı 02 (2007).

Rosaldo, Renato. (1989) "Imperialist Nostalgia". Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis, Routledge, London.

Sabah. (17 Ağustos 2007) "Mardin turizmcilerin yeni gözdesi".

Suavi Aydın. (2000) Mardin: Aşiret, Cemaat, Devlet. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Taner Akçam. (1992) Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşın Belleği Mardin. (2005) Ed. Filiz Özdem. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Zaman. (23 Ağustos 2008) "Mardin, dizi ve filmlerin vazgeçilmez mekanı".

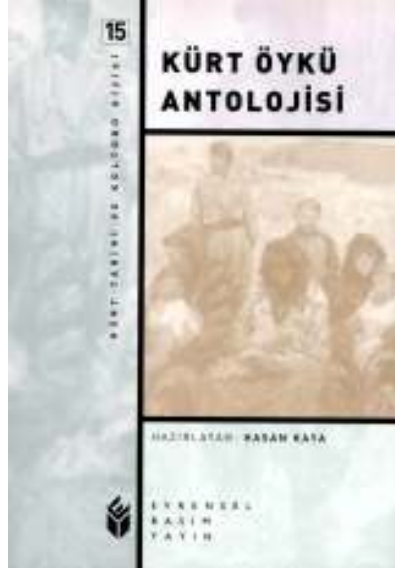
Zaman. (27 Ocak 2009) "Mardin, tarihi zenginliği dilleri, dinleri, ırkları ve kültürleri ile dünyanın aynası".

Zerrin Özlem Biner, "Retrieving the dignity of a cosmopolitan city: Contested perspectives on rights, culture and ethnicity in Mardin", New Perspectives on Turkey, no 37 (2007): 31-58.

Sözlü Anlatımdan Yazıya: Kürt Öykücülüğü

Murat Barın

Dil, yazılı edebiyatı oluşturmak için sözlü kültürden bulduklarını kullanır. Kürt sözlü geleneği, ki çok uzun bir geçmişe sahiptir, yerini yazılı edebiyata bırakma sürecinde emin adımlarla ilerliyor.

Sözlü geleneklerin uzunca bir zaman toplumsal alanda etkili olması ve modernitenin Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya göreceli olarak geç girmesi, masalların ve halk hikâyelerinin tuttuğu yeri daha önemli kılmıştır yazılı Kürt edebiyatında. Kürtçede *çîrok* diyebileceğimiz bu oldukça zengin anlatı türü, Kürt sözlü edebiyatında oldukça büyük bir yere sahiptir. Hemen her Kürt çocuğu, yörelere göre farklılık gösterse de annelerimizden, ninelerimizden yaşamları boyunca *çîrok* dinlemiş, *çîroklarla* büyümüştür.

Kürt edebiyatı, kökleri geçmiş yüzyılın başlarına kadar uzanan bir öykü damarına sahip. Mehmed Uzun da *Kürt Edebiyatına Giriş*'te "1920'li yılların başlarında yeni bir edebiyat türü olarak Kürt öykücülüğünün ortaya çıkması, edebiyatı zenginleştirdi" der. 20. yüzyılın ilk yarısından bugüne yazılmış Kürtçe öykülerden seçilmiş bir antolojiyi incelemek, bize Kürt öykü sanatını tanıtma adına önemli bir fırsat. İstanbul Kürt Enstitüsü başkanlığı da yapmış olan Hasan Kaya'nın, Evrensel Basım Yayın tarafından Kürt Tarih ve Kültür Dizisi kapsamında basılan *Kürt Öykü Antolojisi*'ni incelemeyen önce yazılı Kürt öykücülüğü tarihine bir göz atalım isterseniz.

1840'lı yıllarda Mela Mehmûdê Beyazîdî, Mem û Zîn'in izinden bir öykü yazarak, bugünkü manada yazılı ilk öyküyü kaleme almıştır¹¹¹. Daha sonra 1912 yılında "Rojî Kurd" dergisinin 1. ve 2. sayılarında Fuat Temo tarafından *Çîrok* (Öykü) adıyla yazılan öykü ortaya çıkmıştır. Bu öyküden sonra üçüncü Kürtçe öykü, Cemil Saib'in 1925 yılında "Jiyanawa" (Diriliş) ve daha sonra "Jiyan" (Yaşam) dergilerinde tefrika ettiği *Le Xewma* (Uykumda) adlı öyküsüdür. Burada, gazete ve dergilerin Kürtçe öykünün yaşam bulması açısından hayati rollere sahip olduğunu belirtmeden geçmemek gerekir.

Yazılan ilk öykülerin ortak teması, Kürt halkının yabancı boyunduruktan kurtulmak için verdiği mücadele: savaşta kahramanların gösterdiği yiğitlikler; toplumun özellikle de kadın ve çocukların çektikleri acılardır. Erkek egemen anlatının hâkim olduğu, destansı özellikler taşıyan bu ilk öykülerde kadınlar güçsüz ve edilgen bir konumdaydı. Birçok öyküde eril bir bakış açısı kendini hissettirir.

Geleneksel Olandan Modern Öykü Anlayışına

Kürt Öykü Antolojisi'nde daha çok Türkiye Kürtlerinin öyküleri yer almakla birlikte, Irak, İran, Suriye ve Eski Sovyet Kürtlerinin öyküleri de bulunuyor.

Çiya Mazî (1960) oldukça sade bir dil kullanarak yazdığı "Kapı Önündeki Hatıram" öyküsünde, küçük ama derinlikli bir durumu öyküleştirilmiş. Unutkanlığı başına vuran öykü kahramanının, sabah uyandıktan sonra kendini dışarıya atana kadar başına gelenler coşkulu ve içtenlikli bir şekilde anlatılmış. Günlük hayatın anlarını işlediği öyküsünde, sosyal kaygılar da ön planda. Mazî'nin yayınlanmış eserleri arasında *Mitsek Jiyan* (Bir Avuç Yaşam – 2003) adlı öykü kitabı var.

---

¹¹¹ Abidin Parilti, *600 Yıldır Yaşayan Bir Edebiyat*, Radikal Kitap Eki, 9 Ocak 2009

Enwer Karahan'ın (1962) kırsal kesim tiplerleriyle kurguladığı "Av" adlı öyküsü Antoloji'de yer alan güzel öykülerden bir diğeri. Kardeşi Ferman, kendisini komşularının kızıyla sarmaş dolaş görmüştür ve bunun sıkıntısını taşır Heyto. Fermansa bunu her fırsatta abisine karşı bir "tehdit" olarak kullanır. Öykü, iki kardeşin gittikleri keklik avını konu alıyor. Öykülerinde değişen sosyal değer yargılarını ince bir mizahla inceleyen, kırsal kesim insanı olan kahramanlarının iç dünyalarını yansıtan Karahan, bu öyküsünde de başarıyla yansıtmış bunu. Öyküden bir alıntıyla devam edelim:

"Mehtaptı. Serin bir yel esiyordu. Dışarıda yapraklar hışırdıyordu. Burnu ovaya doğru sarkan dağın ardından yükseliyordu ay... Xerabo'ğilin radyosundan Kawis Axa'nın sesi ta yukarıdaki mahallede yankılanıyordu. Şarkının es yerlerinde, Kawis Axa'nın nakarat bölümüne geçmeden önce söylediği "Ûûû" sesini, Ferman ondan önce "Ûûû" diye çıkırmaya başlıyordu. Bu nağmeleri duyan tüm ev halkı ve damlardaki civar komşular hep bir ağızdan gülüyorlardı. Dikkat çekmiş olmaktan hoşlanan Ferman, Irak'ın Sesi radyosundan her gece Kawis Axa'nın bu şarkısının çalınmasını istiyordu."

Şevbuhêrkên Şevên Xalî (Tenha Gecelerin Eğlenceleri – 2001) ve *Duaya Êvarê* (Akşam Duası – 2003) Karahan'ın yayınlanmış öykü kitaplarıdır.

Çağdaş Kürt edebiyatına emek veren, Nûdem dergisi ve yayıncılığıyla son dönem Kürt edebiyatında önemli bir yere sahip *Firat Cewerî* (1959), *Nûrikê'nin Falı* adlı öyküsüyle yer alıyor Antoloji'de. Asıl kimliği olan öykücülükte naif bir anlatımı kullanmayı seven Cewerî'nin öyküleri birçok dile çevrildi. Öykülerinde çarpıcı bir şekilde ironi ile trajediyi, ayrıntı ile atmosferi, kader ile isyanı, sıradan ile kaçışı, hayal ile gerçeği bir arada işler Cewerî. Yazarın eserleri arasında *Girtî* (Tutuklu -1986), *Kevoka Spî* (Beyaz Güvercin -1992), *Çîroka Malbata Evdo* (Evdo'nun Hayat Hikâyesi -1999), seçme öykülerinden oluşan *Romanseke Çilmisî* (Solgun Romans -2002) adlı öykü kitapları bulunuyor.

Türkçede Kürt öykücülüğüne ilişkin bugüne kadar yayınlanmış en kapsamlı çalışma özelliği de taşıyan, incelemekte olduğumuz eserin yazarı *Hasan Kaya* (1964), kendi kaleme aldığı “Kaçış” adlı öyküsüne de yer vermiş Antoloji’de. Kürt kültür kurumları içinde yer almış, İstanbul Kürt Enstitüsü başkanlığında bulunmuş olan Kaya’nın *Girnewas* (1998) adlı bir öykü kitabı da bulunuyor. Antoloji’de yer alan öykülerin Türkçe çevirilerini de kendisinin yaptığını ekleyip devam edelim.

M.Alî K. (1964), tek geçim kaynağı olan karakol kasaplığını kaybetme endişesi taşıyan ve bu yüzden uykuları kaçan Gemşo’yu öykülemiş “Kelle Paça” da. *Mehkûm* adlı öykü kitabı 2002’de ikinci baskısını yapmıştı. Gündelik yaşamdan edindiği olay örgüsüyle kurguladığı “Kelle Paça”, yalın bir gerçeklikle kaleme alınmış. Öyküden bir alıntı:

“Nûrê sofrayı toplayıp, çocukları uyuttuktan sonra kocasının yanına oturdu. Gemşo, yaslanmış sigara içiyordu; yavaş yavaş ama derin nefesler çekiyordu. Nûrê dayanamadı, sordu:

‘Bugün niye böyle keyifsizsin?’

Gemşo eşine döndü ve sert bir bakış fırlattı:

‘Nasıl neşeli olayım ki millet keyif mi bırakıyor!’

Nûrê, ‘Ne oldu? Birileri ile kavga mı ettin?’

Gemşo son bir nefes aldı sigarasından, izmariti yere sürttü ve sonra öfkeyle:

‘O Ehmed köpoğlusı; karakol kasaplığını elimden almak için, bir aydır karakol komutanının peşinden seğirtiyor. Bugün, elinde bir karton Samsun sigarası ile çavuşun yanına geldi ve durmadan çavuşa bir şeyler fıstıladı.’

Böyle deyince birden Nûrê’nin nevi döndü. Bir yıldır, eşi karakolun et işlerini almıştı, o zamandan beri durumları bir hayli düzelmişti...”

“Emzirilen Mezar” adlı öykünün sahibi *Yaqop Tilermanî* (1972), genç ve başarılı yazarlar arasında gösteriliyor. Antoloji’nin sonunda yer alan, öykücülerin özgeçmişlerinin de bulunduğu bölümde Tilermanî için “Öykülerinde hep yeniyi arar, denemelere

girişir. Şiir ile düzyazı arası bir dil kullanır ve zaman zaman dilin sınırlarını zorlar; kendi kurgusu olan yeni kavram ve sözcükleri kullanmaktan çekinmez” deniyor. Kişisel dramlara, kıyıda köşede kalmış insanların dünyalarına yer vermiş “Emzirilen Mezar’da. *Êşbazî* (Acıların Yarışı – 2002), *Bermeqlûb* (Tersyüz – 2003) ve *Ferhenga Sirgûnê* (Sürgün Sözlüğü – 2004) adlı öykü kitapları yazarın eserleri arasında yer alıyor.

Ronî War (1969), sade bir dil kullandığı öykülerinde kırsal kesim insanların sorunlarını, son yıllarda bölgede yaşanan iç çatışmaların insan üzerinde bıraktığı etkileri konu edinir. “Şans” adlı öyküsüne de sinmiş bu durum. Uzun bir süredir keyifsiz olduğu her halinden belli olan Dawid’in halini anlamamıza yardımcı olur arkadaşları. Hikâyenin geri kalanını Dawid’in ağzından dinleriz: Yıllar önce nasıl sebepsiz yere hapse atıldığını, çıktıktan sonra yolunda gitmeyen işleri ve tabii ki üzerine sinmiş o yoğun izlenme korkusunu... *Ronî War*’ın yayınlanmış eserleri arasında *Jê Difûriya* (Yaşam Kokuyordu – 2004) ve *Hemu Çîrok* (Hepsi Öykü – çeviri Gaye Boralioglu, 2004) bulunuyor.

Serferaz Neqşebendî (1952) Antoloji’deki birkaç kadın öykücüden biri. Baas askerleri tarafından köyü yakılan ve yedi çocuğuyla bir mağaraya sığınan Şemam’ın hikâyesine tanık oluyoruz “Yedi Salkım” adlı öyküde. Kürt kadınlarını temsil eder burada Şemam olaylar karşısındaki duruşuyla. Askerler tarafından yakalanır. Ana yüreği dayanmaz çocuklarını yalnız koymaya dağda bir başlarına. Konduğu askeri araçta gidilecek yol bellidir. Kürt analarının neler hissettiklerini bu kadar güzel bir şekilde yine bir Kürt kadını verebilirdi sanırım. Serferaz Neqşebendî, birçok kadın şair yetiştirmiş Irak Kürtleri arasında istisna kadın öykücülerdendir.

Ferhad Pîrbal (1961)’ın, sağ ayağını tatbikatta/kışlada unutan bir askerın öyküsünü anlattığı *Firari’si*, çarpıcı konuyla bile ilgi çekici. Postmodern bir tarzla, kirli savaş oyunlarının kurbanı bir asker üzerinden kurgulamış öyküsünü. Kendisini kaybettikten sonra bir şekilde Hewlêr’e kadar kaçmayı başaran kayıp ayağına

gönderdiği mektupta içinde bulunduğu durumu/oyunu(!) şöyle anlatıyor:

“Sevgili ayağım!

Bağışla beni, çok yorgunum. İyice biliyor olmalısın ki ben geleceğimden, yaşamımdan sıyrılmaya çalışıyorum, onlardan kaçıyorum. Kendimden kaçıyorum yani. Artık hiçbir beceri ve başarı gösterebilme cesaretini kendimde bulamıyorum. Yaşamın güzelliğinden hiç tat alamıyorum... Ben ve torunlarım, bir grup talihsiz ve kıyılmış genç idik. Bizler çağımızın kurbanı olduk! Kirli savaşların kurbanı olduk. Bugün işbaşında olan diktatörlerin, meşru başkanların emellerine alet edildik. Çok yorgunum, çok... çok... bitkinim...”

Pîrbal, öyküde anlatım biçimine getirdiği yeniliklerle de tanınıyor.

Modern bir çıkış ve güçlü bir başlangıç özelliği taşıyan Hawar ekolünün (bu dergide yaklaşık 70 öykü yayımlanmış) önemli isimlerinden de örnek öyküler yer alıyor eserde. Kürt öykücülüğünün öncülerinden Celadet Alî Bedîrxan'ın *Li Ber Tevna Mehfûrê* (Kilim Dokuma Tezgâhında) adlı öyküsü yazılmış ilk Kürtçe öykülerden sayılır. Bu öyküyü, arkadaşlarımızın büyük özverisiyle, “Hawar” için özel olarak hazırlamış oldukları dosyadan okuyabilirsiniz. Öyküyü halk eğitiminde bir araç olarak görmüş Kamran Bedîrxan “Yazar” adlı öyküsüyle ve Nûredin Zaza, bu topraklardaki kadınlar için bilindik bir yarayı işlediği “Gulê” öyküsüyle yer alıyor Antoloji’de.

Yeni Öyküler Yeni Öykücüler

Antoloji’de yeterli olgunluğa sahip olamayan, dar kalıplardan kurtulamamış öyküler de var; biraz da oldum olası yasaklı bir dilde yazmanın verdiği sorumlulukla, siyasal bir dille yazılmış öyküler de. Çoğunlukla bir edebiyat dilinin yaratıldığını söyleyebiliriz. Kürt edebiyatının serpilip gelişmesini sağlayacak öykücüler, yazınsal değeri yüksek ürünler ortaya koyabilme sürecinde pek zorlanmayacaklar.

Kürt Öykü Antolojisi, Kürt öykü sanatını tanımak adına kaçırılmayacak bir çalışma. Hem Kürt edebiyatının klasiklerini hem de modern örneklerini bir arada sunması okuyucu için büyük zenginlik. Kürt Öykücüler; sesi, tınısı, rengi, kokusu çok yabancı olmayan ama yeni öyküler kaleme alıyorlar. Bunun yanında evrensel anlamda öykü yazabilme sorumluluğunu da taşıyorlar. Öyküyü özgün kılma çabaları sonucu daha başarılı ürünler ortaya koyacaklar ve kuşkusuz modern, çağdaş Kürt edebiyatının varlığını güçlendireceklerdir.

Son olarak, Kürt Öykü Antolojisi'ni incelerken yer verdiğim öznel yargılarımın yanında eserle ilgili eleştiri yazılarından da yararlandığımı belirtmek isterim. Yukarıda adını anmadığım, Kürt öykücülüğüne ve Kürt edebiyatına emek veren herkese teşekkürü bir borç biliyorum.

Kürtlerin Değişmeyen Kaderi

Ömer Yıldırım

“...iki şeye anlam veremedim: bu kanlı Mezopotamya'nın esareti niçin bu kadar sonsuz, derin ve köklüdür? Niçin Mezopotamya insanı her zaman gaddar darbelerle yıkılıyor? Esaret niçin bu kadar sonsuzdur burada? Anlamadığım öteki şey de şu: Bu kadim ve mukaddes diyar, niçin bu kadar kin ve nefretle yoğrulmuş? Dicle ve Fırat havzasında yaşayan insanlar, neredeyse hepsi aynı esaretin zincirleriyle bağlı olmalarına rağmen, niçin bu kadar birbirlerine düşman, niçin birbirlerine karşı bu kadar acımasız?”

Diclenin Sürgünleri

“Bulgaristan'da Türkler Türkiye'de Kürtler” kitabında Aziz Nesin, 1987 yılında 2000'e Doğru adlı dergide “KÜRT SORUNUNA ÇÖZÜM” başlığı altında ilgili bir yazı yazdığı için, zamanın Devlet Güvenlik Mahkemesi(DGM) tarafından adına “Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya teşebbüsten” dava açılmış ve Nesin savunmasında, Kürtlerin varlığının bilimsel bir gerçek olduğunu, hatta bu varlığın bir aksiyom (başka bir önermeye götürülemeyen ve kanıtlanamayan, böyle bir geri götürme ve kanıtı da gerektirmeyip, kendiliğinden apaçık olan ve böyle olduğu için öteki önermelerin temeli ve ön dayanağı olan temel önerme) olduğunu söylemiştir. Bu yazıda da Kürtler'in varolup olmadıklarını değil, ama daha çok nasıl bir varoluş savaşı içinde oldukları ve bu savaşı verirken nasıl bazı şeylerin, gerek mücadele ettikleri tarafta gerekse kendi taraflarında, değişmediğini elden geldiğince göstermeye çalışacağım.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, temelde feodal bir yapı olan beylik sistemiyle kurulmuş bir devlettir. Bu beylik zamanla çevresinde var olan diğer beyliklerin de topraklarını kendi toprağına katarak geniş topraklara sahip bir devlet haline gelmiştir, tabi bu yapı Osmanlı'yı hâliyle içinde birçok etnik unsur, kültür ve din barındıran bir devlet yapmıştır. Osmanlı hem iç siyasetini hem de

dış siyasetini bu gerçeği göz önüne alarak yapmış ve Kürtlerle de bu temel üzerine ilişkiye geçmiştir. Tarihte Kürtlerle Osmanlılar arasında yapılan ilk resmi anlaşma Osmanlı ve İran Safevi Devletleri arasında yapılan savaş sırasında Kürtleri kendi tarafına çekmek isteyen Yavuz Sultan Selim İle Bitlis Emiri İdris-i Bitlisî arasında yapılmış ve Kürtler ilk kez bu tarihte Osmanlı'ya anlaşma temelinde bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu anlaşmaya göre Kürtler vergi verecekler ve savaş sırasında Osmanlı'ya asker sağlayacaklardır. Diğer taraftan aşiretler kendi iç işlerinde Osmanlı Devletinden tamamen bağımsızdılar. Avrupa'da milliyetçi akımlar gelişip Balkanlar'da Türk olmayan halkların bağımsızlık mücadeleleri başlayınca, bu durum yavaş yavaş doğuda da etkisini göstermeye başladı. Nasturiler, Ermeniler, Kürtler, Araplar arasında milliyetçi akımlar oluşmaya başlarken bu sırada türkçülük ve turancılık da gelişmeye başladı. Osmanlı'nın merkezileşme çabaları da bu durumu hem besledi hem de bu durumdan etkilendi. Merkezileşmenin bir uygulaması olarak âyan sitemini geliştirdi ve 1808'de âyanlarla 'Sened-i İttifak'ı imzaladı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti kendi toprakları dâhilindeki insanlardan bu âyanlar aracılığı ile vergi toplayacaktı. Bu vergileri toplayan âyan memurları olan Mültezimler, halka büyük baskı ve zulüm uygulamışlardır. Bunun sonucu olarak halk dağlara sığınmaya başlamış, bu da isyanların daha sık olmasına ve şiddetlenmesine pozitif yönde bir ivme kazandırmıştır. Elinde güç, yetki ve bir dereceye kadar bağımsızlık bulunduran Kürt bey ve mirleri, 19. yüzyılın başlarından itibaren ellerindeki bu imkânlardan yoksun kalacakları korkusuna kapılmışlardır. İmparatorluğun batışında başlayan milliyetçilik rüzgarı zamanla doğuda Ermeni, Kürt, Nasturi ve Araplar arasında da esmeye başlamış ve merkezileşmeden dolayı elindeki imkânları kaybetmek istemeyen beyler ve mirler milliyetçiliğin de etkisiyle ayaklanmışlardır. Bu başkaldırıların hepsinde de çeşitli oranlarda da olsa milliyetçilik ögesi vardır. Bunların başlıcaları 1806 Babanlı Abdurrahman Paşa isyanı, 1830'da Revaduzlu Mir Mehmet Paşa, 1850 Cizre Beyi Mîr Bedîrxan, 1855 Yezdînşer

ayaklanmaları ve mirlik ve beylikten farklı olarak dini bir önder olan Şeyh Ubeydullah İsyanı (1880) şeklinde sıralanabilir.

Bütün bu isyanlar içerisinde (şüphesiz bu isyanlardan önce de birçok isyan olmuştu ve yazının devamında da değineceğim gibi daha birçok isyan da olacaktır) milliyetçiliğin en çok kendini gösterdiği isyan Şeyh Ubeydullah İsyanı olmuştur. Ama en etkili, en uzun soluklusu ve Osmanlı'yı en çok zorlayan isyan da Botan Beyi Mîr Bedîrxan isyanı olmuştur. Çevresindeki diğer bütün mirlik ve beyliklerin ortadan kaldırılmasına kadar Osmanlı'nın tarafını tutan Mîr Bedîrxan, elbette sıranın bir gün kendisine de geleceğini biliyordu. O da zaten bu amaçla Osmanlı'ya yardım edip çevresinde bölük pörçük olarak bulunan diğer Kürt aşiretlerinin kendisine bağlanmasını sağlayacaktı. Hatta çok önemli bir ölçüde bunu başardı ve yakın zamanın en büyük Kürt mirliğini kurdu. Bu beyliğin kendi parası, düzenli ordusu ve dini konularda devletin halifesinden ayrı olarak kendi karar alma mercii vardı. Tabii bütün bunlar, parça parça olup, bir birlik oluşturamayıp ve kendi kaderini tayin edemeyecek potansiyeli içinde barındıramama durumundan daha avantajlı olabilir. Ama bu birliğin yaratılmasının yine de pek hayırlı bir yolla olmadığı da ortadadır. Çünkü egemen olan Osmanlı'nın tabii ki Kürtleri bir araya toplayıp onların bir irade ortaya koyabilmelerini ve kendi içinde bir toplumsal sözleşme yapmalarını kolaylaştırmak gibi bir amacı katiben yoktu ve olamazdı. Osmanlı'nın amacı her biri bir baş olan tüm beylik ve mirlikleri bir araya toplayıp, hepsiyle teker teker bir anda uğraşmaktansa, çeşitli oyunlar yapıp hepsini birden yok etmek ve Kürdistan'ı ebediyen kontrolü altına almaktı.

Burada daha sonra da göreceğimiz gibi tam olarak ne Osmanlı'nın ne de Bedîrxan Bey'in düşündükleri gerçekleşmemiştir. Bedîrxan Bey direnişin kalbinde öz yeğeninin ihanetiyle karşılaşmış ve direniş, merkezinden başlayarak kırılmaya uğramıştır. Burada Kürtlerin kötü talihi tekrar kendini göstermiş; ulusal birlik ve kurtuluş hayali (Burada ulusal kurtuluş fikri tam keskinleşmemiş olsa dahi Kürtlerin en azından birlik olabildiklerini ve asgari düzeyde de olsa beraber bir karar alabildiklerini göstermesi

açısından son derece önemlidir) kişisel çıkar ve tatminlerin gerisinde kalmıştır. Yezdînşêr, gözüyle gördüğü şiddetin, vahşetin ve ihanetin aktörlerinin sözüne kanmış ve Osmanlı'nın artık bilinen ve kesinlikle kimseye (en azından karşısındakine) hayır getirmeyen hilelerine ve oyunlarına kanmıştır. Karşısındakinin en zayıf noktasını arayıp bulan ve bundan en kurlsız ve acımasız bir şekilde yararlanmayı bilen Osmanlı paşa ve siyasetçileri, Bedîrxan Bey'in kendisinden sonra mir yapmayı düşündüğü öz yeğeni Yezdînşêr'i, amcasını devirip yerine onu getirme vaadiyle kandırmışlardır. Bu paşa ve siyasetçilere aldanan Yezdînşêr de mirliğin başkentini Osmanlı'ya teslim etmiştir. Bu olayın etkileri direnişin devam ettiği yerlerde de etkisini göstermiş ve Kürtlerin umudu o noktada kırılmış, isyan başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İsyancıların sonunda ne olduğu daha önce gerçekleşmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmış isyanların ardından devletin aldığı kararlara ve çıkardığı kanunlara bakılarak tahmin edilebilir. Yine başkaldıranlar çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek demeden vahşice öldürülmüşler hatta devletle işbirliği içinde olup, güçlünün yanında olmanın avantajlarından yararlanmayı düşünen aşiretler bile bu kırımdan nasibini almışlardır. Kendi cellâtlarını bile işleri bittiğinde ipe asan bir zihniyetten başka bir şey de beklenemez. Ama bu dönem henüz Kürtlerin sosyolojik ve kültürel olarak yok sayıldıkları bir dönem değildir ve birincil önderleri ölümle değil de sürgünle cezalandırılır; hatta sürgün edildikleri yerlerde (Girit adası, Şam) onlara önemli sayılan bazı görevler ve ünvanlar da verilir ve yine de Kürtlerle bir nevi anlaşma yoluna gidildiği de söylenebilir. Bunun sebebini de şöyle açıklayabiliriz sanırım: Osmanlı Devleti çok kültürlü ve çok dinli bir yapıda ve bunu da zaten kabul edip politikalarını da ona göre düzenleyen bir oluşum. Bundan dolayı da Kürtleri etnik, kültürel ve sosyolojik olarak inkâr etmenin zaten materyal bir altyapısı yok ve Osmanlı da buna gerek duymuyor. Osmanlı'nın olmasını istediği şey, tebaasına bir şekilde hükmedebilmek ve son dönemlerinde benimsediği merkezîyetçi politikayı bir şekilde sürdürebilmek.

Bedîrxan Bey isyanından sonra, kendisine ihanet eden Yezdînşer Bey kandırıldığını anlar ve 1853'te isyan eder. Tabii bu isyan da aynı yolla bastırılır ve yeni bir ölüm ve sürgün dönemi başlar Kürtler için. Cumhuriyet dönemi öncesi olan isyanların en kapsamlılarından ve sonuncusu da Nehrili Şeyh Ubeydullah'ın 1870 ve 1882 yılları arasında olan isyanıdır. Şeyh Ubeydullah yine Cizre ve Hakkari bölgelerindeki önemli bir dini önderdir. Bu yüzden de daha önceki isyanların merkezi mirlik ve beylik gibi feodal yapılardan şeyhlik gibi dini bir yapıya geçmiştir. Tabii bu Osmanlı'nın izlediği merkezîyetçi politikanın yereldeki otonom mirlik ve beyliklerin ortadan kaldırılmasının sonucunda ortaya çıkan bir durum olarak görülebilir. Çünkü daha önceden kan bağı ve akrabalık ilişkileri üzerine kurulan aşiretsel yapı önderliği, bu yapı ortadan kaldırılınca Kürtler arasında önemli bir yerde duran dinin önderliğinde bir yapının meydana gelmesi için elverişli bir ortamı hazırlamıştır. Osmanlı – Rus savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile İran arasındaki tüm toprakların kontrolü Şeyh Ubeydullah önderliğindeki Şemdinanlılar'ın eline geçmişti. Kötü geçen hasat mevsimini ve ağır vergileri bahane eden Şeyh Ubeydullah hem İran'a hem de Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırdığını ilan etti. Uzun süren pazarlıklar sonucu Şeyh Ubeydullah Medine'ye sürgüne gönderildi. Şimdiye kadar olan isyanların içinde en fazla milliyetçi ögenin bulunduğu isyanın Şeyh Ubeydullah isyanı olduğu söylenebilir. Bunu Şeyh Ubeydullah'ın Başkale'de bulunan İngiliz konsolosluğuna gönderdiği mektupta kullandığı ifadelerden anlayabiliriz. Bu mektupta Şeyh Ubeydullah, Kürdistan'ın bağımsız bir bölge olarak tanınmasını öne sürdüğü başka koşullar arasında saymakta. Burada özellikle son olarak saydığımız Şeyh Ubeydullah isyanının olduğu sıralarda ondan daha kısa süreli olan ve bastırılan Mir Bedîrxan'ın torunları Osman ve Hüseyin Beyler önderliğinde diğer isyan bölgesine çok yakın bir bölgede başka bir isyan daha yaşanıyordu; ama bu iki isyan bir türlü birleşemedi. Bu durum Naci Kutlay'ın *Kürtler* adlı çok geniş araştırma-inceleme kitabında şöyle sorgulanır: Hakkari ve Cizre gibi birbirine çok yakın olan iki bölgeden Hakkari'de Şeyh Ubeydullah isyanı; Cizre'de de Osman

ve Hüseyin Beyler, Sultan Abdülmecit zamanında isyan eden dedeleri Mîr Bedîrxan'ın dağılmış olan mirliğini geri getirmek için isyan ediyorlardı. Ama bu isyanlar sonucunda Osman ve Hüseyin Beyler affedilip İstanbul'a geri dönüyorlar ve Şeyh Ubeydullah da sürgün için Medine'ye gönderiliyordu. Bu durumun kritiğini yapan Naci Kutlay, birbirlerine bu kadar yakın ve bağımsızlık için başkaldıran bu şahsiyetlerin neden bir türlü bir araya gelip bir birlik oluşturamadığını sorguluyor. Ve ne oluyorsa yine fakir Kürt köylüsüne olduğunu ekliyor. Olan bütün bu isyanların sonucunda Kürtlerin eline bir şey geçmediği gibi sahip oldukları birçok şeyi de kaybetmiş olsalar da "Kürtler henüz vardırılar". Ta ki cumhuriyet kurulup "Kurtuluş Savaşı" verilene kadar.

20. yüzyılın başlarında henüz Cumhuriyet kurulmadan önce Osmanlı Devleti'ne karşı da isyanlar gerçekleşmiştir. Ama bunların da hepsi sonuçsuz kalmıştır. Cumhuriyet dönemine gelirse, bu dönemde yapılan ilk Kürt isyanı Lozan Anlaşması'na karşı Dersim'de ayaklanan Alevi Kürt aşiretlerinden olan Koçgiri isyanıdır. Ancak bu isyanda da devlet her zaman olduğu gibi Kürtlerin içinden yine kendine işbirlikçi devşirmeyi başarıp, bu aşiretin birkaç ağasını meclise sokup milletvekilli yapmış, sonra bu milletvekilleriyle beraber yetmiş civarında "Kürt milletvekiline" batıya telgraf çekterek onlardan T.C devletine bağlılıklarını bildirmelerini istemiştir. Bu yolla isyan bastırılmış, sonra yine tutuklamalar ve öldürmeler başlamıştır. Bütün bu isyanlara ve durumlara devletin (Osmanlı ve T.C) takındığı tavır hep aynı olmuştur. İsyanı içten parçalamak için yollar arama, isyan edenlerin eşkıya ve bozguncu gibi gösterilmesi ve elden geldiğince olayı siyasallaştırmama, bütün bu isyanlara karşı takınılan tavırların ortak noktaları olmuştur. Hatta Cumhuriyet döneminde bazı isyanlar sırasında şaki ve bozguncuların herkes tarafından öldürülebilmesi için kanunlar çıkartılmış ve Kürtler'i öldürme işi böylelikle normalleştirilmiştir. Bugün bile bu gibi uygulamalar kanun bile çıkarmaya gerek olmadan yapılmak isteniyor gibi. Demokratik bir hakkını kullanıp yürüyüş yapan göstericilerin üzerine pompalı tüfekle saldıran saldırgan için başbakan "Vatandaşın imkânı varsa kendini korur" deyip bu durumu adeta

meşrulaştırmıştır. Bu durum bahsi geçen devletlerin Kürtler'in irade sahibi olmalarını hazmedememelerine bağlanabilir. Kürtler vardır ama Osmanlı'nın tebaasıdır. Kürtler eşkıyadır, bozguncudur... Kürt diye bir şey yoktur. Onlar asimile olmuş ve dağda yaşayan Türklerdir. Kürt dili diye bir dil yoktur. Kürt dili denen, Türkçe, Farsça ve Arapça kırması bir dildir. Kürtçe denen dil, tamamı üçyüz kelimedenden ibarettir ve üçyüz kelimedenden de bir dil olmaz, bu yüzden yoktur. Kürt realitesini tanıyoruz ama bölücülere geçit yok. Kürt sorunu vardır, bu benim de sorunumdur, bu sorunu çözeceğiz. Kadın da olsa çocuk da olsa terörün maşası olana ne gerekiyorsa yapılacaktır. Kürtler vardır ve zamanında devlet de bazı hatalar yapmıştır... Yukarıda değinilenler, resmî ideolojinin son yüzelli yılda Kürtlere karşı uygulanan politikalarının izlerini taşımakta. Her iki devlet de (Osmanlı ve T.C) Kürtleri hiçbir zaman yok edemedi. Ama Kürtler de kendilerini hiçbir zaman tam olarak var edemediler. Devletler öldürmeyi sürdürdükçe direnenler hep oldu; ama varoluş mücadelesine ihanet edenler, karşı çıkanlar da oldu. Osmanlılar Kürtler'e ve bölgedeki diğer halklara karşı Kürtler'den oluşan ve Ermenileri katleden Hamidiye Alayları'nı kurdu. T.C. de koruculuk sistemini getirdi ve hala uyguluyor. Ama yine de ilginçtir, Kürtleri devlete bağlı kılmak ve kontrol altında tutmak için kurulan Hamidiye alayları, bu alaylara mensup aşiret reisleri çocuklarının okuması için kurulan aşiret mektepleri, Kürt milliyetçiliğinin ideologlarını ve taşıyıcılığını yapacak birçok önder de yetiştirmiştir. Yani ortada kimseye yüzde yüz fayda getiren bir durum yok. Koçgîri ayaklanmasından sonra da (sadece TC'ye karşı yapılan isyanlar, Kürdistan'ın diğer parçalarında olanlar hariç) sırasıyla Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim isyanları olmuş ve hepsinde de devletin takındığı tavır ve izlediği politikalar hep aynı olmuştur. İsyanı bölmek, içten parçalamaya çalışmak, diğer devletlerin kışkırtmalarına ve güdümüne bağlamak, isyan edenlerin zaten Kürt olmadıklarını bilmem hangi devletin ajanı olduklarını, eşkıya ve bozguncu olduklarını, Kürtlerin yüzyıllardır Türklerle beraber yaşadığını ve "kardeş halklar" olduğumuzu dolayısıyla bizi ayırmak isteyenlerin bölücüler olduklarını

söylemek... Kürtlerin devletine sadık bir millet olduğu gibi deli saçmaları ve kandırmacalar hep olmuştur ve günümüzdekiler için de aynısı söylenmektedir. Kürt sorunu var oldukça bu gibi şeylerin de hep olacağı açıktır.

Zaten yazının başından beri yazdığım şeyler birbirine çok benzemektedir. Dersim isyanı da başlayıp 1938'de şiddetle bastırıldıktan sonra uzun yıllar Kürtler açısından büyük bir sessizlik oluşur. Okuyan Kürt gençleri direkt milliyetçi yapılar kurup bunlar içinde yer almadılar; artık daha çok sosyalist yapılar içinde bulundular. Türk sosyalist partilerinde yerlerini aldılar ve buralarda bir şeyler yapmaya çalıştılar. Tabii bu dönemler her on yılda bir darbelerin olduğu ve devletin bütün Türkiye halklarına kök söktürdüğü dönemler. Daha sonra okumuş Kürtler ve aydınlar tekrar Kürt merkezli oluşumlara gittiler. DDKO, KUK, KSP, PKK bu dönemde ortaya çıkmış Kürt parti ve örgütlerinden birkaç tanesi. Bunlardan PKK, devletin en resmî ağızlarından Süleyman Demirel'in de söylediği gibi 29. Kürt isyanını başlattı ve halen de devam ettirmekte. Yine bu isyan döneminde yaşananlar ki 30 yıldır sürmekte, eğer dile getirilse daha öncekilerden farklı olmadığı görülecektir. Celadet Alî Bedîrxan, aslı Fransızca olan ve 1934'te basılan *Kürt Sorunu Üzerine* adlı kitabında Kürt sorununun asla yakın bir dönemde ortaya çıkmış bir sorun olmadığını ve dünyada köleleştirilmiş Kürtler var oldukça bu sorunun var olacağını daha o gün bile söylemiştir. Buna bakarak günümüzde Kürt sorunun sonuçlarını, sebepleriymiş gibi gösterenlere de bir cevap vermiş oluruz sanırım. Zaten yazının amacı da biraz bunu göstermekti. Ancak ister istemez şöyle bir soru geliyor insanın aklına: Nasıl oluyor da bunca vahşet ve ihanet sürekli olarak kendini tekrar edebiliyor ve tarihin bize sunduğu bunca bilgiye rağmen hâlen yanılıya düşebiliyoruz? Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*'ın önsözünde şöyle der: *Bir tutku cinayetleri vardır, bir de mantık cinayetleri. Aralarındaki sınır belirsizdir. Ama ceza yasası oldukça elverişli bir biçimde, kasıt kavramıyla ayırır bunları birbirinden. Kasıt ve kusursuz cinayet çağında yaşıyoruz. Canilerimiz aşk özrüne sığınan o umarsız çocuklar değil artık; tam tersine, olgunluk*

çağlarındalar, suçsuzluk kanıtları da yadsınmaz türden: Her şeye, hatta katili yargıç yapmaya bile yarayabilen bir felsefe.

Burada tutku cinayeti işleyen bir kişi, sadece onu yapar ve inancı burada kilitli kalır ve durur. Tutku gücü ve kişilik yeter bunun için diyor Camus ve tutku gücü de ender rastlanan bir durum olduğu için bu cinayetler olağanüstü duruma gelir. Ama cinayetlerin olağanlaştığı bir zamanda yaşıyoruz. Yargıç olmuş cellâtlar, cinayetlerini yüksek ve kutsal değerlere(ki bu değerlerin sahip olduğu kutsallık da yine insanlar tarafından atfedilmiştir kanımca)bağladıkları için ve kendi yargılayanları da kendileri oldukları için verilen karar hep malum oluyor. Ben ne yaptıysam vatanım, milletim ve devletim için yaptım demek, katili ipe gitmekten kurtardığı gibi bir de kahraman yapmaya yetiyor ve artıyor bile. Belki de bu içinden çıkılmaz tekrarın en büyük sebeplerinden biri de budur.

Kaynakça:

Celadet Ali Bedîrxan (Herekol Azîzan), *De La Question Kurde*(Kürt Sorunu Üzerine 1934), Avesta Yayınları

Mehmet Uzun, *Diclenin Yakarışı*, Gendaş Yayınları

Albert Camus, *Başkaldıran İnsan*, Can Yayınları

Naci Kutlay, *21.Yüzyıla Girerken Kürtler*, Pêrî Yayınları

Türkiye'nin Kürt Sorunu, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı

Hasan Hişyar Serdî(1907–1985), *Görüş ve Anularım*, Med Yayınları

Ayşe Hür, *Osmanlıdan Bugüne Kürtler ve Devlet* yazı dizisi, Taraf Gazetesi

Ziman û Wêje: Nasnameya Nivîskar û Bi Gotineke Din Ceribandinek li Ser Avabûna Wêjeya Neteweyî

Suat Baran

Destpêk

Em ê di vê nivîsê de li ser avabûna wêjeya neteweyî,¹¹² rola zimên û netewe bi çî awayî di vê avabûnê de cîh digire rawestî û piştî jî têkîliya wan ku pê vê jî tasnîfkirina nivîskar di nav wêjeyê neteweyî pêk tê, zelal bikin. Mebesta vê nivîsê jî ew e ku rola zimên di vê tasnîfkirinê de û yan jî avabûna wêjeya neteweyî de, weke ku me gotîye em ê vê bi qaîdeyê (di bingeha zimên de) din ve bikolînin, roleke çawa ye û bi çî awayî xwe nîşê dide? Heta niha gelek kesan di derheqê tasnîfkirina nivîskaran di nav wêjeyê neteweyî de pir tişt gotine û nivîsandine, lê em dinêrin ku serê gelek kesan di vê mijarê de piçek tevlihev e û li ser terîman de jî kêmasiya agahiyan derdikeve holê.¹¹³ Ji aliyê kurdan jî ev mesele, li gorî nivîsan û lêkolînan jî diyar e, mijarek zehf mûhîm e û tevlihevbûna vê mijarê jî di vê niqte de zêdetir dibe.¹¹⁴ Çimkî ji

---

¹¹²Li ser terîma wêjeya neteweyî heta niha gelek lêkolîn hatine kirin, gelek nivîs hatine nivîsandin. Ev terîm bi giş tê vê wateya ku wêjeya neteweyî wêjeyê ku “yên din” qebl nake û taybetiyên neteweyî derdixe pêş. Û li ser sîstemên siyasî, mîtosa neteweyî, lehengên îdeal û vegotina li ruxandinê neyarê bêrehm de radiweste û nakokîya yê netewe jî qet ne derdixe pêş û wek wêjeyê hevbeş yê hemû çînen di civatekê de tê bikaranîn (Korat 2008:198–9). Û wekî din bnr: Jusdanis, Gregory; *Geçikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcat Edilişi*, 1998, İstanbul. Lê li vir em ê pê terîma wêjeya neteweyî balê bikişînin li ser faktorên wê yê gerdûnî, bêguman ligel têkîliya vê bi zimên û aliyekî din jî bi xwedîbûna nasnamayeka neteweyî ya wêje re, lê bi tenê wek nav (em bingehe vê terîmê nakolin), û rengdêrekê ku dikeve pêş navê netewe, tê kirpandin, em ê bi tenê di bingeha faktorên zimên de vî meselê niqaş bikin.

¹¹³ Millas Herkül, *Öteki ve Kimlik*, 2005, İstanbul, 260.

¹¹⁴Bo vê tevlihevî û çend pirs bnr: Uzun, Mehmed; *Destpêka Edebiyata Kurdî*, 1992, Ankara, 91-97. Kovara Yazınca, hejmar: 1-6, 04-05, 94 (*Kürt Edebiyatına Giriş*, amadekar: Burcu Yankın). Clémence Scalbert, *Kurdish Literature's Moving Borders*, 2006,

ber asîmilasyona neteweyên din (tirk, ereb û ecem) û bandora zimanê wan (tirkî, erebî û farsî) li ser zimanê kurdî ve, li gorî pêşketina neteweyên din, zimanê nivîskî ya kurdî gelek dereng rûnişt. Bi rastî jî sedemên vî rûniştînadereng gelek in. Ji ber ku ev ne mijara nivîsa me ye, em jî li vir behsa wan nakîn.¹¹⁵ Ji ber vê asîmilasyonê ve, kurdan bi zimanî serdestan mekteb xwendine, bi wan zimanan fêrî nivîsandin û fikirînê bûne. Loma tasnîfkirina hin nivîskarên ku bi eslî xwe kurd in, wekî tê zanin, ji ber ku bi zimanekî biyanî, yanî yê serdestî dinivîsinin û çîrok û vegotina xwe bi van zimanan ve vedibêjin, piçek tevlihev buye.¹¹⁶ Li vir ev pîrs ji aliyê gelek nivîskar û lêkolîner ve jî tê pirskirin: “Gelo meriv dikare nivîskarekî ku bi zimanekî biyanî dinivîse, di nav edebiyateke neteweyî de bihesibîne?”¹¹⁷ Yan jî bi gotineke din; kîjan tişt roleke girîng di tasnîfkirina wan nivîskaran de dilize? Problema ku em li vir qal dikin jî ev e. Niha di vî çarçoveyê de em ê jî di bingeha berhemên ku li ser vê mijarê niqaş dikin, biceribinin ku vê meselê zelal bikin.

1. Netewe û di netewebûnê de rola ziman

Dema em behsa netewe dikin, ev terîm ji me re çi dibêje, çi tîne bîra me? Wekî ku em dizanin, her netewe xwedî nasnameyekî ye. Li ser netewe pîrr tarîf hene û pîrr teorî bo avabûna vê hatine nivîsandin û derketîne holê. Yek ji wan tarîfan jî ev e: “netewe/xelk her serdemekî tarîfa wê û faktorên xwe cuda ne. Ev pêvajoyê ji mirovatiya xwînê û zimanê hevbeş dest pê dike. Di netewebûnê

---

www.institutkurde.org. Korat, Gürsel; *Dil Edebiyat ve İletişim*, 2008, İstanbul, 197–8. Alpay, Neemiye; Radikal Kitap, Dil Meseleleri, *Araftakiler*, 16.03.2007. İnce, Özdemir; Hürriyet, *Türkçe Sözlü Arapça Şarkılı*, 10.10.2003. Ahmedzade, Haşîm, *Ulus ve Roman, Fars ve Kürt Anlatısal Söylemi Üzerine Bir Çalışma*, 2004, İstanbul.

¹¹⁵Bo van sedemên bnr. Ayaz, Bayram; Kovara Demokrat, Hejmar: 1, Bihar 07, *Ziman û Netewe, Neteweperwerî û Neteweperwerîya Zimanî*. Uzun, Mehmed; *Destpêka Edebiyata Kurdî*. Nebez, Jemal; *Kurd (Dirok û Kultura Wan)*, 2007, İstanbul.

¹¹⁶ Uzun, berhama navborî û kovara Yazınca, nivîsa navborî.

¹¹⁷ Uzun 1992: 92., Alpay û İnce, nivîsa wan navborî, Korat 2008: 197–9, Haşîmzade, 2004:10-11.

de divê zimanek û çandeker hevbeş hebe".¹¹⁸ Lê aliyekî din jî, li gori teorîsyenên din, ziman bi tenê sere xwe nikare neteweyekî ava bike, ji ber ku gelek civat hene ku xwedî zimanekî hevbeş in, lê hemû jî bi sere xwe dibin, helbet li gora baweriya wan, neteweyek.¹¹⁹ Em ê di vê nivîse de li ser pîrsa ku netewe çi ye, bi awayekî analîtîk nesekinin, ji ber ku mebesta me ev e ku em ê li ser rola zimên di afirandin, yan jî avabûna neteweyê de rawestin û piştê diyar bikin ku wêje çawa dibe neteweyî û bi gotinekê din netewe çawa dibe nasnameya wêjeyê.

Netewebûn li xwe ber terma "qedereke hevbeş", zimên û hesta aîdbûnê dide, ev jî pê nirxên hevbeş ve pêk tê.¹²⁰ Çavkaniya neteweperwerî ne bi tenê ziman e, lê zimanekî çapemenî, bi gotineke din yê nivîskî ye. Benedict Anderson dema di derheqê bandora zimên li ser afirandina û xeyalkirina netewê de radiweste, dibêje ku ew ê ku neteweperwerî dahênandiye ne zimanekî bi xwe ye, lê zimanê çapemeniyê ye.¹²¹ Stalin jî dibêje netewe civatek e ku bi dirokê re tê sazîkirin û bi zimanekî re jî tê diyar kirin.¹²² Zimanekî hevbeş li kom û civatên ku cuda cuda cih bûne, wan dixê di nav têkiliyekî de û bi hev re gîrê dide û dizelîqîne û wusa jî dibe zimanî neteweyî.¹²³ Di vê rawestê de girîngiya zimanê çapemeniyê, yanî yê nivîskî li ser netewebûnê de ewqas mezin û

---

¹¹⁸Ayaz, Bayram; kovara Demokrat, Hejmar: 1, Bihar 2007, *Ziman û Netewe, Neteweperwerî û Neteweperweriya Zimanî*, 33.

¹¹⁹Wek mînak, civatên ereb, hemu jî zimanê erebî diaxivin, carîna sinorên wan jî nêzikî li hev in (Irak, Suriye, Urdun, Libnan...), lê di navbera xwe de cudahiyeke peyda dikin û dibin neteweyek cuda. Li gori teoriya din jî, tiştê hevbeş ku mirov ji neteweyekê re gîrêdide "yekîtîya kultur" e. Lê ev terîm jî jixwe ne zelal e. Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 1999, İstanbul, 19-20. Û wekî din bnr: Liakos, Antonios; *Dünyayı Değiştirmek İsteyenler Ulusu Nasıl Tasavvur Ettiler*, 2008, İstanbul, 39, niqaşek li ser tarîfa Stalin.

¹²⁰ Liakos, navborî, 81.

¹²¹ Anderson, Benedict; *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 2004, İstanbul, 52-63.

¹²² Jêgiran Liakos, navborî, 38.

¹²³ Ji hê serî de ew li ber çavan e ku netewe ne bi xwînê, lê bi zimên ve tê fehmkirin û mirov jî pê vê zimên tê gazîkirin di vî cemaata xeyalî re. Anderson, navborî, 163.

balkêş e. Em ê di şopa xwedî nasnamebûna ya netewe û netewebûn de bikevin şopa wêjeya neteweyî. Û bi vî awayî jî, weke ku her civat pê mirovên ku xwedî tiştê hevbeş in (pîrr caran ev jî ziman e) pêk tê, em ê ew mebest diyar bikin wêje jî ku aîdî neteweyekê û zimanekê ye, bi nasnameya nivîskarê (li vir ev nasname diguhere û dibe ziman, na ye etnîk, mirov ji bilî nasnemaya wî ya netewî ve, di warê nivîsî de bi zimanek ve dibe xwedî nasname û dikeve di nav wêjeyekî de û dibe endamê wê) dibe xwedî nasname û bi vê nasnamê ve tê binavkirin. Ev nav jî giş navê zimên e.¹²⁴

Ziman wekî din wek faktoreke sereke di cûdakirina neteweyan de roleke mezin dilîze.¹²⁵ Dawiya dawî ziman bi kurtasî hebûna gelan e. Ayaz (2007: 28) gava behsa zimên dike, li ser du rolên wê disekine: “Ji aliyek ve insanên endamê civakê bi hevdu ve dizeliqîne (nationale integration). Ji aliyek din ve civakan ji hev du cuda dike (segregation) –*li vir em dikarin bêjin ku ziman jî wêjeyan ji hev cuda dike, bi vî awayî wêje, wek netewe, dibe xwedî nasnameyek di bin navê neteweyî û zimên de.*¹²⁶ Loma ziman wek aletê yekitiya neteweyî tê bikaranîn, an jî li dijî biyaniyan aletê dûrxistinê. Parastina zimên hebûn û mayin a gel/netewe û welat e.¹²⁷ Ayaz (2007) her gav, bi kirpandin li ser xwedibûna ziman û parastina wî de radiweste. Nivîskar, di nivîsa xwe de serekebûna zimanê di nav neteweyê de diyar û zelal dike û ji aliyê din jî, bi metaforên tirsandin (tirkbûn, wendabûna nasnameya neteweyî, wek bombeyek ku bikeve li ser malê û vê xirab bike) vê yekê dikirpîne. Di her alî de bal dikêşîne li ser girîngî û parastina zimên. Lê divê ev ji neyê ji bîr kirin ku ev nivîskar jî bala xwe didin zimanê zikmakî û qala vê dikin, ne yê ku di wêjeyê de tê bikaranîn. Di vê niqte de girîngiya zimanê zikmakî çi ye? Wekî ku Anderson (2004) dibêje: “Bî wê zimanê ku li ser çokên dayikê de tê naskirin û ancax

¹²⁴ Pîrr caran navên netewe û zimanên wan wekî hev in. Alman, almanî, ingiliz, ingilizî, rus, rusî, kurd, kurdî, tirk, tirkî. Bnr Ayaz, navborî, 28.

¹²⁵ Ayaz, navborî, 27.

¹²⁶ İngilizî, wêjeya ingilizî, kurdî, wêjeya kurdî, erebî, wêjeya erebî...

¹²⁷ Ayaz, navborî.

di mezê de tê şemirandin ve, paşêroj tê veherandin, hevaltî tê xeyalkirin û xewnên yê pêşeroj jî tê avakirin.”¹²⁸

Her ziman ji qonaxa devkî dest pê dibe û piştê jî dibe zimanekî nivîskî.¹²⁹ Ziman yek jî girîngtirîn faktorên huwîyeta neteweyî ye, ligel vê hem jî nişana cudabûna gelan/neteweyan e. Di bin ronahîya van çavkaniyan de em dibinin ku bi giştî herkes li ser girîngiya zimên di yekbûn, civatbûn û netewebûn de hemfikîr e. Ziman, di navbera aîdiyata me de hertim yek ji yê herî diyar e. Ziman hem dibe faktoreke nasnameyê, hem jî amrazê ragihandinê.¹³⁰ Tê zanin ku mirov di jiyana xwe de xwedî gelek nasnameyan e: ziman, ol, netewe, zayend, kar, xebat û hwd. Divê were kirpandin ku gel/netewe jî xwedî nasnameyan e, di nav wan de ziman jî li gorî gelek zanyar û lêkolîneran, roleke sereke dilîze.¹³¹

2. Têkîliya zimên bi wêjeyê re

Di warê wêjeyê de jî, hesta mirov a ku dixwaze xwe aîdê cihekî bike, xwe eşkere dibe, ev jî wek nasnameyeke me ye ji nav nasnameyên me yê din ve xwe derdixe pêş. Li vir jî pêwistiya wêjê û gotûbêjê tê li ber me. Mirov di jiyana xwe de pirr tişt dibîne, di jî û xwedantecrûbe dibe. Û ji aliyekê hestan ve jî bi riya nivîsandin û gotinê dixwaze wan tiştan derxe holê; hin kes bo diyarkirina wan hîsan ji xwe re wêjeyê hildibijêrin, hin kes jî tenê axaftinê. Di wêjeyê de jî bi vî awayî vegotina netewe/millet avadibe, yan jî li gorî Anderson (2004) tê afirandin û xeyalkirin. Wêjeya neteweyî jî wisa tê avakirin, bêguman pê zimanek neteweyî ve. Loma di vi niqte de rola zimên girîngiya xwe nîşan dide. Wêjê bi metod, kaîde, vebêj û vegotina xwe ve, helbet bi

---

¹²⁸ Anderson, navborî, 173.

¹²⁹ Nebez, Jemal; 2007: 60. Lê ev proses di her gelê de bi heman awayî naye pêkhatin, bo serdemên wê û bo şopandina zimanê kurdî ji tradîsyana devkî bo zimanê nivîskî jî bnr Nebez, 55 û dû re...

¹³⁰ Maalouf, Amin; *Ölümcül Kimlikler*, 2005, İstanbul, 109.

¹³¹ Millas *Öteki ve Kimlik*, Anderson, Maalouf, Nebez û çavkaniyên din.

zimanî neteweyî, yê cemaat/gel/neteweyî, xwe eşkere dike û derdixe holê. Vêga di xwedîbûna wêjeyekê de jî ziman roleke mezin dilîze û wêje jî bi taybetî girêdayî ziman e. Piştî van gotinan, em dikarin bi rehetî û bi awayekî zelal bêjin ku wêje, ji xeynî rola netewe¹³², peşî her tiştî aîdî zimanekî ye, ji ber ku vegotina wî ancax pê zimanekî dikarê ava bibe. Weke tê zanin, li gorî zanyaran, ziman çawa netewê diafirine, ava dike û bi vî awayî jî dike xwedî nasname, bi heman awayî jî vê dike wêjeya neteweyekî. Ji ber ku bê ziman wêje çênabe, ji ber vê sedemê em dikarin bêjin ku nasnameya wêje û nivîskar jî di warê çand û wêjeyê de ancax bi ziman ava dibe.

3. Avabûna wêjeya neteweyî

Bi rastî jî di bin van hizrên ku heta niha me di vê nivîsê de qal kir, zelal e ku her wêje ji pê zimanekê cuda pêk tê. Di vê rawestê de, tê gotin ku wêje ligel ziman ve nîşana hebûna neteweyê ye, jixwe dema karê xwe dike, bi zimanê neteweyî ve bi kar tîne û vegotîna xwe jî bi vî zimanî ava dike. Lê digel vê mirov nasnameya xwe ya neteweyî bi riya çîrokên (wêje) ku ji aliyê civatê ve bi hevbeşî tê parkirin, ava dike.¹³³ Herder (1877:148) jî dibêje ku: “giyana zimanekî, di heman demê de giyana wêjeya neteweyekî ye jî”, û piştî Jusdanis (1998) dibêje: “dihate fikirîn ku ziman îfadeya herî kûr a yekbûna neteweyê bû. Wêje neynikeke xeyalî bu ku netewe û mirovên wî ku wek endamên civateke wisa ye dijiyan, xwe tê de divebeyand. Hem vebeyîna neteweyekî ye, hem jî parçeyekî pêvajoya avakirina neteweyê ye. Wek tevana vegotinan kanona wêjeyî, çîrokên ku alîkarî dikir ku pêwendîya hevbeş ya endamên civatê were fahmkirin, di nav xwe de vedigire, *-vî karî jî bi zimanî wan dike*. Wêje bi gotineke din, rojnivîska neteweyekê ye, ku çîroka paşeroja wî, yê niha wî û pêşeroja wî vedibêje”.¹³⁴ Çand a

¹³²Bo rola netewe di avabûna wêje û yan jî wêjeya neteweyî bnr: Haşîmzade, berhema navborî û gotara Remezen Alan li ser kitêba Haşîmzade, kovara Bîr, hejmar: 3, payîz 2005, *Careke Dîn Edebiyata Neteweyî*, 128. Û Jusdanis, berhema navborî.

¹³³ Millas, 24.

¹³⁴ Jêgiran Jusdanis, navborî, 76.

neteweyî, ferda bi riya hînbûniya cemaate, tecrûbeyan, çîrokan û bê guman pê zimanêke gîrê dide...

Kanon diroka gel/netewe -di zimanê wî zikmakî de- qeyd dike.¹³⁵ Wêje jî bi vî awayî dibe vebeyînerê nasnameya neteweyê, lê vê rola xwe jî ancax bi zimanêkî hevbeş re dikare bilîze. Ev ziman jî weke ku tê kirpandin, endamên vî civatê bi hev re gîrêdide.¹³⁶

4. Nasnameya nivîskar di wêjeyê de çi ye û yan jî nivîskar bi çi awayî di nav wêjeyêke neteweyî de cîh digire? Û di vê de girîngiya nasnameya wî ya neteweyî û zimanê wî ye nivîskî

Millas (2005) di lêkolîna xwe de nivîskarên ku ne bi zimanê xwe ya zikmakî lê bi zimanê tirkî dinivîsin, di nav wêjeya tirkî de dihesibîne, li gori zimanê ku berhemên xwe pê dinivîsin. Dû re dibêje ku nivîskarên li gori zimanê ku dinivîsin û li gorî xwendevanên xwe tene tasnîfkirin senifandineke diyar e. Zimanê wan yê zikmakî ne tirkî ye, lê bi tirkî dinivîsin.¹³⁷ Li ser li gori zimanê ku di nivîskariya xwe de bi kar anîne hatiye sekinîn.¹³⁸ Di vir de nivîskarên ku bi eslî xwe cuhî, ermen, rûm û kurd in, ji ber ku bi zimanê tirkî vegotina xwe nivîsandine, tene dahîlkirin di wêjeyê tirkî de û dibin endamên wî wêjeyî.

Lê dîsa jî, vê meseleyê pirr caran serê nivîskar û lêkolinerên kurd eşandîye. Uzun (1992) di berhema xwe de di ser vê meseleyî de wisa dibêje: "Meriv divê behsa nivîskarê kurdên ku bi zimanên biyanî dinivîsin, bike... Gelo meriv dikare nivîskareke ku bi zimanekî biyanî dinivîse, di nav edebiyateke neteweyî de bihesibîne? Bi gotineke din, meriv dikare kurdeki bi zimanekî xerîb dinivîse, mina nivîskareke kurd bihesibîne? Ev pirs girîng ne bi tenê ji bo kurdan lê ji bo hemû aliyên dunyayê û neteweyên din jî, iro babetê munaqesê ye û aktuel e..."¹³⁹ Tahar ben Jalloun

---

¹³⁵ Navborî, 79.

¹³⁶ Bo agahiyên analîtîk li ser wêjeya neteweyî, bnr Jusdanis û Haşîmzade.

¹³⁷ Millas, 259-60.

¹³⁸ Navborî, 262.

¹³⁹ Uzun, navborî, 91-2.

(di Uzun,1992:92 de) jî di vî niqaşê de: “ez welat, çand, meriv, rabûn û rûniştin, adet û ûsilên welatî xwe dinivîsinim, lê ez nikarim wan bi erebî ifade bikim, loma ez bi fransizî, zimanê ku ez dikarim xwe baş pê ifade bikim, dinivîsim” dibêje. Uzun bi gotina Jelloun dixwaze balê bikişîne li ser kurdên ku bi zimanekî biyanî dinivîsinin, ku bi vî awayî ji dixwaze van nivîskarên ku bi eslî xwe kurd in, dahîlî wêjeya kurdî bike, li gor agahiyên û lêkolinan, ev nêrin nêrineke xeletî di nav xwe de xwedî dike, ji ber ku Uzun li vir ji bîr dike ku tiştî ku di nav civatekê de ferd û endamên vê civatê bi hev re girê dide û ligel vê jî nasnameyê ku wan ji netewe û civatên din cûda dike ziman e.¹⁴⁰ Ji aliyê din jî heger em van nivîskaran di nav wêjeya kurdî de bihesibînin, divê kurd bo xwendina berhemên wêjeya xwe, zimanê biyanî fêr bin? Belê, heger wisa dibe jî, ev netewe, di bin van hizrên de ku me li jor de rêz kir, nikare bibe neteweyek û ancax dikare bibe endamên neteweyê din ku çîrok û vegotina xwe yê *neteweyî* di zimanî wî de diafirîne.

Lêbelê Uzun vê nirxa xwe wisa rave dike: “li Tirkîye, Sûriye, Îran û Iraqê birrek nivîskar hene ku nivîskariya xwe li ser welat, çand, stran, meriv, rabûn û rûniştina kurdan ava kirine, lê ne bi zimanê kurdî, bi zimanekî din dinivîsinin. Ew jiyana kurdan, danûstandinên wan, serpêhatî, stran, çîrok, destan û gotinên wan salix didin. Vegotina wan li gora qayideyên vegotina kurdî ye. Hejmara wan gelek e. Minak: Selim Berekat, Yaşar Kemal, Yılmaz Güney, Yılmaz Odabaşı, Suzan Samancı...”¹⁴¹ Bo Uzun, hunermend herçiqas bi kîjan zimanî binivîse jî, li gorî ku wek kes - *bi etnik*- aîdî li kîjan neteweyî be, wêjeya wî jî dibe wêjeya neteweyî wî. Van nivîskar jî ji ber asîmîlasyon û terora dewlet tirkî nivîsandin e.¹⁴²

---

¹⁴⁰ Berhemên navborî: Millas, Anderson, Jusdanis, Liakos, Maalouf, Korat.

¹⁴¹ Uzun, navborî 93. Heman nêrin vî çavkanî de jî tê xuyakirin: kovara Yazınca, Jimar: 1-6, 04-05, 94 (*Kürt Edebiyatına Giriş*, amadekar: Burcu Yankın).

¹⁴² Bnr Uzun, 91-2 û Korat, navborî, 197-8.

Ehmed Huseynî bo Berekat jî “bi kurdi difikire û bi erebî dinivîse” dibêje (di Uzun 1992:93 de). Gelo fikirandin li vir bi çi wateyî xwe pêş dide. Tiştek zihnî û çandî ye, an jî di bingeha formata gramer û ziman e? Ev li vir ne zelal û diyar e. Gelek rexnegir û lêkolîner dibêjin ku ev nivîskar û helbestvan (Berekat, Odabaşı, Kemal) zimanê wan a (tirkî, erebî) bi dewlemendî bi kar anîne. Ji ber vê yekê xelat jî hildane. Bingeha vê raman û agahiyê de em dikarin bêjin ku ev nivîskar nikarin girêdayî bi wêjeya neteweyî ya kurdî bin. Herçiqas eslî xwe kurd bin jî, zimanê wan ê zikmakî kurdî be jî, û “bi kurdî bifikirin û bi zimanekî din ve binivîsin jî”, ev nayê wateya ku di nav wêjeya kurdî de dikarin cihekî bigirin. Êdî weke ku tê zanin şerta dahîlbûna wêjeyê neteweyî jî ev e ku zimanê ku tê bikaranin e. Loma jî ev nivîskar dibin endamên wêjeya ku bi zimanê wî dinivîsinin.¹⁴³ Ligel vê di nav wê wêjeyê de ku bi zimanê wê dinivîsin bo van nivîskarên jî kategorîyekî din heye ku navê wî ji wêjeya mînor (minor literature) e.¹⁴⁴

Encam

Di bingeha van agahiyan de diyar e ku nasnameya nivîskar bi giştî di zimanê ku bi kar tîne de ava dibe. Yanî, bi zelalî her çi be jî, di nav wêjeyê neteweyî (kurdî) ku xwedî zimanekî cûda û hevbeş e û ku endamên wê gel/netewî bi hev ve girê dide, wek nivîskarên kurd nikarin cihekê bigirin, lê di warê wêjeyê de ancax bi tercîhên

---

¹⁴³ İnce, Korat, Scalbert...

¹⁴⁴ Wêjeya minor: di nav zimanekê major de, wêjeyê ku minorîtiyek ava kiriye. Di kategorîya wêjeya minor de nivîskarên ku bi rastî xwedî zimanekî din in lê bi zimanê major dinivîsinin cih digirin. (Jusdanis, navborî, 33-4). Bi analîtîk bo wêjeya minor bnr: Berndt Ostendorf, *What Makes Ethnic Literature “Ethnic”*, Le Facteur Ethnique aux Etats-Unis et au Canada, 1983. Abdul R. JanMohamed and David Lloyd, *Minority Discourse: What is to Be Done?*, Cultural Critique, 1987. Hivren Demir, *Cennetin Arka Bahçesi’nde “dile geliş” ve Azınlık Edebiyatı*, Edebiyat ve Eleştiri 52 (Kasım-Aralık 2000). Deleuze, Gilles and Felice Guattari. *What is a Minor Literature? From Kafka: Towards a Minor Literature*, University of Minnesota, 1986. Wekî din bnr: Millas û Jusdanis.

xwe yanî bi kîjan zimanî dinivîsinin dikevin pêş de û wisa tèn senifandin.¹⁴⁵

Di nav van hizrên ku li ser vê problemê de hatin niqaşkirin ev encam tê xuyakirin: îro nivîskarên ku bi zimanekî cûda dinivîsinin ancax dikarin bibîn endamên wêjeya neteweyî ya ku bi zimanî wê bi kar tînin. Di vê niqtê de, em yeqîn dikin ku ev niqaşê hê bidome û ev pirsê jî tim caran were pirsandin: Di nirxandineke hûnerî de koka nivîskarê ya neteweyî an jî wesfa wî ya hunerî tê pîvanegirtin? Di şûna bersivê, em dikarin ev ê jî pirs bikin: Gelo Joseph Conrad di wêjeya polonî, Salman Rushdî di wêjeya hindî, Nabokov di wêjeya rusî, Panayit Îstratî di wêjeya yewnanî yan jî romenî û Kafka jî di wêjeya cuhî de cîh digire û yan jî aîdî van wêjeyan e?.¹⁴⁶

Wêjeya kurdî piştî astengiyên mezin îro hatiye asteke girîng û berhemên ku dikarin di wêjeyê cihanê de cîhek bigire tèn nivîsandin. Ligel vê rexnegir û lêkolîner jî li ser nivîsandina kurdî û di senifandina nivîskarên ku bi eslî xwe kurd in lê bi zimanekî din dinivîsinin de radiwestin û bi kirpandin dibêjin divê her car were gotin ku wêjeye kurdî ancax û bi tenê pê nivîskarên ku bi "kurdî" dinivîsin were bi bîr anîn û di bingeheê vê hizrê de xebatek li ser wê were kirin.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵ Scalbert (2006) di nivîsa xwe de dibêje: îro, wêje divê netewe û nasnameya neteweyî (the nation and the national identity) nîşan bide. Ji ber vê yekê wêjeya kurdî divê zimanî kurdî bi kar bîne...

¹⁴⁶ Millas: 260 û Korat: 197-8.

¹⁴⁷ Özmen Şener, kovara Notos Öykü, Hejmar: 11, Gelawêj û Îlon 2008, *Kürt Edebiyatını Destekleyen Bir Türk Edebiyatı Var Mı?*, 50. Û nivîsa Scalbert, 2006.

Samî Tan: Bila Zimanê Kurdî Bibe Zimanê Fermî

Hevpeyvîn: Yûsiv Biyanî, Hekîm Kılıç

Mamoste, ewil em dixwazin vê bipirsin; serpehatiya we ya bi zimanê kurdî çawa dest pê kir? Hûn dikarin ji me re hinekî qala vê bikin?

Ez li gundekî Kurdistanê hatime cîhanê. Heta 9 saliya xwe min ji bilî kurdî bi zimanekî din nedizani. Her çiqas ez li gundekî Kurdistanê hatibim cîhanê jî, ez li Mêrsînê mezin bûm. Ji ber mercên siyasî yên Tirkiyeyê em di dema zaroktiyê de polîtize bûn. Meraqa min a ji bo kurdî jî hê ez nûciwanek

bûm dest pê kir. Rojekê di nava malbatê de mesela kurdî dihat gotûbêjkirin, li wir navê Îsmâil Beşikçi derbas bû, wî navî di serê min de cihê xwe girt. Ez piştî demekê çûm pirtûkxaneyekê li navê wî geriyam.

Bi lêgerîna wî navî re gelek pirtûkên têkildarî kurdan bi dest min ketin, lê hemû pirtûkên înkarkirina kurdan bûn. Pirtûkên kesên mîna Fahrettin Kizgizoglu û Nazmî Sevgen hebûn. Min dizani ku ew derewan dikin, di nava derewên xwe de hinek rastî jî didan. Cara pêşîn min bergên pirtûk û kovarên bi kurdî di nav pirtûka Nazmî Sevgen de dîtin. Bi wê min alfabeya kurdî nas kir. Di sala 1980'yê de pirtûka Mem û Zîn bi dest min ket. Ez ji pêşeka wê pirtûkê hînî nivîsa kurdî bûm. Piştî wê min bi xwe dest bi nivîsandina "helbest"an kir. Têkiliya min a bi kurdî bi vî rengî dest pê kir.

Piştî vê, hinek weşanên nehênî bi dest min ketin û kurdiya min bi pêş ket. Heta zanîngêhê bi vî rengî dom kir. Li Pirtûkxaneya

Zanîngeha Bogazîçî hinek pirtûkên bi kurdî hebûn, min ew xwendin. Bo nimûne, pirtûka Stig Wikander a bi navê “Recueil de Textes Kourmandji”, Destana Memê Alan min li wir peyda kirin û xwendin. Yekemîn pirtûka bi soranî jî min li wir dît û xwend. Têkiliya min a bi kurdî de heta 1993'yan bi vî rengî dom kir. Di tîrmeha 2003'yan de min li Welat dest bi xebatê kir û tîkiliyê regekî profesyonel wergirt.

Rewşa zimanê kurdî, bi taybetî jî li Bakur niha çawa ye? Em dikarin bibêjin ku zaravayê kurmançî êdî gihaştiye têşeyeke standart?

Rewşa zimanê kurdî ji aliyekî ve baş e, ji aliyekî ve ne baş e. Zimanê nivîskî bi pêş dikeve, her sal nêzî sed pirtûkên kurdî têne çapkirin, kovar û rojname bi kurdî têne weşandin, televîzyonên kurdî di ser peykan re weşanê dikin. Ev aliyê baş e. Lê belê zimanê kurdî hê jî ne zimanê perwerdehiyê ye. Bi milyonan kurd bi tenê zimanê herêma xwe dizanin, haya wan ji zimanê nivîskî nîn e. Polîtîkayên pişaftinê rengê pişaftineke jixweber girtiye. Gelek malbat zimanê kurdî hînê zarokên xwe nakin. Dema mirov ji vî aliyê lê binêre, rewşa zimanê kurdî qet ne baş e.

Bi saya serê Celadet Bedîrxan û hevalbendên wî di kurmançî de bîngeha zimanê nivîskî xurt e. Li ser gelek waran lihevkirinek pêk hatiye. Ji ber vê yekê di kurmançî de mirov dikare bibêje ku zimanê yekgirtî ji sedî 80 çêbûye. Li gorî baweriya min di kurmançî de sê ekolên girîng hene; ekola Hawarê destpêk e. Piştî wê ekola Swêdê, mirov dikare wekî ekola Kurmançî û Nûdemê jî bi nav bike û Ekola Welat û Rewşenê.

Em dibînin ku roj bi roj gelek berhemên kurdî têne çapkirin, lê mirov nikare heman tiştî ji bo wergera kurdî –bi taybetî klasîkên cîhanê yên di warên edebiyat, teatroyê de- bibêje. Di pêşveçûna zimanekî de werger xwediyê girîngiyeke çawa ye? Gelo rewşa wergera kurdî li gorî we di kîjan astê de ye?

Li gorî hêz û şiyana kurdan a heyî rewşa wergerê ne baş e. Bi

piraniya kurdan êdî duzimanî ne, gelek ji wan sêzimanî ne. Lewre jî dikarin di warê wergerê de xebatên gelekî baş bikin. Lê ji ber du sedemên bingehîn ev yek pêk nayê; nebûna mafê perwerdehiyê û bi vê yekê ve girêdayî qelsbûna bazarê. Ev her du tişt nahêlin ku berhemên girîng ên cîhanê li zimanê kurdî werin wergerandin.

Mixabin îro werger ji bo kurdî di du waran de bandoreke neyînî dike; zimanê nivîskî yê çapemeniyê di bin bandora wergerê de teşe digire. Piraniya nûçeyên çapemeniya kurd ji tirkî têne wergerandin. Werger jî bi zanatî nayê kirin, lewre jî gelek peyv, têgih û biwêjên tirkî bi awayekî xelet di kurdî de bi cih dibin. Bo nimûne di kurdî lêkerên negerguhêz (intransitive) jixwe tebatî (pasîf) ne, lewre mirov nikare careke din bike tebatî. Lê em dibînin ku çapemeniya kurd vê yekê dike. Forma “öğrenildi” ji tirkî digirin û dikin “hate hînbûn”. Wekî din gelek biwêjên tirkî rasterast li kurdî têne wergerandin. Ev tişt xesarê dide kurdî.

Xesara duyemîn jî ji ber wergera ji kurdî bo tirkî digihêje zimanê kurdî. Gelek pirtûkên bi kurdî berî ku baş li nav bazarê belav bibin, li tirkî têne wergerandin û gelek kes tirkiya wan tercîh dike. Ev yek jî nahêle ku mirov hînî xwendin û nivîsandina bi kurdî bibin.

Li gorî baweriya min heta ku zimanê kurdî bibe zimanê perwerdehiyê û bazara kurdî geş bibe, divê em xwe ji tirkî dûr bigirin. Rêjeya wergerên ji tirkî û wergerên li tirkî divê kêm bibe.

Ji bilî vê divê berhem ji zimanê duyemîn neyêne kirin, divê berhemên klasîk ên cîhanê ji zimanê yekemîn bêne wergerandin; klasîkên yewnanî ji zimanê yewnanî, klasîkên rûsî ji zimanê rûsî, klasîk zimanên almanî û îngilizî jî ji wan bêne wergerandin. Îro kurdên ku ji van zimanan wergerê bikin hene. Bi sedhezaran kurd li Ewropayê hene, li Rûsya û Qafqasan kurd hene. Ji bo vê yekê pêdivî bi saziyekê heye. Ev kar divê bi awayekî zanistî pêk were. Lewre jî divê zimanê kurdî di zûtirîn demê de bibe zimanê perwerdehiyê.

Baş e, gelo der heqê rastnivîsa wan de, yanê bikaranîna ziman, mirov dikare çi bibêje?

Her wekî li jor jî da xuyakirin, gelek ji wan wergeran ji zimanê tirkî hatine kirin. Mirov nizane ka çendî nêzî pirtûka resen in. Di warê rêziman û rastnivîsê de pirî caran zimanekî herêmî tê bikaranîn. Weşanxane jî zêde destkariyê di zimanê nivîskaran de nakin, nivîskarî/ê çawa şandibe wisa tê weşandin.

Îro, ji bo hînbûn û hînkirina zimanê kurdî, hê jî ji hêla materyalan kêmasiyên zehf girîng hene. Wekî Serokê Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, li gorî we ji bo vê kêmasiyê divêt çi bînin kirin? Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê di vî warî de xebatên çawa dimeşîne?

Niha xebata ku em dikin ji bo geşkirina têkoşîna parastin û pêşvebirina zimanê kurdî ye. Li gelek bajar û bajarokên Kurdistanê û metropolên Tirkîyeyê qursên TZPKurdî hene. Zêdetirî 1500 kes beşdarî van kursan dibin. Li Stenbolê xebatên TZPKurdî di bin banê Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê de didomin. Hejmara qursên li Stenbolê zêdetirî 20'î ne, zêdetirî 200 kes beşdarî van kursan dibin.

Ji bo van xebatan hinek materyal li ber destên me hene. Niha du ferhengên mezin, yeke navincî, du ferhengên biwêjan, pirtûka rêzimanê û pirtûkên hînkirina kurdî hene. Me heta demên dawîn di qursên xwe de pirtûka bi navê “Kurdiya Nûjen” bi kar dianî. Niha em pirtûka “Hînger” bi kar tînin. Hînger wekî setekê dê bikeve xizmeta hîndekariya kurdî. Pirtûka yekem çap bû, pirtûka duyem amade dibe. Li gorî bernameya me, dê heta dawiya salê Hînger bibe sê pirtûk, ji bilî wê dê pirtûkeke hînkirina rêzimana kurdî û pirtûkeke ji bo zarokan amade bibe.

Lê divê bê zanîn ku pirsgirêka zimanê kurdî bi çend weşanxane û weşan û enstîtuyan çareser nabe. Ji bo çareseriya pirsgirêka zimanê kurdî divê kurdî bibe zimanê perwerdehiyê; ji zarokxaneyê heta zanîngehê divê perwerdehî bi kurdî be.

Her wekî ku hûn jî dizanin, ev demek e di rojê Tirkîyeyê de TRT Şeş û rewşa zimanê kurdî heye. Em jî wekî xwendevanên kurd, hewldanên hukûmetê yê jî bo televîzyona kurdî (TRT 6) û jî bo Beşên Wêjeya Kurdî li Zanîngehan vekin, ji nêz de dişopînin. Em dibînin ku polîtîkayên dewletê yê li ser zimanê kurdî bi awayekî hêdî hêdî tînin guhartin. Li gorî we ew gavên hatine avêtin (yan jî tînin avêtin) jî bo pêşketina zimanê kurdî, dikarin weke “destketiyên hêja” bînin nirxandin? Dewlet bi ev hewldanan dixwaze çî bi dest bixê?

Heke li holê destkeftinek hebe, ew jî destkeftina têkoşîna gelê kurd e. Dewletê demêke dirêj polîtîkayên zimankujîyê meşandin. Lê ev polîtîka tîk çûn, lewre jî demêke jî polîtîkayên “ez nakujim, lê mafê jîyanê jî nadimê” meşandin. Hesabê dewletê ev bû; “Kengî îradeya kurdan hate şikandin, li holê kesekî ku ji mafên weşan û perwerdehiya kurdî sûdê wergire nemîne, em ê wê gavê hinek mafan bidin kurdan.” Lê bi têkoşîna kurdan ev polîtîka jî tîk çû.

Di encamê de hate dîtin ku kurd zêde polîtîze bûne, bi van polîtîkayan zêdetir polîtîze dibin, lewre jî niha zimanê kurdî jî bo

pişaftina siyasî tê bikaranîn. Dewletê pişaftina çandî hinekî sist kir, li şûna wê zorê dide pişaftina siyasî. Lê heke gelê kurd têkoşîna xwe bidomîne, dê ji bêgavî dev ji vê polîtîkaya xwe jî berde, dê riya çareserîya demokratîk veke.

Ji ber vê yekê em dixwazin ku serê pêşîn polîtîkayên red û înkare ji holê rabin, hebûna kurdan û zimanê kurdî bikeve bikin mîsogerîya makeqanûnî, zimanê kurdî bibe zimanê perwerdehiyê, li Kurdistanê jî bibe zimanê fermî.

Dewlet bi van kirinên xwe dixwaze, di hilbijartinan de li Kurdistanê serkeftinekê bi dest bixe, ji aliyê siyasî ve tevgera kurd têk bibe. Bi vê yekê jî xwe wekî nûnera kurdan nîşanî cîhanê bide û çareserîyeke sexte li ser kurdan ferz bike. Wisa xuya dike ku dê di vî warî de bi ser nekeve, lewre hişmendî û hişyariya kurdan ji sînoren ku wan daniye derbas bûye. Civaka kurd êdî gelek dek û dolabên rayedarên dewletê dibîne.

Dewlet çima naxwaze zimanê Kurdî bi awayekî "fermî" nas bike?

Ji ber ku dewlet li ser hîmê red û înkare ava bûye. Zîhniyeta rayedarên dewletê zîhniyeta netewe-dewletê ye. Zîhniyeteke dogmatîk û pozîtîvîst a netewesaziyê ye. Hemû hesabên wan li ser pişaftina gelan û pêkanîna neteweyekê homojen e. Ji ber vê yekê jî naxwaze kurdan û zimanê kurdî nas bike. Li gorî wan divê li ser her erdnîgariyê welatek û neteweyek hebe, her neteweyê jî divê zimanek hebe. Ji bo wan ziman "ala dengîn" e, lewre naxwazin li kêleka tirkî tu zimanên din bibînin.

Li Kurdistanê daxwazên wekî "Bila kurdî bibe zimanê fermî" roj bi roj zêde dibin. Tu dikarî ji me re behsa van xebat û çalakiyên ku TZPKurdî jî tê de rolekê girîng dilîze, bikî?

Zimanê kurdî wekî qadeke têkoşînê ya taybet piştî sala 2000'î bi daxwaznameyên xwendekarên kurd ên li zanîngeha kete rojeva

kurdan. Her wekî tê zanîn bi deh hezaran daxwazname hatin berhevkirin û pêşkêşî rektoriyên zanîngehan hatin kirin. Di wan daxwaznameyan de dihate xwestin ku li zanîngeha dersên kurdî vebin û bibin dersên vebijêrkî. Lê li hemberî vê yekê dewletê bi girtinê, rektoran jî bi avêtinê bersiv da xwendekaran.

Di encamê de bi hezaran xwendekaran hatin girtin, gelek ji wan jî zanîngehan hatin avêtin. Ligel vê yekê jî têkoşîna kurdan dom kir. Malbatan serî li midûriyetên perwerdehiyê da ji bo zarokên xwe mafê perwerdehiyê xwest. Hinek kesan jî bo guhartina navên xwe serî li dadgehan da. Di encama vê têkoşînê de dewletê destûra dersxaneyan û weşana radyo û televîzyonan da. Lê tevgera kurd di warê dersxaneyan de helwesteke şaş girt, hêviyên mezin ji van dersxaneyan kirin. Di encamê de ew pratîk bi ser neket. TZPKurdî hem jî têkoşîna xwendekarên kurd, hem jî rewşa dersxaneyan, hem jî ji tecrûbeya gelên cihanê sûd wergirt.

TZPKurdî di sala 2006'an bi pêşengiya hinek kes û saziyan hate avakirin. Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê ji destpêkê vir de di nav vê têkoşînê de ye. Niha di nav TZPKurdî de saziyên mîna Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Enstîtuya Zimanê Kurdî ya Amedê, Kurdî-Der (Amed, Wan, Gever, Batman, Farqîn, Tetwan) û Kurd-Der (Enqere) cih digirin. Ji bilî van saziyan jî li gelek cihan komîsyon û meclisên TZPKurdî hene.

Di havîna 2008'an de TZPKurdî yekemîn konferansa perwerdehiya kurdî li dar xist, li wê derê Meclisa Perwerdehiyê xwe bi awayekî xweser birêxistin kir. Di dawiya sala 2008'an de TZPKurdî di konferansa xwe ya duyemîn de biryara hemleya "Êdî bes e, em perwerdehiya bi zimanê kurdî dixwazin" da destpêkirin. Di destpêka sala 2009'an de jî hemleya "Bila zimanê kurdî bibe zimanê fermî" da destpêkirin. Di van çalakiyan de her çiqas pêşengiya TZPKurdî hebe jî gelek saziyên demokratîk piştgirî dan van çalakiyan. Di serî de jin û ciwan, gelek saziyên demokratîk ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî çalakî li dar xistin.

Ev çalakî bandora xwe li her kesî dikan. Li aliyekî siyasetmedarên kurd li gorî van çalakiyan helwesta xwe ya li hemberî zimanê kurdî diguhêrin. Nîşana vê yekê Newroza 2008'an bû. Li aliyê din jî bandorê li civakê û dewletê dike. Têkoşîna kurdan a ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî ji bo azadiya gelê kurd û çareseriya demokratîk jî xebateke girîng û strajîk e. Her kes vê yekê dibîne, lewre jî hesabên xwe li gorî wê dike.

Em gelek spas dikan...

Spasxweş!

HELBEST

Li balefirxaneya demê,
dema ku hişê demê
di çavên bendema min de dem digirt...
Li ser sinorên wê velerzina ku
ji rewreşkê dipijiqi,
min tu hembez dikiri,
min destên xwe
li ser milên te ji bir dikirin
û min asoyên bagera paytextên nenas,
di bisirina te de vedisartin.
Ez nezi birina te dibûm,
nezi sira bayê felekê
û semageriya gulgenimên matmayina te dibûm,
nezi ferhengê taristana dilê te
û barana peyvên miri yên li ser lêvên te dibûm.
Min gazinên te vedixwarin
û min tiliyên sibehê, yên ji xunava pirsan,
di hinarkên te de radicikandin.
Min qirina xwe,
riva,
û
sin
û
rûpelên nalina xwe,
xewn
û
xwezi û bendergehên birina xwe,
mirin û talan
û ji hevketina rex û ali û kevi
û kenarên zemina xwe, li ber destên te radixistin.
Min nehvirina xwe,
ji gewriya zuha ya diroka te didizi
û disa, bi dizî
min xwe davêt agirdanka bend
û sîretên te.
Kêlên bezar ên hişê min û te
û
barana bêrîkirinê li hev dibaniyan.
Hêlin bi hêla,
kevir bi kevir,
Axin bi axin,
Gav bi gav,
em ber bi rakêşana sermedî
ya jên û jana paytextan ve dihatin
û em li jinçûpa demê,
li xwe
li tezgavên rêvingên bêhadeyîyê temasa dikin.
Gula ku di kojeya dilê min de
hîni xatirxwestina heval û destbirakan, yar
û hogran bûbû,
gula ku di goristana
gavîrmanê de, kelikên vegera şehîd
û xoswistan dixwîne, gula ku di destê mirinê de
hîni jiyane dibe,
anha, wek
nimebarana paytextan
û xwekustina sirûdan
û resgîrdana dayikên
serdemên cîyan û pesar û gundan,
mîxextiya min û te radîpêçe,
navên me di avîna mirina xwe de
dinivisîne.
De hil be ey simgiriya dayika min!
De di nav dermanên gîzingê de
bigevize,
ey hişê ku ji gihayê qonaxan hatiye ristîn!
De tesiyên xwe yên ji mijê birêce,
ey paytexta ku
bi xwîna cigareyên penaberan diçûrise
Li balefirxaneya demê,
dema ku dem di navbera min
û te de diikami,
min bi destê şa xwe digirt
û min dida pey tirêjên maca te.
Min mirina xwe has dikir,
min stranên xwe yên sewiti,
pêşkêşî awirvedana qedere dikirin,
min kaşên şinga te
ji ber bagerê didane ali
û min kurtpeştî xwe di guhên te de dikust:
Destê sibehê, beriya banga dikê taxê,
ez ê pasvanên bajarekî ji toz û xwelîyê,
bi qirina xwe veciqaqînim
û asoyên li xwemîkurhatinê,
bi kulîlkên xengîn ên balefirxaneyan bixemilînim.
Ez de berê xwe bidim duryana bedengiyê,
qehweyêkê vexwim
û cigareyekê jehrewî bikîşînim
û li PAGANÎ gûdîartî bikim,
tembînameya xwe
bi simaya paytextên xwelîreng binivîsînim
û ez ê xwe dahêjim bira serbir a bihokên kenê te,
da ku hemû
pencereyên dilê xwe di rûyê mirinê de bigirin
û hevalbendîya giriye sermedî
di gîyanê xwe de biparêzin.
Ez de ji te re, ji xwe re, ji pînpînkên oxirê re,
ji dengvedana oqyanosan re
û ji qedere re ji
"dê lê dayê, de bila porê serê me herem
û xatûnan kur be, li ser dewrana
darê ve dunyayê." bibilînim .

ŞIIR

Tenayî famê waştiya

Gava ti şîya
bi qîjayîşê pepuke
bi çimê ferwertîşî
jehrîya fekê marê siyay...
Dimayê xo de *oxirbo* ke şikite
û şîrê ke yêsîr
-îmgeyî birê gunîde-
û ez

(vengê ke vano)
Erdê tenayî de ristim girot
adirê eşqî
ge loma nêêşkeno bê ê vîndero
û no sebebra
adir tabîyê herrî biyo

Hendî destê xo bidî çira
beno tenêbîyayîş...
Û ti
zaf ra zaf tenayî ya.

(bêvengî qîrena)
Şima xo bîllesebe binê varanîde
kenê hî
tenayî: kesawa mexe
eşq petêxe zerde

Mehmet Sabri Akgönül

Ferad

Êşa nezaniyê dibore li ser pêlên ferad
Dikele rih û canê wê
Bi janan dihele beden
Xwe ber bi zeryaya hênik ve diberde
Ne çare qeşayên qereçdaxê
Barana li ser dibare jî hûydojehî ye
Agir dihewînin çiyayên bihn êtûnî

Ararat ...

Sîpan...

Cûdî...

Kêfxweşî çî gotinek biyanî
Aramî ka kengê bûye mêvan
Dilgeşî qet silav dide ferata dilbirîn
Ma kî/ê dixwaze lêvên xwe bixe avê
Ava wê ya xwînşemalî
Lê ev sebr û mayîna wê
Dîsa jiyana û herikiya wê

Gelo ka bibêjin
Çawa radike gûrzin dijminiyê li ser milan
Ji bo çî ev metanet
Ev çavsorî
Ma ew jî namire
Ew naxwaze xwe babije kapikan
Naxwaze xwe bikuje
Kî daye wê rihek herdemî
Kî ferman daye hermayîna wê

Ne bes ev qas şikence jê re
Ax û fixanên wê diqelîşînin ezman
Şîqînên wê digerin seranser li ser xaka mezra botan

Di her pêlê de
Di her wextê de
Şerim kir
Ji kovanên xwe şerim kir
Ku bi salane xwîn dibîne
    Zilim dibîne
    Kesera mirovan dibîne
Xwest ku yek dilop ji wê nemîne
Ji ava wê tasek cemidî nebe li ser dinê

Ji xwe şerim kir
Ji dîtinên xwe şerim kir
Ji hebûna xwe şerim kir

Bargiran Şanaz

gulên zarokatiya min!

Gulên zarokatiya min diniqutin
li ser dilê min
dilê min çemekî sorgevez
wek hibra Xanî nalîn jê diherike
ji van nalîn û keserên dilsoz
rûpeleke simspî vedibe
û
li ser vê rûpela (axa) qedîm
jiyaneke ku bi gulên kesk, sor û gevez
hatiye neqîşkirin vedinije.

Ji zarokên welatê min re

Di kefa destê min de
hêviyên welatê min germ dibin
li ser van hêviyên germ
gulên cur bi cur reng vedidin
ji bo;
zarokên welatê min ên
ku di dilê wan de
kilîlên bihûştan veşartî ne

çûyînên me

Em ji çûyînên rengîn
bê par mane
bi çûyînên me re
ji şûşên dila xwîn dirijên.

yûsiv biyanî

Derdê Te

*Dilê min ji derdê te herdem xemîn e
balifêm kevir, doşekem zemîn e
sûcê m ev e ku min ji te hez kiriye
ma her ê j' te hez dike dilbixwîn e*

Baba Tahirê Hamedanî

Ev tam çar sal û şeş meh û sêzdeh rojin ku min tu neditî û ewqas sal, meh û rojin ku derdê te wek barekî bêpîvan li ser jiyana min e...

Hatine te:

Rojeke bihara rengîn bû. Dilê min wek welatê min î rengîn vedinijî. Bêhna gulên sorgevez rihê min sermest kiribûn. Di rê û rûbarê dilê min de çem diherikîn...

Rojekî ez hatim mîn dît ku gulek di şibakeya cinarên me de vebûye. Guleke reng bi reng bû. Mirov digot qey ew gul bi destên xwedê di şibakeya li hemberî mala me de hatiye çikandin. Guleke şermok û gevez û gevr! Guleke ku bi dîtina wê re, êdî mirov destê xwe ji jiyana dikişîne. Guleke ku çavên wê ji mirov re bibe perestgeha Zerdestê Kal. Guleke ku nava du şibakan de deriyê bihuştê veke...

Ez û tû:

Gava ku ez gihîştim bejn û bala te min heft bihuştên rengîn yadigarî mirovahiyê kir. Min deriyê kaniyên xwe ji jiyana tihbûyî re vekir...

du;

dilên bi gul

biharên rengîn

gulên nû vebûyî

û

yek evîndarê evînê

yek revokê evînê...

Çûyina te:

Ji ber ku tu çûyî kaniyên dilê min xwe îmhe kirin. Heftê û heft gulên rengîn çilmisîn di dilê min de...

Êvareke dereng bû û ez ji sûkê dihatim. Zûre zûra segên gund bû. Te digot qey dixwazin xebereke neçê bidin min. Min hêdî hêdî gavên xwe zû diavîtin. Ez hatime ber derî min mifteya xwe derxist ku ez derî vekim, nişka ve diya min di hundir ve derî vekir. Dayika min bi dengê nerm:

-kurê min tu bi xêr hatî

-wey li ser xêrê dayika min!

Em derbasî hundir bûn. Min sakoyê xwe ji xwe kir û egala stûyê xwe derxist. Min go dibe ji bo dereng hatina min bêhna diya min teng bûye. Ji berk u ez û diya xwe tenê dijiyan û hin carên ku ez dereng bimama bêhna wê teng dibû. Min bi henek:

-ka bibêje jina mala mezin te îro qe çî kir?

Her dem min ev henek diya xwe dikir û wê ji bi kenekî germ bersîv dida min. Diya min hinekî sekînê

-kurê min... çelengê min... çû...gul diçilmisin lawê min...

Derdê te:

Ez bûme Isa min gunehên tevî mirovan xiste tûrekî bi dirî, da pişta xwe û ez ketim rêyeke bêdawî...

Wey rebîyo! Hemû agir û alavên dinê li ser dilê min de hatin. Tu hêz di min de nemabû ku ez tiştê bikim an jî bibêjim. Agir li ser dilê min gur bû û pîzotên wî di hundirê min de belav bûn. Ez ketime li ser çokan û dengê nalîna dilê min wek melodîkeke mirinê dihat.

Derdê te wê şevê dest pê kir. Te di jiyana min de birîneke bêderman vekir. Barekî giran da li ser milê min. Çûyina te ez xistim du kerî; yek çû û yek ma. Te nîvê bijan bir û nîvê mirî jî ji min re hîşt...

derdê te ez kirim

rêwiyekî bê ser û ber

anarşistekî dijî xwe

dojeheke bêderî...

Yûsiv Biyanî

Besimîyek

îro tenê besimiyekî bişîne ji min re
bila germ be!
roj a ku ez pê hesiyame

û

ji bo besimîyekî parsekî me
besimiyekî ji min re bişîne

ji bo ku neqefilim
ku ez pê wê xwe germ bikim

îro besimiyekî bişîne ji min re
wexta ku ez kenê te hildidim nav kefa des xwe
dixwazim te nas bikim

nasîneke germ
we qasî tû min dinasî...
ev peymanî min e
pîrs nakim tû kî yî û ji ku dere yî

dibe ku tenê xwe girêdim nerîna te
û

bizanibe pîrsa min ji te re tene ev e:
tû yê ji min çî bixwezî
hemberê bişirîneke xwe...

Rihan

Şeve Dîsa

Şeve dîsa
di vê tenêtiyê da
tengezariya min pêl vedide
û

ji ber dengên çukên biyanî
sermest

û

bêxew im
şeve dîsa
birîneke nixumtî
derdide di hundirê min de

şeve dîsa
xeyala te ez pêçame
rastî wek xewnekî
diçe û tê

şeve dîsa
di tunebûna te da
hibra pênuşa min bêreng e
helbesteke kevnare
xwe bê hibr dirijîne

û

çola dikeve
şeve dîsa
kul û derdên te
li hev siwar bûne
wek nexweşiyekî
di nav xwîna min de

digerin
şevê dîsa
dînên dinê ranezane
hîna bi rojê re mijulin

û

ez navbera roj û şevê de
daliqandî mame

Yûsiv Biyanî

Ş

www.arsivakurdi.org

Rojên Derew

Tîrojên rojên derew
li ser min kirine sih
hêviyên şikestî di destê min de
dibin rêwiyan biharên nû

ez xwe direvînim(ji vê 'ez'itîyê)
em dibin rewrewkên şevê
derdora me tîrojên xapanok
em tenê şevê digerin
wek rihên cuda, westîyayî û bêhêvî
dewsa sih û piyên pey me
derdora me pêçane

em niha revokên
demên serxweş in

şev nêzik e
roj hêdî hêdî dirijê ji mêjiyên me
em wek rêwiyan bêmebest
hêj bê ser û ber direvin

reva me reveke bêxwedê
ji derdora me şûr û mertalên bêîman difirin

em dibin ez!
serê xwe bilind dikim
wek Îsayê fêza Golgotayê
kesereke kûr dikişînim
tenêtiya mirovahiya bêîman ez pêçame
li ser milên min kes nîn e
jorê jî...
ez hest dikim ku di dawiyê de
"ew" jî mîna min bû!

Yûsiv Biyanî

www.arsivakurdi.org

www.arsivakurdi.org

www.arsivakurdi.org